Adriana Tămășan

IDENTITATE ȘI ALTERITATE LA KURZI ÎN SECOLELE XIX, XX

Adriana Tămăşan
Identitate şi alteritate la kurzi în secolele XIX, XX
Editura MEGA
Cluj-Napoca, 2009
Volum finanţat din grantul CNCSIS TD 388.
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
TĂMĂŞAN, ADRIANA
Identitate şi alteritate la kurzi în secolele XIX, XX /
Adrian Tămăşan.
— Cluj-Napoca: Mega, 2009
Bibliogr.
ISBN 978 – 606 – 543 – 030 – 3
323.1 (222.5)
© Adriana Tămăşan, 2009
Coperta:
George Cupcea, Ioniţă Petiş
Tehnoredactare:
Crina Sincovici
Pe copertă: Jeune Homme Kurde
Foto: Cl. Poidebard (Mission Arménienne des Jésuites Français en Syrie)
Editura MEGA
Cluj-Napoca
E-mail: megaedituramega.ro www.editura mega.ro

Cuprins

Prefaţă 9
Cuvânt înainte 11
Introducere 13
Capitolul I. Introducere în istoria şi civilizaţia kurdă *Ti*
LI. Principalele coordonate ale culturii kurde *TI*
1. Populaţia kurdă 27
2. Kurdistanul 29

3. Limba kurzilor 31
4. Religia kurzilor 34
L2. Kurzii înainte de divizare 39
1. Ipoteze asupra originii kurzilor 39
2. Integrarea în Imperiul Otoman 41
3. Dificultăţile imperiului şi reacţiile kurde 44
4. Divizarea imperiului şi apariţia problemei kurde 48
1.3. Kurzii din Turcia 52
1. Republica Turcă şi emergenţa problemei kurde 53
2. Evoluţia naţionalismului kurd în perioada postbelică 58
3. O nouă etapă: crearea PKK 61
4. Evoluţia scenei politice şi problema kurdă 63
5. Evoluţii recente 66
1.4. Kurzii din Irak 67
1. Evoluţia kurzilor sub mandat britanic 67
2. Crearea clasei politice kurde 72
3. Negocierea autonomiei kurde 77
4. Acordul de la Alger şi diviziunile mişcării kurde 80
5. Evoluţiile în cadrul mişcării kurde în timpul războiului Iran-Irak...81
6. Campania Anfal sau exterminarea kurzilor 83
7. Reacţiile internaţionale 84
8. Războiul din Golf şi mişcarea kurdă 85
9. Crearea Regiunii Autonome Kurde 87
1.5. Kurzii din Iran 89
1. Republica de la Mahabad 90
2. Sub Muhammad Reza Shah 92
3. Kurzii în timpul Republicii Islamice 93
1.6. Kurzii din Siria 95
1.7. Kurzii din fosta URSS 97
Concluzii 100
Capitolul II. Imagine de sine la kurzi 101
IL 1. Percepţia de sine 102
1. Victimizarea 102
2. Eroii naţionali 107
3. Momentele tragice 109

4. Cifrele 109
5. Teritoriul 110
6. Imaginea de sine negativă 112
7. Revalorizarea identităţii 113
11.2. Imaginea asupra istoriei 119
11.3. Imaginea adversarului 124
Concluzii 135
Capitolul III. Kurzii în viziunea călătorilor străini din secolele XIX-XX 137
III. l. Problemele politice 140
IIL2. Percepţii ale naturii 143
IIL3. Cultul antichităţilor 152
IIL4. Spaţiul urban 155
IIL5. Trăsături etnopsihologice 161
IIL6. Societatea kurdă 171
Concluzii 181
Capitolul IV. Kurzii din România 183
IV. 1. Emigraţia kurdă înspre Europa 184
IV.2. Legislaţia din România referitoare la situaţia emigranţilor 186
1. Elemente generale 186
2. Drepturile străinilor în România 187
3. Dreptul la muncă al străinilor 188
4. Obţinerea cetăţeniei române 189
5. Refugiaţii. Statut şi drepturi 191
IV. 3. Situaţia socială şi economică a kurzilor din România.
Raporturile cu românii 196
IV.4. Presa kurdă din România 206
IV.5. Kurzii în presa românească 219
Concluzii 226
Concluzii generale 229
Résumé 235
Bibliografie 243
Listă de abrevieri 255
Ilustraţii 257
Prefaţă

*Subiectul abordat în cartea scrisă de tânăra cercetă*toare *clujeancă Adriana Tămăşan întruneşte o dublă calitate. El este exotic şi inedit – cel puţin pentru cititorul din România –, dar, în acelaşi timp, este puternic ancorat într-o problematică de maxim interes pentru lumea contemporană. Destinul acestui popor fără ţară oferă atât analistului istoric, cât şi oricărui individ animat de curiozitate intelectuală o materie întinsă, fascinantă şi plină de întrebări neelucidate.*

Kurzii reprezintă cel puţin un „grup etnic", de limbă indo-europeană şi de religie musulmană, compus din aproximativ 25 de milioane de membri. Ei sunt răspândiţi pe arii întinse, compacte, din Turcia, Irak, Iran sau Siria, cu o diaspora vizibilă în întreaga Europă (inclusiv în România), fiind animaţi de un activism politic care i-a făcut, timp de decenii, cap de afiş pe fluxurile de ştiri ale agenţiilor de presă internaţionale. În acelaşi timp, kurzii se consideră o naţiune – şi încă una extrem de numeroasă, după cum toate statisticile o arată –, o naţiune lipsită însă de atributul fundamental al oricărei comunităţi politice moderne: un stat propriu, suveran şi independent. împrejurarea că un lider kurd este astăzi preşedintele Irakului sau că integrarea Turciei în Uniunea Europeană este condiţionată, practic, de rezolvarea acestui „dosar" atât de dificil nu schimbă cu nimic datele fundamentale ale problemei: inexistenţa unui stat kurd pe harta politică a lumii reprezintă una dintre cele mai dureroase moşteniri ale sistemului politic internaţional, născut după Primul Război Mondial.

Autoarea cărţii de faţă ne oferă o introducere plină de miez în acest dosar istorico-politic. Capitolele lucrării abordează câteva dintre cele mai interesante aspecte ale sale: formarea identităţii kurde, rădăcinile istorice ale acesteia, imaginea de sine sau reprezentările occidentale cu privire la kurzi – sunt tot atâtea subiecte atacate cu mult curaj şi rezolvate cu competenţă de către Adriana Tămăşan. Lucrarea ne prezintă atât datele de bază ale

istoriei şi civilizaţiei kurde (populaţie, limbă, religie, evoluţie politică şi culturală), cât şi imaginarul identitar al acestei naţiuni. Analiza mecanismelor prin intermediul cărora kurzii şi-au politizat identitatea reprezintă o contribuţie importantă adusă de cercetarea Adrianei Tămăşan.

Cartea se bazează pe o documentaţie laborioasă. În primul rând, autoarea stăpâneşte foarte bine bibliografia problemei, pe care a avut ocazia să o studieze în biblioteca Institutului Kurd din Paris. În al doilea rând, lucrarea analizează o gamă largă de izvoare primare, de la relatările călătorilor străini, trecători prin Kurdistan în ultimele două secole, până la propaganda politică vehiculată pe Internet. Un capitol extrem de valoros este dedicat kurzilor din România. Mai întâi, autoarea a studiat regimul juridic care încadrează emigraţia kurdă prezentă în România, a analizat presa kurdă de la noi şi imaginea *kurzilor în presa din România, după care a realizat o anchetă de teren, materializată printr-o serie de interviuri aplicate în sânul acestei comunităţi destul de discrete.*

Cartea Adrianei Tămăşan reprezintă, aşadar, o premieră în literatura istorică din România şi lansează la noi, deopotrivă, o problematică importantă şi o autoare dedicată şi competentă. Sunt convins că pasiunea autoarei pentru subiect va fi transmisă şi cititorilor acestei lucrări de succes.

Prof. dr. SORIN MITU

Cuvânt înainte

Această carte reprezintă rezultatele cercetărilor mele, realizate pe parcursul stagiului doctoral, efectuat la Universitatea „Babeş-Bolyai”, din Cluj-Napoca.

Înainte de a invita cititorul la o călătorie imaginară prin intermediul acestor pagini, într-un fascinant şi controversat colţ de Orient, aş dori să îi menţionez şi să le mulţumesc tuturor celor fără de al căror sprijin nu aş fi reuşit să finalizez această cercetare.

În primul rând, îi mulţumesc profesorului Sorin Mitu,

pentru că a acceptat coordonarea ştiinţifică a acestei lucrări, pentru sugestiile, observaţiile critice şi sprijinul constant şi generos, pe care mi le-a acordat pe parcursul acestor ani. Profesorului Virgiliu Ţârău îi mulţumesc pentru iniţierea mea în cercetarea istorică, pentru că a înţeles şi a avut încredere de la început în preocupările mele.

Mulţumesc profesoarei Monique Castillo de la Universitatea Paris XII Val de Marne şi profesoarei Joyce Blau de la Institutul Kurd de la Paris, pentru ajutorul acordat. Doamnei Benedicte Mămăligă de la Paris îi mulţumesc pentru prietenia ei, pentru lumea pe care mi-a arătat-o şi pentru că mi-a deschis uşa de fiecare dată când am avut nevoie.

Cercetările mele la Paris şi Bucureşti au fost uşurate şi de sprijinul prietenelor mele Ilinca Moreanu şi Ioana Maroşan, înspre care îmi îndrept recunoştinţa şi aceeaşi prietenie dintotdeauna. Manuelei Marin îi mulţumesc pentru sugestiile profesionale şi pentru sfaturile prieteneşti, pe care mi le-a oferit în aceşti ani.

Mulţumesc în mod special Institutului Kurd de la Paris pentru facilitarea accesului la sursele pe care le deţine şi care stau la baza elaborării acestei lucrări.

Îmi îndrept adânci gânduri de recunoştinţă către părinţii mei, Traian şi Rodica Tămăşan, pentru formarea mea ca om, pentru educaţia pe care mi-au oferit-o şi pentru că au acceptat şi sprijinit preocupările mele.

Cele mai profunde sentimente ale mele se îndreaptă către colegul meu de şcoală şi de viaţă, George Cupcea. Cuvintele sunt prea puţine în ceea ce îl priveşte, de aceea, lui îi dedic cu toată dragostea această carte.

7 august 2009

Introducere

Cel mai adesea, kurzii sunt citaţi drept cel mai mare grup etnic, cel puţin din Orientul Mijlociu, care a eşuat în a-şi câştiga statalitatea la începutul secolului XX. Numărând aproximativ douăzeci şi cinci de milioane, ei

ocupă teritorii din Turcia, Iran, Irak, Siria, Armenia şi Azerbaidjan, constituind exemplul nerezolvat al unei etnii transtatale.

Această naţiune fragmentată a început să capteze atenţia cercetătorilor, fie sociologi, istorici, lingvişti sau antropologi, de la începutul secolului XX şi a cunoscut o intensificare la scurt timp după segmentarea ei în 1923, în urma prevederilor Tratatului de la Lausanne. Primele demersuri care au condus la conturarea acestui domeniu de cercetare au venit dinspre mediile academice britanice, sovietice şi franceze. Noua orientare se explică prin faptul că aceste state, în urma reorganizării teritoriale a Imperiului Otoman de la începutul secolului XX, au intrat în contact direct cu zona Orientului Mijlociu, fie în calitate de state mandatare, fie în calitate de state care acum deţineau părţi ale teritoriului locuit de kurzi şi implicit a minorităţii kurde. Primele abordări aparţin unor cercetători britanici ca D.N. MacKenzie, Marc Sykes, ruşi ca Vladimir Minorsky şi Basil Nikitin, alături de cele ale preotului francez, misionar al Vaticanului în Kurdistan[1], Thomais Bois. În ciuda unor studii majore ale acestor cercetători, care au dominat primele trei decenii ale secolului XX, anii 1940 – 1960[2] au adus un declin din punct de vedere politic, fapt care s-a resimţit şi în planul istoriografiei kurde. Valul de represiuni politice şi culturale ale guvernelor irakian, turc şi iranian asupra minorităţilor lor kurde explică în mare parte scăderea interesului pentru această problemă în perioada 1940 – 1960.

Începând însă cu deceniul şapte al secolului XX şi culminând cu anii ’90[3] asistăm la o revigorare progresivă a domeniului studiilor kurde. Evenimente precum rebeliunea

1 Kurdistan este un termen generic, utilizat pe parcursul acestei lucrări pentru a desemna teritoriul locuit de kurzi (nordul Mesopotamiei, teritoriu cunoscut din antichitate sub denumirea de Semiluna Fertilă).

2 Hamit Bozarslan, „Research Guide: Kurdish Studies”, Middle East Review of International Affairs Journal News, Vol. 3, nr. 1, 2000, http://meria.idc.ac.il/ research- g/kurds.html, accesat la 23 aprilie 2006.

3 Ibidem.

lui Barzani din Irak (1961 – 1975), războiul de gherilă din Iran (1979 – 1980) şi din Turcia (1984 – 1999), cele două războaie din Golf (1980 – 1988, 1991) şi stabilirea unei zone de securitate în Kurdistanul Irakian, în 1991, au reprezentat principalele evoluţii care au determinat repunerea problemei kurde pe agenda regională a Orientului Mijlociu, dar şi pe agenda internaţională. În special primul război din Golf, care a avut drept consecinţă declanşarea în Irak a campaniei Anfal de exterminare a kurzilor şi al doilea război din Golf, care s-a încheiat cu plecarea a mii de refugiaţi kurzi dinspre Irak înspre Turcia şi Iran[4] au determinat sensibilizarea opiniei publice internaţionale şi totodată o intensificare a preocupărilor şi dezbaterilor legate de această problemă în mass-media occidentală. Paralel cu această evoluţie a avut loc şi o creştere a interesului cercetătorilor pentru studiile academice kurde, mai ales în Europa şi într-o măsură mai restrânsă în SUA atât din punct de vedere al calităţii, cât şi a cantităţii cercetărilor.

Dezvoltarea literaturii şi istoriografiei kurde a venit în această perioadă în special dinspre statele cu largi comunităţi kurde ca Olanda, Suedia, Germania şi Franţa atât din partea cercetătorilor kurzi, cât şi occidentali. Exilul a devenit astfel, în a doua jumătate a secolului XX, nu numai soluţia eliberării de sub politicile de represiune, dar şi sanctuar al dezvoltării culturii kurde, în condiţiile în care drepturile culturale ale kurzilor erau reprimate în ţările lor de origine.

O contribuţie extraordinară în acest sens şi o condiţie *sine qua non* a unei asemenea dezvoltări a reprezentat-o sprijinul acordat de guvernele statelor din exil şi a societăţii civile din aceste state. Spre exemplu, în Franţa, în 1983, s-a înfiinţat prima instituţie majoră kurdă din

4M artin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State. The Social and Political Structures of Kurdistan, Ed. Zed Books Ltd., Londra - New Jersey, 1992, pp. 38-45.

Europa, Institutul Kurd de la Paris[5], prin iniţiativa unui grup de intelectuali aflaţi în exil în variate ţări europene şi cu sprijinul guvernului socialist francez din acea perioadă. Cu timpul, Institutul Kurd a devenit un centru cultural şi social pentru comunitatea kurdă din Paris, dar şi un centru de studiu şi documentare cu o bibliotecă bogată şi o modestă misiune diplomatică. Deşi nu este afiliat niciunui partid sau asociaţie politică, institutul a facilitat întâlniri între politicieni kurzi, proveniţi din diferite partide, cu oficiali şi politicieni europeni. Institutul are şi o activitate publicistică intensă, având un număr de jurnale şi buletine şi a contribuit la recent iniţiatul proces de standardizare a limbii kurde, prin organizarea unor conferinţe pe această temă şi stabilirea unor reguli de limbă, general valabile pentru publicaţiile de limbă kurdă. Mai târziu au fost fondate institute kurde la Bruxelles în 1989, la Berlin în 1994, la Moscova şi la Washington în 1996[6]. Fiecare din aceste institute diferă în ceea ce priveşte modul de organizare şi tipurile de activităţi, dar toate au contribuit la consolidarea limbii şi culturii kurde.

Pe lângă aceste institute, două organizaţii kurde pentru drepturile omului, Asociaţia Internaţională pentru Drepturile Omului în Kurdistan, cu sediul la Bonn, şi Proiectul pentru Drepturile Omului în Kurdistan de la Londra[7] au întreprins activităţi pentru conştientizarea problemei kurde în zona politică europeană. De asemenea, iniţiativele academice de la Freie Universität, de la Biblioteca Kurdă din New York[8] şi de la Universitatea din Essex, Marea Britanie, constând în elaborarea unor dizertaţii de masterat, teze de doctorat, publicarea unor jurnale şi organizarea de conferinţe, au contribuit major la

5 Martin van Bruinessen, „Transnational aspects of the Kurdish question”, Articles and Unpublished Papers of Martin van Bruinessen, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

6 Ibidem.

7 H. Bozarslan, op. cit.

8 Ibidem.

dezvoltarea domeniului de cercetare al studiilor kurde.

Un rol decisiv în renaşterea acestor studii, din 1970 şi până în prezent, l-a avut antropologul olandez Martin van Bruinessen, profesor la Universitatea din Utrecht. Alături de principala sa lucrare *Agha, Shaikh and State. The Social and Political Structures of Kurdistan*, van Bruinessen a publicat şi un mare număr de articole care tratează variate aspecte ale problemei kurde, alături de cele asupra societăţii kurde, cum ar fi istoria emiratelor kurde în secolele XVI-XIX, structurile tribale, societatea urbană, religia, naţionalismul, diaspora kurdă. În mare parte[9], datorită influenţei exercitate de acesta în ultimii douăzeci de ani, şi alţi cercetători din Europa şi SUA, unii dintre ei de origine kurdă, au contribuit la dezvoltarea studiilor kurde.

În ceea ce priveşte evoluţia acestui domeniu pe continentul american, un fapt constatat este că universităţile americane încă exclud studiile kurde din aria lor de preocupări, în ciuda faptului că programele americane de cercetare a Orientului Mijlociu sunt cele mai extensive din întreaga lume. Interesul scăzut pentru studiile kurde în mediile academice americane poate fi explicat prin tradiţia deja existentă în domeniul studiilor arabe, turceşti şi persane. Un rezultat foarte relevant este faptul că a existat doar o lucrare de cercetare despre kurzi, realizată în fiecare deceniu, începând cu 1900, faţă de zece care abordau probleme legate de statele pe teritoriul cărora sunt divizaţi kurzii.

O altă consecinţă este lipsa experţilor în studii kurde, în ciuda creşterii importanţei acestei probleme în planul relaţiilor internaţionale. Numărul specialiştilor în problemele Orientului Mijlociu demonstrează că în SUA există doar 10 cercetători recunoscuţi în domeniul studiilor kurde, spre deosebire de 430 de cercetători

9O listă, nici pe departe exhaustivă, ar cuprinde nume ca: Salih Akin (Franța, specializat în probleme lingvistice și istorie politică), Ali Babakhan (Franța, problema kurdă în Irak), Henry Barkey (SUA, problema kurdă în Turcia), Gunter Behrendt (Germania,

pentru Turcia, 257 pentru Siria şi 129 pentru Irak[10]. Cel mai cunoscut cercetător american al problemei kurde este Robert Olson, specialist în istoria modernă şi contemporană a kurzilor, situat alături de Martin van Bruinessen în vârful ierarhiei academice a acestui domeniu, prin lucrări ca *The Emergence of Kurdish Nationalism, 1800 – 1925* (Houston, University of Texas Press, 1991).

Din păcate, în ţările de origine ale kurzilor, posibilitatea dezvoltării acestui domeniu este aproape imposibilă, având în vedere faptul că aici viaţa academică se află sub controlul strict al statului, care decide care subiecte sunt ştiinţifice şi cum ar trebui studiate. De aceea, unele teme, printre care şi problema kurdă, sunt fie descurajate, fie practic total ignorate de pe agenda ştiinţifică a acestor state, ceea ce a avut drept efect transpunerea întregii activităţi culturale kurde întările de exil. Pentru a completa acest tablou, trebuie specificat faptul că mişcarea naţionalistă kurdă impune şi ea un

---

10a pariția naționalismului kurd), Joyce Blau de Wengen (Franța, limba kurdă, religia kurzilor), Gerard Chaliand (Franța, problema kurdă), Michael L. Chyet (SUA, limba kurdă), Nelida Fuccaro (Marea Britanie., Yezidism, Kurdistanul Irakian), Graham Fuller (SUA, problema kurdă în Turcia), Gulistan Gurbey (Germania, soluționarea conflictului), Hocham Dawod (Franța, structurile tribale), Farhad Ibrahim (Germania, societatea civilă), Michael Leezenberg (Olanda, Kurdistanul irakian contemporan), David McDowell (Marea Britanie, istoria modernă a kurzilor), Amir Hassanpour, (Canada, cultură și istorie politică kurdă), Mirella Galetti (Italia, Kurdistanul în viziunea călătorilor), Philip G. Kreyenbroek (Marea Britanie - Germania, limba kurdă, Yezidism), Hans-Lukas Kieser (Suedia, aleviții kurzi), Kendal Nezan (Franța, problema kurdă), Robert Olson (SUA, istoria modernă kurdă), Abbas Vali Marea Britanie, naționalismul și istoriografia kurdă), Jelle Verheij (Olanda, relațiile kurdo-armene), Heidi Wedel (Germania, emigranții kurzi, studii de gen), Paul White (Australia, naționalismul kurd), Andreas Wimmer (Suedia, structurile tribale), Laie Yalcin- Heckmann (Turcia - Germania, structurile tribale kurde), Burhaneddin Yasin (Suedia, problema kurdă în Irak).

10 Date citate de pe site-ul Universității Florida, www.xs4all.nl/~tank/kurdish/htdocs/ announce /KSF.html, accesat la 9 ianuarie 2006.

anumit angajament ideologic în studierea problemei kurde[11], astfel încât subiecte ca grupurile etnice intra-kurde, pluralitatea lingvistică a societăţii kurde şi aspectele sociologice ale mişcării naţionaliste rămân subiecte interzise din punct de vedere al naţionaliştilor.

Principala caracteristică a istoriografiei kurde, în momentul de faţă este reprezentată de o orientare generală înspre istoria politică a kurzilor, în special asupra secolului XX, perioadă în care are loc, de fapt, conturarea naţionalismului kurd şi implicit a conştiinţei naţionale kurde, ceea ce explică preocuparea specială pentru evenimentele politice, desfăşurate în această etapă temporară. În ciuda varietăţii dialectelor, care ar putea pune la îndoială rădăcinile etnice comune[12], limba kurdă reprezintă unul din subiectele evitate de naţionaliştii kurzi, dar preferat de mulţi lingvişti şi istorici occidentali sau kurzi, datorită complexităţii sale şi legăturii pe care o are cu ideea de etnie şi naţiune ca atribut al acesteia, în sensul modern de definire al conceptului de naţiune.

Ampla diversitate dialectală nu face decât să intensifice controversa unei alte varietăţi a culturii kurde şi anume aceea religioasă[13], alături de controversa originilor etnice ale kurzilor şi de problema diviziunilor interne ale societăţii kurde[14]. Toate acestea reprezintă la un studiu mai aprofundat aspecte interdependente şi, de fapt, detalii sociologice ale caracterului şi evoluţiei mişcării naţionale kurde, care redau paradigma domeniului de cercetare al studiilor kurde în secolul XX.

Tendinţa se face simţită şi în planul unui nou stil

11 Programul Partidului Muncitorilor Kurzi (1998), http://www.hartford-hwp.com/archives/ 27cZ433.html., accesat la 14 decembrie 2005.

12 A mir Hassanpour, Nationalism and Language in Kurdistan 1918-1985,1918-1985, Ed. Mellen Research University Press, San Francisco, 1992, pp. 1-26.

13 David McDowall, A Modem History of the Kurds, Ed. I. B. Tauris, Londra-New York, 1996, pp. 10-13.

14 Idem, The Kurds. Minority Rigths Group International Report, Ed. MFP Design and Print, Londra, 1996, pp. 9-11.

literar, apărut în istoriografia kurdă şi anume cel al memoriilor. Spre deosebire de tradiţia autobiografică occidentală, care se concentrează asupra trăirilor personale, memoriile kurde abandonează acest aspect într-un plan secundar. Ele n-au un caracter individualist, fiind preferată raportarea la identitatea comună, de cele mai multe ori una de natură politică. Astfel, memoriile devin expresia unor trăiri publice, sociale sau politice, privite şi prezentate într-o manieră personală, individul nereprezentând altceva decât o parte a unui organism, partid sau mişcare politică[15].

Marginalizarea de către autorii memoriilor a aspectelor vieţii personale confirmă şi se explică, în acelaşi timp, prin mentalitatea general răspândită printre susţinătorii cauzei kurde, că problemele publice ale comunităţii trebuie să prevaleze în faţa celor de ordin personal[16]. Acest lucru este o dovadă a felului în care lupta pentru autodeterminare a acaparat toate sferele sociale, dând astfel naştere unei societăţi profund politizate, fără alt reper de autodefinire şi identificare decât apartenenţa la o grupare politică şi la idealurile acesteia.

O consecinţă a acestei politizări reflectate şi în plan istoriografie este scăderea interesului pentru aria de cercetare a studiilor de gen. În general, femeile kurde sunt ignorate din studiile referitoare la femeile din Turcia, Iran, Irak şi Siria, chiar dacă această literatură este în continuă dezvoltare. În direcţia literaturii despre femeile kurde, nu putem spune decât că atât cea produsă de kurzi, cât şi de occidentali este foarte redusă, limitându-se la câteva articole şi o singură lucrare mai mare: *Women of a Non-State Nation*: *The Kurds*, o culegere de articole apărută în

15 Hashem Ahmadzadeh, „A review of Kurdish life-writing”, International Journal of Kurdish Studies, Vol. 17, nr. 1, 2003, http://www.findarticles.eom/p/articles/mi_mOSBL/ is_17/ai_nl3817650, accesat la 3 martie 2006.

16 Edward Noel, „The Character of the Kurds as Illustrated by their Proverbs and Popular Sayings”, Bulletin of School of Oriental Studies, Vol. 1, nr. 4, 1920, pp. 80-81.

mediul academic canadian şi coordonată de Shahrzad Mojab, singurul cercetător consacrat în domeniul studiilor kurde de gen, până în momentul de faţă.

Faptul că doar o femeie kurdă şi-a publicat memoriile până în prezent este un indiciu relevant al situaţiei femeilor kurde şi a literaturii de gen din istoriografia kurdă. În privinţa memoriilor, situaţia nu este mai bună nici în ţări ca Iranul, spre exemplu, unde există doar şase memorii publicate şi scrise de femei[17], lucru care demonstrează statutul general al femeii în această parte a lumii. În fapt, privarea de participarea activă la viaţa politică, socială şi culturală şi izolarea impusă de societate, ambele justificate prin intermediul religiei le împiedică pe femei să se dezvăluie ca indivizi singulari, cu o identitate separată. Prin urmare, barierele istorice şi culturale fac ca acest nou gen literar al autobiografiilor să rămână apanajul reprezentărilor masculine, privând astfel domeniul studiilor de gen, de o importantă sursă primară pentru dezvoltarea sa.

Puţinătatea surselor primare reprezintă şi problema cercetătorilor istoriei moderne şi contemporane a kurzilor prin respingerea accesului la arhive de către guvernele statelor în care sunt divizaţi kurzii. Celor mai mulţi cercetători li se refuză cererile de viză şi în acest fel şi accesul pe teren, existând, pe de altă parte, şi riscul de a compromite persoanele intervievate în scopuri academice. Nici pentru specialiştii de etnie kurdă, care vor să se întoarcă în ţările lor de origine cu scopul de a realiza cercetări de teren, situaţia nu este mai bună[18], întrucât costurile unor asemenea iniţiative pot include chiar privarea de libertate.

În ciuda acestor dificultăţi, în ultimele decenii s-a remarcat un progres în aria de cercetare a studiilor kurde, iar creşterea numărului de teze de doctorat axate pe această problemă în special în ţări ca Germania, Franţa,

17 H. Ahmadzadeh, op. cit.

18 H. Bozarslan, op. cit.

Marea Britanie, Suedia, Olanda şi chiar SUA poate fi înţeleasă ca o intensificare treptată a interesului pentru această arie de cercetare. După cum spunea şi Hamit Bozarslan, specialist în problema kurdă, profesor la École des Hautes Études en Sciences Sociales de la Paris, ceea ce se aşteaptă de la aceşti cercetători este să depăşească obstacolele menţionate, căutând noi metode de cercetare şi noi abordări ştiinţifice[19].

Studiile kurde s-au impus ca domeniu de cercetare în primele trei decenii ale secolului XX prin intermediul unor iniţiative venite din partea mediilor academice britanice, sovietice şi franceze. În ciuda unor studii majore, venite dinspre aceste zone şi care au dominat în această perioadă de început, anii 1940 – 1960, au adus un declin al statutului politic al kurzilor, fapt care s-a resimţit şi în planul istoriografiei referitoare la aceştia. Ca urmare a evoluţiilor politice din Turcia, Irak, Iran şi Siria, în deceniul şapte al secolului XX asistăm la o revigorare progresivă a domeniului studiilor kurde, care va culmina în anii ’90, prin dezvoltarea literaturii şi istoriografiei kurde, în special în state cu largi comunităţi kurde ca: Olanda, Suedia, Germania sau Franţa. Principala caracteristică a istoriografiei kurde azi este reprezentată de o orientare generală înspre istoria politică a kurzilor, în special asupra secolului XX, perioadă în care are loc, de fapt, conturarea naţionalismului kurd şi implicit a conştiinţei naţionale kurde. Aceasta şi explică preocuparea specială pentru evenimentele politice desfăşurate în această etapă temporară.

În cadrul istoriografiei referitoare la kurzi tema identităţii nu a reprezentat una dintre preocupările primare ale specialiştilor în domeniu. Ea s-a impus odată cu dezvoltarea acestui subiect de cercetare în literatura occidentală, constituind în prezent o temă foarte recentă în domeniul studiilor kurde.

Totuşi, principala caracteristică a istoriografiei

19 Ibidem.

kurde, în momentul de faţă rămâne orientarea generală spre istoria politică a kurzilor, în special asupra secolului XX.

Această caracteristică reflectă foarte bine imaginea occidentală asupra kurzilor, care se axează asupra faptului că ei luptă pentru a-şi păstra identitatea, dar ignoră tocmai cultura kurdă. Prin urmare, lucrările care au ca subiect cultura şi identitatea kurdă sunt puţine. Lipsa unor asemenea studii nu se datorează sărăciei culturii kurde. Principala cauză rezidă în faptul că kurzii nu au avut niciodată un stat şi, prin urmare, literatura lor scrisă a apărut târziu de abia la începutul secolului XX în contextul dezvoltării mişcării naţionale kurde. Un alt factor al lipsei de interes pentru cultura kurdă este faptul că primii cercetători occidentali de orientalistică au ales să îşi îndrepte atenţia înspre cultura înaltă şi înspre istoria imperială a acestei zone geografice[20]. Adoptând o interpretare standardizată a acesteia, ei au ignorat studiul unor culturi bazate pe forme şi tradiţii populare şi orale. Astfel, pentru că societatea kurdă nu a promovat forme înalte de literatură, cercetătorii au fost mai atraşi de literatura şi implicit de cultura şi identitatea arabă sau persană.

Totuşi, ca urmare a eforturilor centrelor de studii kurde din Europa, au apărut lucrări şi studii axate asupra culturii şi identităţii kurde. Prima lucrare în acest sens, *Kurdish Culture and Identity*, a apărut în 1992, sub coordonarea lui Philipe Kreyenbroek[21] şi a Christinei Allison[22]. Fiind o culegere de articole aparţinând unor specialişti proveniţi din aceste centre, paleta subiectelor

20 Philipe Kreyenbroek, Christine Allison, Kurdish Culture and Identity, Ed. Zed Books Ltd., Londra, 1996, pp. 1-3.

21 P hilipe Kreyenbroek este conferențiar în limbile și religiile iraniene la School of Oriental and African Studies, Universitatea din Londra, fondator al Society for Iranian Oral Studies.

22 Christine Allison este specialist în limba și literatura orală kurdă, conferențiar la Institute Nationale de Langue et Civilisations Orientales (INALCO).

abordate este una foarte largă, variind de la intensificarea literaturii kurde în secolul XX, dezvoltarea publicaţiilor de limbă kurdă şi a mass-mediei până la sistemul religios şi cultura materială kurdă. Recent, mai exact în 2003, această lucrare a fost completată printr-un studiu al lui Clémence Scalbert[23] cu privire la pictura kurdă, considerată în 2002, alături de muzica kurdă, marele neajuns al acestei publicaţii. Studiul, *Exile et diaspora*: *le processus de création chez six peintres kurdes en Europe*, este o reflecţie asupra pluralităţii artistice a Kurdistanului şi o interogare a reprezentărilor teritoriului acestuia şi a valorilor pe care le ia pentru comunităţile din exil.

Un alt autor axat asupra problemei identităţii este Martin van Bruinessen[24], care între anii ’80—90 a publicat o serie de studii asupra problemei identităţii kurde, apărute în 1990 într-o singură culegere intitulată *Kurdish Ethno-Nationalism versus Kurdish Building States*. Pornind de la premisa aprofundării diviziunilor societăţii kurde în paralel cu dezvoltarea conştiinţei etnice comune, van Bruinessen susţine crearea şi co-existenţa unor aşa-zise *identităţi înguste* sau *identităţi suprapuse*, în jurul unor elemente culturale ca limba, regiunea de origine şi religia.

Cercetarea noastră se înscrie în acest segment de cercetare al identităţii kurde, având ca obiectiv analizarea a trei aspecte: imaginea de sine a kurzilor în secolele XIX-XX, imaginea kurzilor şi a acelei părţi a Orientului Mijlociu locuite de aceştia în viziunea călătorilor străini (secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX) şi elaborarea unei anchete istorice şi psihosociale asupra minorităţii kurde din România.

Într-o primă categorie de surse, folosite în lucrare, am inclus literatura secundară. Aceasta se referă la lucrările generale, studii şi articole istorice, sociologice,

23 Clémence Scalbert, profesor la INALCO, autor al mai multor studii și comunicări legate de problema kurdă.

24 Martin van Bruinessen este antroplog, profesor de studii kurde și turcești la Universitatea din Utrecht.

antropologice, referitoare atât la istoria Imperiului Otoman, cum este cea a lui Robert Mantran, cât şi la istoria şi tradiţiile kurzilor, cum este lucrarea lui Thomas Bois, *La Connaissance des Kurdes* şi a lui David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, care se remarcă prin informaţiile oferite de natură istorică, religioasă, demografică, geografică, etnografică şi antropologică. Acest tip de surse a fost folosit pe întreg parcursul lucrării, dar cu preponderenţă în realizarea primului capitol, unul de sinteză, axat pe introducerea în problematica subiectului.

O a doua categorie de surse, cele primare, au predominat în elaborarea următoarelor trei capitole de analiză ale lucrării: Imaginea de sine la kurzi în secolele XIX, XX, Kurdistanul în viziunea călătorilor străini în secolele XIX, XX şi Kurzii din România.

Astfel, sursele primare utilizate în realizarea analizei identitare a kurzilor sunt extrem de diversificate, pornind de la lucrări de istorie aparţinând unor istorici sau lideri politici kurzi, până la presă, atât jurnale cu caracter politic cât şi social (*Hawar*, *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*) până la documente aparţinând unor partide politice sau oameni politici kurzi. De asemenea, nu lipsesc memoriile unor personalităţi politice şi literare kurde şi, pe alocuri, literatura folclorică desprinsă în special din presă. Acest material documentar provine din biblioteca şi arhiva Institutului Kurd de la Paris.

În aceeaşi categorie a surselor primare se înscriu jurnalele de călătorie în acest teritoriu, din secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX, provenind din aceeaşi arhivă a Institutului Kurd de la Paris, folosite în realizarea capitolului al treilea referitor la imaginea kurzilor în viziunea călătorilor străini.

Având în vedere faptul că autorii sunt personaje legate prin educaţia şi evoluţia profesională de cultura locului, fie că este vorba despre cunoscători ai limbilor orientale sau de pasionaţi ai culturii Orientului Mijlociu,

scrierile acestora îmbină structura călătoriei pragmatice cu afinităţile şi curiozităţile personale. Subiectele cel mai des abordate se întind de la prezentarea organizării interne a Imperiului Otoman şi evenimentele care au precedat Primul Război Mondial, până la descrierea detaliată a societăţii kurde şi a modului de viaţă kurd, unele lucrări fiind nu doar veritabile poveşti personale, dar şi lucrări de istorie, politică, călătorie şi cercetare. Temele cel mai des reluate în jurnale reflectă şi structura analizei capitolului: istoria kurzilor, percepţii ale naturii, caracterul kurd, societatea kurdă.

Studiul de caz asupra kurzilor din România se bazează din punct de vedere al surselor în primul rând pe presă. Astfel, am folosit revista Asociaţiei Culturale a Kurzilor din România, *Vocea Mesopotamia*, alături de articole de presă din publicaţii ca *Scânteia* (1967), *Lumea* (1981 – 1988), *Adevărul* (1990 – 2008) şi *Evenimentul Zilei* (1998 – 2000). Interviurile facilitate de Asociaţia Culturală a Kurzilor din România şi informaţiile puse la dispoziţie de Consiliul Naţional al Refugiaţilor din România au constituit de asemenea surse decisive în elaborarea studiului asupra kurzilor din România. Interviurile au fost realizate pe un eşantion de douăzeci de persoane, majoritatea bărbaţi, cu vârste cuprinse între douăzeci şi cinzeci şi cinci de ani, membri ai comunităţii kurde din România.

De asemenea, în aceeaşi categorie, a surselor primare, menţionăm rapoartele unor organizaţii internaţionale ca Human Rights Watch, Amnesty Internaţional sau Freedom House, folosite cu preponderenţă în capitolul introductiv.

În ceea ce priveşte ansamblul metodologic utilizat în realizarea lucrării, trebuie specificat că materialul descriptiv a fost unul dens, în special în primul capitol, însă indispensabil pentru înţelegerea ulterioară a analizei identităţii kurde, iar datele pe care am încercat să le surprind în întreg materialul documentar sunt nu numai istorice, ci şi sociologice şi antropologice, dezbaterile fiind

orientate în acelaşi sens.

Fiind o lucrare de imagologie, principala metodă de lucru pe care am folosit-o în elaborarea acesteia a fost analiza hermeneutică, semantică, specifică lucrului cu textul scris, în cazul nostru literar, jurnalistic, folcloric sau cu caracter oficial. Acest tip de analiză a permis conturarea principalelor teme ale identităţii kurde. Cele mai evidente şi mai uşor sesizabile, la o primă lectură a literaturii kurde, sunt victimizarea, identificarea naţiunii cu eroii naţionali, momentele tragice, identificarea teritorială, imaginea de sine negativă, în acelaşi timp, analiza semantică a condus din perspectiva percepţiei de sine la identificarea imaginii asupra istoriei ca instrument în efortul de legitimare a mişcării naţionale kurde şi la conturarea imaginii asupra adversarului, o temă foarte complexă şi cu un rol decisiv în conturarea identităţii kurde. De asemenea, metoda analizei de text a permis identificarea motivelor, clişeelor şi stereotipurilor asupra kurzilor şi teritoriului locuit de ei, care predomină viziunea călătorilor străini în secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX.

Alte metode folosite în realizarea cercetării se referă la cea cantitativă şi calitativă. Metoda cantitativă a fost folosită prin studiul de caz asupra kurzilor din România, a perioadelor de maxim flux, a zonelor de proveniență şi a tipurilor de cauze care au dus la imigrarea lor pe teritoriul nostru. Acest tip de analiză a permis, de asemenea, identificarea tipului imigrantului kurd şi a tiparelor familiale, construite de aceştia în România. Totodată, pentru a conferi coerenţă demersului nostru istoric, am optat pentru utilizarea unei tehnici de lucru specifice sociologiei şi anume interviurile. Personal, am optat pentru interviurile semistructurate datorită flexibilităţii oferite de acestea discuţiei cu interlocutorul.

Folosirea metodei calitative a fost prezentă tocmai prin intermediul interviurilor, prin care am încercat să surprindem modul şi gradul de integrare a imigranţilor

kurzi în societatea românească, alături de percepţia societăţii româneşti asupra imigranţilor kurzi. Politica statului a fost surprinsă prin intermediul analizei legislaţiei care reglementează statutul lor. Analiza s-a situat pe două nivele, individual şi instituţional (organizaţiile proprii şi implicarea în societate).

Un rol extrem de important în elaborarea acestei lucrări, dar mai ales a capitolelor *Imagine de sine la kurzi* şi *Kurzii în viziunea călătorilor străini în secolele XIX, XX*, a fost suportul şi modelul metodologic, dar şi structural şi teoretic oferit de două lucrări aparţinând domeniului imagologiei: *Călători străini în Principatele Dunărene, Transilvania şi Banat (1683 – 1789). Identitate şi alteritate, Geneza identităţii naţionale la românii ardeleni*. De asemenea, aceste lucrări au fost indispensabile în formarea şi utilizarea limbajului specific imagologiei, constituind alături de lucrarea autoarei Carmen Andraş, *România şi imaginile ei în literatura de călătorie britanică*, veritabile dicţionare de imagologie.

Le mulţumesc autorilor pentru direcţiile pe care mi le-au oferit prin intermediul lucrărilor lor şi nu numai.

De asemenea, în elaborarea analizei imaginii kurzilor în jurnalele de călătorie şi a kurzilor în viziunea călătorilor străini am utilizat modelele conceptuale oferite de Edward Said, în cunoscuta sa lucrare *Orientalismul*, concentrată asupra teoriilor referitoare la curentul orientalist şi gândirea colonialistă.

În ceea ce priveşte structura tezei, aceasta conţine patru capitole. Primul capitol este un studiu introductiv în istoria şi civilizaţia kurdă, urmat de analiza imaginii de sine la kurzi în secolele XIX, XX şi de elaborarea imaginii kurzilor şi teritoriului locuit de ei în viziunea călătorilor străini pe baza analizei jurnalelor aparţinând călătorilor britanici în Orient, în secolele, XIX, XX. Lucrarea se încheie cu o analiză istorică şi psihosocială asupra minorităţii kurde din România.

Fiind un subiect neexplorat la noi în ţară, capitolul

Introducere în istoria şi civilizaţia kurdă va reprezenta primul studiu dedicat problemei kurde şi istoriei kurzilor din cercetarea românească. În cadrul acestuia am urmărit plasarea grupului etnic kurd în cadrul istoric al Imperiului Otoman, o prezentare a originii lor istorice, a relaţiilor cu autorităţile otomane, a organizării lor politice, sociale, a orientării lor religioase. Am continuat cu analiza evoluţiei kurzilor pe parcursul secolului XX, după momentul Lausanne, care a determinat divizarea lor între graniţele a patru state: Turcia, Iran, Irak, Siria. Astfel, am încercat să evidenţiem elementele comune, dar şi particularităţile dezvoltărilor din cele patru state. Optând pentru abordarea din perspectiva ideologiilor oficiale ale acestor state, am încercat să trasăm principalele linii de evoluţie ale kurzilor după momentul divizării marcând punctele de reper esenţiale. Această simplificare a fost adesea impusă de similitudinile ce caracterizează evoluţia kurzilor în aceste state: supunerea faţă de tutele străine, angajarea într-un proces de eliberare naţională, diviziunile din interiorul societăţii kurde şi a mişcărilor de eliberare naţională.

Deşi scopul lucrării nu este de a stabili cauzele care au împiedicat crearea unui stat kurd nu putem să omitem felul în care diviziunile din interiorul societăţii kurde şi incapacitatea de solidarizare a acesteia au constituit în perioada interbelică factori decisivi în conturarea definitivă a situaţiei politice a naţiunii kurde.

Deşi lucrarea de faţă nu este una de istorie politică, nu putem analiza identitatea şi societatea kurdă fără o bună cunoaştere prealabilă a istoriei şi culturii aceste populaţii.

În ceea ce priveşte analiza identităţii kurde, considerată de Joyce Blau una dintre temele cele mai dificile cu privire la problema kurdă, am încercat în capitolul al doilea să o explorăm dintr-o perspectivă nouă. Pentru a crea o viziune cât mai largă asupra problemei, am decis desfăşurarea studiului pe trei direcţii de analiză,

care reflectă şi structura sa: percepţia de sine, imaginea asupra trecutului şi cea asupra adversarului. Astfel, axându-ne asupra literaturii de secol XX, deci în cea mai mare parte asupra literaturii produse de mişcarea naţională de eliberare şi, adoptând metoda analizei de text, am încercat să conturăm temele, valorile şi simbolurile care predomină identitatea colectivă la kurzi, să determinăm rolul lor ideologic şi funcţia socială pe care o au acestea.

În capitolul al treilea, *Kurzii în viziunea călătorilor străini în secolele XIX, XX*, bazându-ne pe jurnalele de călătorie în acest teritoriu, am realizat analiza descriptivă şi funcţională a motivelor, clişeelor şi stereotipurilor, care animă explicaţia etnoculturală (construirea propriei identităţi şi reconstruirea imaginară a identităţii Celuilalt). Am ales să insistăm pe aspectele mai bine conturate în imaginarul etnic, dar şi social: structuri politice şi sociale, specifice lumii kurde, imaginea elitelor şi a femeii, religiozitatea, reprezentări ale spaţiului, profiluri etnopsihologice. Este prima prelucrare mai complexă a jurnalelor aparţinând călătorilor britanici în Orient, în secolele, XIX, XX cu o axare asupra zonei locuite de kurzi.

Ultimul capitol, *Kurzii din România*, abordând tema identităţii şi alterităţii etnice se încadrează unei literaturi destul de bogate, dezvoltate după 1990 privind imaginile pe care grupurile etnice le au unele faţă de altele, raportul între grupul majoritar şi unele grupuri minoritare şi atitudinea opiniei publice privind distanţele sociale între membrii grupurilor etnice şi preferinţele lor (Aurora Liiceanu, Alina Mungiu Pippidi). Rezultatele aşteptate din partea acestei anchete interdisciplinare se referă în principal la obţinerea unei radiografii a diferitelor strategii, adoptate de refugiaţii kurzi, pentru menţinerea şi perpetuarea identităţii lor de origine, o analiză a elementelor identitare care se păstrează, a aspectelor identitare care suferă transformări, a gradului lor de integrare în societatea românească. Premisa de la care

pornim este că, în ciuda unor atitudini de rezistenţă, există anumite norme şi valori externe care se infiltrează în modul lor de viaţă. În paralel, vom realiza şi o radiografie a atitudinii societăţii româneşti faţă de minoritarii kurzi, a clişeelor şi stereotipurilor care predomină atitudinea societăţii româneşti începând de la nivel individual şi până la mass-media. Studiul este prima cercetare realizată asupra minorităţii kurde de la noi din ţară.

Propunând un demers interdisciplinar, bazat pe conexiunile dintre istorie şi socio-psihologie, studiul nostru reprezintă o contribuţie adusă domeniului imagologiei, dar şi relaţiilor etnice, care au căpătat în ultima perioadă un cadru fertil de abordare tocmai prin amploarea pe care a luat-o domeniul imagologiei.

În concluzie, elementele noi şi originale (atât informaţional, cât şi metodologic), aduse de cercetarea întreprinsă, vin să completeze o temă aproape deloc cercetată. Fără a avea pretenţia de exhaustivitate (este primul demers în acest sens din punct de vedere al metodei de cercetare folosite, analiza de text), consider că proiectul îndeplineşte un dublu obiectiv. În primul rând, completează consistent abordările (internaţionale) de până acum, constituindu-se într-o necesară sinteză a unui subiect căruia acest tip de cercetare îi lipseşte încă. În al doilea rând, constituie o foarte utilă bază de referinţă pentru abordări ulterioare ale altor cercetători, atât în cazul particular al studierii minorităţii kurde din România, cât şi în cadrul general al studierii identităţii kurde. Mai mult, studiul referitor la kurzii din România reprezintă prima anchetă istorică şi psihosocială asupra minorităţii kurde din România.

Capitolul I.

Introducere în istoria şi civilizaţia kurdă

I.l. Principalele coordonate ale culturii kurde

1. Populaţia kurdă

Kurzii sunt menţionaţi adesea cel *mai mare grup etnic translatai din Orientul Mijlociu*. Estimarea corectă a

numărului total al acestora reprezintă un subiect extrem de controversat, care nu şi-a găsit o soluţionare clară nici până în prezent.

Percepţiile în acest sens sunt antagonice. Dacă adepţii curentului naţionalist kurd tind să exagereze în acest sens, avansând cifre precum treizeci de milioane, guvernele statelor în care sunt divizaţi kurzii: Turcia, Iran, Irak, Siria sunt tentate să minimalizeze numărul acestora. Fie că este vorba de raţiuni de integrare naţională, de securitate naţională sau de protejare a integrităţii teritoriului statal, rezultatele finale ale recensămintelor populaţiei din aceste state nu prezintă o situaţie veridică asupra numărului etnicilor kurzi din interiorul graniţelor lor. Recent, s-a constatat chiar şi tendinţa de a ignora estimările separate din recensăminte ale minorităţilor kurde.

De asemenea, o altă cauză a coruperii rezultatelor corecte este aceea că unele guverne practică folosirea unor definiţii eronate ale etniei kurde (spre exemplu, doar cei ce vorbesc limba kurdă sunt consideraţi kurzi) pentru a manipula procentajele finale.

În acelaşi timp, datorită ultimelor secole de represiune, foarte mulţi kurzi preferă să-şi ascundă originea etnică, accentuându-şi doar cetăţenia turcă, iraniană, irakiană sau siriană.

În Turcia, conform recensământului din 1970, numărul kurzilor reprezenta 14%[25] din totalul populaţiei, pe când în Irak recensămintele din 1922 şi până în 1924 scoteau în evidenţă o proporţie de 23%[26]. Tot în Irak, recensămintele din 1956 şi până în 1966 ignoră cuantificările separate ale kurzilor[27].

Datorită datelor ambigue ale recensămintelor, estimarea numărului real al minorităţilor kurde din aceste state şi a numărului total al comunităţii kurde au constituit

25 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 14.

26 Ibidem.

27 Ibidem.

şi constituie încă, pentru specialişti, o provocare.

Martin van Bruinessen, specialist în studierea problemei kurde, în cunoscuta lucrare *Agha, Shaikh and State. The Social and Political Structures of Kurdistan*, face o estimare a populaţiei kurde pentru anul 1975, pe baza unor date demografice anterioare acestui an. El estimează pentru minoritatea kurdă din Turcia o rată de 19% din totalul populaţiei de 40, 2 milioane şi un procentaj de 23% pentru kurzii irakieni dintr-un total de 10, 5 milioane de locuitori. Pentru minoritatea kurdă iraniană propune 10% dintr-o populaţie de 34 milioane, iar pentru Siria 8, 5% kurzi dintr-o populaţie de 7, 3 milioane locuitori, pentru un total al comunităţii kurde de 13, 5 – 15 milioane.

Aproximativ aceleaşi estimări le face şi un alt specialist în problemele Orientului Mijlociu, David McDowell, în raportul *Minority Rights Group* (1996), singurele diferenţe intervenind în cazul Turciei, prin propunerea unui procentaj al kurzilor de 22% şi prin introducerea în discuţie a numărului kurzilor din fosta URSS, pe care îi estimează la aproximativ 500.000 alături de cei din diaspora kurdă, pentru care propune cifra de 700.000, estimând un total al populaţiei kurde de 26 milioane.

Gerard Chaliand, expert în studiul conflictelor internaţionale, în lucrarea sa, A *People Without a Country*: *The Kurds*, propune un procentaj de 23, 8% kurzi în Turcia pentru anul 1970, de 16% kurzi pentru Iran în 1975 şi 22% kurzi pentru anul 1975 în Irak. Pentru minoritatea kurdă de pe teritoriul fostei URSS, el propune un număr de doar 278.463 kurzi.

Cele mai recente estimări, din 2005, ale CIA, publicate pe site-ul www. *cia.gov*, propun un procentaj pentru minoritatea kurdă din Iran de 8% dintr-un total al populaţiei de 68 de milioane. Pentru Irak se estimează 15 – 20% kurzi din 26 milioane locuitori, iar pentru Siria – un procentaj de 9% din totalul populaţiei de 18 milioane.

Turcia este un caz mai special, întrucât aici kurzii nici măcar nu apar în recensăminte ca un grup etnic distinct. În 1985, un raport *Minority Rights Group*, realizat de Martin Short şi Anthony McDermott, estima un număr de 19% kurzi în Turcia, dintr-un total de 44, 5 milioane locuitori. Datorită lipsei de date, estimările CIA 2005 propun un procent foarte larg, care oscilează între 7% şi 25% kurzi dintr-un total de 69, 66 milioane locuitori.

Din păcate, aceste procente fie că aparţin unor specialişti, fie că aparţin unor organizaţii sau instituţii nu pot fi probate prin cercetări empirice, care să dovedească veridicitatea lor. De aceea, numărul real al populaţiei kurde rămâne o enigmă nerezolvată încă, subiect al dezbaterilor, dar şi al speculaţiilor, obiect al exagerărilor şi al minimalizărilor deopotrivă.

2. Kurdistanul

Când vorbim despre teritoriul Kurdistanului şi, implicit, despre identitatea geografică a kurzilor, ne referim în prezent la sud-estul Turciei, nord-vestul Irakului şi Iranului, nord-estul Siriei şi la mici porţiuni din Armenia, încă din secolul al XII-lea[28], cea mai mare parte a acestui teritoriu a fost numită Kurdistan, termen folosit de turcii selgiucizi[29] în timpul invaziilor lor în zonă, dar denumirea a intrat în uzul comun în secolele ce urmează după procese îndelungi de migraţie sau sedentarizare.

Secolul al XVI-lea marchează nu doar consacrarea termenului Kurdistan şi extinderea înţelesurilor sale la nivel politic şi social, ci şi începutul cartografierii acestui teritoriu, semne ale conturării unei culturi materiale şi spirituale distincte.

În centru este străbătut de lanţul muntos Taurus, vechi leagăn de civilizaţii orientale, în sud face loc câmpiei Mesopotamiei, spre nord relieful este dominat de podişul Anatoliei, iar spre est de numeroase lunci fertile. Climatul continental arid, manifestat prin variaţii mari de

28 David McDowell, A Modern History..., p. 6.

29 Ibidem.

temperatură este completat în vest şi sud de influenţe subtropicale mediteraneene. Inaccesibilitatea asigurată de acest tip de relief, alături de calitatea de războinici şi buni călăreţi a locuitorilor[30] au transformat Kurdistanul într-o fortăreaţă naturală, inexpugnabilă încă de la Alexandru cel Mare până la împărţirea sferelor de influenţă de către imperiile Otoman şi Safavid, în secolul al XVI-lea.

Menţinut în latenţă timp de 400 de ani, acest teritoriu nu a manifestat niciun interes în relaţiile internaţionale până la începutul secolului XX, când atuurile acestei zone au adus-o în atenţia puterilor mondiale: Franţa, Marea Britanie, Turcia, URSS. Rezervele de petrol din Moşul, Kirkuk şi Khanaquin[31], de pe teritoriul Irakului, cele de la Kermanshah[32], din Iran, cele de la Rumailan, din Siria şi de la Batman, din Turcia[33], explică într-o mare măsură atenţia sporită de care s-a bucurat teritoriul. Resursele minerale semnificative ca: lignitul, cuprul, cromul, fierul[34], cele două magistrale de cale ferată Istanbul – Bagdad şi Istanbul – Teheran[35] şi trecerea principalelor rute comerciale între Europa şi Asia[36] prin Kurdistan au fost de asemenea mize destul de mari.

Kurdistanul are un teritoriu cu un potenţial agricol ridicat, având în vedere că până în secolul al XIX-lea creşterea animalelor a fost singura activitate economică importantă aici[37], aflată în strânsă legătură cu modul de viaţă nomad. Majoritatea triburilor kurde erau crescătoare de turme mari de oi, capre sau vite, de aceea mişcările de

---

30 Giuseppe Campanile, Histoire du Kurdistan, Études Kurdes, nr. special, 2004, p. 11.

31 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 95.

32 Gerard Chaliand, A People without a Country: The Kurds, Ed. Olive Branch Press, New York, 1993, p. 95.

33 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 14.

34G erard Chaliand, op. cit., p. 140.

353 ~ Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 13.

36 Ibidem.

375 7 David McDowell, Â Modern History..., p. 6.

transhumanţă erau pretexte frecvente de conflict între tribalii din munţi şi sedentarii de la câmpie. Chiar şi în secolul XX, când exigenţele au determinat renunţarea la stilul de viaţă nomad, creşterea animalelor a rămas o ocupaţie de bază.

Culturile agricole predominante sunt: tutunul, bumbacul, viţa-de-vie, pomii fructiferi sau cerealele. Deşi introduse aici doar în secolul al XIX-lea, primele două s-au dovedit a fi cele mai profitabile. Culturile de cereale asigură 15% din producţia totală de cereale a Turciei, 35% în Iran şi 30% în Irak[38]. Fărâmiţarea proprietăţilor în zona montană avantajează culturile de subzistenţă. În fapt, întreaga agricultură se realiza cu mijloace fizice, o mecanizare sistematică având loc doar la începutul anilor 1950[39].

Densitatea pădurilor caracteristică zonei a fost redusă radical începând din secolul al XIX-lea pentru folosirea lemnului în construcţie sau ca şi combustibil.

3. Limba kurzilor

Deşi, teoretic, noţiunea de limbă kurdă sugerează limbajul comun al unei comunităţi umane de aceeaşi factură etnică, ea comportă dincolo de sensul teoretic de unitate, realitatea unei diversităţi dialectice de amploare. Controversa referitoare la originile etnice ale kurzilor, la fel ca şi problema diviziunilor interne ale societăţii kurde sunt intensificate de varietatea dialectelor care caracterizează această limbă. Ea aparţine familiei de limbi indo-europene, mai precis grupului iranian nord-vestic[40], alături de persană şi afghană.

Cele două nuclee majore ale limbii kurde, care focalizează cel mai mare număr de vorbitori, sunt grupul de dialecte nordice, numite şi *Kurmanji* sau *Badinani*,

---

38 Idem, The Kurds. Minority Rights..., p. 6.

39 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 14.

40 Joyce Blau, „Kurdish Written Literature”, în Philipe Kreyenbroek, Christine Allison (coord.), Kurdish Culture and Identity, Ed. Zed Books Ltd., 1996, Londra, pp. 20-25.

această din urmă denumire fiind utilizată mai ales de kurzii din Irak, iar al doilea nucleu este reprezentat de grupul de dialecte centrale, numite şi *Sorani*. Cunoscut ca fiind cel mai răspândit grup de dialecte de pe teritoriul Kurdistanului, deţinând în prezent statutul de limbă vernaculară, *Kurmanji* este vorbit în special de kurzii din Turcia, Irak, Siria şi fosta URSS[41].

Reputaţia literară dobândită de grupul *Kurmanji* de-a lungul secolelor şi faptul că a constituit limba vorbită de cei mai importanţi intelectuali şi lideri politici ai kurzilor din secolul al XIX-lea, ca spre exemplu Bedir Khan, ultimul emir al principatului Botan[42], a determinat crearea unei tendinţe de elaborare a unei forme standardizate a limbii kurde, având ca fundament lingvistic grupul de dialecte nordice. Cu toate acestea, evoluţia situaţiei sociopolitice a kurzilor din Iran, Irak, Siria şi mai ales din Turcia, unde, începând cu 1923[43], guvernul kemalist a interzis folosirea limbii kurde atât în formă scrisă, cât şi orală, a împiedicat dezvoltarea în sensul unei limbi kurde standardizate, bazate pe dialectele *Kurmanji*. Doar pe teritoriul Armeniei Sovietice dialectele *Kurmanji* au reuşit să evolueze înspre o formă standardizată, întrucât, după sfârşitul stalinizării, kurzii de aici s-au bucurat de o libertate culturală mai extinsă decât kurzii din toate celelalte state pe teritoriul cărora sunt divizaţi.

Al doilea grup de dialecte este cel central sau *Sorani*, denumit după toponimul Suleimania, capitala fostului principat Baban[44], care a fost vreme de secole leagăn al acestui grup de dialecte. Este răspândit în regiunile kurde

41 Philip Kreyenbroek, „On the Kurdish Language”, în Idem, pp. 68-84.

42 Michiel Leezenberg, „Gorani Influence on Central Kurdish, Substratum or Prestige Borrowing?” http://home.hum.uva.nl/oz/leezenberg/GInflCK.pdf, accesat la 20 decembrie 2005.

43 Joyce Blau, op. cit., p. 27.

44 Michiel Leezenberg, op. cit., http://home.hum.uva.nl/oz/leezenberg/GInflCK.pdf, accesat la 20 decembrie 2005.

sudice, în teritoriile locuite de kurzi din Iran şi Irak. În 1919, autorităţile irakiene, aflate sub mandat britanic, au declarat *Sorani* ca limba oficială a kurzilor de pe teritoriul Irakului, fapt care nu a făcut altceva decât să transforme problema limbii într-un măr al discordiei între kurzii irakieni, vorbitori de dialecte diferite.

Acest statut, de limbă oficială, alături de implicaţiile practice, pe care le conferea acesta (educaţie, publicarea unor texte în limba kurdă) a fost foarte mult atenuat după venirea la putere în 1963, a Partidului Baas, care a promovat o acerbă politică de arabizare.

Un element ce nu poate fi omis din discuţia referitoare la grupul de dialecte kurde nordic şi respectiv central este că acestea nu sunt mutual inteligibile, existând diferenţe din punct de vedere gramatical, similare cu cele dintre două limbi străine, însă cu diferenţe mai atenuate în ceea ce priveşte lexicul.

Complexitatea lingvistică este amplificată de asemenea şi de numeroasele variaţii care există în interiorul acestor dialecte de la o regiune la alta, precum şi de existenţa unei a treia categorii de dialecte. Această categorie se referă la dialectele kurde sudice, răspândite în teritoriile locuite de kurzi din Iran şi Irak[45], în special în zona Kermanshah[46]. Pentru denumirea acestui grup de dialecte se mai foloseşte şi termenul de *Pahlavani*, *Pahla*, fiind un termen geografic care indică un teritoriu din partea sudică a Kurdistanului[47], probabil zona de baştină a dialectelor sudice.

Odată cu valurile de refugiaţi kurzi irakieni din anii ’70, ’80[48], vorbitori ai dialectelor sudice, procesul de asimilare al acestui grup s-a intensificat, intrând sub

45 Ibidem.

46 Mehrad Izady, The Kurds. A Concise Handbook, Ed. Taylor & Francis, Washington, 1992, p. 173.

47I bidem.

48 Michiel Leezenberg, op. cit., http://home.hum.uva.nl/oz/leezenberg/GInflCK.pdf, accesat la 20 decembrie 2005.

presiunea grupului de dialecte kurde centrale[49]. Este foarte probabil ca vulnerabilitatea acestui grup de dialecte să rezide şi în faptul că îi lipseşte o literatură scrisă, deşi, pe de altă parte, a reuşit să dezvolte o tradiţie orală impresionantă[50].

Diversitatea lingvistică kurdă este completată de alte două dialecte, *Gurani* şi *Zaza*, care, deşi vorbite la extremităţi opuse, în teritoriile locuite de kurzi din Turcia[51] şi respectiv Siria[52], sunt strâns înrudite între ele, mai mult decât oricare din grupurile de dialecte kurde.

Grupul *Gurani* mai poartă şi numele de *Hawrami*, ambele denumiri fiind folosite în literatura de specialitate occidentală ca termen generic pentru toate dialectele din acest grup. Ambiguitatea şi incertitudinea corectitudinii unei asemenea utilizări generale a celor două denumiri provin din faptul că sunt folosite şi ca etichetă, nu numai lingvistică, dar şi etnică şi socială în identificarea unor comunităţi. Discuţiile legate de autenticitatea etnicităţii kurde a vorbitorilor de *Gurani* nu sunt puţine, cu toate că ei se autoconsideră kurzi.

În anii ’50, regimul şahului Pahlavi reia tactica aplicată deja în Irak la începutul anilor ’20, de semănare a discordiei în interiorul minorităţii kurde din Iran, prin stimularea folosirii de către aceştia, ca limbă oficială a dialectelor *Gurani*.

Deşi în literatura kurdă există poezii lirice, provenind din secolele XVII, XVIII şi texte religioase, aparţinând sectei heterodoxe *Ahl-e-Haqq*, scrise în *Gurani*[53], azi nu mai putem vorbi despre o reputaţie literară a acestui dialect.

---

49 Ibidem.

50 Ibidem.

51 David McDowell, A Modern History..., pp. 9-10.

52 Martin van Bruinessen, op. cit., pp. 21-22.

53 Michiel Leezenberg, op. cit., http://home.hum.uva.nl/oz/leezenberg/GInflCK.pdf, accesat la 20 decembrie 2005.

Grupul *Zaza*, numit şi *Dumili* sau *Dimili*[54], a devenit cunoscut mai ales prin asocierea sa cu Islamul heterodox, întrucât un număr mare de vorbitori *Zaza* sunt adepţi ai sectei religioase alevite. Din acelaşi motiv, grupul *Gurani* a fost adeseori asimilat sectei heterodoxe *Ahl-e-Haqq*, cu toate că ambele grupuri de dialecte înregistrează vorbitori de o paletă religioasă mai largă.

În ultimele două decenii putem vorbi fără să exagerăm despre un aşa-zis fenomen de separare a identităţii etnice, culturale, istorice şi lingvistice a vorbitorilor de *Zaza*, ajungându-se până la vehicularea toponimului de *Zazaistan*[55], care se referă la crearea unui stat pe teritoriul locuit de vorbitorii *Zaza*. Nici în cazul acestui grup nu putem vorbi despre o tradiţie literară solidă, în formă scrisă, întrucât primele texte publicate în aceste dialecte datează de abia din prima jumătate a secolului XX56.

4. Religia kurzilor încă din perioada preislamică, eterogenitatea peisajului religios a fost o caracteristică a teritoriului kurd, care întrunea deopotrivă religii de origine persană, ca zoroastrismul, şi religii semitice ca şi creştinismul sau iudaismul. Secolul al VII-lea va reprezenta un moment de cotitură în istoria religioasă a kurzilor, când, sub impactul marii cuceriri arabe, Kurdistanul intră sub dominaţia dinastiei Omeiazilor şi astfel în orbita noii religii revelate a Islamului.

Procesul de islamizare a kurzilor s-a desfăşurat lent, pe parcursul câtorva secole. Zonele de periferie au fost primele teritorii care au intrat în contact cu religia şi civilizaţia musulmană, în vreme ce restul populaţiei a opus rezistenţă faţă de procesul de convertire la Islam. De abia în secolele XII-XV, în condiţiile unei mutaţii în structura socio-economică a teritoriilor locuite de kurzi, are loc

54 Ibidem.

55 Martin van Bruinessen, „The Kurds in Movement. Migrations, mobilisations, communications and the globalisation of the Kurdistan question”, Articles and Unpublished Papers of Martin van Bruinessen, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

expansiunea Islamului şi în restul teritoriului. Această mutaţie a fost provocată de distrugerea economiei kurde, de raidurile turcomane din secolul al XII-lea şi de migraţiile nomazilor kurzi de la periferie înspre nordul şi vestul Kurdistanului, care vor răspândi în aceste zone dialectul *Kurmanji*, alături de religia islamică sunnită de rit *Hanefit*. Este şi perioada în care are loc nomadizarea Kurdistanului şi dispariţia caracterului predominant agrar al economiei.

În prezent, aproape trei sferturi din kurzi57 sunt musulmani sunniţi, vorbitori de *Kurmanji*, răspândiţi în Irak, Iran, Turcia şi Siria şi în diaspora kurdă din Europa şi SUA.

O parte din kurzi, în special cei din nord-vestul Irakului şi Iranului58, şi un număr mai mic din sud-estul Turciei59, aderă la islamul şiit, însă nu reprezintă decât un procent mic din totalul populaţiei kurde.

*6 Muchiel Leezenberg, op. cit., http://*home*. *hum*. *uva.nl*/*oz*/*leezenberg*/*GInfilK.pdf*, accesat la 20 decembrie 2005.

Mehrad Izady, op. cit., p. 172.

5 S Martin van Bruinessen, „The Ethnic Identity of the Kurds”, în Peter A. Andrews (coord.), *Ethnic groups in the Republic of Turkey*, Ed. Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden, 1989, pp. 613 – 621.

59 Mehrad Izady, op. cit., p. 172.

De asemenea, kurzii sunt adepţi ai unor secte heterodoxe, sincretiste, ale căror dogme şi practici indică un amalgam de elemente aparţinând şiismului extremist, sufismului, religiilor antice iraniene şi semitice.

Una dintre aceste secte, care cuprinde cel mai mare număr de adepţi, este *alevismul*, cunoscută şi sub numele de Poporul Focului, numiţi astfel datorită practicii de origine zoroastriană a venerării focului. Aleviţii sunt, în cea mai mare parte, vorbitori ai dialectelor *Zaza* şi sunt răspândiţi în special în nord-vestul Kurdistanului[56]. La fel

56 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 23.

ca şi musulmanii şiiţi, îl venerează pe imamul Ali, pe care îl consideră cea mai importantă întruchipare a Spiritului Universal[57], însă nu acceptă obligaţiile Islamului ortodox, respingând cuvântul Coranului[58]. Alături de această apropiere de islamul şiit, alevismul dovedeşte prin practicile şi credinţele sale puternice influenţe zoroastriene. De pildă, închinările în zorii zilei, înspre răsărit, însoţite de imnuri şi incantaţii, precum şi venerarea zeităţii reprezentate sub forma unei săbii înfipte în pământ, sunt practici de origine iraniană[59]. De asemenea, sărbătoarea *Ăyini Jam* îl elogiază pe marele erou al tradiţiei zoroastriene, *Jam*, căruia îi este atribuită şi crearea sărbătorii *New Roz*, Anul Nou kurd şi iranian[60], este tot un indiciu al influenţelor iraniene.

În cadrul Imperiului Otoman, alevismul a fost o religie defavorizată, adepţii săi fiind supuşi mai multor masacre instrumentate de stat. Discriminările datorate influenţei şiite au continuat până în secolul XX, de abia în anii ’90, guvernul de la Ankara hotărând încetarea defavorizării aleviţilor.

O religie similară cu cea alevită, în ceea ce priveşte corpusul de idei religioase zoroastriene şi şiite, este *vărsanismul* sau *Ahl-i-Haqq*, Poporul Adevărului. Sunt cunoscuţi şi sub numele de *Aliullâni Ali-llâni* (cei care îl deifică pe Ali) sau *Kaka*, *i*[61] această din urmă denumire fiind folosită mai ales în Irak şi sunt răspândiţi atât în Iran, cât şi în Irak.

Extrem de relevantă pentru caracterul sincretist al originilor şi influenţelor acestei religii este tradiţia cosmogonică vărsanită, conform căreia, timpul este împărţit în şapte epoci. Prima este Epoca Creaţiei,

57 Mehrad Izady, op. cit. p p. 131-134.

58M onica Cello, „Los Kurdos”, Transoxiana. Journal de Estudios Orientales, nr. 2, 2001, p. 1.

59 Mehrad Izady, op. cit., p. 150-153.

60 Ibidem.

61 Martin van Bruinessen, „The Ethnic...”, pp. 613-621.

Sânjnări sau Geneza, în care Dumnezeu creează lumea. Este urmată de alte şase epoci, fiecare dominate de figuri reprezentative ale unor sfinţi, ce pot fi asociaţi cu diferite religii. De pildă, prima epocă este dominată de figuri ale religiilor semitice, pe când a doua îl are în centru pe Ali, alături de alte personaje marcante ale religiei musulmane. A treia epocă se identifică cu şahul *Khushin* sau *Khurshid*, Soarele, iar a patra epocă începe cu sultanul *Sahak*, urmat de un şir de figuri faimoase evreieşti (*Moshe*, *David*). Numele sfinţilor reprezentativi pentru a şaptea epocă sunt însoţite de titlul *beg*, ceea ce indică influenţele turcomane.

Deşi Ali este un sfânt venerat de adepţii *Ahl-i-Haqq*, locul central pe care îl ocupă acesta în religia alevită este deţinut în vărsanism de sultanul Sahak. De altfel, acesta este considerat, conform unor accepţiuni, şi fondatorul acestei religii la începutul secolului al XVI-lea.

La fel ca şi alevismul şi yezidismul, nici vărsaniţii nu-şi fondează doctrina religioasă pe o carte sfântă. Tradiţiile lor religioase s-au transmis de-a lungul secolelor pe cale orală sub forma unui corp de zicale, numite *Kalâm*, care au statutul de scriptură pentru adepţii *Ahl-i-Haqq*. În cadrul *Kalâm*, autoritatea supremă o deţine *Saranja* în care conţine zicalele sultanului Sahak, fapt care confirmă autoritatea şi poziţia sa în cadrul religiei vărsanite. Alături de venerarea acestui sultan, o altă caracteristică definitorie a religiei este şi credinţa înre în carnarea succesivă a sufletului în ciclul naturii, motiv pentru care moartea nu este privită cu un dramatism fatalist, ci ca o nouă călătorie a sufletului. Sufletele morţilor sunt aşteptate să revină în scurt timp printre cei vii sub forma unor nou-născuţi. Unul din locurile sfinte este mormântul lui *Baba Yadigar*, aflat în zona oraşului Kermanshah, unde, în apropierea *New Roz* au loc festivaluri ale adepţilor *Ahl-i-Haqq*.

O a treia sectă heterodoxă sincretistă este reprezentată de yezidiţi, vorbitori de *Kurmanji*, concentraţi în special în zona Jabal Sinjar, de la graniţa Siriei cu Irakul,

în jurul Mosulului[62], în câteva zone mai restrânse din Siria şi Turcia şi pe teritoriul fostei URSS, mai ales în Armenia[63]. Cunoscuţi şi ca veneratori ai Diavolului, yezidiţii şi-au atras acest apelativ datorită interpretării eronate de către occidentali a venerării Îngerului *Malak Tawus*, cunoscut şi sub numele de Lucifer. Spre deosebire de religia creştină, teologia yezidită nu-l prezintă pe Malak Tawus ca înger decăzut, simbol al spiritului malefic, ci ca pe un arhanghel suprem, creator al lumii materiale. Datorită actului său de creaţie, el a fost iertat de către Dumnezeu.

Originile numelui de yezidism sunt un subiect controversat, existând opinii conform cărora ar proveni de la personajul aşa-zis fondator al acestei religii, Yezid, adorat de adepţi, care adesea este identificat cu califul omeiad Yazid ibn Mu'awiyya. Ipoteza cea mai plauzibilă este că denumirea acestei religii provine de la cuvântul *yezad*, care înseamnă înger.

Poziţia centrală deţinută de imamul Ali în cadrul credinţei alevite şi cea a sultanului Sahak în cadrul vărsanismului, este ocupată la yezidiţi de şeicul *Adi ibn Mûsafir*, fiind cea mai importantă reprezentare a Spiritului Universal şi o reîncarnare a lui Malak Tawus[64]. De altfel, una dintre cele mai importante sărbători yezidite, Jam, se desfăşoară în luna octombrie, în Irak, unde se află moscheea şeicului Adi. O altă sărbătoare fundamentală este celebrarea naşterii lui Yezid, aniversată la scurt timp după naşterea lui Mithras. Influenţe religioase multiple sunt observabile: ca şi la aleviţi, se practică rugăciunile orientate spre soare, venerarea focului, indicii ale influenţei zoroastrismului, reţinerile faţă de elemente ca fasolea sau lăptucile, reminiscenţe baptiste, iar credinţa că Iisus este un mare profet sugerează o legătură cu maniheismul.

La fel ca şi vărsanismul, ideologia religioasă yezidistă

62 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..p. 23.

63D avid McDowell, The Kurds. Minority Rights..., p. 8.

646 ,1 Mehrad Izady, op. cit., p. 153.

se bazează, în primul rând, pe tradiţii orale, ceea ce le distinge de religiile Cărţii. Singurele texte sfinte sunt *Jihma* sau *Revelaţia*, scrisă în arabă şi atribuită şeicului Adi[65] şi *Mes hafi Resh*, sau *Cartea Neagră*, scrisă în kurdă şi atribuită strănepotului şeicului sus-numit, *Hasan ibn Adi*.

Alături de celelalte culte ale sfinţilor, yezidiţii au fost persecutaţi pe parcursul secolelor XVI, XVII şi XVIII, unii dintre ei convertindu-se la islam, alţii refugiindu-se în zona caucaziană, iar cei adăpostiţi în locurile montane reuşind să-şi păstreze religia.

Rezultate ca urmare a influenţelor reciproce între sufism, creştinism, iudaism şi practicile preislamice de orientare zoroastriană, aceste secte heterodoxe sincretiste reflectă, de fapt, sectarismul caracteristic Orientului Mijlociu şi, implicit Kurdistanului, care, probabil prin specificitatea reliefului muntos inaccesibil şi prin preponderenţa comunităţilor tribale izolate şi închise, a solicitat proliferarea şi persistenţa acestor secte, exponente ale unui fenomen de particularism religios, larg răspândit pe teritoriul Kurdistanului.

Diferenţele între aceste secte sunt reprezentate de gradul de preponderenţă al unor influenţe religioase şi de afinităţile pentru anumite tipuri de practici, ritualuri, credinţe.

Particularismul religios kurd a fost exprimat şi prin aderenţa la ordinele religioase sufite (*tariqaate*), caracterizate de misticism şi practici de devoţiune specifice, cum ar fi transele, automutilările, înghiţirea focului, şocante prin exotismul şi excentricitatea lor. Cele două ordine sufite, predominante în Kurdistan, care au jucat şi un rol politic şi social important în ultimele două secole, sunt *Qadiriyya* şi *Naqchbandiyya*[66]. Cu un gen de organizare independent, aceste ordine depăşesc legăturile tribale, creând astfel focare de loialităţi, servind

65 Ibidem.

66 David McDowell, A Modern History..., p. 10.

deopotrivă la consolidarea sau divizarea societăţii kurde.

Ordinele sufite reprezintă şi o şcoală, în care discipolul deprinde sub atenţia unui maestru experimente spirituale şi tehnici mistice[67]. O asemenea organizare are la bază o ierarhie religioasă foarte clară, în vârful căreia se află şeicii, liderii spirituali supremi, care, prin asocierea cu divinitatea, au dobândit statutul de lideri politici. Sunt urmaţi de discipolii lor, murizii, cărora le datorează supunere şi credinţă[68], şi de califi, un fel de secunzi sau adjuncţi ai şeicului, cu misiunea de a răspândi credinţa propriei *tariqa* şi de a-i organiza pe adepţi. Legitimitatea acestei ierarhii rezidă în asocierea cu divinitatea prin intermediul unor modalităţi de transmisie[69], *silsila*, prin care s-a transmis de-a lungul timpului practica sufismului. Setul de tehnici şi practici este asociat cu un anumit mistic, considerat fondator al respectivei tariqa, începând cu Allah, continuând cu Mohammed şi o serie de şeici sufiţi până în zilele noastre.

Denumirea celor două ordine derivă din numele presupuşilor fondatori, Abdel Qader Jilâni (1077 – 1166) [70] şi Bahauddin Naqshband (1317 – 1389) [71], ele răspândindu-se în cursul secolelor XII-XV. în cursul secolului al XIX-lea, ordinul *Naqchbandiyya* a cunoscut o expansiune rapidă în Kurdistan, în detrimentul *Qadiriyya*, asociată cu creşterea influenţei politice, datorate probabil lărgirii mobilităţii ierarhiei religioase şi creării mai multor centre de răspândire a credinţei. La începutul secolului al XIX-lea, şeicii sufiţi din familiile Talabani (adepţi ai *Qadiriyya*) şi Barzani (adepţi ai *Naqchbandiyya*), ca urmare a influenţei lor politice şi sociale, au jucat un rol important

67 Martin van Bruinessen, „Kurds and Islam”, Articles and Unpublished Papers of Martin van Bruinessen, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

68 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 214.

69 Jbidem, p. 216.

70 A nne Marie Delcambre, Islamul, Ed. Coresi, București, 1999, p. 78.

71 Olivier Roy, Noua Asie Centrală sau fabricarea națiunilor, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 212.

fie în organizarea rebeliunilor, fie prin implicarea în asociaţii kurde şi, prin urmare, în conturarea naţionalismului kurd. Ei au reuşit să-şi menţină influenţa şi în condiţiile vieţii moderne, din statele în care au fost divizaţi după 1923, devenind mulţi dintre ei diplomaţi, susţinători ai cauzei kurde.

În continuare vom vedea felul în care toate aceste clivaje ale societăţii kurde, pe care am încercat să le conturez în câteva pagini, fie că sunt de natură lingvistică sau religioasă vor avea un impact major asupra evoluţiilor politice ale kurzilor din cele patru state. Evident, acestora li se adaugă, după cum vom vedea, şi caracteristicile geo-strategice ale zonei care vor avea un rol important în stabilirea sau ruperea alianţelor externe, precum şi în relaţiile cu guvernele statelor în care sunt divizaţi.

1.2. Kurzii înainte de divizare

1. Ipoteze asupra originilor kurzilor

Deşi lucrarea are ca obiect segmentul temporar, cuprins pe parcursul secolelor XIX, XX, am considerat că, pentru o imagine cât mai completă şi o înţelegere mai precisă a evenimentelor, este relevantă o scurtă incursiune şi în perioada preislamică şi a integrării kurzilor în Imperiul Otoman.

Foarte relevant este faptul că originile controversate ale kurzilor sunt plasate de unii cercetători, mai ales de cei naţionalişti, în contextul migraţiei iraniene din mileniul I î.Hr., dinspre un teritoriu necunoscut înspre actuala zonă vestică a Iranului, nordul Irakului şi sud-estul Turciei. Ei susţin faptul că, kurzii ar fi descendenţi ai mezilor, care, împreună cu perşii, au făcut parte din numeroasele popoare integrate în Imperiul Med (785 – 550 î.Hr.) în vestul Iranului[72]. După căderea Imperiului Med, teritoriul locuit de kurzi a făcut parte de-a lungul timpului din numeroase imperii, ca cel Ahemenid (550 – 331 î.Hr.), Seleucid (331 – 129 î.Hr.), al Părţilor (247 î.Hr. – 226

72 Amir Hassanpour, Nationalism and Language in Kurdistan, 1918-1985, Ed. Mellen Research University Press, San Francisco, 1992, p. 49.

d.Hr.), Sasanid (226 – 636), din Califatul Arab (636 – 1258), din Imperiul Mongol şi apoi Otoman (1258 – 1501) [73] şi, în cele din urmă, începând cu secolul al XVI-lea, din Imperiul Otoman şi Persan.

Martin van Bruinessen are reţineri în acceptarea acestei ipoteze a originilor mede, afirmând că: *deşi unii intelectuali kurzi susţin că poporul lor este descendent al mezilor, nu există destule dovezi care să permită această conexiune, având în vedere vidul temporar considerabil dintre dominaţia politică a mezilor şi prima atestare a kurzilor73*. Cercetători precum G.R. Driver sau Vladimir Minorski[74] vorbesc despre o menţiune timpurie a kurzilor la Xenophon în *Anabasis*, care îi aminteşte sub denumirea etimologică de *karduchi*, locuitori ai regiunii care corespunde zonelor kurde de azi. El povesteşte atacurile acestor *karduchi* asupra armatelor greceşti în timpul retragerilor de pe teritoriul Kardaka (401 – 400 î.Hr.). De asemenea, Driver face legătura etimologică dintre un alt grup din zonă, *cyrtii* şi numele de kurzi. Această populaţie apare menţionată la câţiva autori clasici, Polibios, Livius şi Strabon, iar Driver conchide că ar putea fi vorba de kurzi[75]. Autorul turc, Hakan Özoglu, însă, în cartea sa *Kurdish Notables and the Ottoman State. Evolving Identities, Competing Loyalities and Shifting Bounderies* se opune acestor ipoteze aparţinând curentului esenţialist. El susţine că analiza originilor kurzilor trebuie să aibă drept punct de plecare primele utilizări ale cuvântului kurd şi nu a unor termeni aşa-zişi precursori. Astfel, el aminteşte teza autorului kurd Arshak Safrastian, care plasează prima folosire a termenului *kurd* în secolul III, în forma foarte apropiată de cea actuală, *kurdan*. Termenul apare într-o carte scrisă în dialectul iranian Pahlavi, în

73 Ibidem, p. 50.

74 G. R. Driver (1892-1971), cercetător britanic și Vladimir Minorski (1877-1966), orientalist rus se numără printre primii cercetători care au studiat cultura și limba kurdă.

75 G. R. Driver, „The Dispersion of the Kurds in Ancient Times”, Journal of the Royal Asiatic Society, 1923, pp. 393-403.

contextul în care Artakhshir-i Papakan, fondatorul dinastiei Sasanide îl menţionează printre oponenţii săi pe un anume Madig, rege al *kurdanilor**[76].

Cert este că termenul de kurd este folosit sistematic şi frecvent de abia după secolul VII, evident în surse arabe, în contextul unor informaţii de natură geografică sau demografică[77]. În secolul al XVI-lea, termenul de kurd apare în relatările lui Hamd-Allah Mustawfi, funcţionar otoman, care confirmă existenţa unui Kurdistan înaintea secolului al XVI-lea. Pe baza acestor date, Özoglu afirmă că termenul a fost folosit şi dat din exterior, de arabi, iranieni sau selgiucizi, aportul intern în acest sens fiind unul minor sau chiar nul. El susţine că, la vremea respectivă, kurzii se autodenumeau în funcţie de toponimele triburilor sau ale regiunilor din care proveneau. De abia în secolul al XVI-lea, mai precis în 1596, întâlnim cel mai timpuriu text aparţinând unui etnic kurd, care utilizează şi termenul. Este vorba despre lucrarea *Şerefname* a lui Şerefhan Bitlisi, emir al Bitlisului[78]. Termenul apare şi în secolul al XVII-lea, în 1695, la poetul şi teologul kurd, Ehmede Khani şi la călătorul otoman Evlia Celebi, care a călătorit de trei ori pe teritoriul Kurdistanului, mai întâi în 1646, apoi între 1649 şi 1650, iar a treia oară în 1655[79].

2. Integrarea în Imperiul Otoman încă din perioada dominaţiei arabe, pe acest teritoriu încep să se afirme o serie de dinastii kurde ca Hasanwayhidă (941 – 1095) [80] în

---

76 Arshak Safrastian, Kurds and Kurdistan, Ed. The Harvill Press, Londra, 1948, p. 16.

77 Hakan özoglu îi menționează pe scriitorii arabi Yakubi, din secolul al IX-lea, pe Masudi, Istakhri și Muhammad ibn Hawqal, din secolul X, ca surse importante referitoare la primele utilizări ale termenului kurd.

78 Saraf Khan Bitlisi, The Sharafnâma or The History of the Kurdish Nation, Ed. Mazda Publishers, Costa Mesa, 2005, p. 1-10.

79M artin van Bruinessen, „Kurdistan in the 16th and 17th centuries, as reflected in Evliya Çelebi's Seyahatname”, Journal of Kurdish Studies, nr. 3, 2000, p. 1.

80 Thomas Bois, La Connaissance des Kurdes, Ed. Khayats, Beirut, 1965, p. 138.

Dinawar, Marwanidă (990 – 1064) sau Ayyubidă, fondată de marele erou al Islamului, luptător împotriva cruciaţilor, Saladin. Dinastia sa va stăpâni teritorii în Egipt, Siria şi Irak. Toate aceste dinastii au constituit aliaţi puternici ai califatului musulman împotriva duşmanilor externi, mai ales în condiţiile în care teritoriul kurd devine în această perioadă zonă de graniţă între califat şi Imperiul Bizantin. Acumulând o influenţă considerabilă asupra unui teritoriu extins şi asupra unui număr de triburi, aceste dinastii au constituit structuri statale considerate baza principatelor ce se vor crea în secolul al XVII-lea. Decăderea califatului arab şi invazia mongolă din secolul al XIII-lea vor avea însă un efect devastator asupra clasei conducătoare a societăţii kurde. Autoritatea tradiţională a acestor familii este treptat înlocuită cu membri ai elitei mongole, producând bulversarea structurilor tribale kurde. Acest fenomen a fost însoţit de devastarea economiei şi accentuarea nomadismului ca urmare a condiţiilor de instabilitate. De abia în secolul al XVI-lea, în timpul stăpânirii dinastiei turcomane Karaqoyunlu („Cei cu oile negre”), şefii tradiţionali kurzi îşi vor recăpăta fosta influenţă şi poziţie în cadrul societăţii[81].

Rivalitatea dinastiei Karaqoyunlu cu o altă dinastie turcomană, Akquyunlu („Cei cu oile albe”), va pune capăt acestei perioade de destindere în teritoriile locuite de kurzi. Victoria celor din urmă va duce la o reluare a politicii centralizatoare şi de marginalizare a vechii elite. Această politică a fost continuată de dinastia Safavidă, care înlăturând stăpânirea Akquyunlu se impune în zonă sub conducerea şahului Ismail. Acesta va aduce cu sine în teritoriile kurde credinţa oficială safavidă, şiismul heterodox alevit, fapt care va contribui la divizarea religioasă a societăţii kurde.

Iniţial, interesul Imperiului Otoman asupra

81 Martin van Bruinessen, Agha Shaikh and State..., p. 137 și Hakan özoghi Kurdish Notables and the Ottoman State. Evolving Identities. Competing Loyalities and Shifting Bounderies, Ed. State University of New York Press, New York, 2004, p. 47.

teritoriilor kurde a venit tocmai ca urmare a necesităţii de apărare a graniţelor estice în faţa expansiunii safavide. Un factor important în această problemă s-a dovedit a fi populaţia anatoliană, convertită la confesiunea alevită şi care acum devenise supusă şahului Ismail[82]. Pentru a neutraliza această ameninţare, sultanul otoman Selim I a iniţiat o masivă campanie militară împotriva Safavizilor. Prin intermediul acesteia şi cu ajutorul unui kurd foarte influent, aflat în slujba administraţiei otomane, Idris Bitlisi, reuşește să atragă de partea otomană un număr de douăzeci de şefi kurzi[83].

Bătălia de la Caldiran, din 1514, dintre cele două părţi a adus victoria otomanilor, însă nu una decisivă. Violenţele şi confruntările dintre cele două imperii vor continua până în secolul al XVIII-lea. Această situaţie incertă dintre cele două părţi a făcut ca şefii kurzi săâşi modifice periodic alianţele între cele două imperii în schimbul unor avantaje materiale. Fie era vorba de acordarea unui rang sau de recunoaşterea unor drepturi ereditare. Totuşi, balanţa a înclinat mai ales la început înspre sultan, în principal ca rezultat al politicii sale de colaborare şi recunoaştere a elitelor tradiţionale kurde. În afară de Caldiran au mai existat motive pentru care un număr de şefi kurzi au renunţat la suzeranitatea Safavidă. Ei erau impresionaţi de puterea militară otomană şi, în plus, exista o suspiciune reciprocă de natură religioasă între triburile kurde sunnite şi Safavizi. Totuşi, pentru familiile nobile kurde predomina un factor mult mai pragmatic în stabilirea loialităţilor: intenţia şahului Ismail era de a-şi exercita controlul asupra zonei prin intermediul unor funcţionari perşi sau turcomani, pe când otomanii se bazau în administrarea zonei pe şefii locali[84], recunoscându-le drepturile asupra teritoriilor lor tradiţionale.

---

82 Ibidem.

83 Ibidem.

84 David McDowell, A Modern History..pp. 26-27.

Deşi conflictul dintre cele două imperii a continuat, graniţa dintre ele nu a fost una stabilă, modificându-se pe parcursul celor trei secole de confruntare.

Următoarea perioadă, a secolului al XVII-lea, a fost una relativ calmă, cele două imperii neangajându-se într-un conflict major. Acest fapt le-a permis otomanilor să se concentreze asupra integrării teritoriilor kurde în sistemul politic şi administrativ otoman. Realizând importanţa strategică a acestei regiuni de frontieră, otomanii au încercat să transforme acest amalgam social de confederaţii puternice şi triburi fragmentate în unităţi mai uşor de controlat şi de administrat care să depăşească nivelul organizării tribale. Forma pe care au luat-o aceste unităţi administrative a fost emiratele kurde.

Spre deosebire de dinastiile Aqquyunlu şi Safavidă, sultanul Selim I a optat pentru soluţia colaborării cu elitele kurde tradiţionale, foarte influente în rândul populaţiei băştinașe. Consolidându-le autoritatea, diminuată puternic sub dominaţiile anterioare, sultanul a recunoscut succesiunea ereditară a emirilor locali, acordându-le în acelaşi timp autonomia pe plan intern. Această recunoaştere oficială a emiratelor kurde a însemnat o amplificare a autorităţii emirilor[85] şi în acelaşi timp crearea unei dependenţe de statul otoman în menţinerea poziţiei lor de putere[86].

În ceea ce priveşte forma organizării şi integrării administrative a teritoriilor kurde în Imperiul Otoman, Martin van Bruinessen menţionează pentru perioada încorporării (1514 – 1517) existenţa a trei vilaiete (*eyyalet*). Primul era Diyarbakir, al doilea Raqqa, aflate în prezent pe teritoriul actualelor regiuni kurde din Turcia şi Siria. Al treilea vilaiet menţionat este Moşului, cuprinzând aproximativ zona de nord a Irakului contemporan[87]. Aceste vilaiete aveau în componenţa lor un număr de districte

85 Ibidem, p. 28.

86H akan özoglu, op. cit., p. 54.

87 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., pp. 157-158.

numite *hukumeti* (governorate). Cele mai inaccesibile din punct de vedere geografic dintre acestea se bucurau de un grad foarte ridicat de autonomie. Poziţia conducătorilor locali era ereditară, dispuneau de o diplomă de investitură din partea statului, faţă de care nici măcar nu aveau obligaţiile clasice otomane ale tributului sau serviciului militar în armata de spahii a beglerbegului care se afla în fruntea unui vilaiet. Teritoriul lor nu era acordat funcţionarilor militari ca *timar*, *zeamet* sau *has*[88].

O altă unitate administrativă a vilaietului erau sângeacurile, în fruntea cărora se afla un sângeacbey, numit direct de autoritatea centrală, în vreme ce în alte *sângeacuri*, numite *ojaqliq*, *yurtluq* sau *Ekrad begligi* (sângeac kurd), conducerea rămânea în cadrul familiilor tradiţionale kurde. Martin van Bruinessen susţine că guvernul central avea dreptul să intervină în cadrul lor intern, în timp ce la fel ca în alte sângeacuri otomane erau integrate în sistemul *timar*. Deţinătorii acestui sistem, în general şefi tribali kurzi[89] cu abilităţi războinice, aveau obligaţii militare faţă de beglerbeg şi implicit şi faţă de sultan. La acestea se adaugă obligaţiile de ordin fiscal, ceea ce însemna transferarea unei părţi din veniturile lor către trezoreria statului otoman[90]. Deşi relaţiile dintre sultan şi şefii locali nu au fost lipsite de unele divergenţe legate de aceste obligaţii şi privilegii, acest sistem a supravieţuit până în secolul al XIX-lea.

3. Dificultăţile imperiului şi reacţiile kurde

Incapabil să evolueze înspre capitalism, datorită sistemului de proprietăţi etatist, a eforturilor financiare imense necesare pentru a face faţă superiorităţii militare şi economice a Occidentului, în condiţiile tendinţelor expansioniste ale Imperiului Ţarist, Austriei şi Iranului,

88 Unități administrative prin intermediul cărora veniturile provenite din agricultură erau canalizate în contul statului otoman. Erau cunoscute și sub numele de sistemul timar (cea mai mică unitate administrativă de acest gen) sau dirlik.

89 H akan özoglu, op. cit., p. 56.

90 M artin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 159.

Imperiul Otoman se confrunta cu probleme grave.

Aceste evoluţii ale politicii externe se vor face simţite şi în plan intern, în cazul kurzilor acest lucru se va simţi mai ales din perspectiva politicilor administrative, care începând cu domnia lui Mahmud al II-lea (1808) vor deveni mult mai centralizate. Unul din indicatorii acestei tendinţe pe parcursul secolului al XIX-lea este faptul că în 1847 are loc o restructurare administrativă a teritoriilor kurde din imperiu care devin acum o singură unitate administrativă sub forma vilaietului Kurdistan. Această mişcare însemna în fapt stabilirea controlului direct al autorităţii centrale asupra regiunii[91], fapt care a determinat nemulţumirea emirilor locali kurzi şi nesupunerea lor faţă de obligaţiile pe care le aveau faţă de Poartă. Vor urma în prima jumătate a secolului al XIX-lea o serie de revolte care erau angrenate în crearea unui Kurdistan independent, însă erau conduse de şefi feudali, care nu reuşeau să-şi depăşească propriile interese şi anume păstrarea propriilor privilegii. Motivele eşecurilor: lipsa experienţei politice, a unui program, a unei strategii militare, ideologia tribală care a dus la numeroase trădări şi diviziuni[92]. Greşeala a fost reprezentată în special de faptul că nu au acţionat unitar, fapt exploatat de sultan care a încercat să stârnească rivalităţi între ei. Câteva din aceste revolte, care au atins ordinul zecilor, au fost revolta din Baban, din anul 1806, cea a lui Bedir Khan din 1847 sau cea a şeicului din ordinul Naqchbandiyya, Obaidullah, din 1880.

După aceste revolte, Poarta decide să îşi schimbe atitudinea faţă de liderii kurzi, permiţându-le să se bucure de avantajele puterii. Descendenţă emirilor kurzi vor ocupa posturi în administraţie şi în universităţi, fiul lui Obaidullah, Abdul Qadir spre exemplu, va deveni preşedintele Senatului Otoman în 1908, iar mai târziu va fi numit preşedinte al Consiliului de Stat[93]. Această strategie

91 Hakan Ôzoglu, op. cit., pp. 60-62.

92G erard Chaliand, op. cit., p. 18.

93” Ibidem, p. 25.

de integrare a liderilor politici kurzi făcea parte de fapt din politica de centralizare a sultanului Abdul Hamid, folosindu-se de abilităţile lor de războinici în scopul reprimării mişcărilor naţionale ale popoarelor din imperiu, albanezi, armeni, arabi şi chiar kurzi.

În noiembrie 1890 se anunţă printr-un decret imperial (*iradeh*), crearea unei cavalerii kurde, numite Hamidieh, cu baze tribale, care urma să fie stabilită în zonele de graniţă cu Rusia Caucaziană (Erzerum, districtele nordice Bitlis şi Botan). Aceste unităţi de cavalerie trebuiau să îndeplinească o perioadă de serviciu militar sub comanda unor ofiţeri turci, aveau obligaţia de a răspunde chemărilor sultanului pe timp de război, căruia îi erau pe deplin devotaţi. Adesea, şefii tribali erau ridicaţi la rang de ofiţeri. Având în vedere că reprezentau Califatul, ei aveau o mare influenţă şi autoritate asupra maselor de ţărani. Sub comanda lui Yeki Paşa, ei au acţionat prima dată în 1915, în represiunea mişcării naţionale armene, care s-a soldat cu masacrul armenilor, iar mai târziu chiar împotriva kurzilor din Dersim şi a celor din sudul Kurdistanului, care s-au împotrivit regimului tiranic al lui Abdul Hamid.

Regimentele Hamidieh au supravieţuit revoluţiei Junilor Turci, sub numele de regimentele tribale de cavalerie uşoară, în mare parte datorită faptului că autorităţile nu doreau să îi provoace pe şefii tribali”. Din aceeaşi strategie de integrare a şefilor tribali în sistemul otoman, a făcut parte şi crearea unor şcoli tribale în Bagdad şi Istanbul, menite să inoculeze în mentalitatea fiilor şefilor tribali kurzi şi arabi devotamentul faţă de sultan şi califat. Această strategie nu putem spune că a rămas fără succese, dacă avem în vedere ataşamentul în acest sens al mai multor intelectuali kurzi până în momentul dezintegrării imperiului.

Valul de mişcări naţionale, care au început să se manifeste în această perioadă şi care ameninţau integritatea teritorială a imperiului, a dus la apariţia unui

naţionalism turc[94] defensiv şi conservator, care îşi propunea înlăturarea absolutismului arbitrar al sultanului, modernizarea imperiului şi ralierea sa la nivelul european de dezvoltare, precum şi adoptarea unei constituţii care să prevadă egalitatea pentru toate etniile imperiului, ceea ce sperau ei că va duce la dispariţia fenomenului separatismelor. Din 1890 această mişcare de orientare naţionalistă se va numi Junii Turci, având ca bază socială intelectualii, ofiţerii din armată şi burghezia, toate categorii ce beneficiau de avantaje de pe urma infuziei occidentale în imperiu. În 1902 are loc o scindare în cadrul mişcării şi se formează Comitetul Uniune şi Progres[95], mutând accentul asupra unui naţionalism otoman. În 1908, vin la putere printr-o lovitură de stat, au loc alegeri pentru întrunirea unui parlament şi este restaurată o constituţie veche de mai bine de treizeci de ani, ce prevedea dreptul de a învăţa şi de a publica în limbile native pentru popoarele din imperiu.

Acţiunile politice ale kurzilor în această perioadă s-au încadrat în suflul ideologic revoluţionar al Junilor Turci, având ca fundament cetăţenia otomană şi s-au manifestat în contextul creării mişcării de opoziţie la adresa regimului arbitrar al sultanului Abdul Hamid. Doi dintre cei patru fondatori ai primei organizaţii de rezistenţă, care va deveni nucleul Comitetului Uniune şi Progres, au fost kurzi.

Elementul etnic kurd va fi accentuat de abia mai târziu, în contextul climatului liberal, instaurat după lovitura de stat din 1908. Survenită în mijlocul procesului de occidentalizare şi presupunând transformări sociale ideologice, culturale şi economice, revoluţia Junilor Turci a provocat în societatea otomană o explozie a forţelor sociale, puternic controlate şi cenzurate în timpul lui Abdül Hamid. Această explozie a societăţii otomane se va manifesta mai ales printr-o descoperire a libertăţii

94 I bidem, p. 26.

95 I bidem, pp. 34-35.

cuvântului, a presei şi a adunării[96].

În această atmosferă liberală, kurzii, la fel ca şi arabii, au început să se implice în stabilirea unor societăţi şi organizaţii, primele dintre ele cu preocupări şi scopuri mai mult culturale şi intelectuale, de analizare şi promovare a limbii, literaturii, istoriei şi culturii kurde[97]. Un rol important în crearea acestor organizaţii l-au avut nobilii kurzi şi, în special, cei despre care spuneam că au ocupat funcţii în administraţia imperiului sau care au urmat şcoli otomane[98].

Philip Khoury, specialist în istoria politică şi socială a Orientului Mijlociu, este de părere că pierderea poziţiilor privilegiate în imperiu a fost principala motivaţie care i-a determinat pe nobili să se erijeze în lideri naţionalişti. Şi în rândul acestora se vor manifesta, încă din această perioadă, tendinţele centrifuge ce caracterizau întreaga societate kurdă, astfel încât rândurile acestora erau divizate între două orientări, cea autonomistă şi cea secesionistă. Adepţii celei dintâi s-au autodefinit prin dorinţa de a nu dezbina relaţiile lor socio-economice şi au susţinut obţinerea autonomiei în cadrul unei largi comunităţi otomane. De cealaltă parte, secesioniştii au optat pentru separaţia politică completă şi, în consecinţă, pentru independenţa etnică[99]. Una dintre primele şi cele mai cunoscute astfel de organizaţii formate în 1908 a fost *Kürt Ţeav* un *ve Terakki Cemiyeti* sau *Societatea pentru Ajutor Mutual şi Progres a Kurdistanului*. Deşi încerca să atragă guvernului atenţia asupra problemelor provinciilor kurde, acţiunile acestei organizaţii nu aveau neapărat o orientare naţionalistă[100], ci erau mai degrabă de orientare

96 Robert Mantran, Istoria Imperiului Otoman, Ed. AII, București, 2001, p. 494.

97 Hakan Özoglu, op. cit., p. 77.

98 Philip Khoury, Urban Notables and Arab Nationalism, Ed. Cambridge University Press, Cambridge, 1983, p. 7.

99 David McDowell, A Modern History...„ p. 88.

100 Hakan Özoglu, op. cit., p. 80.

socioculturală. De asemenea, organizaţia a funcţionat şi ca un club de societate pentru nobilii kurzi, locuitori ai Istanbulului, şi a dispus chiar de un jurnal bilingv, turco-kurd, *Kürt Ţeav* un *ve Terakki Gazetesi*. Acesta publica articole având în general ca subiect istoria şi limba kurdă. Societatea a reunit în cadrul ei câteva familii de nobili kurzi, membrii fondatori ai acesteia fiind paşa Muhammad Cherif, din familia Baban, emirul Ali Bedirkhan, liderul familiei Bedirkhan la Istanbul şi şeicul Sayyd Abdul Qadir, din familia Nehri[101]. Treptat, conflictele pentru supremaţie şi cele generate de diferenţele de idei dintre aceşti lideri au dus la diminuarea puterii de acţiune a organizaţiei. În urma divergenţelor cu ceilalţi lideri, şeicul Abdul Qadir îşi înfiinţează propriul jurnal *Hetame Kurd* (*Soarele Kurd*) [102] ™.

O altă organizaţie kurdă a fost *Kürdistan Teali Cemiyeti* sau *Societatea pentru Dezvoltarea Kurdistanului*, creată în 1918, de aceiaşi nobili kurzi proeminenţi în viaţa politică şi publicistică. Deşi actul de constituire al organizaţiei nu susţine orientarea naţionalistă a acesteia, acest lucru este atestat de activităţile aferente şi de articolele publicate în organul de presă al societăţii, Jin[103].

Deşi revoluţia Junilor Turci a avut menirea de a salva unitatea imperiului, încă de la primele înfrângeri suferite (anexarea de către Austria a Bosniei şi Herţegovinei, declaraţia de independenţă a Bulgariei din 1909), ideologia otomană începe să dea semne de slăbiciune. Treptat, Junii Turci abandonează ideea convieţuirii frăţeşti între toate popoarele din imperiu pentru a se îndrepta înspre exaltarea naţiunii turceşti[104]. Tendinţa se va accentua după încheierea războaielor balcanice (1912 – 1918), în urma cărora Imperiul Otoman pierde cvasi-totalitatea teritoriilor sale europene. În această perioadă,

101 Martin van Bruinessen, Agha Shaikh and State..., p. 275.

102 Gerard Chaliand, op. cit., p. 27.

103 Hakan Özoglu, op. cit, p. 82.

104 Robert Mantran, op. cit., p. 503.

atmosfera liberală din viaţa politică şi culturală începe să dispară, iar treptat toate asociaţiile cu baze etnice sunt închise. Naţionalismul turc devine marca distinctivă a Junilor Turci, care aspirau acum la crearea unui Imperiu Turanic care să se întindă din Europa până în Asia Centrală.

4. Divizarea imperiului şi apariţia problemei kurde

După intrarea Imperiului în Primul Război Mondial, alături de Tripla Alianţă, Marea Britanie şi Franţa au privit dezmembrarea Imperiului ca inevitabilă. Necesitatea evitării unui conflict între aliaţi a dus la încheierea unor acorduri între 1915 şi 1917, care aveau ca scop împărţirea Imperiului Otoman. Cu excepţia unei regiuni muntoase din Anatolia Centrală şi a coastei Mării Negre, restul Imperiului urma să fie împărţit între Marea Britanie, Franţa, Italia, Rusia, Grecia. Teritoriile kurde urmau să intre sub controlul şi influenţa Marii Britanii, Franţei şi Rusiei.

Semnarea Armistiţiului de la Moudros, care consemna înfrângerea Imperiului Otoman în octombrie 1918, a deschis drumul pentru aceştia înspre ocuparea zonelor vizate. Ca urmare a schimbărilor intervenite în urma revoluţiei bolşevice, Rusia a încheiat cu imperiul un tratat separat la Brest-Litovsk Conform prevederilor acestuia, Rusia a acceptat organizarea unor plebiscite în teritoriile sale din Imperiu, obţinute în războiul 1877 – 1878, care au avut ca rezultat întoarcerea acestor teritorii la otomani. Noul guvern bolşevic a condamnat acordurile secrete şi a renunţat la cererile sale. Pe de altă parte, Aliaţii au insistat asupra împărţirii imperiului. La Conferinţa de Pace de la Paris, din 1919, ei au susţinut ideea alocării teritoriilor ce fuseseră prevăzute pentru Rusia, viitoarelor state, armean şi respectiv kurd[105].

Autoritatea sultanului şi a guvernului său de abia se

105 Kemal Kirișci și Gareth Winrow, The Kurdish Question and Turkey. An Example of a Trans-state Ethnic Conflict, Ed. Routledge, Londra și New York, 2004, p. 68.

extindea dincolo de capitală, iar ofiţerii din armată erau interesaţi de soarta lor personală în condiţiile în care urma dizolvarea armatei[106]. Populaţia kurdă nu era pregătită să facă faţă provocărilor de după război, aranjamentelor care se prefigurau şi noului naţionalism al epocii. Pentru mulţi dintre ei apartenenţa la comunitatea sunnită, ce reprezenta baza societăţii otomane, era mai importantă decât identitatea lingvistică şi rasială şi se temeau de represaliile aliaţilor pentru participarea lor la genocidul armean din 1915. Evoluţia lor a fost influenţată şi de menţinerea structurilor sociale tradiţionale. Loialitatea tribală a rămas atât în cadrul comunităţilor sedentare, cât şi nomade, un factor mai important decât noile idei despre identitatea naţională. Elita nobiliară agha era mult mai preocupată de consolidarea poziţiilor locale decât de o eventuală aliere cu vechi adversari din vecinătate sau cu clasa urbană kurdă, care era mult mai abilă în negocierile cu lumea exterioară. Nici diviziunile din interiorul acestei pături intelectuale urbane nu vor lipsi însă. Dintre aceştia o mare parte au ales să acţioneze sub semnul otomanismului, fără a-şi asuma o cauză kurdă foarte clară. De altă parte se aflau naţionaliştii kurzi, care, bazându-se pe principiul autodeterminării, propuneau diferite variante de hărţi ale autodeterminării, exprimându-şi în acest fel dorinţa de creare a unui Kurdistan independent.

Harta prezentată de paşa Sharif într-o notă din 22 martie 1922 a produs foarte multe controverse printre naţionaliştii kurzi. Motivul a fost excluderea regiunii lacului Van, prezumtiv în favoarea Armeniei. Paşa Sharif şi omologul său paşa Bogos au semnat anterior Conferinţei de la Paris un acord asupra graniţelor politice ale Armeniei şi Kurdistanului.

Contradicţiile nu au întârziat să apară. Ali Bedirkhan, vicepreşedinte al Societăţii pentru Progresul Kurdistanului, a respins harta lui Sharif Paşa, întrucât compromitea graniţa nordică a Kurdistanului. Bedirkhan

106 Gerard Chaliand, op. cit., p. 30.

se opunea cererilor Armeniei în regiune conform cărora teritoriile kurde sunt formate din vilaietele otomane Diyarbakir, Harput, Bitlis, Van, Moşul şi sângeacul Urfa. Harta prezentată de Bedirkhan înaltului Comisar Britanic la Istanbul, Richard Webb, includea Van şi extindea graniţele Kurdistanului până la ţărmurile Mării Mediterane[107].

Pentru Sharif Paşa, colaborarea cu delegatul armean a fost decisivă în trasarea graniţelor Kurdistanului. Pe de altă parte, Bedirkhan era conştient de importanţa accesului la Marea Mediterană. Aceste variaţii indică fluctuaţiile percepţiei asupra graniţelor în funcţie de opţiunile şi alianţele politice ale celor care le trasau.

Această incapacitate de a acţiona unitar a elitelor kurde nu a fost unicul factor care a dus la eşecul acţiunii de creare a unui stat kurd. Dacă interesele Marilor Puteri ar fi dictat la momentul respectiv, azi, alături de Irak şi Siria s-ar fi aflat şi statul Kurdistan. Tratatul de la Sèvres, semnat pe 10 august 1920, consacrând înfrângerea Imperiului Otoman, prevedea un potenţial stat kurd. Articolul 62 sublinia că o comisie cu sediul la Constantinopol, formată din trei puteri aliate, trebuie să pregătească în următoarele şase luni schema unei autonomii locale pentru zonele predominant kurde, situate la est de Eufrat, la sud de frontiera de sud a Armeniei, aşa cum va fi stabilită ulterior şi la nord de frontiera de sud a Armeniei, aşa cum va fi stabilită ulterior şi la nord de frontiera Turciei cu Siria şi Mesopotamia, definită în articolul 87. Un articol următor adăuga: Dacă în cursul unui an de la intrarea în vigoare a prezentului tratat, populaţiile kurde din zonele definite în articolul 62 de mai sus se adresează Consiliului Societăţii Naţiunilor în termeni care să demonstreze că majoritatea populaţiei din aceste zone doreşte independenţa faţă de Turcia şi, dacă atunci Consiliul consideră că aceste populaţii sunt demne de o astfel de independenţă şi recomandă ca aceasta să fie

107 Ibidem, p. 40.

acordată, Turcia se angajează să aplice această recomandare şi să renunţe la toate drepturile şi titlurile din această zonă (articolul 64) [108]. Prevederile detaliate asupra unei asemenea renunţări vor forma obiectul unei înţelegeri separate între Puterile aliate şi Turcia. În cazul unei asemenea renunţări, Puterile Aliate nu vor ridica nicio obiecţie vis-à-vis de adeziunea voluntară la un stat kurd independent, a kurzilor din acea parte a Kurdistanului, care a fost inclusă până azi în vilaietul Moşul[109].

În ceea ce priveşte poziţia Marilor Puteri faţă de aceste prevederi, spre exemplu pentru Marea Britanie, un stat kurd însemna crearea unui stat tampon între Anatolia turcă şi Mesopotamia britanică. De asemenea, în urma investigaţiilor făcute, Marea Britanie era conştientă de bogăţia zăcământului de petrol de la Kirkuk, Moşul şi Khanaqin şi dorea crearea unui Kurdistan aflat sub mandatul şi protecţia sa. La masa conferinţei, Franţa şi-a dat acordul pentru crearea unui stat kurd cu condiţia să nu includă teritoriile kurde de la graniţa cu Siria sau să se interpună între Cilicia şi malul vestic al Eufratului, toate acestea garantate Franţei prin acordul Sykes-Picot. De altfel, Kurdistanul Tratatului de la Sèvres era, de fapt, un stat din care fuseseră retezate două treimi din teritoriul său, cele mai bogate zone în zăcăminte şi cele mai fertile pentru agricultură. Dacă tratatul ar fi fost implementat, cea mai mare parte a Kurdistanului ar fi fost divizată între Franţa, Iran la est, Armenia la nord, fiind lăsat un Kurdistan independent doar în centru[110]. Gerard Chaliand, invocând în cartea sa, A *People Without a Country*: *The Kurds* această schemă a Kurdistanului, afirmă că, în ciuda acestor prevederi cel puţin problematice, numeroase generaţii de naţionalişti kurzi au invocat prevederile

108 George Corm, Europa și Orientul. De la balcanizare la libanizare. Istoria unei modernități neîmplinite, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1999, p. 106.

109 David McDowell, A Modern History..., p. 460.

110 Gerard Chaliand, op. cit., pp. 33-35.

tratatului ca o recunoaştere a cauzei kurde în dreptul internaţional.

Tratatul a fost propus de diplomaţia europeană şi a fost acceptat de guvernul de la Istanbul, dar respins de kemalişti, care decid continuarea luptei. Victoriile obţinute de aceştia în perioada 1920 – 1922 asupra armenilor, francezilor în Cilicia şi asupra grecilor în regiunea Smirnei[111] i-au pus pe aliaţi în situaţia de a renegocia rămăşiţele Imperiului Otoman. Extenuaţi după război, aliaţii nu erau dispuşi să folosească forţa pentru implementarea Tratatului de la Sèvres. Prin urmare are loc pregătirea unei noi Conferinţe de Pace la Lausanne, în iulie 1923. Tratatul semnat aici anula toate prevederile de la Sèvres, recunoscând Turciei toate cuceririle kemaliste. Turcia îngloba astfel Tracia orientală, teritoriile în litigiu din Anatolia, adică regiunea Smirnei, Cilicia şi litoralul pontic şi provinciile de est. La acestea se adăuga recunoaşterea suveranităţii Turciei asupra Strâmtorilor[112].

Doar problema vilaietului Moşul, disputat de Marea Britanie şi Turcia a fost lăsată în suspensie. Întrucât cele două părţi nu au reuşit să ajungă la un compromis s-a decis supunerea disputei, deciziei Ligii Naţiunilor.

În cazul în care nici în următoarele luni Turcia şi Marea Britanie nu reuşeau să cadă de acord asupra statutului vilaietului, Articolul 3 al Tratatului de la Lausanne prevedea că graniţa dintre Turcia şi Irak urma să fie stabilită prin decizia Consiliului Ligii Naţiunilor.

Tratatul a reprezentat un mare succes pentru Turcia, căreia îi oferea posibilitatea de a se afirma ca un stat liber şi independent. Atât lordul Curzon, reprezentantul Marii Britanii la Lausanne, cât şi Ismet Inönü, cel al Turciei, au susţinut că guvernele lor sunt foarte interesate de soarta kurzilor. De fapt, totul a fost o dispută asupra frontierelor dintre Irak şi Republica Turcă[113]. Kurzii nici măcar nu au

111 Robert Mantran, op. cit., p. 544.

112 Ibidem, pp. 544-545.

113 David McDowell, A Modern History..., p. 145.

fost invitaţi să participe la conferinţă printr-un reprezentant la Lausanne, iar tratatul nu conţinea nicio menţiune cu privire la soarta lor. Doar o singură prevedere reglementa în mod indirect statutul lor. Conform acesteia, Republica Turcă se angaja să respecte drepturile lingvistice şi naţionale ale minorităţilor neturce. Evoluţia kurzilor pe parcursul secolului XX va demonstra felul în care Turcia şi-a respectat sau nu această promisiune.

1.3. Kurzii din Turcia

Turcia reprezintă un caz mai controversat şi mai complex în ceea ce priveşte problema kurdă. Acest lucru nu se datorează doar faptului că încă din 1923 Turcia a avut cea mai mare minoritate etnică kurdă, dar şi datorită implicaţiilor ideologice pe care le are această problemă. Pentru a înţelege trăsăturile acestei chestiuni în Turcia şi evoluţia sinuoasă pe care a avut-o pe parcursul secolului XX, am optat pentru o incursiune din perspectiva ideologiei kemaliste asupra naţiunii turceşti.

1. Republica Turcă şi emergenţa problemei kurde

Adoptarea unor noi definiţii asupra unor concepte ca naţiunea şi naţionalitatea în perioada trecerii de la Imperiul Otoman la Republica Turcă a redimensionat statutul grupurilor etnice, rămase pe teritoriul Turciei moderne şi a determinat o bulversare a identităţii lor. După afirmarea pe scena politică, în 1919, a generalului Mustafa Kemal, odată cu începerea războiului de independenţă a Turciei, acesta caută sprijinul kurzilor şi al altor minorităţi etnice. Abordând un discurs, pe care l-am numi azi de factură multiculturală[114], el reia simbolurile şi valorile de bază ale imperiului, ca ideea solidarităţii musulmane, patriotismul otoman sau fidelitatea faţă de instituţiile religioase musulmane: Califatul şi Sultanatul.

În primul său discurs în noua Adunare Naţională, pe 20 aprilie 1920, Mustafa Kemal a susţinut că membrii acesteia nu sunt turci, kurzi sau circasieni, ci

114 Dogu Ergil, „The Kurdish Question in Turkey”, Journal of Democracy, Vol. 11, nr. 3, 2000, p. 123.

reprezentanţi ai comunităţii islamice unificate, şi nu o dată, pe parcursul războiului cu grecii a invocat fraternitatea dintre turci şi kurzi şi scopul comun al luptei[115] care leagă cele două etnii. O parte semnificativă a populaţiei kurde a răspuns apelului lui Mustafa Kemal, fapt care indică sensibilităţile comune cu musulmanii. După opinia lui David McDowell era vorba şi de teama lor de a deveni parte a unui stat armean şi creştin, înfrângerea grecilor de către turci, în 1922, va determina schimbarea poziţiei Turciei în cadrul balanţei de forţe, aliaţii aflându-se în situaţia de a renegocia Tratatul de la Sèvres, punând astfel capăt posibilităţii de creare a unui stat kurd. Prin urmare, are loc pregătirea unei noi conferinţe, la Lausanne, pentru luna iulie a anului 1923, unde Turcia obţine semnarea unui tratat în termeni aproape în totalitate conformi cu dorinţele exprimate în Pactul Naţional. Era recunoscută independenţa Turciei fiind astfel puse bazele teritoriale de azi.

Noul parlament, care îşi ia numele de Marea Adunare Naţională Turcă, rupe în scurt timp legăturile cu Imperiul Otoman, abolind sultanatul, principalul simbol al acestuia, în noiembrie 1922. Acest gest a deschis drumul înspre tendinţele şi măsurile de secularizare ce vor domina Turcia modernă, dar şi înspre declararea Turciei republică în octombrie 1923 şi alegerea lui Kemal ca primul ei preşedinte[116]. Nu la mult timp, idei ca toleranţa şi pluralismul au fost abandonate, luându-le locul o politică de uniformizare şi standardizare naţională. În ciuda declaraţiilor de recunoaştere a drepturilor sociale şi naţionale a kurzilor, a devenit clar că interesul lui Kemal după obţinerea independenţei era crearea unei naţiuni-stat la nivelul standardelor europene[117]. Acest stat urma a fi unul specific turc, autoritar şi secular. Ultimul stâlp al

115 Henri J. Barkley și Graham E. Fuller, Turkey ’s Kurdish Question, Ed. Rowman Littlefield Publishers, New York și Oxford, 1998, p. 9.

116 Kemal Kirișci și Gareth Winrow, op. cit., p. 78.

117 David McDowell, The Kurds. Minority Rights Group..., p. 15.

ideologiei, solidarităţii şi statului musulman, în numele cărora kurzii luptaseră alături de turci în războiul de independenţă din 1919 şi 1922, va dispărea în martie 1924[118], când *Adunarea Naţională Turcă* anunţă abolirea Califatului. În aceeaşi zi este adoptată *Legea Unificării Educaţiei* care a deschis drumul înspre închiderea tuturor şcolilor religioase, considerate simbol al conservatorismului, urmând a fi înlocuite cu un sistem de educaţie modern, unificat, egalitarist şi naţional[119].

Încă din 1922, odată cu adoptarea textului de abolire a sultanatului, încep să fie folosite sintagme ca *poporul turc*, *naţiunea turcă*, ce vor fi din ce în ce mai folosite în discursurile publice şi treptat de opinia publică, fapt care reflecta plina ascensiune a unui naţionalism turc axat asupra etnicităţii şi limbii turce. Modernizarea şi măsurile ce presupuneau realizarea ei, centralismul şi răsturnarea valorilor tradiţionale, înlocuirea lor cu altele europene de orientare secularistă, au afectat identităţile maselor bazate pe religia musulmană. În acest val au intrat şi kurzii, care au pierdut în noile condiţii liantul de bază cu turcii. Identitatea religioasă a kurzilor, care prima în această perioadă în rândul maselor, în faţa uneia naţionale, alături de pericolul pierderii privilegiilor şi autonomiei locale de către şeici, a determinat nemulţumiri. În timpul alegerilor din 1923 pentru noua *Adunare Naţională*, delegaţilor provinciilor kurde li s-a interzis să candideze din nou, iar noii aleşi erau mai degrabă numiţi de guvern decât aleşi de popor. Treptat, în toate funcţiile administrative mai importante din regiunea kurdă au fost numiţi turci. Referinţele la Kurdistan au dispărut cu timpul din retorica oficială, numele de localităţi kurde au fost înlocuite cu altele turceşti, iar kurzii care serveau în armată au început să se plângă de abuzuri[120]. Toate aceste măsuri au

118 Kemal Kirişci și Gareth Winrow, op. cit., p. 95.
119 Ibidem.
120 David McDowell, A Modern History..., p. 187.

culminat cu interzicerea folosirii limbii kurde în anul 1924[121].

Reacţiile la această evoluţie a politicilor asimilaţioniste faţă de kurzi, dar şi la cele secularizante nu au întârziat să apară, manifestându-se sub forma unui şir de rebeliuni kurde. Una dintre cele mai mari provocări de acest fel, la adresa republicii, a fost revolta şeicului Said din 1925[122], care a constituit obiectul unor dezbateri îndelungate. Izbucnirea sa se află în strânsă legătură cu răspândirea naţionalismului kurd la iniţiativa mai vechilor nobili, precursori ai naţionalismului şi creatorii organizaţiilor kurde dinainte de război. Ei erau şi delegaţi ai provinciilor kurde, care nu mai fuseseră aleşi în alegerile parlamentare din 1923[123] alături de foşti ofiţeri kurzi din armata turcă. Dar, de această dată, însă, organizaţia înfiinţată la Erzerum în 1923, numită Azadi (Libertate), va declara ca principal obiectiv stabilirea unui stat Kurdistan independent[124] şi musulman, fără specificarea altor soluţii politice şi administrative care să păstreze legătura cu Turcia. Aceste aspecte i-au determinat pe Martin van Bruinessen şi Robert Olson (specialist în Istoria Imperiului Otoman şi a Orientului Mijlociu contemporan) să afirme caracterul dublu al revoltei, naţionalist şi religios[125]. Ele erau îmbinate, ca urmare a faptului că elementul religios era indispensabil în sensibilizarea maselor, într-o perioadă în care religia era încă o noţiune extrem de importantă a identităţii, mai puternică decât etnia în sine. Pe de altă parte, David McDowell susţine că treptat, prin intermediul Azadi, sentimentul naţionalist, care până acum fusese apanajul

121 Amir Hassanpour, Nationalism and Language..., p. 192.

122 Chris Kutschera, Le Mouvement Nationale Kurde, Ed. Flammarion, Paris, 1979, pp. 79-89.

123 Kemal Kirişci, Gareth Winrow, op. cit., p. 104.

124 David McDowell, A Modern History..., pp. 192-193.

125 Martin van Bruinessen, Agha Shaikh and State..., p. 298 și Robert Olson, The Emergence of Kurdish Nationalism, 1800-1925, Ed. University of Texas Press, Austin, 1989, p. 154.

unei elite nobiliare urbane, stabilite la Istanbul, acum se răspândeşte şi în alte oraşe din regiunea locuită de kurzi, în rândul clasei de agha, motivată bineînţeles şi de pierderea privilegiilor locale ca urmare a politicii centraliste a guvernului kemalist. Cu toate acestea, faptul că şeicul Said a susţinut apărarea instituţiei califatului şi numirea unui candidat califal în fruntea viitorului regat independent kurd, a reprezentat argumentul care a stat la baza afirmaţiei că scopul revoltei avea mai mult o orientare religioasă decât una etnică.

Regiunile kurde mobilizate de *Azadi* au fost în special cele în care se vorbea dialectul Zaza şi aderente ale Islamului sunnit. Ele au optat în fruntea revoltei pentru şeicul Said datorită reputaţiei sale şi influenţei pe care o avea asupra unei mari părţi a populaţiei. Accentul pus asupra identităţii religioase musulmane în cadrul programului revoltei a determinat o reacţie negativă din partea kurzilor aleviţi care au refuzat să se alăture revoltei, ba mai mult, unii lideri tribali ai acestora şi-au exprimat disponibilitatea de a sprijini regimul în represiunea revoltei. De altfel, o caracteristică a acestei revolte, pe care autorii Henry Barkley şi Graham Fuller au atribuit-o tuturor revoltelor din anii ’20—30, a fost lipsa capacităţii de constituire a unei conduceri kurde coezive care să provoace ameninţări reale, imediate şi presante. Motiv pentru care, după opinia acestora, Mustafa Kemal şi guvernul de la Ankara probabil nu aveau aspiraţii tocmai nerealiste prin politica lor de integrare şi asimilare a populaţiei kurde.

Ankara a luat imediat măsuri împotriva revoltei izbucnite în noiembrie 1925 declarând legea marţială în regiunea kurdă şi trimiţând până la sfârşitul lunii aprilie 1925 forţe militare în număr 52.000 de soldaţi[126]. Deja în luna martie revolta era într-un impas iremediabil şi în scurt timp înfrântă. În luna septembrie a aceluiaşi an, şeicul Said era condamnat la moarte alături de alţi

126 David McDowell, A Modern History..p. 195.

participanţi la revoltă. Represiunea care a urmat a lovit şi în şeicii şi elitele agha, care nu participaseră direct la revoltă, urmând deportarea mai multor familii în vestul Anatoliei, distrugerea completă a mai multor sate şi o intensificare a procesului de secularizare. Revolta a fost folosită, de asemenea, de regim, ca pretext pentru arestarea şi executarea unui număr de naţionalişti kurzi cunoscuţi, ca spre exemplu şeicul Abd al Qadir[127].

Au urmat o serie de alte revolte mai mici, în paralel cu o acerbă politică de asimilare şi turcizare a kurzilor. Una dintre cele mai cunoscute a fost revolta de la Muntele Ararat, iniţiată de organizaţia kurdă *Khoyobun* (Independenţa) [128]. Aceasta fusese înfiinţată în 1927, în Liban, de un număr de naţionalişti kurzi, aflaţi în exil, provenind din alte organizaţii şi asociaţii kurde, ca Societatea pentru Reconstrucţia Kurdistanului, Comitetul pentru Independenţa Kurdă sau Comitetul Social Kurd[129]. Organizaţia a decis continuarea mişcării naţionale, căutând debarasarea de conducerea tribalistă şi de diviziunile determinate de loialităţile tradiţionale. Ea se baza pe sprijinul armean al Partidului Dashnak, care căuta eliberarea Armeniei Turceşti şi pe cel al Iranului, care nu numai că încerca astfel să slăbească regimul kemalist, dar şi să controleze revolta kurdă, pentru a preveni o eventuală izbucnire şi în Iran sub conducerea lui Simko. Mişcarea avea ca scop o reunire a şefilor tribali kurzi din regiune sub comanda sa. În toamna anului 1929, forţele kurde, conduse de generalul Insan Nuhri, au reuşit să deţină controlul asupra unui teritoriu ce se întindea de la Muntele Ararat şi până la Sud de lacul Van[130], provocând grave pierderi turcilor şi îngrijorând regimul. În aceste condiţii, în 1930, Turcia reuşește să ajungă la o înţelegere cu Iranul, care stopează acordarea de ajutoare kurzilor şi

127 Ibidem, p. 196.

128 Chris Kutschera, op. cit., pp. 90-94.

129 Gerard Chaliand, op. cit., p. 54.

130 David McDowell, A Modern History..p. 205.

permite lansarea unei contraofensive turceşti de pe teritoriul Iranului. Aceasta va duce la înfrângerea revoltei. În acelaşi an 1930, guvernul lansează o nouă etapă a procesului de asimilare, printr-o intensă politică de deportare, dezarmare şi sedentarizare a triburilor nomade. Câteva triburi se organizează sub comanda şefilor lor tribali şi organizează o opoziţie ce se va coagula în special în regiunea Dersim, cunoscută ca focar al rezistenţei kurde greu de stăpânit încă de pe vremea imperiului[131]. În 1935, guvernul dă semnele unei încercări de potolire definitivă a zonei, anunţând reorganizarea administrativă în forma vilaietului Tunceli din perioada otomană alături de preluarea acestui fost nume al provinciei. Această măsură a fost urmată de o represiune militară şi un control sporit asupra populaţiei, fiind declarată în 1936 legea marţială. Rebeliunile izbucnite ca urmare a acestor politici au dus la desfăşurări masive de trupe în zonă, aproximativ 50.000 de oameni doar în 1936[132], iar refuzul rebelilor de a se preda a dus la aplicarea unor măsuri din ce în ce mai drastice, ca bombardamentele aeriene sau cu gaze, alături de distrugerea sistematică a satelor. În cele din urmă, revolta a fost înfrântă în 1938, care este şi anul morţii lui Mustafa Kemal. Guvernul va menţine însă legea marţială în zonă până în anul 1946. Dersim a reprezentat ultima suflare a revoltelor naţionaliste şi tribale kurde din anii ’20—30, în urma ei aşternându-se o tăcere extenuată a mişcării kurde din Turcia pentru aproape treizeci de ani. În paralel, politicile de represiune şi asimilare, alături de izolarea socio-economică a regiunii kurde au continuat ducând la politizarea şi radicalizarea unei pături largi a populaţiei urbane, în special, tineri. Astfel, ideologia naţională şi conştiinţa etnică depăşeau limitele unei clase restrânse de nobili. Între această nouă clasă intelectuală urbanizată, promotoare a unui naţionalism etnic, bazat pe ideea creării unui stat independent kurd, şi clasa nobililor tribali,

131 Chris Kutschera, op. cit., pp. 121-129.

132 David McDowell, The Kurds. Minority Rights..., p. 16.

apărătoare a tradiţiilor şi privilegiilor tribale, apare un conflict ideologic şi de interese. Între timp, între nobilii kurzi şi regimul kemalist se stabilise o alianţă a sprijinirii reciproce, în sensul că interesele locale ale nobililor erau recunoscute de autorităţi în schimbul sprijinirii de către aceştia a reformelor guvernamentale.

2. Evoluţia naţionalismului kurd în perioada postbelică

Anii ’60 – 70 reprezintă nu doar anii revitalizării mişcării kurde şi ai unei schimbări de generaţii, o perioadă considerată în literatura de specialitate ca aparţinând unei mobilizări a întregii societăţi turce înspre mişcarea de stânga. În această direcţie vor fi atraşi şi kurzii. Primele indicii ale unei asemenea evoluţii apar în 1946, când, în plan politic, intervine un moment de relaxare, necesar pentru crearea unei faţade democratice a regimului ce urmărea avantajele unei apropieri de SUA.

În aceste condiţii, apare în scena politică un nou partid, Partidul Democrat, desprins din Partidul Republican al Poporului, aflat la guvernare încă de la instaurarea republicii. Având în vedere politicile autoritare practicate de regimul kemalist în ultimele două decenii, noul partid devine refugiu şi instrument pentru mulţi din cei ce doreau răzbunare. Fără îndoială şi nemulţumirile kurzilor vor fi exploatate de noul partid. Recunoscând influenţa clasei şeicilor şi a celei agha în societatea kurdă şi privindu-i ca potenţiali furnizori de voturi, acesta a inclus în agenda sa politică obiective ca libertatea religioasă şi redistribuirea pământurilor confiscate de regimul kemalist. În aceste condiţii, simţind pericolul ce putea să îl constituie, elita agha a permis reintrarea în ţară, în 1947, a 2000 din cei ce luaseră calea exilului în timpul revoltelor din anii ’20—30 şi reintrarea lor în posesia vechilor proprietăţi139, în timpul campaniei pentru alegerile din 1950, democraţii promit diminuarea restricţiilor culturale din estul Turciei şi reducerea practicilor opresive ale jandarmilor din zonele rurale140.

Au introdus în acelaşi timp pe liste nume ale unor membri ai familiilor kurde proeminente141, multe din acestea recent întoarse din exil, pentru a candida pentru Adunarea Naţională din partea regiunilor din care proveneau. Alegerile au reprezentat un succes pentru democraţi, deşi Partidul Republican a păstrat alianţele mai vechi cu unii nobili kurzi. Guvernarea democrată (1950 – 1960) a asigurat o libertate de expresie mai mare142 şi o reducere a represiunii militare în provinciile kurde.

139 Idem, A *Modern History*... p. 397.

110 Cem Erogul, *Demokrat Parţi*: *Tarihi ve Ideolojisi* (The Democratic Party: Its history and ideology), Ed. Imge Kitabevi, Ankara, 1993, p. 49. Apud Henri J. Barkey şi Graham E. Fuller, op. cit., p. 14.

141 Henri J. Barkey şi Graham E. Fuller, op. cit., p. 14.

142 Martin van Bruinessen, „The Kurds în Turkey. MERIP Reports", nr. 121, 1984, p. 8, *http*//www.*jstor.org*/*sici*? = *0047* – *7265%28198402%290%3A121%3C6%3ATKIT%E2.O. C*0% *3B2-O*, accesat la 14 septembrie, 2005.

Tot în această perioadă are loc în Kurdistanul Turc una dintre marile răsturnări ale balanţei sociale şi demografice, determinată de procesul de mecanizare a agriculturii. În noile condiţii, cei mai mulţi ţărani devenind în zonele natale mână de lucru în plus, nevalorificată, vor opta pentru soluţia migraţiei. S-au îndreptat fie înspre oraşele mari din regiunea kurdă ca Diyarbakir, Elazig, Surt, fie înspre alte oraşe turceşti din vestul ţării, unii din ei urmându-şi în acest fel rudele deportate. Deşi la început era mai răspândită migraţia sezonieră, treptat o parte au optat pentru stabilirea definitivă în zonele urbane, de multe ori având loc transmutarea unor familii întregi. Păstrarea legăturilor între kurzii locuitori ai aceluiaşi oraş a dus la crearea unor comunităţi minoritare kurde şi în acelaşi timp a unor focare ale identităţii kurde răspândite pe întreg teritoriul republicii.

Din 1958, clasa urbană a intelectualilor kurzi, mulţi din ei fii ai unor nobili kurzi, educaţi în şcoli din străinătate, impulsionată de dezvoltările externe ce au loc în acest an, cum ar fi transmiterea unor programe TV şi de radio în limba kurdă la Cairo, Erevan şi Bagdad şi mai ales de izbucnirea unei revoluţii irakiene în iulie 1958, începe să iniţieze o serie de discuţii publice despre *problema Estului*, noul eufemism folosit pentru desemnarea regiunii kurde din Turcia. Noul curent politic ce domina cercurile intelectuale kurde în această perioadă purta tocmai numele de *etatism* şi promova schimbarea economică şi progresul Kurdistanului[133]. Anul 1960, ca urmare a dificultăţilor economice şi a instabilităţii politice din ţară, aduce însă o schimbare, prin lovitura de stat militară din 27 mai 1961, organizată de un grup de militari. Nemulţumit de liberalizarea permisă de Partidul Democrat, în special, în estul ţării, unde considera că a avut drept efect consolidarea unei conştiinţe etnice kurde, noul regim a trecut la adoptarea unei serii de măsuri. Una dintre primele a fost adoptarea unei legi care înlocuia numele de localităţi kurde cu altele turceşti. Această lege a fost urmată de alte legi de asimilare asemănătoare perioadei kemaliste, cum ar fi deschiderea în est a unor şcoli în limba turcă ce aveau ca scop asimilarea kurzilor, alături de negarea publică de către noul preşedinte Gursel a identităţii naţionale kurde[134].

Cu toate acestea, în 1961, arătându-şi dorinţa ca Turcia să devină o democraţie liberală, regimul militar permite reîntoarcerea la o guvernare civilă. Este adoptată în acelaşi timp o constituţie liberală ce prevedea libertatea de gândire, de expresie, de asociere, a presei şi promitea drepturi economice şi sociale[135]. Kurzii au început săâşi exprime nemulţumirea în presa turcă, chiar au editat propriile publicaţii în limba kurdă. În 1962, jurnalul *Baris*

133 Gerard Chaliand, op. cit., p. 64.

134 David McDowell, A Modern History..p. 404.

135 Ibidem, p. 405.

Dunyasi (Lumea Păcii), de limba turcă, începe să publice articole cu subiecte cum ar fi limba, literatura şi folclorul kurd, ale autorului kurd Musa Anter. În 1966 apare primul jurnal socialist kurd, *Yeni Akis*, care publica articole teoretice asupra chestiunii kurde şi promova ideea unei alianţe a proletariatului kurd şi turc îndreptată împotriva clasei conducătoare. De asemenea, a apărut un număr de partide care vor atrage voturi dinspre provinciile kurde, unul dintre acestea fiind Partidul Justiţiei, care câştigă alegerile din 1961 făcând parte din coaliţia condusă de Partidul Republican. Continuând linia ideologică a Partidului Democrat, acesta moştenește vechii susţinători ai acestuia, inclusiv elita agha. Din aceeaşi coaliţie a făcut parte şi Partidul Noua Turcie, partid de dreapta, compus în mare parte din membri ai elitei locale din provinciile estice kurde. Un alt partid creat în anii ’60 şi poate cel mai important pentru viitoarea mişcare kurdă a fost Partidul Muncitoresc Kurd. Un segment important al intelectualilor kurzi de stânga s-au îndreptat înspre rândurile acestui partid, fiind opţiunea cea mai convenabilă din punct de vedere ideologic, în lipsa unui partid kurd care să funcţioneze în legalitate. Aceste partide au constituit supape de canalizare ale voturilor din regiunile estice şi au dus la un fenomen de creştere a ratei de participare la vot în rândul populaţiei kurde. Această tendinţă, care a început să se manifeste în anii ’50, s-a menţinut pe tot parcursul anilor ’60, conform analizei lui Özbudun spre deosebire de alte părţi ale ţării. Acest fenomen a fost corelat cu o intensificare a conştiinţei naţionale kurde, tendinţă ce a culminat spre sfârşitul anilor ’60 cu o serie de manifestări publice, care încercau să atragă atenţia asupra problemelor estului. Manifestările erau pregătite de organizaţii studenţeşti şi culturale kurde de stânga, din care cea mai amplă şi mai cunoscută a fost Inimile Cultural-Revoluţionare ale Estului, creată în 1969. Aceste manifestări au fost susţinute de o serie de grupări de stânga, ca şi Confederaţia Uniunilor Revoluţionare a

Muncitorilor (*Dev Gene*) sau Partidul Muncitoresc Turc. Principalele scopuri ale acestor întâlniri, după opinia autorilor Kemal Kirişçi şi Gareth Winrow, nu au fost neapărat naţionaliste în această perioadă. Ele urmăreau mai degrabă o conştientizare publică a problemelor regiunilor estice şi introducerea de către guvern a unor politici de dezvoltare în aceste zone. În această perioadă asistăm, de fapt, la o alianţă a stângii kurde, la o încadrare a acesteia în interiorul mişcării de stânga turceşti. Foarte interesantă în acest sens este observaţia lui Gunter că foarte mulţi kurzi, adepţi ai ideologiei de stânga, erau marxişti radicali înainte de a fi naţionalişti. Această solidaritate a stângii kurdo-turce se va spulbera însă după lovitura de stat militară din 1971.

Aceasta a intervenit pentru a pune capăt dezordinii create de aceste manifestări şi de confruntările dintre stânga şi dreapta naţionalistă radicală şi ca urmare a reverberaţiilor create în societatea turcă de amplificarea *problemei Estului*. Lovitura a debutat printr-o serie de arestări ale membrilor acestor organizaţii kurde de stânga. Deşi a reuşit să paralizeze pentru câţiva ani acţiunile stângii, revenirea în 1973 la un regim de democraţie parlamentară a dus la o reproliferare şi o radicalizare rapidă a organizaţiilor marxiste kurde. Acest lucru începe să se observe încă de la amnistia generală din 1970[136]. Dacă până atunci cererile erau de natură economică şi culturală, acum încep să se observe tendinţe separatiste, însoţite de o distanţare de mişcarea de stânga turcă, ce, treptat, se debarasează de problema kurdă. În condiţiile în care membrii mişcării de stânga susţineau că eliberarea culturală şi economică va surveni ca urmare a revoluţiei marxiste, conduse de proletariatul turc, noile cereri ale acestora legate de separaţia naţiunii şi de o revoluţie a proletatriatului kurd erau considerate reacţionare. Slăbiciunea politică a guvernării centrale din anii 1975 – 1978 a însemnat cea mai liberală perioadă pentru

136 Kemal Kirișci și Gareth Winrow, op. cit., p. 110.

organizaţiile kurde. În rândul acestora s-au manifestat o serie de rupturi ca urmare a numeroase rivalităţi şi diferenţe ideologice, ceea ce a dus ca la sfârşitul anilor ’70 să existe aproximativ 12 astfel de organizaţii[137]. Unele din ele şi-au concentrat eforturile asupra Kurdistanului Turc, iar altele s-au aliat mişcării kurde de rezistenţă din Irak[138].

3. O nouă etapă: Crearea PKK

Una dintre aceste organizaţii a fost şi PKK (Partidul Muncitorilor din Kurdistan), creat în jurul personalităţii lui Abdullah Oçalan. Activitatea revoluţionară a acestuia debutează încă din anii ’70, din perioada în care era student al Facultăţii de Ştiinţe Politice a Universităţii din Ankara. Va fi exclus însă din rândurile acesteia în 1971 pentru acţiunile sale de stânga. În urma amnistiei generale, din 1974, alături de câţiva adepţi ai săi formează o grupare de stânga de orientare marxist-leninistă. Aceasta s-a consolidat în perioada imediat următoare, în special, în regiunile kurde, ca: Diyarbakir, Urfa, Elazig, Tunçeli sau Maras, finanţându-şi activităţile în special din jafuri şi extorsiuni, comise în aceste zone.

Abia în 1978, acest grup devine în mod oficial PKK, în urma unei întâlniri ce are loc la Diyarbakir, în cadrul căreia este stabilit programul politic al noului partid. Autodefinindu-se ca o *alianţă a muncitorilor, ţăranilor şi intelectualilor*[139], PKK a dovedit încă de la început o orientare doctrinară de stânga, cu puternice tendinţe naţionaliste. Principalul său obiectiv declarat era crearea unui Kurdistan democratic şi unit, bazat pe principii marxist – leniniste. Alături de statul turc, printre principalele ţinte ale PKK s-au aflat şi marii proprietari kurzi şi mişcarea kurdă de stânga, care pentru faptul că subordonase problema kurdă revoluţiei socialiste eşuase în

137 I. Imset, The PKK: a Report On Separatist Violence Jn Turkey, Ed. Turkish Daily News Publications, Ankara, 1992, pp. 380-406.

138 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State...., p. 33.

139 Jonathan Rugman, Roger Hutchings, Atatürk's Children. Turkey and the Kurds, Ed. Cassel, Londra și New York, 1996, p. 29.

cele din urmă în soluţionarea ei. În primul său deceniu de activitate, PKK a desfăşurat cu succes atacurile asupra trupelor turceşti din regiunea kurdă, care nu erau pregătite pentru un război de gherilă declanşat de adepţii lui Oçalan.

Lovitura de stat din 1980 şi instaurarea administraţiei militare nu au făcut decât să radicalizeze şi mai mult PKK. Măsuri ca interzicerea limbii kurde sau înlocuirea toponimelor kurde cu echivalentele lor turceşti au dus la intensificarea frustrărilor PKK, reprimate pe parcursul regimului militar din 1980 – 1983. Prima izbucnire majoră a avut loc în 1984 prin primul atac terorist, revendicat şi soldat cu victime omeneşti. La scurt timp după lovitura din 1980, Oçalan şi adepţii săi au părăsit Turcia, refugiindu-se în Siria, de unde vor conduce războiul PKK timp de un deceniu. Deşi avea propria minoritate kurdă, regimul de la Damasc nu numai că i-a asigurat refugiu liderului PKK, dar a şi oferit grupării suport logistic şi financiar. Încerca în acest fel să destabilizeze Turcia, cu care era în conflict în ceea ce priveşte regiunea Alexandretta[140].

Popularitatea şi rândurile PKK au crescut rapid, fiind singurul refugiu pentru populaţia kurdă, în condiţiile în care toate organizaţiile democratice kurde erau interzise[141] şi orice manifestare a identităţii kurde era reprimată. Deşi PKK a reuşit să atragă simpatia unui mare număr de kurzi, mai ales tineri, au existat segmente ale societăţii, în particular cele conservatoare, pe care discursul ateist şi marxist le-a îndepărtat de cauza şi ideologia PKK.

Pentru a contracara efectul acţiunilor violente şi pentru a-şi apăra propriii susţinători din aceste regiuni, statul turc a introdus, în 1985, legea pentru înfiinţarea gărzilor rurale, ceea ce a însemnat înarmarea de către stat a sătenilor. De cele mai multe ori erau atraşi în sistem de

140 Dogu Ergil, op. cit., p. 127.

141 Ibidem, p. 127.

salariile generoase oferite de guvern şi ca urmare a loialităţii faţă de şefii lor tribali, aliaţi ai statului. Pe parcursul anilor ’90, confruntările dintre PKK şi forţele turceşti au continuat. Gherilele au început să atace chiar sate kurde, suspectate de colaborare cu statul, în timp ce acesta, la rândul său, folosea metoda evacuării şi distrugerii satelor suspectate de cooperare cu PKK.

Raportul de Ţară asupra Practicilor Referitoare la Drepturile Omului, din 1996, aparţinând *Departamentului de Stat al SUA* a susţinut că în această perioadă au fost evacuate sau distruse 2.297 sate şi 2 milioane de kurzi au fost forţaţi să îşi părăsească casele. De asemenea, un studiu aparţinând cercetătorului olandez M. Joost Jongerden, prezentat în anul 2001, în cadrul *Conferinţei Internaţionale de la Paris cu privire la Deplasarea Populaţiilor de pe Teritoriul Kurdistanului*, susţine că de la începutul războiului dintre PKK şi statul turc au fost distruse sau evacuate 1.779 sate şi cătune kurde şi 6.153 de comunităţi kurde. Până la mijlocul anilor ’90, Turcia a reuşit să îşi antreneze şi să îşi echipeze forţele speciale pentru războiul cu gherilele kurde, care în 1995 se majoraseră la 55.000, faţă de 24.000 în 1990[142]. Cu toate măsurile autorităţilor turceşti nu s-a reuşit înfrângerea totală a PKK, mai multe opinii susţinând că motivul principal ar fi sprijinul acordat mişcării de către Siria.

4. Evoluţia scenei politice şi problema kurdă în 1990, fenomenul declanşat de PKK, distanţarea de valorile tradiţional-conservatoare ale unor segmente largi ale populaţiei kurde şi îmbrăţişarea de către acestea a cauzei PKK a făcut necesară recunoaşterea existenţei problemei kurde şi a dezbaterii ei publice. Războiul purtat cu gherilele kurde ale PKK încetează a mai fi privit ca o problemă de intensitate redusă.

Din 1990 se formează primul partid kurd legal, din a doua jumătate a secolului XX, Partidul Oamenilor Muncii (HEP). În alegerile din 1991, nereuşind să obţină peste

142 Jonathan Rugman, Roger Hutchings, op. cit., p. 33.

10%, pragul electoral necesar pentru intrarea în parlament, creează o alianţă electorală cu SHP, Partidul Social-Democrat al Poporului, partid de centru-stânga, asigurând intrarea în parlament a 22 de reprezentanţi kurzi, naţionalişti radicali. La scurt timp, HEP a bulversat scena politică turcă, prin gestul celor 22 de a purta în timpul ceremoniei de depunere a jurământului pentru noul parlament culorile kurde (roşu, galben, verde) şi folosind totodată limba kurdă. Aceste acţiuni au dus la expulzarea din alianţa cu SHP şi la acuzarea lor de colaborare cu PKK. Treptat, HEP a dispărut din viaţa politică, fiind interzis de autorităţi, luându-i locul în 1993 Partidul Democraţiei. Cu toate că a încercat să se erijeze în rolul de negociator şi interlocutor între guvernul turc şi populaţia kurdă, încercările sale s-au lovit de poziţia Partidului Căii Juste a lui Demirel. Acesta din urmă, aflat la putere, împreună cu primul-ministru din această perioadă, Tansu Çiller, milita pentru soluţia intervenţiei militare în soluţionarea problemei kurde. În 1994, Çiller susţinând că Partidul Democraţiei este o ramură a PKK, a cerut parlamentului să revoce imunitatea parlamentară a câtorva membri democrat. Unii din ei au fost arestaţi şi au sfârşit în închisori, iar alţii au reuşit să ia calea exilului european, unde au devenit membri ai Parlamentului Kurd din Exil. În 1994, Partidul Democraţiei a fost interzis, dar în locul său s-a format, în acelaşi an, Partidul Democrat al Poporului. La fel ca şi celelalte partide kurde, în alegerile din 1995, nu a reuşit să atingă pragul electoral de 10% pentru a intra în parlament. Toate cele trei partide kurde, deşi au avansat cereri precum recunoaşterea drepturilor cetăţeneşti ale kurzilor, ridicarea stării de urgenţă din provinciile sud-estice şi descentralizarea sistemului administrativ[143], nu au reuşit să formuleze un program clar care să conducă la soluţionarea problemei. Probabil, în mare parte, pentru că imaginea lor în societatea turcă era aceea a unor subramuri ale PKK.

143 Dogu Ergil, op. cit., p. 130.

Pe fundalul acestor mişcări politice s-a creat unica oportunitate de pe parcursul secolului XX de rezolvare a problemei kurde. Demersul în acest sens a fost iniţiat de preşedintele turc din acea perioadă, Turgüt Ozal, la 12 aprilie 1991. Acesta reuşește să convingă parlamentul să abroge Legea 92932, care interzicea folosirea limbii kurde, dar a contracarat efectul acesteia prin introducerea unei noi legi antiteroriste care definea terorismul ca *orice acţiune având scopul de a schimba caracteristicile republicii*[144]. Această definiţie putea include orice grupare, partid sau publicaţie care încerca să aducă comentarii negative la adresa statului. David McDowell susţine că în aceste acţiuni Ozal era influenţat nu numai de radicalizarea războiului cu PKK, dar şi de evoluţiile din Irak, unde se stabilise zona de securitate kurdă, care putea exercita influenţe asupra minorităţii kurde din Turcia.

Ozal a căutat să soluţioneze problema kurdă şi din perspectivă economică, încercând să elimine discrepanţele existente din acest punct de vedere între provinciile sud-estice şi restul Turciei. Principalul instrument în acest sens a fost *Proiectul pentru Dezvoltarea Anatoliei de Sud-Est*[145], desfăşurat în perioada 1982 – 1992. O analiză a acestui fenomen, întocmită de Kemal Kirişçi şi Gareth Winrow, arată că la baza eşecului stau cauze precum capacitatea scăzută a populaţiei din zonă, de acumulare de capital şi investiţii, alături de nivelul scăzut de educaţie, care constituia o piedică în trecerea de la mentalitatea tradiţională specifică agriculturii arhaice, la cea capitalistă. GAP nu a fost singura măsură care a eşuat. Deşi în 1991 a apărut primul ziar de limbă kurdă, *Rojname*, urmat apoi de altele, autorităţile au împiedicat libera lor publicare şi desfăşurare. Cel mai cunoscut caz

144 David McDowell, The Kurds. Minority Rights..., p. 19.

145 GAP prevedea crearea a 21 diguri, 19 hidrocentrale și un complex de canale de irigație, construite în provincii locuite în majoritate de kurzi. Cu toate investițiile și eforturile statului, derulate între 1982-1992, proiectul a eșuat în a îmbunătăți situația socio- economică a regiunii kurde.

este cel al proprietarului *Rojname*, Yeni Ulke, care a fost pus sub 44 capete de acuzare în câteva luni de la debutul publicaţiei[146].

În 1992, Ozal cedează liniei de dreapta, avându-l în frunte pe Suleyman Demirel, abandonând acest proces de recunoaştere şi soluţionare a problemei kurde. În noile condiţii, PKK reia violenţele în regiunea sud-estică, îndreptate împotriva autorităţilor, iar la sfârşitul lunii iunie impune o blocadă regiunii nordice a Irakului, drept pedeapsă pentru restricţiile impuse activităţilor PKK pe teritoriul său. Acest gest, alături de faptul că foarte mulţi kurzi irakieni căzeau din greşeală victime ale atacurilor lansate în această zonă de trupele turceşti asupra gherilelor PKK, stabilite în regiunile muntoase din nordul Irakului. Înfrângerile grave suferite în Bahdinan şi retragerea unor facilităţi din partea Siriei, tot în această perioadă, au dus la apariţia unor critici la adresa lui Oçalan, venite chiar din interiorul PKK, chiar a celor mai apropiaţi acoliţi ai săi. În aceste condiţii, Oçalan s-a arătat dispus să abandoneze ostilităţile, declarându-se în favoarea negocierii unei soluţii a problemei kurde de către deputăţii kurzi, susţinând acum ideea unităţii kurde şi respingând separatismul. Cererile sale se limitau la recunoaşterea drepturilor culturale, legalizarea transmisiilor radio şi TV în limba kurdă, abolirea sistemului gărzilor rurale şi a stării de urgenţă din provinciile sud-estice[147]. Din păcate, a doua zi după această declaraţie, preşedintele Turgüt Ozal a murit în urma unui infarct, dispărând astfel din scena politică turcească singurul om politic care iniţiase măsuri liberale faţă de kurzi. În acelaşi timp, dispărea şi singura speranţă pentru demararea unui proces de rezolvare a problemei kurde. Cu toate că ostilităţile dintre PKK şi statul turc au fost reluate, anii ’90 rămân perioada în care mişcarea kurdă a avut un impact destul de puternic asupra statului

146 David McDowell, A Modern History..., p. 429.

147 Ibidem, p. 439.

turc. Nivelul de violenţă atins de gherilele PKK, costurile financiare ale acestui război, mişcările de pe scena politică turcă ce s-a dovedit nepregătită pentru încorporarea şi acceptarea problemei kurde au creat dificultăţi în politica internă a Turciei.

5. Evoluţii recente

La începutul anilor ’90, când începe procesul de conştientizare a problemei kurde, Demirel, prim-ministru în această perioadă, a afirmat că există o realitate kurdă în Turcia. După accederea sa, însă în 1993, în urma morţii lui Ozal, la preşedinţia republicii, arată foarte clar că refuză o soluţionare a problemei kurde. Una dintre marile probleme ale Turciei, legate de recunoaşterea problemei kurde, este identificată cu moştenirea sa ideologică kemalistă asupra conceptului de naţiune-stat, concept care presupune o naţiune şi o societate turcizată, monolitică, standardizată şi centralizată birocratic. Recunoaşterea oficială a unei identităţi kurde separate ar însemna deconstruirea acestei definiţii asupra naţiunii, moştenită de la Mustafa Kemal Atatürk, părintele Turciei moderne. La mijlocul anilor ’90, ideea unor eventuale concesii culturale kurde era considerată în societatea turcă drept un pas înspre dezintegrarea statului turc.

Capturarea lui Oçalan, în 1999, în urma unui acord încheiat între Turcia şi Israel, în urma căruia Siria nu a avut altă alternativă în privinţa evacuării liderului PKK, a dus la o schimbare în atitudinea acestuia şi a unei părţi a PKK vis-à-vis de ideea creării unui stat independent kurd. Vor opta astfel în continuare pentru reconciliere şi democratizare în cadrul graniţelor Turciei. Deşi a dat dovadă de o oarecare moderaţie în ceea ce priveşte sentinţa la moarte a lui Oçalan, ca urmare a acceptării candidaturii sale la Uniunea Europeană, la 11 decembrie 1999, Turcia nu a iniţiat un proces de soluţionare a problemei kurde. În timp ce oamenii politici turci recunosc, accentuează sau rezumă problema kurdă la diferitele ei faţete, ca terorismul, înapoierea socio-

economică sau lipsa drepturilor culturale, formularea unor soluţii concrete lipseşte, fapt care a devenit şi mai evident după instaurarea regimului militar.

1.4. Kurzii din Irak

Cazul kurzilor din Irak reprezintă una dintre cele mai sinuoase evoluţii ale acestei minorităţi, alături de cea a celei din Turcia. Dacă centrul de gravitate al mişcării naţionale kurde s-a aflat, în perioada 1925 – 1938, în Kurdistanul Turc, acesta s-a mutat, apoi, în perioada 1943 – 1945 şi 1961 – 1975, în Kurdistanul Irakian. Chiar dacă a existat această alternanţă a balanţei de putere între cele două regiuni, revoluţia din 1961 – 1975 s-a dovedit a fi cea mai susţinută şi mai lungă manifestare politică şi militară din istoria kurzilor. Acest lucru, alături de evenimente precum campania Anfal şi Războiul din Golf au făcut din comunitatea kurdă din Irak una dintre cele mai discutate şi mai monitorizate aspecte ale problemei kurde.

1. Evoluţia kurzilor sub mandat britanic în continuare, am ales să încep expunerea legată de situaţia kurzilor din Irak din perspectiva atitudinii şi sentimentelor generale ale populaţiei kurde faţă de noua putere impusă în zonă.

Faptul că Marea Britanie a lansat o operaţiune de salvare în zona kurdă, devastată de o prevalentă stare de dezordine şi de o criză acută de alimente, explică acceptarea aproape unanimă a noii autorităţi. Aceasta va fi recunoscută oficial la 1 decembrie 1918, când, prin intermediul comisarului civil interimar Arnold Wilson, Marea Britanie a încheiat la Suleimania un acord cu 60 de şefi tribali din sudul Kurdistanului[148]. Acordul anunţa, pe de o parte, intenţia guvernului britanic de a susţine lupta de eliberare a popoarelor din Orient de sub dominaţia otomană şi garantarea asistenţei necesare pentru câştigarea independenţei. Pe de altă parte, sublinia cererea kurzilor de a intra sub protecţia Marii Britanii şi de fi ataşaţi Irakului, pentru a nu fi privaţi de avantajele ce

148 David McDowall, The Kurds. Minority Rights Group..., p. 23.

ar putea decurge din această asociere. Prin urmare, dacă Marea Britanie îşi extindea asistenţa şi protecţia asupra kurzilor, aceştia din urmă acceptau ordinele şi sfaturile guvernului britanic.

Deşi acest acord lăsa impresia unui consens politic între cele două părţi şi a unei opinii unanime din partea şefilor tribali vis-à-vis de natura viitoarelor relaţii cu Marea Britanie, dorinţele şi nemulţumirile acestora erau împărţite. Unii dintre ei nu erau atât de siguri de intrarea Kurdistanului sub administraţie britanică, pe când alţii susţineau separarea de Irak şi optarea pentru administrarea directă de către Londra. Sperau astfel la o reîntoarcere la independenţa vechilor emirate din perioada dominaţiei otomane. De asemenea, numirea şeicului Mahmud Barzani, la 1 decembrie 1918, aparent cel mai influent lider din Suleimania, ca guvernator (*hukumdar*) al acestei diviziuni administrative, a scos la iveală reluctanţa şefilor tribali faţă de recunoaşterea autorităţii supreme a unui singur lider. Alături de el, guvernul britanic a numit în administraţie o serie de oficiali kurzi, aflaţi sub supravegherea şi conducerea unor ofiţeri politici britanici, aşteptând în schimb supunerea lui Barzani faţă de ordinele britanice.

Conform opiniei lui David McDowell, din perspectiva Marii Britanii, autoritatea de care dispunea acesta era derivată din calitatea pe care i-o acordase şi anume de guvernator al noii diviziuni Suleimania. În acelaşi timp, el spune că Barzani o percepea ca derivată din poziţia sa de lider moral, unanim recunoscut, nu numai în limitele geografice stabilite în cadrul acordului, ci chiar pe teritoriul întregului fost vilaiet otoman al Suleimaniei. Ca urmare, metodele şi practicile sale de exercitare a autorităţii nu au ţinut cont de directivele britanice, ci dimpotrivă, el a transformat poziţia în care fusese investit într-un instrument al acumulării şi consolidării puterii personale. Folosindu-se de resursele financiare, puse la dispoziţie de britanici pentru refacerea regiunii, şeicul

Mahmud şi-a creat prin intermediul sistemului de patronaj o bază a puterii. În acest fel, îşi asigura loialitatea şefilor tribali şi totodată a unor triburi întregi, înconjurându-se în acelaşi timp de o administraţie fidelă lui, debarasată de elementele oponente.

Marea Britanie era adepta unei politici de revitalizare şi menţinere a sistemului tribal şi culturii tribale, urmărind divizarea regiunii sudice a Kurdistanului în zonele tribale, aflate sub conducerea unor lideri tribali. Evoluţia lucrurilor însă în diviziunea Suleimaniya dovedea imposibilitatea creării unei formule administrative viabile, care să combine un sistem bazat pe loialităţi personale şi clientelism cu un sistem în care prevala ideea abstractă de stat şi de loialitate faţă de Coroană.

Desfăşurarea acestei situaţii a culminat cu izbucnirea unei revolte conduse de şeicul Mahmud, pe 23 mai 1919. Reuşind să ridice o armată de aproximativ trei sute de membri ai unor triburi, inclusiv din rândul triburilor din partea iraniană a graniţei[149], a închis întreg personalul administrativ britanic şi s-a autoproclamat conducător al Kurdistanului. Revolta a fost în scurt timp înfrântă de trupe britanice, iar Barzani capturat şi trimis în exil în Kuweit. Treptat, această revoltă a devenit un simbol, fiind considerată o manifestare a naţionalismului kurd. Prin aspiraţiile sale, de suprimare a autorităţii britanice, de a evita o viitoare cădere sub autorităţile arabe şi de creare a unui Kurdistan independent, rebeliunea se înscrie în tiparele clasice ale unei lupte naţionale de eliberare. Totuşi, unele caracteristici, cum ar fi tenta personală, insuflată de aspiraţiile individuale de putere ale şeicului Mahmud, apelul la *jihad* în numele religiei, alături de folosirea alianţelor tribale şi de rudenie pentru mobilizarea la luptă şi implicarea unor triburi kurde neloiale şeicului în înfrângerea revoltei, furnizează elemente care distanţează revolta de tiparul clasic al ideologiei naţionaliste moderne. Având în vedere faptul că este vorba despre o societate

149 Gerard Chaliand, op. cit., p. 145.

tribală şi majoritar musulmană, putem considera că este un mod de a reacţiona al acestui tip de societate, în urma contactului cu o ideologie care era produsul mental al unei alte civilizaţii. În tiparele acestei ideologii, societatea kurdă se mulează în limitele capacităţii sale de comprehensiune politică. Deşi unii autori încearcă să stabilească spiritul naţionalist al acestei revolte, nici aceasta şi nici cele care au loc la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, nu pot fi încadrate modelului de naţionalism în sens occidental, care se manifesta în acea perioadă. Nu este vorba decât de o încercare de expandare a unui model emanat de un anumit sistem social şi politic asupra unei structuri cu coordonate culturale, politice şi sociale total diferite.

Revolta a avut drept consecinţă izbucnirea, pe parcursul anilor 1921 – 1922, a unui şir de rebeliuni locale ce au cuprins întreg sudul Kurdistanului. Situaţia a fost agravată de atacurile continue ale Turciei asupra zonei, ceea ce a determinat Marea Britanie să recurgă la o soluţie neaşteptată. S-a folosit de tendinţele autonomiste şi de sentimentele naţionale antiturceşti ale kurzilor pentru anihilarea prezenţei acestora din zonă[150]. Pentru aceasta însă, Marea Britanie avea nevoie de sprijinul unui lider cu o popularitate şi o credibilitate sporite, capabil să mobilizeze populaţia kurdă. Singurul care se pare că dispunea de aceste abilităţi era şeicul Mahmud Barzani, care va fi repatriat în septembrie 1922. După revenirea în Suleimania, el s-a dovedit însă a fi o piedică în calea planurilor britanice şi, avansând în continuare ideea creării unui regat kurd independent, el se autoproclamă rege al kurzilor. Efectul readucerii sale a fost opus celui scontat de britanici, întrucât una din acţiunile sale a fost iniţierea unor discuţii cu turcii cu privire la o eventuală autonomie kurdă sub protecţie turcească. Mişcarea sa a fost întreruptă însă de recunoaşterea, în decembrie 1922 de către Marea Britanie a existenţei unui guvern kurd

150 David McDowell, A Modern History..., p. 75.

autonom în cadrul legislativ şi administrativ Irakului şi demiterea lui din poziţia în care fusese readus, de preşedinte al Consiliului Suleimaniei. Refuzând un mandat teritorial restrâns, oferit de Bagdad în iulie 1923, el se retrage în munţi de unde va lansa periodic atacuri sporadice.

În paralel cu aceste dezvoltări, ca urmare a unei revolte a naţionaliştilor arabi din Irak, în 1920, Marea Britanie realizează necesitatea de a instala un guvern indigen, pentru a evita alte asemenea manifestări. Alegerea s-a oprit asupra fostului rege Hashemit al Siriei, Amir Faysal, adus la putere în 1921[151], care, în scurt timp şi-a manifestat propriile interese de a menţine sudul Kurdistanului, a cărui soartă nu era decisă încă, în cadrul Irakului. Motivele sale depăşeau sfera economică, atât de decisivă pentru britanici, limitându-se la cea religioasă şi etnică. Întrucât nu dorea ca populaţia şiită din Mesopotamia să devină elementul predominant în politica irakiană, a văzut în kurzii sunniţi balanţa confesională, necesară[152] pentru contracararea acestei preponderenţe. Motivul etnic se referea, pe de altă parte, la protejarea integrităţii teritoriale a Irakului, care putea fi pusă în pericol de o entitate kurdă separată ce putea foarte uşor să se alieze cu kurzii din Turcia şi Iran. Din acelaşi motiv, privit dintr-o altă perspectivă, Marea Britanie a trădat treptat promisiunile de autonomie făcute kurzilor, considerând că stabilirea unei entităţi kurde independente putea să constituie un factor instigator pentru kurzii din Turcia[153]. Preocuparea Marii Britanii era să nu provoace nemulţumiri statului turc în această perioadă finală de stabilire a mult disputatei zone a Mosulului.

Astfel, la un an după alegerea sa, în urma unui referendum formal, organizat în iulie 1921, Faysal decretează organizarea unor alegeri pentru crearea unei

151 Chris Kutschera, op. cit., p. 58.

152 David McDowell, The Kurds. Minority Rights..., p. 23.

153 Ibidem.

Adunări Constituante. La aceste alegeri urmau să participe şi diviziunile kurde, fapt esenţial pentru integrarea lor totală în statul irakian, deşi reluctanţa faţă de o eventuală autoritate arabă a fost dovedită în timpul referendumului din 1921[154]. Atunci, Kirkukul a cerut un guvern separat de Suleimania, iar aceasta, la rândul ei, a refuzat participarea la alegeri.

În aceste condiţii, reacţiile kurzilor au fost cu atât mai negative, în special în Suleimania, unde sentimentele naţionaliste erau mai intense. Temându-se de o posibilă reacţie a Ligii Naţiunilor la aceste tulburări, care să determine intrarea sudului Kurdistanului în sfera turcească, Marea Britanie a fost de acord cu crearea unui guvern kurd, reprezentativ pentru kurzii din cadrul statului irakian. La rândul său, Irakul a promis să nu trimită oficiali arabi în districtele kurde, că nu va introduce arabă ca limbă oficială în aceste zone şi că va garanta respectarea drepturilor locuitorilor de aici[155]. Situaţia a fost astfel calmată, fiind aleşi, în cele din urmă, delegaţi ai tuturor districtelor kurde în Adunarea Constituantă de la Bagdad, cu excepţia Suleimaniei, care urma să rămână sub controlul direct al Marii Britanii.

În 1926, conform hotărârii Consiliului Ligii Naţiunilor din 1925, care a definitivat soarta sudului Kurdistanului în favoarea Marii Britanii, aceasta încheie un tratat cu Irakul. Acest tratat prevedea extinderea mandatului britanic pe o perioadă de 25 de ani, până la admiterea Irakului în Liga Naţiunilor. De asemenea, a asigurat Consiliul Ligii că va lua toate măsurile necesare pentru a asigura securitatea populaţiei kurde din zonă şi va respecta recomandările Comisiei de Anchetă cu privire la administraţia locală kurdă[156]. Totuşi, hotărârea nu conţinea nicio specificare legată de garantarea autonomiei kurde. În perioada imediat următoare tratatului au urmat declaraţii ale

154 Chris Kutschera, op. cit., p. 58.

155 David McDowell, A Modern History..., p. 80.

156 Ibidem, p. 88.

guvernului irakian şi propuneri de legi care prevedeau respectarea drepturilor culturale, politice şi civile ale kurzilor. Spre exemplu, legea limbii locale prevedea folosirea limbii kurde în sistemul educaţional kurd, cu unele restricţii şi anume doar la nivel primar şi doar în teritoriul diviziunii Suleimania şi părţi ale Erbilului[157]. Deşi s-a permis chiar participarea unor miniştri kurzi în guvern, acest climat de aparentă toleranţă a fost zdrobit în 1930, prin încheierea unui nou tratat anglo-irakian, care punea capăt mandatului britanie şi recunoştea independenţa Irakului168. Kurzii, de această dată, erau total excluşi oricărei menţionări cu privire la soarta lor. Nemulţumirile kurzilor, care începuseră să se manifeste încă dinainte de semnarea tratatului din 1930, prin trimiterea unor petiţii la Liga Naţiunilor, au culminat cu o nouă revoltă a şeicului Mahmud în acelaşi an. Revolta a fost reprimată de forţele britanice. Treptat, după moartea lui Faysal, rolul jucat de liderii tribali până atunci în plan politic va cădea într-un plan secund.

2. Crearea clasei politice kurde în continuare, vom încerca să vedem felul în care anii ’30 produc transpunerea activităţii politice kurde înspre prima generaţie de intelectuali urbani. De această dată, iniţiativele vor lua o formă coezivă, prin crearea unor organizaţii şi partide politice. Primele dintre acestea, care au atras un număr mare de studenţi kurzi, a fost *Komala-i Liwan* (*Clubul Tinerilor*), axat pe problema identităţii limbii şi culturii kurde, dar fără un program politic declarat, Partidul Comunist Kurd, fondat în 1934, Al *Ahali*, un grup reformist liberal, *Darkar* (Tăietorii de Lemne), de orientare naţionalist-radicală.

Indiferent de orientarea lor, de stânga sau de dreapta, caracteristica comună a acestor partide şi organizarea lor erau reprezentate de tendinţele seculariste şi dorinţa lor de distanţare de valorile şi politicile tribale. Anii ’30 ai secolului XX au fost în fapt anii conturării

157 Ibidem, p. 92.

conştiinţei naţionale la prima generaţie kurdă de intelectuali urbani. Aceştia vor orienta naţionalismul incipient, creat la nivelul elitelor tribale înspre sensul ideologic occidental. Distanţarea tot mai mare dintre pătura superioară tribală şi noua clasă politică s-a făcut simţită şi în perioada 1943 – 1945, prin izbucnirea revoltei şeicului Mustafa Barzani, cauzată de interferenţa guvernului de la Bagdad în sfera sa de influenţă. Deşi unele din revendicările sale, cum ar fi eliberarea prizonierilor politici kurzi sau numirea unui comisar kurd la Bagdad (cu drept de veto asupra oricărei decizii ce afecta Kurdistanul) 169, indică existenţa unei agende politice. Pe de altă parte, alte revendicări, cum ar fi punerea la dispoziţia personală a sumei de 144.000 de lire170 pentru a o folosi sub forma unor împrumuturi agricole şi alte acţiuni ca desfiinţarea tuturor staţiilor de poliţie şi a altor instituţii guvernamentale, alături de încercarea de preluare a

168 David McDowell, *The Kurds*. *Minority Rights*... p. 23.

169 Idem, *A Modern History* „p. 292.

170 Ibidem.

poziţiei de lider a triburilor din zonă[158] sugerează încercarea de lărgire a propriei autorităţi tribale.

Înfrângerea şi fuga sa, în 1945, în Iran vor avea drept efect crearea Partidului Democratic Kurdistan (KDP). Era de fapt o ramificaţie a Partidul Democratic Kurdistan din Iran (KDPI), survenită în 1946, în urma neînţelegerilor dintre Mustafa Barzani şi liderul KDPI, Qazi Muhammad. La primul congres KDP, organizat în august 1946 la Bagdad, s-a decis alegerea lui Mustafa Barzani ca preşedinte aflat în exil[159], iar ca vicepreşedinte şi reprezentanţi în lipsa liderului principal pe şeicul Latif şi pe agha Ziyad.

Linia ideologică adoptată de noul partid era una de

158 Ibidem, p. 293.

159 După căderea Republicii de la Mahabad Mustafa fuge în URSS.

inspiraţie marxist-leninistă[160], cu accente naţionaliste, scopurile sale limitându-se la câştigarea autonomiei kurde în limitele statului irakian. A eşuat însă în a da o orientare economică programului, pentru a nu contracara interesele liderilor tribali, care constituiau stratul conducător al partidului. De abia în 1953, la al treilea congres al partidului, are loc o schimbare în această direcţie. Pe lângă faptul că numele partidului este schimbat în Partidul Democratic Kurdistan, indicând deschiderea înspre toate etniile din regiunea Kurdistanului Irakian şi astfel înspre naţionalismul civic[161]. Este adoptat un program de stânga, revendicând reforma agricolă şi recunoaşterea drepturilor ţăranilor şi muncitorilor. A evitat însă discursul public al luptei de clasă, deoarece nu avea sprijin de masă în rândul ţărănimii şi pentru că clasa proprietarilor de pământ era foarte puternică[162].

Deşi ambele de orientare marxis-leninistă, având scopuri imediate, aproximativ similare, diferenţa dintre KDP şi Partidul Comunist (PC) consta în faptul că primul recunoştea existenţa unei naţiuni kurde divizate şi opresionate[163]. În acelaşi timp, PC refuza să admită acest lucru şi îi considera pe kurzii din Irak ca o minoritate aparţinând statului irakian. Această percepţie se va schimba în 1956, la al doilea congres PC, când printr-o rezoluţie se recunoaşte faptul că populaţia kurdă din Irak este parte integrantă a naţiunii kurde, a cărui stat, Kurdistan, a fost împărţit între Turcia, Iran şi Irak[164].

Lovitura de stat de la 14 iulie 1958, a generalului Abd al Karim Qassem, susţinut de un grup de ofiţeri, va determina căderea monarhiei şi proclamarea republicii democrate Irak. Pentru kurzi se părea că prin această schimbare se deschide o perioadă favorabilă lor. Partidelor

160 Gerard Chaliand, op. cit., p. 149.

161 David McDowell, A Modern History..., p. 297.

162 Ibidem.

163 Gerard Chliand, op. cit., p. 151.

164 Ibidem, p. 150.

ca şi KDP şi PC, care până atunci nu avuseseră decât o activitate subterană, li se permitea acum, pentru prima dată, activitatea publică. Qassem, care era acum noul preşedinte al republicii, îl invită pe Barzani să revină din Uniunea Sovietică, unde se afla în exil de la căderea republicii Mahabad în 1946. Mai mult, proiectul de constituţie, din 1958, prevede în articolul 3 recunoaşterea şi garantarea drepturilor naţionale ale kurzilor în cadrul statului irakian[165]. Singurii îngrijoraţi de schimbarea situaţiei păreau a fi elitele aga, care se bucuraseră, în schimbul loialităţii faţă de monarhie, de un statut privilegiat, protejat de autorităţi. Cea mai puternică lovitură din partea noului regim a venit prin Legea Reformei Agrare din septembrie 1958, care prevedea reducerea proprietăţilor de pământ, fapt care presupunea distribuirea a jumătate din terenul cultivat din Irak ţărănimii[166]. O altă ameninţare la adresa clasei agha era chiar întoarcerea lui Barzani, mai ales pentru cei care îi fuseseră inamici direcţi şi participaseră, în 1945, la izgonirea sa în Iran. Pericolul pentru ei nu era doar întoarcerea lui Barzani, ci şi alianţa sa cu noua putere aflată la guvernare. În vreme ce i-a permis să acţioneze împotriva foştilor săi rivali, Qassem s-a folosit de forţele lui Barzani pentru a-i înlătura pe actualii săi oponenţi. Astfel, Barzani participă la reprimarea unei revolte în Moşul, organizată de naţionalişti arabi în 1959, a unei alte revolte în Kirkuk, în acelaşi an, instrumentată de această dată de comunişti. Barzani a încercat să profite de aceste evenimente şi să îşi consolideze baza puterii şi influenţei sale, fapt care a nemulţumit aripa intelectuală a KDP, reprezentată de secretarul general al partidului, Ibrahim Ahmad şi de Jalal Talabani, membru al biroului politic al KDP. Astfel, începând cu această perioadă, conflictele între conservatorismul tribal şi naţionalismul secularist se vor face simţite în planul mişcării kurde, care vor conduce

165 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 27.

166 David McDowell, A Modern History..., p. 306.

treptat, pe parcursul anilor ’80, la schisme radicale ce vor diminua eficacitatea acţiunilor comune.

Treptat, consolidarea poziţiei lui Barzani a devenit un factor deranjant şi pentru Qassem, relaţiile dintre cei doi începând să se răcească. În 1960, Qassem a început să ia legătura cu triburile oponente lui Barzani şi a respins public proiectul autonomiei kurde, afirmând că populaţia kurdă trebuie tratată ca parte indivizibilă a naţiunii irakiene[167]. Speranţele legate de revendicările kurde, cu privire la respectarea drepturilor culturale, s-au spulberat la închiderea, în 1961, a organului de presă al KDP, *Khabat*, în urma publicării unor articole naţionaliste, îndreptate împotriva lui Qassem alături de alte jurnale kurde.

Pe 13 septembrie 1961, Barzani a părăsit capitala Bagdad, îndreptându-se înspre regiunea kurdă, care, începând cu 9 septembrie 1961, va fi supusă bombardamentelor irakiene. În aceste condiţii, Mustafa Barzani şi-a mobilizat forţele, punându-şi în aplicare abilităţile de organizare şi conducerea unui război de gherilă. Qassem se pare că subestimase capacitatea de rezistenţă a kurzilor, solicitând la maxim forţele militare irakiene, beneficiarul politic al acestei situaţii fiind Partidul Baas, de orientare naţionalist radicală. Profitând de erodarea capacităţii militare a regimului lui Qassem, la 8 februarie 1963, ofiţerii baasişti din armata irakiană l-au înlăturat pe Qassem[168], inaugurând un nou regim, avându-l ca preşedinte pe Abdal Salam Aref şi ca prim-ministru pe Ahmad Hasan al-Bakr. După o scurtă perioadă de încetare a luptei deschise cu mişcarea kurdă, timp în care noul regim îşi reface stocurile de armamente, conflictul este redeschis. Motivul acestei schimbări de atitudine se pare că a fost credinţa larg răspândită că kurzii reprezintă canalul de infiltrare în Irak a unor companii petroliere occidentale. Se adăuga, de asemenea, şi preocuparea

167 I bidem, p. 308.

168 Gerard Chaliand, op. cit., p. 152.

baasiştilor pentru unitatea arabă, care putea fi pusă în pericol de o eventuală autonomie kurdă. Acest scenariu al loviturii de stat urmate de o scurtă întrerupere a conflictului deschis cu kurzii de către noul regim instalat se va repeta de două ori între 1963 şi 1968.

În noiembrie 1963, preşedintele republicii, mareşalul Aref, care nu era de fapt membru al Partidului Baas, îl înlătură pe ministrul al-Bakr şi întreg guvernul său baasist. După un scurt repaus în lupta cu kurzii, el reia ofensiva în martie 1965, ce va fi continuată de fratele său, Abdul Rahman, în urma morţii mareşalului survenite în scurt timp[169]. Un element ce necesită specificarea imperativă este faptul că în timpul administraţiei lui Aref intervine ruptura decisivă dintre Barzani şi Talabani, respectiv dintre curentul tradiţionalist-tribal şi cel naţional-secularist. Motivul distanţării a fost încheierea de către Barzani a unui acord în 1964 cu Aref. Deşi conţinea prevederi ca recunoaşterea drepturilor naţionale ale kurzilor în cadrul unui stat irakian unificat şi eliberarea prizonierilor de război, acordul venea, pe de altă parte, cu acceptul lui Barzani de reinstalare a unei administraţii guvernamentale în Bagdad şi de a ignora total orice menţiune referitoare la autodeterminarea şi autonomia kurdă. Barzani dovedea astfel, încă o dată, primatul raţiunii sale politice tribale şi a propriilor interese în dauna intereselor mişcării kurde, fapt care a atras comentarii dure din partea mai vechilor săi critici, Ahmad şi Talabani, pe care îi alungă în Iran[170]. Plecarea celor doi şi numirea unui nou birou politic al KDP, loial lui Barzani, a însemnat câştigarea de acesta a controlului asupra membrilor partidului[171].

Reeditarea scenariului de care aminteam mai sus, va avea loc ca urmare a loviturii de stat organizate de un grup de generali baasişti, în frunte cu fostul prim-ministru,

169 Ibidem, pp. 152-153.

170 David McDowell, A Modern History..., p. 315.

171 Idem, The Kurds. Minority Rights Group..., p. 24.

înlăturat în 1963, al-Bakr. În urma acestei lovituri, Saddam Hussein va ocupa funcţia de vicepreşedinte.

În următorul an, ca urmare a medierii Iranului, cele două părţi se conciliază, iar Talabani şi Ahmad se întorc în Irak, dar se retrag în sudul Kurdistanului Irakian (zonă a dialectului Sorani, unde se bucurau de un sprijin larg). Începând cu 1966, au început confruntări sporadice între forţele aripii intelectuale seculariste şi cele ale lui Barzani. După un scurt repaus de un an de zile al luptei deschise, în care Partidul Baas şi-a consolidat poziţia, ofensiva împotriva kurzilor a fost reluată. De această dată ei au răspuns printr-un atac al forţelor peshmerga[172] asupra instalaţiilor petroliere de la Kirkuk[173], aducând pierderi grave economiei irakiene. Bagdadul a răspuns prin represalii puternice asupra regiunii kurde, care au afectat inclusiv populaţia civilă. Treptat, guvernul baasist a realizat că o continuare a conflictului cu kurzii ar însemna costuri mult prea mari atât din punct de vedere economic, cât şi militar, mai ales că aceştia erau asistaţi din punct de vedere logistic de Iran. În plus, Saddam era îngrijorat că problema kurdă putea să submineze conducerea baasistă, proaspăt instalată şi chiar propria poziţie în cadrul partidului[174]. Soluţia cea mai plauzibilă pentru guvernul baasist în acele momente a fost recurgerea la o rezoluţie de pace. Iniţial, Partidul Baas a încercat să negocieze cu aripa intelectuală a mişcării kurde, din moment ce se apropia mai mult din punct de vedere ideologic de aceasta[175]. S-a dovedit însă că aceasta avea o influenţă politică prea restrânsă pentru a oferi soluţii politice problemei kurde.

3. Negocierea autonomiei kurde în toamna anului

---

172 Termenul de peshmerga îi desemnează pe luptătorii de gherilă kurzi din Irak

173 Efraim Karsh, Inari Rautsi, Saddam Hussein. A Political Biography, Ed. The Free Press, New York, 1991, p. 70.

174 Ibidem.

175 David McDowell, The Kurds. Minority Rights Group..., p. 24.

1969, Saddam a început negocierile cu Mustafa Barzani, care părea a fi indispensabil încheierii unui acord cu mişcarea kurdă, în urma discuţiilor şi chiar a unei vizite personale a lui Saddam în nordul Irakului s-a ajuns, la 11 martie 1970, la semnarea unui acord între cele două părţi. Acesta conţinea 15 puncte şi a fost prezentat opiniei publice ca o propunere a Partidului Baas.

Într-o lună de la semnarea acordului, Saddam a stabilit o comisie pentru implementarea prevederilor lui. Articolele conţineau prevederi ca folosirea oficială a limbii kurde în zonele cu majoritate kurdă, participarea kurzilor la guvernare, dreptul la educaţie în limba kurdă, alocarea unor fonduri pentru dezvoltarea regiunii kurde, implementarea reformei agrare, unificarea zonelor cu majoritate kurdă şi crearea unei forme de autoguvernare, reprezentarea populaţiei kurde în puterea legislativă[176]. La sfârşitul lunii aprilie 1970, limba kurdă începea să fie deja folosită în nordul Irakului, au început să apară jurnale şi uniuni ale scriitorilor kurzi, precum şi asociaţii de femei, studenţi şi profesori. De asemenea, cinci kurzi au fost recrutaţi în guvernul lui al-Bakr, însă în funcţii cu o putere de decizie mică, alături de numirea unor membri KDP ca guvernatori ai provinciilor Suleimania, Erbil şi Dohuk sau în alte poziţii administrative. A fost chiar implementată Legea Reformei Agrare din 1959 şi au început investiţiile în infrastructura economică a regiunii kurde. Deşi se părea că, într-adevăr, după aproape zece ani de conflict, Bagdadul le oferea kurzilor o înţelegere reală, care putea să le aducă autonomia, în 1971, disputele legate de implementarea articolului 14 vor duce încet, dar sigur, la dezintegrarea alianţei şi a acordului dintre cele două părţi. Acordul implica şi anumite câştiguri pentru guvernul irakian şi anume ruperea relaţiilor kurde cu Iranul şi includerea gherilelor în armata irakiană. Textul articolului prevedea organizarea unui recensământ pentru delimitarea zonelor, unde kurzii constituiau populaţia

176 Idem, A Modern History..., p. 327-328.

majoritară. Ideea era că zonele în care niciun grup etnic nu constituia majoritatea, urmau să fie excluse regiunii autonome a Kurdistanului. Recensământul trebuia să aibă loc în luna decembrie a anului 1971, dar a fost reprogramat pentru primăvara anului următor[177]. În acest moment însă, guvernul a impus o nouă amânare, fără a menţiona însă data la care va avea loc recensământul. Punctele sensibile ale problemei s-au dovedit a fi regiunile bogate în petrol: Kirkuk, Khanaqin şi Sinjar, unde, încă de la începutul procesului de tergiversare a recensământului guvernul a iniţiat o amplă acţiune de arabizare a populaţiei. În aşa-zisa perioadă de tranziţie, în care trebuiau implementate toate prevederile tratatului din martie, Bagdadul a expulzat zeci de mii de kurzi şiiţi, de origine iraniană pe motiv că nu sunt irakieni adevăraţi[178], fiind înlocuiţi cu populaţia transmutată din sudul Irakului. Relaţiile dintre cele două părţi au fost agravate şi de respingerea din funcţia de vicepreşedinte al Comitetului Central Revoluţionar a lui Habib Karini, secretar-general al KDP, dar mai ales de încercarea de asasinat asupra lui Mustafa Barzani, din septembrie 1971. Atentatul a fost organizat de Bagdad, în cadrul unei întâlniri, instrumentate de Saddam a liderilor religioşi pentru discutarea implementării acordului. Exploziile au ucis câţiva mullahi, dar Barzani a reuşit să supravieţuiască atentatului. În perioada următoare el va extinde lista revendicărilor kurde, incluzând pretenţiile de retragere a trupelor irakiene din Kurdistan şi includerea în RCC şi armată a unor reprezentanţi kurzi[179]. În continuare, îşi va îndrepta atenţia înspre vechii aliaţi: Iran, Israel şi Uniunea Sovietică.

În 1971, Irakul naţionalizează instalaţiile petroliere ale Companiei britano-gemano-franco-americane Irak

177 Ibidem, p. 329.

178 Efraim Karsh, Inari Rautsi, op. cit., p. 73.

179 David McDowell, Ä Modern History..., p. 330.

Petroleum[180], la care Occidentul va răspunde printr-un boicot economic. În aceste condiţii, Irakul începe să se apropie şi devine tot mai dependent de Uniunea Sovietică, cu care va semna un Tratat de Prietenie, în 1972. Această alianţă îi asigura Irakului o îmbunătăţire a poziţiei sale pe plan internaţional şi ajutoare în armament. De asemenea, îi permitea să ia o poziţie dură faţă de Iran, din moment ce Moscova reprezenta îngrijorarea cea mai puternică a Iranului din punct de vedere al securităţii. Irakul avea astfel şi cadrul propice pentru a continua campania împotriva kurzilor, mai ales că Uniunea Sovietică menţinea relaţii bune cu kurzii[181] şi se va erija în rolul de mediator între cele două părţi. Tratatul stipula cooperarea economică, militară, politică, ştiinţifică şi tehnică între Irak şi Uniunea Sovietică, dar lipsea orice garanţie de asistenţă reciprocă în cazul implicării într-un conflict al unuia dintre semnatari[182].

În acelaşi timp, Barzani depăşește alianţele tradiţionale, astfel încât, în mai 1972, preşedintele Richard Nixon a aprobat un proiect întocmit de C.I.A. pentru împrumutarea a şaisprezece milioane de dolari mişcării kurde irakiene, pentru o perioadă de trei ani[183]. SUA nu dorea decât să contrabalanseze influenţa Uniunii Sovietice în zonă, iar după naţionalizarea industriei petroliere de către Bagdad avea un motiv în plus să se implice în zonă în scopul subminării regimului baasist. Mai mult, în 1973, Barzani şi-a manifestat într-un interviu disponibilitatea de a acorda SUA drepturile de exploatare a zăcămintelor de petrol din Kirkuk în schimbul sprijinului acordat împotriva Bagdadului.

Între timp, ambele părţi au căutat să găsească o soluţie de compromis pentru a pune capăt conflictului. În martie 1973, KDP a venit cu propunerea unui plan de

180 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 29.

181 Efraim Karsh, Inari Rautsi, op. cit., p. 76.

182 Ibidem, p. 77.

183 Ibidem, p. 75.

autonomie, care a fost însă respins de guvernul de la Bagdad. Negocierile au intrat în impas timp de un an, când, în martie 1974, guvernul baasist a cerut KDP să accepte legea autonomiei, aşa cum fusese stabilită în martie 1970.

Nemulţumirile kurzilor nu erau determinate doar de excluderea Kirkukului şi Khanaqinului din regiunea autonomă, dar şi de golirea ei de orice putere reală şi subordonarea ei guvernului central. În aceeaşi lună a reizbucnit conflictul deschis între cele două părţi, kurzii fiind susţinuţi din punct de vedere logistic de iranieni. În plus, foarte mulţi kurzi din Bagdad şi din regiunile aflate sub controlul guvernului s-au alăturat forţelor peshmerga[184]. Punctul critic pentru armata irakiană l-a constituit însă momentul în care în ianuarie 1975, armata iraniană a venit în sprijinul kurzilor, desfăşurând două regimente pe teritoriul Irakului[185]. Pe lângă faptul că economia în zonele eliberate era total distrusă, kurzii erau acum total dependenţi de ajutorul iranian.

De cealaltă parte, Irakul suferea datorită situaţiei logistice catastrofale a armatei, la care se adăuga îndepărtarea şiiţilor de regimul baasist, în condiţiile în care aceştia constituiau cea mai largă comunitate religioasă din Irak şi coloana vertebrală a forţelor armate, angajate în campania împotriva kurzilor[186]. Întrucât şahul nu dorea din partea Irakului decât recunoaşterea hegemoniei iraniene în Golf, nu avea de gând să îi lase pe kurzi să acapareze o putere excesivă, din moment ce şi el se confrunta cu propria problemă kurdă. O eventuală autonomie a kurzilor în Irak avea toate şansele să încurajeze iredentismul kurzilor din Iran.

4. Acordul de la Alger şi diviziunile mişcării kurde

Prin urmare, Iranul şi Irakul demarează negocieri secrete pe parcursul anului 1974, care se vor încheia cu un

184 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 30.

185 Efraim Karsh, Inari Rautsi, op. cit., p. 81.

186 Ibidem, p. 82.

acord final, încheiat la conferinţa OPEC de la Alger, în 6 martie 1975. Acordul punea capăt conflictului dintre cele două ţări şi menţinea Protocolul Otomano Persan semnat la Constantinopol în 19 1 3[187], stipulând astfel trasarea limitelor râurilor în estuarul Shatt al-Arab, într-o formulă care îi favoriza pe iranieni[188]. Saddam obţinea astfel restabilirea securităţii şi odată cu aceasta retragerea sprijinului iranian pentru kurzi. Şahul punea astfel capăt chestiunii autonomiei kurde şi obţinea recunoaşterea Iranului ca putere hegemonă în Golf. A doua zi, trupele iraniene au început retragerea din regiunea kurdă, odată cu întreg suportul logistic, acordat mişcării kurde. După mai multe ezitări, la 18 martie 1975, Barzani decide abandonarea luptei. Mişcarea kurdă se prăbuşește în câteva zile, începând emigrările înspre Iran. În câteva săptămâni numărul refugiaţilor kurzi a ajuns la aproximativ 250.000 – 300.000[189], din care, după acordarea amnistiei de către guvernul irakian, s-au întors în următoarele luni aproximativ 150.000[190].

După înfrângerea mişcării kurde, Bagdadul a continuat, pe de o parte, aplicarea legii autonomiei kurde, iar, pe de altă parte, a dus mai departe politicile de arabizare în regiunea kurdă. Au fost distruse 500 de sate pentru a crea un cordon sanitar cu Iranul[191] pe o distanţă de aproximativ 10 – 20 de kilometri de-a lungul graniţei iraniene şi turce. Locuitorii acestor zone au fost deportaţi în tabere colective, *mujammaat*, cunoscute şi sub numele de *oraşe moderne*, construite în apropierea marilor oraşe sau a căilor ferate, aflate sub controlul strict al armatei[192].

Efectul coagulant pe care îl avusese Barzani în cadrul mişcării kurde se va face simţit după plecarea sa în SUA,

187 Gerard Chaliand, op. cit., p. 170.

188 Efraim Karsh, Inari Rautsi, op. cit., p. 82.

189 Gerard Chaliand, op. cit., p. 173.

190 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 31.

191 David McDowell,The Kurds. Minority Rights Group..., p. 25.

192 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 31.

în 1975. Treptat, rivalităţile dintre posibilii săi succesori la conducerea mişcării au început să se simtă. Cel ce a făcut primul pas a fost Jalal Talabani, care în perioada ultimei rebeliuni fusese reprezentantul lui Barzani în Siria, înfiinţând un nou partid, Uniunea Patriotică a Kurdistanului (PUK), creat prin unificarea Ligii Muncitorilor din Kurdistan şi a Mişcării Social-Democrate. Fii lui Barzani, Idris şi Masud, pleacă în Iran unde încep să construiască propriul partid, Comanda provizorie a KDP. Secretar-general al noului partid devine Sami Abdul Rahman, care fusese mâna dreaptă a lui Barzani.

În acelaşi timp, doctorul Mahmoud Othman, fost membru al Biroului Politic al KDP în perioada lui Barzani, satisfăcându-şi propriile ambiţii de putere, înfiinţează Comitetul Preparatoriu al KDP. Va conduce această organizaţie până în 1979, când, împreună cu membrii unei aripi disidente a Mişcării Social Democrate Kurde[193] aflate în componenţa PUK va crea Partidul Socialist din Kurdistan.

Rivalităţile dintre partide nu au fost nelipsite şi au început să fie exploatate de regimul lui Saddam Hussein, în special cele dintre KDP şi PUK.

5. Evoluţiile din cadrul mişcării kurde în timpul Războiului Iran-Irak

Situaţia va suferi o turnură de abia în anul 1980, când Irakul se decide să invadeze Iranul, în scopul răsturnării regimului islamist al lui Khomeini. Pretextul atacului a fost propaganda revoluţionară iraniană, îndreptată înspre majoritatea şiită din sudul Irakului. Motivele reale ale lui Saddam Hussein aveau nuanţe expansioniste, legate de controlul asupra Shatt-al-Arab şi de capturarea zonei Khuzistan, bogate în petrol[194]. De această dată, partidele kurde au fost cele care au încercat să exploateze conflictul. KDP şi-a reluat relaţiile cu Iranul, care şi-a sporit sprijinul economic şi politic. În iulie 1983,

193 Gerard Chaliand, op. cit., p. 218, 16.

194 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 40.

în urma capturării oraşului Hajj Omran, de către forţele iraniene asistate de KDP, Irakul părea din nou pus într-un pericol iminent de alianţa iranianokurdă. Reacţia lui Saddam Hussein s-a manifestat printr-o iniţiativă diplomatică, de reluare a negocierilor cu PUK, care nu agrea apropierea de Iran, între cele două părţi încep negocieri pentru crearea unei regiuni autonome.

Acestea vor eşua în 1928 ca urmare a pretenţiilor PUK de a include regiunile petrolifere Kirkuk, Khanaquin şi Sinjar în Kurdistanul autonom. În plus, Saddam Hussein nu mai era dispus să negocieze, ca urmare a deciziei SUA şi a altor state, de a acorda sprijin logistic Iranului cu scopul evitării unei victorii a Irakului.

PUK a intrat astfel într-o situaţie delicată, pierzând astfel atât sprijinul principalilor aliaţi, Libia şi Siria[195], alături de cea mai mare parte a bazei sale de masă. Această evoluţie a lucrurilor la împins pe Talabani înspre o apropiere de Teheran, care se dovedeşte în această perioadă un susţinător fervent al unităţii kurde. Cu ajutorul Iranului, în 1987, PUK obţine reacceptarea sa în cadrul mişcării kurde. În acelaşi an, în mai 1987, este declarată oficial crearea Frontului Kurdistan, format din KDP, PUK, Partidul Socialist Kurdistan, Partidul Democrat al Poporului Kurdistanului, Partidul Comunist Irakian şi Partidul Socialist Kurd[196]. A fost stabilită o conducere comună a Frontului, care să coordoneze toate activităţile politice şi militare şi s-a cerut recunoaşterea drepturilor naţionale ale kurzilor în cadrul Irakului[197]. Această alianţă a avut un efect devastator asupra regimului de la Bagdad, care a început să piardă total controlul asupra zonelor rurale din regiunea kurdă în favoarea forţelor peshmerga.

Pentru regimul irakian, mişcarea kurdă reprezenta acum o dublă ameninţare, aducând cu sine pericolul iranian. Modalitatea de gestionare a noii situaţii, care nu

195 Martin van Bruinessen,The Kurds. Minority Rights Group..., p. 26.
196 Gerard Chaliand, op. cit, p. 224.
197 Ibidem, p. 224.

era deloc favorabilă Irakului, a fost lansarea, la începutul anului 1985, a unei politici sistematice, de eliminare a kurzilor atât în plan politic, cât şi economic şi social. Au fost date o serie de decrete şi ordine care prevedeau concedierea rudelor sabotorilor, adică a luptătorilor peshmerga din toate instituţiile publice, confiscarea proprietăţilor, desfiinţarea liniilor telefonice şi stoparea furnizării de curent electric în mai multe sate de peshmerga. Au fost create dosare tuturor celor deportaţi şi orice persoană suspectată de a avea o rudă în mişcarea de opoziţie a regimului era pasibilă de execuţie[198]. A urmat în august 1985 impunerea unei blocade economice pentru anumite sate, având ca scop predarea luptătorilor peshmerga, ale căror familii sufereau de pe urma lipsei de alimente.

Aceste măsuri nu au împiedicat ofensiva iraniano-kurdă. Pe parcursul anilor 1986, 1987, forţele iraniene au avansat în regiunea kurdă, ajungând la câteva sute de kilometri de oraşele Suleimania şi Rowanduz şi capturează Peninsula Fao, care asigura accesul Irakului în Golf. În plus, atât KDP, cât şi PUK şi-au intensificat atacurile în special în regiunea Kirkuk212.

6. Campania Anfal sau exterminarea kurzilor

Un pas decisiv în politica Irakului faţă de problema kurdă s-a făcut în 1987, prin numirea lui Ali Hasan al-Majeed, văr al lui Saddam Hussein, la conducerea Biroului pentru Afacerile Nordului. În acest fel i s-au acordat acestuia puteri absolute asupra autorităţilor civile şi militare. Acest oficiu se afla sub coordonarea Comitetului Pentru Afacerile Nordului, direct legat, la rândul său, de Consiliul de Comandă Revoluţionar, al cărui preşedinte era Saddam213. Prin intermediul acestui aparat birocratic, regimul baasist va lansa, la începutul anului 1988, o campanie de exterminare a kurzilor, atât peshmerga, cât şi

---

1982 ,1 Robert G. Rabil, „Operation Terminations of Traitors: The Iraqi Regime Through its Documents”, Middle East Review of International Affairs, Vol. 6, nr. 3, 2002, p. 17.

civili, în timpul căreia au fost folosite arme chimice de distrugere în masă. Regimul a atribuit în încercarea de legitimare a acestei campanii, numele de Anfal, cu profunde semnificaţii religioase, Anfal este de fapt denumirea Surei a VIII-a a Coranului şi purtând în arabă înţelesul de *prăzi de război214*. Campania era menită să pună capăt problemei kurde prin distrugerea totală a oricărei rezistenţă, fie de natură militară sau civilă. Campania a fost organizată în opt etape, în decursul perioadei februarie-septembrie 1988 şi a fost pusă în aplicare, în principal, prin intermediul armatei irakiene şi a miliţiilor kurde proguvernamentale, *jash215*, cunoscuţi oficial sub numele de Batalioanele Naţionale de Apărare216.

Prima etapă a campaniei s-a desfăşurat în perioada 23 februarie – 19 martie 1988 şi a vizat zona Văii Jafati, unde se afla sediul central PUK. Primele lovituri nu au reuşit să pună capăt atacurilor trupelor iraniene, care împreună cu forţe PUK au capturat oraşul kurd Halapja. Pe 16 martie, forţele

212 *Ibidem*, p. 18.

213 *Ibidem*, p. 17.

214 *Genocide în Iraq. The Anfal Campaign Against the Kurds*. A *Middle East Watch Report. Human Rights Watch* 1993, http://*hrw.org*/*reports*/*1993*/*iraqanfal*/*ANFAL.html*., accesat la 15 martie 2006.

215 Nume peiorativ dat kurzilor, colaboratori ai regimului irakian, însemnând în limba kurdă măgar

216 Robert G. Rabil, op. cit., p. 17.

Iraniene au respins brutal prin raiduri aeriene, care au provocat moartea a aproximativ 5.000 de civili217.

Urmărind traseul luptătorilor peshmerga din zona de acoperire a Anfal I, trupele irakiene au continuat cu bombardarea zonei Qara Dagh, la sud de Suleimania în perioada 22 martie – 22 aprilie 1988218. A fost paralizată orice încercare de refacere a forţelor PUK, a căror

supravieţuitori au fost urmăriţi în zona de la sud de oraşul Kirkuk, ţintă a atacurilor chimice în perioada 7 – 20 aprilie. Următoarea etapă a atacurior s-a axat asupra văii râului Lesser Zab, în perioada 3 – 8 mai 1988219. Înfrângerea finală a forţelor PUK a avut loc în timpul etapelor Anfal IV, V, VI, desfăşurate în Văile Shaqlama şi Rawanduz, în perioada 15 mai – 26 august 1988220. După aceea, eforturile irakiene s-au îndreptat înspre exterminarea forţelor KDP, concentrate în zona Bahdinan, aproape de graniţa cu Turcia şi aflate sub comanda lui Massoud Barzani. Mişcarea de rezistenţă kurdă era din nou supusă unei înfrângeri drastice de pe urma căreia avea de această dată de suferit nu doar clasa politică şi militară, dar şi populaţia civilă. În timpul operaţiunilor Anfal, Human Rights Watch a estimat, în urma cercetărilor, un număr de aproximativ 150.000 – 200.000 de victime, fără a calcula numărul celor morţi în urma bolilor contactate datorită bombardamentelor chimice şi a fugitivilor capturaţi în timpul campaniei.

7. Reacţiile internaţionale

Pe 22 iulie 1988, Iranul acceptă rezoluţia UN 598221 de încetare a focului, kurzii aflându-se din nou, ca în 1975, în situaţia unui acord iraniano-irakian, care îi priva de sprijinul extern indispensabil pentru continuarea luptei, în câteva săptămâni, 60.000 de kurzi s-au îndreptat spre Turcia, alături de alţi 100.000 care au luat calea Iranului222. Turcia a manifestat la început o atitudine reluctantă faţă de chestiunea refugiaţilor, care putea să se transforme într-o provocare a propriei probleme kurde. Cu toate acestea, nu dorea să trezească sentimente negative în rândul kurzilor din Turcia. Aceasta, intere

217 David McDowell, *A Modern History*... p. 35*8.2" Ibidem*.

219 Genocide în Iraq. The Anfal Campaign... http://*hrw.org*/*reports*/*1993*/*iraqanfal*/ *ANFAL.html.*, accesat la 15 martie 2006.

220 *Ibidem*,

http://*hrw.org*/*reports*/*1993*/*iraqanfal*/*ANFAL.html*., accesat la 15 martie 2006.

221 David McDowell, *The Kurds*. *Minority Rights Group*... p. 27.

222 Ibidem.

sată de integrarea în Comunitatea Europeană, a acceptat în cele din urmă stabilirea refugiaţilor kurzi pe teritoriul său, dar le-a refuzat statutul de refugiaţi. Pe măsură ce interesul internaţional pentru această problemă s-a diminuat, Turcia şi-a concentrat eforturile înspre reducerea numărului acestora. Astfel, în momentul în care Irakul a anunţat, pe 6 septembrie 1988, amnistia generală, Turcia a încurajat reîntoarcerea refugiaţilor kurzi pe teritoriul Irakului, cu toate că era conştientă, la fel ca întreaga opinie publică internaţională, că nu era decât o mişcare strategică a lui Saddam. În fapt, execuţiile, torturile din taberele de concentrare, distrugerea satelor a continuat până în 1989. Locuitorii erau deportaţi înspre alte zone ale Irakului, de această dată în oraşe de aproximativ zece, cincisprezece mii de locuitori[199], constituite special pentru populaţia dislocată.

Atitudinea comunităţii internaţionale în perioada campaniei Anfal a fost una de tăcere. Reacţiile din partea guvernelor occidentale faţă de încălcarea *Protocolului de la Geneva*, din 1925, cu privire la folosirea armelor chimice, au lipsit total, ca urmare a intereselor economice legate de proiectele masive de reconstruire a Irakului în urma războiului cu Iranul.

După publicarea unor rapoarte întocmite de organizaţii guvernamentale şi nonguvernamentale occidentale, mai multe guverne au recunoscut şi condamnat în faţa opiniei publice internaţionale genocidul kurzilor din Irak. Cu toate acestea, au ezitat în a lua măsuri punitive împotriva Irakului. Un deceniu mai târziu însă, aceleaşi state vor folosi atacurile chimice din 1988, ca parte a pretextului pentru înlăturarea regimului lui

199 David McDowell, Ä Modern History..p. 360.

Saddam.

8. Războiul din Golf şi mişcarea kurdă

Deşi zguduită în urma operaţiunii Anfal, o nouă speranţă pentru mişcarea de rezistenţă kurdă se iveşte în timpul celui de-al doilea război din Golf, în august 1990, Irakul se decide să atace Kuweitul, cea mai bogată ţară în resurse de petrol, cu pretextul că până în 1918 a făcut parte din provincia otomană Basra, aflată acum pe teritoriul Irakului modern. Ca urmare a acestei acţiuni, forţele armate aliate, reunite sub egida ONU şi comanda SUA, demarează operaţiuni aeriene, urmate de o ofensivă terestră. La sfârşitul lunii februarie se pune astfel capăt războiului din Golf prin eliberarea Kuweitului şi zdrobirea forţelor armate irakiene.

Stimulaţi şi de revoltele şiite din sud, izbucnite imediat după înfrângere, kurzii au iniţiat la scurt timp o mişcare de rebeliune ce a cuprins treptat majoritatea oraşelor nordice. De această dată, rebeliunea era condusă de clasa urbană, implicarea partidelor intervenind pe parcurs[200]. În câteva săptămâni, rebelii au reuşit să demonteze aparatul administrativ al guvernului în regiune şi să acapareze din mâinile forţelor militare irakiene oraşe ca Raniya şi Kirkuk[201]. Sentimentul victoriei a fost însă unul scurt, întrucât, la sfârşitul lunii martie, Saddam Hussein a lansat o puternică contraofensivă, dovedind că puterea sa militară nu fusese total zdrobită în timpul războiului din Golf, în urma acestei acţiuni, oraşe nordice ca Erbil, Dohuk, Kirkuk sau Zakhu[202] au fost recâştigate. Desfăşurarea întregului arsenal militar irakian în regiunea kurdă şi utilizarea bombardamentelor cu fosfor şi acid sulfuric[203] au determinat izbucnirea unei panici generale în rândul populaţiei kurde. Unii au luat calea munţilor, dar

200 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 44.

201 David McDowell, The Kurds. Minority Rights Group..., p. 28.

202 Ibidem.

203 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..p. 44.

cei mai mulţi, aproximativ 1, 5 milioane[204], au ales calea refugiului în ţările vecine Turcia şi Iran. Turcia, temându-se de efectul pe plan intern al unui asemenea aflux de refugiaţi kurzi, a blocat graniţele, interzicând accesul acestora pe teritoriul său. În schimb, Iranul a primit aproximativ un milion[205] de kurzi irakieni. SUA, care înainte de războiul din Golf incitase populaţia irakiană la revoltă, pentru înlăturarea regimului lui Saddam, acum preia o poziţie de neinterferenţă.

Eliminarea lui Saddam Hussein şi victoria kurdă nu făceau acum decât să ofere perspectiva unei instabilităţi interne a Turciei, stat aliat fidel al SUA şi membru al coaliţiei NATO. în cele din urmă, sub presiunea opiniei publice internaţionale, pe 5 aprilie 1991, Consiliul de Securitate al Naţiunilor Unite votează rezoluţia 688, care condamna represiunea populaţiei civile irakiene, inclusiv a celei de origine kurdă. Se cerea Irakului să înceteze imediat represiunea şi să permită intrarea organizaţiilor internaţionale, umanitare în toate regiunile irakiene care aveau nevoie[206], toate acestea fiind necesare pentru restabilirea păcii internaţionale şi a securităţii regionale. Cu toate acestea, Saddam Hussein nu a respectat rezoluţia, iar atacurile irakiene au continuat.

La rândul său, Turcia, din aceleaşi motive legate de reputaţia sa internaţională, prin vocea preşedintelui său de atunci, Turgut Özal, permite deschiderea graniţelor pentru aproximativ 500 de mii de refugiaţi şi propune în acelaşi timp crearea unei zone de securitate kurde, de partea irakiană a graniţei turce[207]. Turcia se asigura în acest fel că problema refugiaţilor kurzi irakieni pe teritoriul său nu va deveni una permanentă. Spera de asemenea că extinderea asistenţei umanitare internaţionale în nordul Irakului va pune capăt atacurilor irakiene, reinstalând

204 Gerard Chaliand, op. cit., p. 233.

205 David McDowell, The Kurds. Minority Rights Group..., p. 28.

206 Idem, A Modern History..., p. 373.

207 Ibidem, p. 375.

securitatea în regiune.

SUA a susţinut propunerea Turciei şi, chiar dacă nu a fost sancţionată de Naţiunile Unite, pe 16 aprilie 1991, preşedintele Bush a anunţat intrarea trupelor americane în nordul Irakului pentru crearea zonei de securitate[208]. Acestea au fost urmate de trupe ale statelor membre NATO, această acţiune rămânând cunoscută sub numele de operaţiunea *Provide Confort*. Pe lângă asistenţa umanitară, acordată refugiaţilor, operaţiunea s-a ocupat de asigurarea protecţiei şi securităţii necesare pentru repatrierea refugiaţilor. Operaţiunea s-a desfăşurat rapid, astfel încât, până la sfârşitul lunii septembrie 1991[209], toate trupele militare au fost retrase din zonă. Acţiunea a fost interpretată în moduri diferite, fiind privită fie ca o intervenţie facilitată de SUA pentru a rezolva Turciei problema refugiaţilor kurzi[210], fie ca o primă iniţiativă înspre stabilirea unui stat kurd[211].

9. Crearea Regiunii Autonome Kurde

Retragerea trupelor de intervenţie i-a lăsat pe kurzi într-o situaţie incertă. Pericolul înfrângerii lor în confruntarea cu Saddam nu trecuse, astfel că, la 1 aprilie 1991[212], Frontul Kurdistan a decis demararea negocierilor cu regimul irakian. Negocierile dintre cele două părţi s-au izbit de eterna problemă a zonelor kurde, bogate în petrol, în privinţa cărora Irakul nu a reuşit niciodată să facă concesii. În plus, mişcarea kurdă mai avea acum o nouă revendicare, anume instalarea democraţiei multipartite în întreg Irakul, cerere inacceptabilă pentru regimul radical panarab şi antioccidental de la Bagdad. În octombrie 1991, negocierile eşuează[213], culminând cu impunerea de către Saddam a unei blocade economice în regiunea kurdă.

---

208 Kemal Kirişci, Gareth M. Winrow, op. cit., p. 160.

209 Ibidem, p. 161.

210 Martin van Bruinessen, Agha, Shaikh and State..., p. 45.

211 Kemal Kirişci, Gareth M. Winrow, op. cit., p. 161.

212 David McDowell, A Modern History..., p. 376.

213 Idem, The Kurds. Minority Rights Group..., p. 28.

Reacţia Frontului Kurdistan la această acţiune irakiană a fost, poate pentru prima dată, una strategică din punct de vedere politic. Mişcarea kurdă decide să folosească blocada ca pe o oportunitate de a decide pe cont propriu soarta regiunii kurde. În mai 1992 sunt organizate alegeri pentru crearea unui guvern kurd, a unei adunări constituţionale. Deşi pragul electoral era de 7% şi au participat atât partide mari ca şi KDP, PUK, dar şi cu o bază de masă mai mică ca Mişcarea Islamică[214] sau organizaţia politică a asirienilor sau turcomanilor, rezultatele alegerilor din 19 mai au demonstrat polarizarea societăţii kurde. Voturile acordate pe baza reprezentării proporţionale au fost împărţite aproape în mod egal, între KDP şi PUK, primul partid obţinând 45%, iar al doilea 43, 6%[215]. Asirienilor, aliaţi fideli ai kurzilor încă din 1960, li s-au acordat, din oficiu, patru locuri în adunarea nou constituită, formată din 150 de locuri[216]. Alegerile pentru numirea unui lider au fost la fel de strânse, Barzani şi Talabani obţinând rezultate aproximativ egale, ceea ce a dus la decizia creării unei conduceri comune a guvernului şi adunării. În virtutea aceleaşi logici, guvernul format în luna iulie 1992, era alcătuit dintr-un număr egal de membri, provenind din PUK şi KDP. Atitudinea internaţională nu a fost una favorabilă, alegerile fiind considerate de Turcia şi Iran ca o posibilă incitare a ambiţiilor propriilor minorităţi kurde, iar de membrii Coaliţiei conduse de SUA ca un prim pas înspre crearea unui stat kurd. Nici Parlamentul Kurd, nici Guvernul Regional Kurd nu au fost recunoscute pe plan internaţional.

Situaţia creată în urma alegerilor nu a însemnat însă nici sfârşitul diviziunilor şi conflictelor din interiorul

214 Mișcarea Islamică se creează în preajma alegerilor din mai 1992, ca urmare a coalizării mai multor grupări islamice mai mici sub conducerea mullahului Uthman Abd al Aziz.

215 David McDowell, A Modern History..., p. 381.

216 Ibidem, p. 382.

Frontului. Noul curent, ce va domina viaţa politică kurdă în perioada imediat premergătoare alegerilor, va fi neotribalismul, manifestat prin menţinerea antagonismelor între cele două partide. Aceste antagonisme erau bazate pe loialitatea faţă de cei doi lideri principali, pe apartenenţa geografică (regiunile Bahdinan şi Suran) şi lingvistică (dialectele Kurmanji şi Surani), alături de înclinaţia ideologică, fie înspre tradiţionalism, fie înspre progresism. Acest lucru a însemnat scindarea guvernului şi a întreg procesului de luare a deciziilor între cele două partide, fapt care a încurajat patronajul în acordarea funcţiilor guvernamentale şi a inhibat dezvoltarea democratică a instituţiilor.

În mai 1994 rivalitatea dintre cele două partide a început să se manifeste prin lupte deschise, care au cauzat pe parcursul anului următor aproximativ 3.000 de victime, luptători şi civili deopotrivă. Anul 1995 a găsit 70%[217] din regiunea kurdă din Irak sub comanda PUK, însă conflictul intern kurd era în continuare nerezolvat. Societatea şi clasa politică kurdă erau divizate, iar sistemele de patronaj erau predominante în orice domeniu al vieţii publice. Reuşita unei democraţii parlamentare într-un asemenea mediu politic şi social era absolut imposibilă.

1.5. Kurzii din Iran

După încheierea Primului Război Mondial şi semnarea Tratatului de la Lausanne, regiunea kurdă din Iran a urmat acelaşi tipar, al revoltelor, la fel ca regiunile kurde din Turcia şi Irak. Începute încă din 1919, artizanul principal al acestor revolte a fost Simqo, şeful tribului Shikak. Desfăşurate în prima jumătate a anilor ’20, revoltele au fost îndreptate împotriva autorităţii centrale iraniene şi au avut ca scop crearea unei entităţi kurde independente. Unul din factorii care au agravat aceste evoluţii în regiunile kurde a fost politica iniţiată de Reza Khan (mai târziu şah) vis-à-vis de kurzi, similară cu cea din Turcia a lui Mustafa Kemal. Având ca scop crearea unei

217 Idem, The Kurds. Minority Rights Group..., p. 29.

societăţi omogene, şahul a iniţiat un proces de dezintegrare a triburilor kurde, încercând să le subordoneze total guvernului central. Foarte mulţi dintre şefii tribali au fost exilaţi la Teheran. O parte dintre ei însă au reuşit să iasă din tiparele tradiţional-pastorale şi să îşi asume noul statut de proprietari de pământ, înregistrând în numele lor terenurile aparţinând triburilor sau satelor kurde pe care le patronau.

Înfrânt în 1922, Simqo a pierdut întreaga regiune aflată sub controlul forţelor sale (la vest de lacul Urumya). În 1923 a avut o încercare eşuată de a negocia o eventuală aliere cu mişcarea condusă de Barzani. Cu toate acestea, a continuat lupta împotriva guvernului de la Teheran organizând, în 1926[218], alături de alţi şefi tribali o rebeliune. A fost înfrânt şi de această dată, iar în anul 1929, în urma unei încercări de colaborare cu Turcia împotriva Teheranului, regimul lui Reza Şah Pahlavi a decis asasinarea sa.

La fel ca valurile de revolte din anii ’20, ’30 din Turcia şi Irak, acţiunile lui Simqo au ridicat semne de întrebare asupra caracterului său naţionalist. Deşi a susţinut crearea unui Kurdistan independent, unii analişti susţin că lipsa unui program politic şi a unei administraţii unificate în zona controlată nu sugerează deloc o viziune foarte clar conturată a unui stat naţional kurd.

1. Republica de la Mahabad

Al Doilea Război Mondial a adus în zonă prezenţa şi interesele Marii Britanii şi a Uniunii Sovietice. Poziţia de învecinare a kurzilor cu Azerbaidjanul, aflat sub influenţa Uniunii Sovietice, a determinat un anumit interes al acesteia din urmă în stabilirea unor relaţii amiabile cu kurzii. Pe de altă parte, Marea Britanie, deşi a recomandat Teheranului o politică mai liberală faţă de kurzi, a descurajat ideea de autonomie kurdă, care putea să ofere un exemplu de instabilitate în zonă.

Între timp, schimbările produse în această perioadă,

218 Ibidem, p. 20.

precum sedentarizarea unui număr mare de triburi, ca urmare a politicii de represiune a lui Reza Şah, alături de modificările economice de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi implicarea unui număr mare de şefi tribali în politica urbană, vor avea impact asupra mişcării kurde din Iran. Cu toate acestea, la fel ca şi în Turcia în anii ’50, impulsul decisiv va veni dinspre noua clasă urbană de intelectuali, distinctă de vechea clasă a nobililor kurzi.

În septembrie 1942, un număr de cincisprezece intelectuali vor pune la Mahabad bazele unei organizaţii politice naţionale, *Komala-i Jiyanawani Kurdistan* (Comitetul pentru Renaşterea Kurdistanului). Deşi nu avea un program politic foarte clar şi un statut semilegal, Komala a reuşit să atragă un număr mare de membri243. În ciuda faptului că retorica lor era îndreptată împotriva tribalismului, în decurs de câţiva ani au reuşit să atragă un număr mare de şefi tribali, în special, pentru că organizaţia simboliza independenţa de guvernul central.

Apropierea de Uniunea Sovietică va modifica această orientare primară a Komala, mişcarea alunecând încet sub controlul şefilor tribali, care erau mult mai dispuşi decât clasa intelectualilor să urmeze linia ideologică244 şi

243 Ibidem.

244 Ibidem.

directivele sovietice. În 1945, cu ajutorul Uniunii Sovietice, preşedinte al Komalei devine Qazi Muhammad. Această mişcare a determinat pierderea controlului asupra Komala şi transformarea sa într-un instrument al intereselor Uniunii Sovietice. În septembrie 1945, la cererea acesteia din urmă, a avut loc disoluţia Komala şi atragerea membrilor săi într-o nouă organizaţie politică, Partidul Democratic Kurd din Iran[219]. Interesele mişcării kurde erau astfel sacrificate din nou în avantajul unor forţe externe. Motivele Uniunii Sovietice de a încuraja tendinţele separatiste ale regiunii kurde din Iran şi a Azerbaidjanului din imediata vecinătate, erau legate de

219 Chris Kutschera, op. cit., pp. 164-167.

refuzul Teheranului, din 1944, de a satisface cererile de concesionare a drepturilor de exploatare a petrolului din Iran. Pentru a-şi atinge scopul, Uniunea Sovietică s-a folosit de mişcarea kurdă, pe care a transformat-o într-un instrument de presiune asupra regimului iranian.

În 10 decembrie 1945[220], impulsionat de înfrângerea Iranului în Azerbaijdan şi instaurarea autorităţii Partidului Democrat Azerbaidjan asupra estului ţării, Qazi Muhammad a proclamat instaurarea unei Republici Democrate Kurde. Era un teritoriu restrâns care cuprindea oraşele Mahabad, Bukan, Naqqada şi Ushnavia[221].

Deşi la început nu urmărea decât obţinerea autonomiei în cadrul graniţelor Iranului, modul în care evoluaseră lucrurile a determinat Teheranul să suspecteze eventuale intenţii de creare a unei entităţi independente kurde. Deşi unii şefi tribali au susţinut noua republică, alţii au manifestat reticenţe, întrucât considerau noul stat o marionetă a Uniunii Sovietice[222], pe când alţii pur şi simplu nu doreau săâşi deterioreze relaţiile cu Teheranul. De altfel, una din caracteristicile acestei republici a fost incapacitatea sa de a acţiona în direcţia abolirii puterii elitelor *agha* şi a realizării reformei pământului.

Lipsa coeziunii interne a fost oarecum compensată de prezenţa mullahului Mustafa Barzani şi a celor 3.000 de refugiaţi din Irak, ceea ce a asigurat Republicii de la Mahabad o forţa militară credibilă.

Speranţa că sovieticii vor oferi sprijinul republicii a fost înşelată în scurt timp, deoarece poziţia lor era una pragmatică şi nu una ideologică. O dată ce Iranul a acceptat în martie 1946 concesiile de exploatare a petrolului, cerute de Uniunea Sovietică, trupele sovietice au părăsit teritoriul iranian, retrăgându-şi totodată şi sprijinul acordat Republicii de la Mahabad. Rămas singur, Qazi Muhammad a încercat să negocieze cu guvernul de

220 Idem, A Modern History..., p. 241.

221 Idem, The Kurds.Minority Rights Group..., p. 21.

222 Idem, A Modern History..., p. 242.

stânga iranian crearea unei provincii kurde semiautonome. Manifestaţiile tribale anti-stânga şi presiunea exercitată de şah asupra guvernului au condus la eşecul tratativelor. Până în decembrie 1946, Teheranul a reuşit să îi recâştige pe şefii tribali de partea sa. Pe 16 decembrie 1946, la niciun an de la instaurarea republicii, trupele iraniene au intrat în Mahabad, au închis toate tipografiile, au interzis folosirea limbii kurde în şcoli şi au ars cărţile kurde găsite[223]. Pe 31 martie 1947, Qazi Muhammad, alături de fratele şi vărul său, şi ei membri ai administraţiei de la Mahabad, au fost spânzuraţi în public, drept act de răzbunare.

Existenţa scurtă a Republicii de la Mahabad s-a încheiat fără nicio transformare ideologică sau socială, dar a dovedit că şi în cazul kurzilor iranieni oportunismul tribal era o caracteristică dominantă.

Deşi momentul Mahabad este considerat în prezent de naţionaliştii kurzi un triumf al libertăţii kurde, cei mai mulţi analişti ai problemei susţin că Republica de la Mahabad era copleşită de probleme de natură politică, socială şi economică. Existenţa ei, ca rezultat în mare parte a asistenţei acordate de Uniunea Sovietică, dependenţa economică a regiunii de Iran, oscilaţia între autonomie şi independenţă reprezintă elemente, care, la o analiză minuţioasă a momentului Republicii de la Mahabad, pun sub semnul întrebării perspectivele sale de supravieţuire.

2. Sub Muhammad Reza Shah

După căderea Republicii de la Mahabad, activităţile politice ale mişcării kurde din Iran s-au diminuat drastic. Partidul Democratic Kurdistan din Iran s-a dezintegrat, cu excepţia unui grup de membri care au continuat să se întâlnească clandestin. În anii ’40—50, aceştia au desfăşurat o colaborare apropiată cu Partidul Comunist Tudeh[224], devenind aproape o ramură a acestuia.

223 Ibidem, p. 245.

224 Martin van Bruinessen, The Kurds Between Iran and Irak. MERTP

Colaborarea va fi întreruptă de revenirea şahului la putere şi iniţierea unui val de arestări, care va determina fuga mai multor liderri KDPI în Irak sau Europa de Est. Reluarea legăturilor cu gruparea lui Barzani din Irak în anii ’60 aduc o revigorare a mişcării kurde. Deşi la început KDPI şi-a subordonat propriile activităţi intereselor mişcării lui Barzani, apropierea acestuia din urmă de regimul şahului a dus la o ruptură între cele două grupări. KDPI l-a acuzat pe Barzani de lipsa de independenţă politică şi de încercarea de a stopa activităţile KDPI pe teritoriul Iranului. Acest lucru a avut drept consecinţă disocierea, în 1967, a unui grup de tineri iranieni de mişcarea lui Barzani şi lansarea de către aceştia a unui război de gherilă251. Din păcate, nu au primit ajutorul sperat din partea ţăranilor şi în decurs de un an de zile au fost capturaţi de SAVAK (poliţia secretă). Se pare că şi Barzani a contribuit la represiunea lor, fapt care a stârnit un val de resentimente faţă de acesta în rândul kurzilor iranieni252.

De asemenea, reformele Revoluţiei Albe a şahului din anii ’70 au determinat schimbări şi în plan social. Principala consecinţă a boom-ului economic din aceşti ani a fost distrugerea elitelor agha prin reforma pământului şi crearea unei clase de mici proprietari de pământ. Ţăranii fără pământ s-au îndreptat înspre industria petrolieră şi sectorul de construcţii, dar cu toate aceste evoluţii regiunea kurdă nu a reuşit să depăşească statutul de zonă periferică, subdezvoltată a Iranului.

3. Kurzii în timpul Republicii Islamice

Căderea şahului şi dezintegrarea vechiului aparat de stat, în urma revoluţiei islamice din 1979, le-a oferit kurzilor speranţa obţinerii autonomiei. KDPI, care funcţionase atâta timp în ilegalitate, aflat acum sub conducerea intelectualului Rahman Abdul Ghasselmou, a început să recâştige adepţi. Deşi în prima fază a revoluţiei

Middle East Report, nr. 141, 1986, p. 17, http://links.jstor.org/sici?sici=08880328%28198607%2F08%290% 3A141%3C14%3ATKBIAI%3E2.0.CO%3B2-F,âccesat la 12 iulie 2006.

totul părea posibil, treptat a apărut conflictul cu Gărzile Revoluţionare Şiite, ale căror activităţi au ofensat sensibilităţile locale sunnite. Negocierile cu Teheranul au încetat în scurt timp. Deşi acesta din urmă a acceptat acordarea autonomiei regiunii kurde, nu a acceptat recunoaşterea existenţei naţiunii kurde, ceea ce a dus la respingerea propunerii de KDPI. în plus, organizarea administrativă a noii regiuni autonome presupunea împărţirea într-un număr de districte, fiecare incluzând în componenţa teritorială şi regiuni nekurde253. Spre deosebire de KDPI.

251 Abdul Rahman Ghasselmou, *Le Kurdistan d'Iran*, în Gerard Chaliand (coord.), *Les Kurdes et le Kurdistan*... pp. 188 – 194.

252 Chris Kutschera, op. cit., pp. 156 – 158.

253 Martin van Bruinessen, *The Kurds Between Iran*... p. 21,http://*links*. *jstor.org*/*sici*? *sici* = *0888* – *0328*%*28198607*%*2F08*%*290*%*3A141*%*3C14*%*3ATKBIAI* %*3E2.O*. *C*0%*3B2-F*, accesat la 12 iulie 2006.

Komala, dintr-o poziţie mult mai radicală a refuzat orice negociere cu guvernul pe care îl considera mai autoritar decât cel al şahului.

La rândul său, noua autoritate politică şi religioasă a noii republici ayatollahul Ruhollah Khomeini a evitat însă orice compromis al guvernului susţinând că din punct de vedere teologic Islamul nu acceptă nicio diferenţă între musulmanii care aparţin unor minorităţi etnice diferite şi că nu va accepta divizarea religiei musulmane acordând autonomia bazată pe etnicitate. De fapt, în spatele acestui pretext se aflau temerile Teheranului faţă de tendinţele autonomiste ale altor minorităţi etnice: arabi, baluchi, Iuri, turcomani.

De abia în anul 1982, forţele iraniene au lansat o ofensivă pentru a redobândi zona rurală de la graniţă. Până la sfârşitul anului 1983 au fost recuperate toate zonele aflate sub influenţa rebelilor. Pentru a apăra teritoriul de graniţă de aceştia, guvernul a distrus două

sute de sate kurde în cursul anilor ’80. Deşi în număr mic, faţă de eradicările de sate din Turcia şi Irak, acest fapt a afectat viaţa populaţiei din zonă.

Cu toate că au continuat, atât KDPI cât şi Komala, confruntarea cu regimul iranian printr-un război de gherilă, treptat acestea au căzut pradă conflictelor dintre ele, dar şi diviziunilor interne. KDPI a fuzionat ca urmare a presiunilor exercitate de aripa mai veche a partidului, care păstrase legături cu Partidul Comunist Tudeh şi care considera tacticile de confruntare cu regimul iranian, susţinute de Ghasselmou, prea agresive. Acesta nu a fost singurul conflict din interiorul mişcării kurde, care a avut de suferit şi de pe urma divergenţelor pentru supremaţia asupra unor zone, dintre KDPI şi Komala[225].

După încheierea războiului Iran-Irak din 1988, devenise foarte clar pentru KDPI că soluţia negocierii era singura care putea aduce un progres în situaţia kurzilor din Iran. Întrucât guvernul iranian a acceptat negocierile, au început întâlniri secrete la Viena între lunile decembrie 1988 şi ianuarie 1989. Delegaţii iranieni nu au cedat însă în faţa cererilor de autonomie. În iunie 1989, Ghasselmou alături de alţi doi reprezentanţi kurzi au fost asasinaţi la masa negocierilor. În urma acestei lovituri, KDPI şi-a pierdut liderul şi, în acelaşi timp, liantul principal al organizaţiei. Aceasta a intrat într-o perioadă de dezordine internă. Dependenţa sa de o singură personalitate, consideră Martin van Bruinessen, a fost principalul factor al slăbiciunii partidului şi a incapacităţii de cristalizare a unei noi conduceri, fapt care a dus la scindarea sa în 1988 în două grupări distincte.

1.6. Kurzii din Siria în Siria, problema identităţii naţionale a constituit, la fel ca şi în Turcia, sursa primelor antagonisme dintre societatea siriană şi minoritatea kurdă. Crearea artificială a Siriei, după Primul Război Mondial, a avut drept consecinţă dezvoltarea ulterioară a unui stat modern, cu o structură etnică şi religioasă extrem de

225 Idem, Agha, Shaikh and State..., p. 35.

omogenă. Dezvoltarea unui discurs naţionalist panarab, în perioada luptei pentru obţinerea independenţei faţă de Franţa, a determinat implicaţii negative pentru statutul minorităţii kurde din Siria. Odată cu proclamarea independenţei Siriei, în 1945, panarabismul a devenit ideologie de stat, însă kurzii nu au devenit neapărat o ţintă a discriminărilor etnice. Cu toate acestea, existenţa kurzilor ca minoritate etnică nu a fost recunoscută nici în această perioadă mai puţin represivă. Lansarea mai acerbă a măsurilor anti-kurde s-a produs în 1957, odată cu crearea Partidului Democrat Kurd din Siria după modelul KDP din Irak[226]. Cereri precum recunoaşterea kurzilor ca grup etnic[227], reforma agrară şi instaurarea unui guvern democratic la Damasc[228] au provocat reacţia autorităţilor siriene. Momentul creării KDP în Siria a coincis şi cu unirea siriano-egipteană din 1958 şi crearea Republicii Arabe Unite, fapt care a exacerbat sentimentele naţionaliste arabe. În 1959, numeroşi lideri KDP au fost arestaţi şi orice expresie a culturii kurde a fost reprimată[229].

Apogeul represiunii kurde a fost atins prin recensământul din 1961, organizat de autorităţile siriene în provincia Jezireh şi motivat de acestea prin continua infiltrare ilegală în provincie a kurzilor din Turcia[230]. În urma acestuia, aproximativ 120.000 de kurzi[231] au fost lăsaţi fără cetăţenie, fiindu-le astfel negate toate drepturile

---

226 Ismet Chériff Vanly, „The Kurds in Syria and Lebanon”, în Philipe Kreyenbroek, Stefan Sperl (coord.), The Kurds. A Contemporary Overview, Ed. Routledge, Londra - New York, 1992, pp. 143-150.

227 Gerard Chaliand, op. cit., p. 198.

228 David McDowell, The Kurds. Minority Rights Group..., p. 34.

229 Ibidem.

230 The Silenced Kurds, Human Rights Watch, Vol. 8, nr. 4, 1996, www.hrw.org/reports/ 1996/Syria.html, accesat la 22 noiembrie 2006.

231 Robert Lowe, Chatham House, Middle East Programme. The Royal Institute of International Affairs. The Syrian Kurds: A People Discovered, Londra, 2006, www.chathamhouse.org.uk/ pdf/research/mep/BPSyrianKurds.pdf), p. 3.

civile. Recensământul a fost urmat, în 1962, de inaugurarea de către guvern a aşa-numitului plan de creare a unei centuri arabe, care avea ca scop eliminarea ameninţării kurde prin expulzarea întregii populaţii kurde stabilite de-a lungul graniţei cu Turcia. Majoritatea kurzilor din această zonă au fost expropriaţi abuziv şi dispersaţi pe teritoriul Siriei, în special în sud, fiind înlocuiţi cu populaţie arabă. Represiunea politică şi economică a fost însoţită şi de cea culturală. Numele de localităţi kurde au fost înlocuite cu altele arabe, serbarea Anului Nou Kurd, New Ruz a fost interzisă, la fel ca înregistrarea copiilor cu nume kurde[232]. Venirea la putere a Partidului Baas, în 1963, nu a adus pentru kurzi decât continuarea politicilor de represiune inaugurate de guvernele anterioare. Revolta kurdă îndreptată împotriva Partidului Baas de la Bagdad a determinat Damascul să lanseze o campanie publică, pusă sub sloganul salvării provinciei Jezireh de la transformarea ei într-un al doilea Israel[233], adică un stat al kurzilor. Numeroşi kurzi au fost expulzaţi în această perioadă, iar în zonele în care beneficiarii reformei agrare erau kurzi, aceasta nu era implementată.

De abia după ruperea legăturilor de către Partidul Baas din Siria de cel din Irak în 1966, represiunile s-au diminuat într-o oarecare măsură, situaţie care a durat până în 1976. În acest an, preşedintele Hafez al-Asad a anunţat reluarea proiectului de creare a unui cordon arab, lansat cu un deceniu în urmă şi presupunând aceleaşi măsuri. Anii ’80 şi ’90 au adus o ameliorare a situaţiei kurzilor, însă politicile discriminatorii ale statului au fost menţinute.

Expulzarea oficială a PKK de pe teritoriul sirian în 1998 i-a eliberat pe kurzii sirieni de complicaţiile acestei prezenţe. Cu toate acestea, evoluţiile din Irak au avut un impact semnificativ asupra kurzilor din Siria. Intervenţia

232 Ibidem.

233 David McDowell, The Kurds. Minority Rights Group..., p. 34.

internaţională în războiul din 1991, crearea Regiunii Autonome Kurde, căderea regimului lui Saddam Hussein şi îmbunătăţirea situaţiei kurzilor irakieni atât la nivel regional, cât şi naţional i-au încurajat pe kurzii sirieni în formularea propriilor cereri. În ultimii ani, presiunea internaţională asupra regimului de la Damasc s-a intensificat ca urmare a implicării Siriei în probleme legate de terorism şi ca urmare a interferenţei sale în Liban. Cu toate că guvernul sirian a conştientizat faptul că reprimarea oricărei forme de opoziţie poate însemna o altă sursă de atragere a condamnării internaţionale, în afara sferei culturale nu s-au înregistrat îmbunătăţiri în situaţia minorităţii kurde.

1.7. Kurzii din fosta URSS

Deşi frontierele fostei URSS nu includeau teritorii kurde, aici exista o comunitate kurdă destul de solidă şi mai multe colonii compacte, diseminate în republicile din Transcaucazia şi Asia Centrală: Armenia, Azerbaidjan, Georgia, Kazahstan, Kîrgîzia, Turkmenistan.

În ceea ce priveşte numărul kurzilor din fosta Uniune Sovietică, datele din recensăminte sunt extrem de contradictorii, fapt datorat atât asimilării voluntare, dar şi ca o consecinţă a politicii de asimilare forţată, dusă de majoritatea republicilor sovietice în anii comunismului. Specialiştii problemei avansează date care variază între 278.453[234] şi 450.000[235] pentru anii ’90. Alţi autori[236] sunt de părere că există în jur de 50.0.000 kurzi care trăiesc în prezent în fosta URSS.

Imigraţia kurdă în aceste teritorii a început în secolul al XVII-lea, când un număr de triburi kurde au început să

234 Kendal Nezan, „Les Kurdes en Union Soviétique”, în Gerard Chaliand, A People Without a Country..., p. 326.

235 Martin Van Bruinessen, The Impact of the Dissolution of the Soviet Union on the Kurds, Articles and Unpublished Papers of Martin van Bruinessen, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

236 Lokman I. Meho, „The Kurds and Kurdistan: a General Background”, 2001, p. 21, http://www.slis.indiana.edu/faculty/meho/meho-bibliography--2001.pdf

depăşească zona tradiţională de transhumanţă, ajungând în câmpia Erevan şi apoi în Azerbaidjan, în apropiere de Bakou. Pe de altă parte, prezenţa kurzilor în Imperiul Ţarist se datora, în mare parte, politicii sale de expansiune în teritorii ca Georgia, estul Armeniei şi nordul Azerbaidjanului. Acestea se aflaseră sub conducere persană până la începutul secolului al XIX-lea, când au fost cucerite de către ruşi. Rusia s-a apropiat de kurzi, încă de pe vremea când Imperiul Otoman era încă puternic în Orientul Mijlociu. Poarta se temea ca nu cumva Rusia să se folosească de faptul că armenii erau creştini, pentru a cuceri estul Imperiului Otoman (zonă unde trăiau kurzii) [237]. Prin urmare, Rusia ţaristă a încurajat într-o anumită măsură stabilirea kurzilor în interiorul graniţelor sale, cu scopul de a exploata în folosul lor, în caz de nevoie, abilitatea de războinici a kurzilor împotriva Imperiilor Persan şi Otoman. Mai târziu, războaiele ruso-turce (1828 – 1829, 1835 – 1856, 1877 – 1878) şi revoltele din Kurdistan, de pe parcursul secolului al XIX-lea, au îngroşat rândurile kurzilor din Rusia Ţaristă[238]. În anul 1828, Rusia a pătruns în estul Anatoliei, până la Erzerum, fiind ajutată cu trupe de către kurzi[239]. Conform unui recensământ din 1897, Imperiul Rus avea în acest an o populaţie de 125.640.200 inclusiv aproximativ 100.000 de kurzi.

Fluxul de imigranţi kurzi în Rusia Ţaristă s-a intensificat la începutul secolului XX. Ei se instalau în diverse părţi ale Imperiului Ţarist influenţaţi de factori religioşi.

În vreme ce yezidiţii, persecutaţi religios în Imperiul Otoman preferau să se instaleze în Armenia şi Georgia, creştine, mai puţin ostile particularismelor religioase, kurzii musulmani optau pentru Azerbaidjanul musulman sau pentru coloniile azere din Armenia.

Începând cu 1915, fluxul de imigranţi a scăzut

237 David McDowall, A Modern History..., p. 7.

238 Kendal Nezan, op. cit., p. 326.

239 David McDowell, Â Modern History..., p. 39.

considerabil, ca urmare a vicisitudinilor Primului Rzboi Mondial, ca urmare a regimului de teroare al guvernului de la Dachnak, aflat la putere între 1918 şi 1920, precum şi a războiului civil sovietic. Mulţi dintre emigranţii kurzi au fugit din Armenia, alţii au fost victime ale guvernului Dachnak, astfel încât foarte puţini kurzi din Armenia Sovietică erau descendenţi ai celor înregistraţi în recensământul din 1897. Acestora le-au luat locul valuri de imigranţi yezidiţi din Kurdistanul Irakian în timpul celui de-al Doilea Război Mondial[240].

Instaurarea regimului comunist sovietic în 1917 şi politica sa de distrugere a tradiţiilor şi crearea omului nou şi-au pus amprenta şi asupra comunităţilor kurde. Consecinţele au devenit vizibile pe parcursul următoarelor decenii, când are loc sedentarizarea kurzilor şi transformarea lor din păstori nomazi în muncitori în colhozuri. Satele kurde din URSS, descrise de Nezan în anii ’80, întrunesc elementele specifice modelului satului colectivizat: sursă de apă potabilă, electricitate, telefon, un magazin alimentar, liceu, dispensar, un medic veterinar, un agronom, un club cultural care regrupa o bibliotecă publică, o sală de proiecţii şi uneori instalaţii sportive[241]. În aceste condiţii politice are loc şi ruptura legăturilor acestor kurzi cu cei de pe teritoriul Turciei, Irakului sau Iranului.

Politica dusă în aceste republici sovietice faţă de comunităţile kurde a fost şi aici una naţionalistă, manifestată pe plan cultural prin încurajarea asimilării şi prin absenţa structurilor care să permită exprimarea identităţii kurde, iar pe plan administrativ a înscrierii în registrele stării civile a kurzilor ca şi turkmeni, azeri,

240 Ismet Chériff Vanly, „The Kurds in the Soviet Union”, Philipe Kreyenbroek, Stefan Sperl (coord.), op. cit., p. 194.

241 Nezan subliniază în sens pozitiv existența acestor utilități, încercând să sublinieze diferența din acest punct de vedere între zonele locuite de kurzii din URSS și cele din Turcia, Iran, Irak, Siria unde electricitatea, rețeaua de drumuri sau apa potabilă constituie chiar și în prezent o problemă, Nezan, p. 328.

georgieni.

Excepţie făcea Armenia, care a devenit centrul vieţii culturale kurde din URSS. Procesul de alfabetizare al kurzilor s-a desfăşurat aici în limba lor, iar în 1931 existau 27 de şcoli în limba kurdă[242]. Armenia este şi singura republică sovietică, ce i-a protejat pe kurzi şi a păstrat infrastructurile culturale kurde[243] după persecuţiile lui Stalin. În 1956, Radio Erevan începe să difuzeze emisiuni în limba kurdă şi mai mult în institutele de studii orientale de la Moscova sau Erevan, încep să fie studiate probleme legate de istoria, limba şi literatura kurdă.

Astfel, foarte mulţi intelectuali kurzi provin din Armenia, ca urmare a accesului lor la educaţia în limba maternă şi a menţinerii unui contact permanent cu cultura kurdă.

În alte republici sovietice, ca Azerbaidjanisau Turkmenia, situaţia a fost diferită. Deşi în perioada 1923 – 1929 a existat în Azerbaidjan, cel puţin pe hârtie, o Republică Autonomă Kurdistan, nu a existat nicio şcoală de limbă kurdă. La fel, în Turkmenistan, lupta împotriva alfabetizării a fost dusă în limba turkmenă.

În anii ’30, kurzii, la fel ca şi alte naţionalităţi caucaziene, s-au confruntat cu o serie de măsuri represive, implementate de Stalin. Foarte mulţi kurzi au fost deportaţi din Armenia în 1937 şi din Georgia în 1944. Măsurile represive nu s-au oprit până în anii 1950, pentru ca, în anii ’90, să fie reluate. Numai în Armenia, între 1987 – 1988 au fost expulzaţi aproximativ 18.000 de kurzi. În aceeaşi perioadă au existat numeroase contacte între comunităţile kurde din URSS şi PKK[244], care doreau să-şi extindă influenţa asupra kurzilor din Uniunea Sovietică.

Concluzii

Tribalismul şi moştenirea sa socială şi politică şi-au pus adânc amprenta asupra evoluţiilor politice, mai ales

242 Ibidem.

243 Ismet Chériff Vanly, The Kurds in the Soviet..., p. 208.

244 Martin Van Bruinessen, The Impact of the Dissolution..., p. 2.

din prima jumătate a secolului XX şi nu numai. Cu toate că încă din anii ’40 a început o diminuare a sentimentelor tribaliste, procesul s-a dovedit a fi extrem de lent. Abilitatea continuă a şefilor tribali din Irak şi Turcia de a mobiliza sute de susţinători a dovedit tenacitatea şi puterea loialităţilor şi a sentimentelor tribale. De asemenea, cooptarea kurzilor în lupta dintre autorităţile statale şi mişcările de eliberare naţională, de o parte sau alta a încurajat perpetuarea solidarităţilor neo-tribale. Constituirea regimentelor Hamidiya, susţinerea elitelor agha în anii ’40 de britanici, viaţa politică din Turcia post-1945, crearea forţelor *jash* în Irak şi a sistemului de gărzi rurale din Turcia sunt doar câteva exemplificări ale acestui fapt. În Irak, această dimensiune neo-tribală a vieţii politice s-a menţinut, după cum am văzut, şi în cadrul experimentului democratic din 1992. Atât partidele mari, cât şi cele mai mici au continuat să îşi creeze o bază de masă prin intermediul reţelelor de patronaj neo-tribal, ceea ce nu a putut să fie decât un factor inhibator în calea dezvoltării instituţiilor naţionale democratice[245].

Deşi scopul lucrării nu este de a stabili cauzele care au împiedicat crearea unui stat kurd, nu putem să omitem felul în care diviziunile din interiorul societăţii kurde şi incapacitatea de solidarizare a acesteia au constituit, în perioada interbelică, factori decisivi în conturarea definitivă a situaţiei politice a naţiunii kurde.

Deşi lucrarea de faţă nu este una de istorie politică, nu putem analiza identitatea şi societatea kurdă fără o bună cunoaştere prealabilă a istoriei şi culturii aceste populaţii.

Capitolul II.

Imagine de sine la kurzi

Identitatea este un termen care comportă diferite semnificaţii în funcţie de perspectiva abordată. Pentru

245 Fenomenul nu a fost atât de intens în Turcia sau Iran, unde migrația la oraș a permis o oarecare independență economică a individului și a familiei și prin urmare o diminuare a relațiilor de patronaj.

Taboada-Leonetti identitatea are un statut dublu, psihologic şi sociologic. Pe de o parte, este *sentimentul prin care individul dovedeşte că este un eu diferit de alţii*. Pe de altă parte, este *un ansamblu structurat de elemente identitare care permit individului să se definească într-o situaţie de interacţiune şi să acţioneze în acelaşi timp ca actor social*. Taboada-Leonetti subliniază legătura dintre sociologie şi psihologie, constatând *că nu există o identitate colectivă care să nu fie mai întâi produsă şi activată în sânul identităţilor individuale*[246]. Potrivit opiniei acestui autor, anumite elemente ale identităţii, ca naţionalitatea sau etnia, joacă sau au jucat frecvent rolul de pol organizator, mai ales în cazurile de dominaţie, în care o naţiune sau o clasă dominantă ameninţă viitorul unui popor. Pe de altă parte, Malewska-Peyre îşi axează cercetările asupra imaginii de sine şi dintr-o perspectivă psihosocială. Ea defineşte identitatea ca *un ansamblu organizat de sentimente, de reprezentări, de experienţe şi proiecte de viitor raportate la sine*[247]. Reprezentarea verbalizată a acestei structuri corespunde imaginii de sine. Malewska-Peyre distinge identitatea pozitivă sau negativă. Ea insistă asupra faptului că judecăţile de valoare ale celorlalţi au influenţă asupra imaginii de sine, în special, în situaţia socială în care o reprezentare negativă stereotipizată este atribuită grupurilor de apartenenţă sau rolurilor sociale.

Cele două viziuni ating, după cum vom vedea, problematica studiată de noi în capitolul de faţă, identitatea kurdă.

Chiar dacă în prezent studiile de imagologie sunt axate la noi asupra propriei identităţi naţionale sau a identităţilor regionale, personal, am ales să evadez din

246 I. Taboada Leonetti, „Strategies identitaires et minorités: le point du vue du sociologue”, în C. Camilleri, J. Kastersztein, E. M. Lipianski, H. Malewska-Peyre, I. Taboada Leonetti, A. Vasquez, Stratégies identitaires, Ed. PUF, Paris, 1990, pp. 43-83.

247 H. Malewska Peyre, „Le procesus de dévalorisation de l’identité et les stratégies identitaires”; Ibidem, pp. 111-141.

acest univers local înspre o regiune şi o populaţie mai îndepărtată, aflată în mijlocul Orientului, la confluenţa dintre patru state musulmane cu un rol important în geopolitica zonei. Motivaţia este una foarte simplă, fiind vorba de fascinaţia atât de cunoscută a occidentalului faţă de Orient sau poate doar de simpla atracţie faţă de ceea ce este mai puţin cunoscut nouă.

Abordând această temă a identităţii kurde, considerată de Joyce Blau277 una dintre temele cele mai dificile cu privire la problema kurdă, ne propunem în capitolul de faţă să o explorăm dintr-o perspectivă nouă. Pentru a crea o viziune cât mai largă asupra problemei, am decis desfăşurarea studiului pe trei direcţii de analiză, care reflectă şi structura sa: percepţia de sine, imaginea asupra trecutului şi cea asupra adversarului. Astfel, axându-ne asupra literaturii de secol XX, deci în cea mai mare parte asupra literaturii produse de mişcarea naţională de eliberare şi adoptând metoda analizei de text, vom încerca să conturăm temele, valorile şi simbolurile care predomină identitatea colectivă la kurzi, să determinăm rolul lor ideologic şi funcţia socială pe care o au acestea.

II.1. Percepţia de sine

1. Victimizarea

Una dintre primele teme ale identităţii kurde, cea mai evidentă şi mai uşor sesizabilă la o primă lectură a literaturii lor, este victimizarea. Imaginea de sine, în special, accentul etnic se configurează la kurzi sub semnul opresiunii suferite din partea celuilalt, fie că este vorba despre statul turc, irakian, sirian sau iranian, despre Mustafa Kemal Atatürk sau Saddam Hussein.

Discursul lor identitar cuprinde mai multe ipostaze ale statutului de victime, de oprimaţi, pe care şi-l asumă şi care devine un stereotip major al percepţiei de sine. Ei se autodefinesc ca şi *naţiunea care a suferit şi a fost*

277 Joyce Blau este lingvist, specialist în limba şi literatura kurdă, profesor de limba, literatura şi civilizaţia

kurdă la *Institut Naţional de Langues et Civilisations Orientales* (INALCO), membră a echipei de cercetare *Monde Iranien* a *Conseil Naţionale de Recherche Scientifique* (CNRS), redactor-şef al revistei Études Kurdes.

exploatată într-o manieră plină de ură[248], *popor în jurul căruia s-a făcut tăcere şi continuă să se facă, popor uitat, de mulţi necunoscut sau foarte puţin cunoscut, cu un destin sacrificat*[249], *un popor care a plătit foarte scump în lupta sa pentru libertate*[250], *popor martir*[251].

Ei sunt victime inclusiv ale geografiei. Râvnit pentru bogăţiile sale, *pământul kurzilor a fost de secole scena războaielor*[252] sau a intereselor geostrategice şi politice ale Marilor Puteri.

Considerând Occidentul principal factor responsabil pentru divizarea lor de la începutul secolului XX, în prezent, aşteptările lor se îndreaptă înspre rezolvarea problemei pe care acesta a generat-o sau cel puţin înspre acordarea unei atenţii deosebite acestei chestiuni.

Europa, care poartă o grea responsabilitate istorică şi actuală în ceea ce priveşte soarta dureroasă a poporului kurd, ar trebui să facă din rezolvarea problemei kurde una din priorităţile sale în politica sa în Orientul Apropiat[253].

Kendal Nezan, preşedintele Institutului Kurd de la Paris, face într-una din conferinţele sale chiar o aluzie la discursul demagogic al Europei în privinţa unor valori ca

---

248 * „Avant l'Armistice", Publication de la Ligue Nationale Kurde. Hoybun, nr. 2,1928, p. 5.

249 Emir Khamuran Bedir Khan, Mémorandum sur la Situation des Kurdes et leur Revendications, Paris, 1948, p. 1.

250 Kendal Nezan, „Comment un peuple peut-il survivre sans un état", lucrare prezentată la colocviul Pace Oltre la Guerra, Scuola Grande S. Giovanni Evanghelista, 28 iunie 1991,Veneția, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

251 Ibidem.

252 „The PKK Party Programme (1998)", http://www.hartford-hwp.com/archives/51/169.html., accesat la 15 martie 2007.

253 Kendal Nezan, op. cit.

libertatea, democraţia şi drepturile omului, pe care le pune în opoziţie cu acţiunile reale ale Europei, invocând alături de problema kurdă cea palestiniană şi libaneză.

De ce să nu încerce să aplice în sfârşit valorile democratice şi umaniste atât de proclamate. Este lucrul pe care îl aşteaptă kurzii, palestinienii şi libanezii şi alte popoare dovedite ale Orientului Apropiat din partea europenilor[254].

Foarte interesantă în acest sens este viziunea lui Kani Xulam, preşedintele *Reţelei de Informare Americano-Kurde*, conform căruia vinovaţi pentru soarta nedreaptă a kurzilor nu sunt doar Franţa, Marea Britanie sau Turcia, ci chiar kurzii înşişi. El îşi acuză strămoşii de lipsa unei conştiinţe etnice şi istorice comune, fapt care a permis abuzul asupra lor. Foarte subtil induce ideea că primarea conştiinţei şi a identităţii religioase islamice pentru kurzi a constituit de-a lungul secolelor un factor care a contribuit la conturarea destinului lor actual.

Ştiu că Saladin, un umil kurd l-a învins pe Richard Inimă de Leu, dar mi-aş fi dorit să facă mai mult acest lucru în numele Kurdistanului, decât în numele Islamului. Dacă ar fi fost aşa, noi (kurzii) am fi împreună, iar eu nu maşti aflat în exil... A-ţi nega istoria, nu este un lucru diferit de starea de beţie, nu ştii unde te afli, nu deosebeşti un duşman de un prieten şi eşti norocos dacă scapi de haita de britanici, francezi sau turci. Am fost prinşi cu garda jos...235

Acest citat este de fapt şi o expresie a uneia din temele negative care însoţesc descrierea trecutului şi anume *lipsa unităţii* din societatea kurdă.

În prezent, ei se consideră victime ale pasivităţii puterilor occidentale, care datorită intereselor economice din zonă păstrează tăcerea asupra problemei kurde. Acuzată pentru interesele sale în exploatarea petrolului kurd şi folosirea kurzilor drept instrument pentru a împiedica dezmembrarea Irakului după războiul din 2003,

254 Ibidem.

constatăm că în opinia kurdă rolul jucat de Occident şi în special de Marea Britanie la începutul secolului XX în hotărârea destinului lor este preluat în prezent de SUA.

Irakul posedă... 20% din rezervele mondiale de petrol. Din acestea aproximativ 7% se află pe teritoriu kurd. Washingtonul îl vrea pe tot. La fel ca Marea Britanie îi va sacrifica pe kurzi în favoarea majorităţii arabe pentru a avea un cuvânt de spus în privinţa petrolului din Irak236.

Tot acest fenomen al victimizării, configurându-se în funcţie de imaginea duşmanilor, ni-i dezvăluie pe aceştia, pe măsura evoluţiei discursului identitar kurd. Astfel, kurzii nu sunt doar victime ale puterilor occidentale, ci chiar ai vecinilor lor, turcii, perşii şi arabii, care şi ei, la rândul lor, i-au supus *unui regim de exterminare continuu237*. Victimizarea se asociază treptat cu frustrarea de a fi nedreptăţiţi pe propriul teritoriu, Kurdistan, unde ei se află *din cele mai vechi timpuri ale istoriei233*.[255]

Accentul asupra destinului dramatic se intensifică. Se simte nevoia de a transmite şi de a explica pe înţelesul tuturor tragismul sorţii lor. În acest scop este invocată paralela dintre destinul kurzilor şi cel atât de cunoscut al evreilor. Comparaţia este însoţită în permanenţă de identificarea Turciei, Irakului cu Germania nazistă, a lui Mustafa Kemal şi Saddam Hussein cu Adolf Hitler şi a închisorilor turceşti cu lagărele naziste. Soarta lor este sinonimă cu Holocaustul evreiesc sau mai mult, situaţia kurzilor este chiar mai dramatică decât a evreilor în cel de-al Doilea Război Mondial.

*...speranţele noastre au fost disipate şi acte de teroare fără precedent au copleşit Kurdistanul – o teroare care nu a fost suferită nici măcar de evrei, cehi sau de altă naţiune europeană în climatul regimului hitlerist2*9*.

Tot acest proces de victimizare al kuzilor este în fapt unul de justificare a luptei pe care o duc, de a dovedi legitimitatea cererilor pe care le au, o încercare de

255 Chérif Pasha, Mémorandum sur les Revendications du Peuple Kurde, Ed. Imprimerie A.-G. L'Hoir, Paris, 1919, p. 1.

demonstrare a faptului că sunt fiinţe umane, că merită să fie trataţi cu demnitate şi respect, că au nevoie de dreptul natural al oricărui popor de a-şi folosi limba, de a avea propria istorie, cultură şi propriul teritoriu.

…cei 25 de milioane de kurzi care posedă propria limbă, o cultură şi o istorie multimilenară au dreptul la autodeterminare[256][257].

Este o luptă pentru recunoaşterea firească a existenţei lor, începută încă de la începutul secolului XX şi continuată până azi. Iată cum justifică cererile pentru independenţă, paşa Cherif, reprezentantul kurzilor la Conferinţa de Pace de la Paris, în memorandumul său din 1919, prezentat în acest cadru:

Cerem această independenţă care ni se cuvine de drept şi care singura ne va permite să luptăm pe calea progresului şi a civilizaţiei, să ne exploatăm bogăţiile ţării şi să trăim în pace cu vecinii noştri[258].

Transmutarea accentului asupra suferinţei de la nivel colectiv, la nivel individual este expresia efortului de a sensibiliza opinia publică prin intermediul prezentării unor exemple particulare. În general, este vorba despre povestiri personale, metaforice care semnifică soarta tuturor kurzilor şi sunt un mesaj al opresiunii suferite de întreg poporul kurd.

Una dintre aceste povestiri este cea a unui tânăr kurd, închis într-una din închisorile turceşti, pentru că a refuzat să se dezică de identitatea etnică kurdă. După zile întregi de torturi inumane, el este vizitat de mama sa, însă nu li se dă voie să comunice decât în limba oficială a statului, turca. Întâlnirea dintre cei doi începe, însă fiul nu răspunde la întrebările mamei, care nu cunoştea decât limba kurdă. După minute în şir de tăcere, ea exclamă: O,

256 „Protest of Democratic Party of Kurdistan in Iraq to the chiefs of Missions of the Great Nations in Baghdad”, Bagdad, 30 ianuarie 1947, în David Andrews (coord.), The Lost People of the Middle East, Ed. Documetary Publications, Salisbury, 1982, p. 161.

257 Kendal Nezan, op. cit.

258 Cherif Pașa, op. cit., p. 13.

Doamne, mi-au bătut fiul până la asurzire şi amuţire![259]

Expunerea este încărcată de simboluri. Tânărul kurd condamnat şi suferinţele la care este supus în închisoare semnifică opresiunile la care a fost supus întreg poporul kurd, condiţiile impuse de autorităţi la vizita mamei reprezintă încălcarea drepturilor culturale ale kurzilor, iar exclamaţia mamei din final face referire la atrocităţile autorităţilor turceşti şi la alienarea etnică, culturală şi psihică la care au fost supuşi kurzii.

O altă povestire este cea a unui copil kurd ai cărui părinţi sunt ucişi de autorităţile turceşti pentru că adăpostiseră un luptător de gherilă kurd. Toate acestea se întâmplă datorită trădării unui compatriot. Ajuns la adolescenţă, băiatul, pe numele său, Baran este trimis de bunicul său în Germania, în oraşul Hamburg. Aici el se angajează într-un bar şi trăieşte alături de alţi kurzi şi africani. În timp, el ajunge să îl întâlnească pe trădătorul părinţilor săi, care la rândul său, fusese şi el trădat de turci. Acum, acesta nu are o slujbă şi vinde *trandafiri în culorile naţionale kurde, verde, roşu şi galben*[260]. Deşi îşi regretă fapta, Baran este tentat să îl ucidă, drept răzbunare, pentru moartea părinţilor, însă, în cele din urmă, renunţă la acest gând. Povestirea are un final tragic deoarece Chernor, un băiat african, mic traficant de droguri, cel mai bun prieten al lui Baran, este arestat şi condamnat la deportare. Baran decide să îi sară în ajutor, luând legea în propriile mâini. Cu un pistol el *confruntă o armată întreagă de poliţişti*[261], pentru a-şi elibera prietenul, însă este prins şi supus şi el aceleiaşi pedepse ca Chernor. În concluzie, autorul spune:

Nici Europa nu are loc pentru afurisiţii aceştia de băieţi, kurzi sau africani. Nu aveau atâtea (kurzii şi

259 Kani Xulam, „A Little Bit of Discomfort”, 25 ianuarie, 2004, http://kurdistan.org/Current- Updates/ discomfort012504.html, accesat la 3 iulie 2007.

260 Ibidem.

261 Ibidem.

africanii) *scrupule când Europa a partiţionat Africa şi Orientul Mijlociu de-a lungul unor graniţe bine delimitate, lucru care constituie în fapt sursa problemelor lui Baran şi Chernor*[262].

La fel ca povestirea anterioară şi aceasta, poate chiar mai mult, este încărcată de simboluri şi mesaje. Din nou întâlnim întruchiparea poporului kurd într-un tânăr adolescent cu o soartă tragică, înstrăinat de familie şi de casă. Este şi aluzia la soarta de hoinari, de fugitivi a kurzilor, stereotip întâlnit destul de des în discursul lor identitar şi exprimat prin expresii ca *popor pe caP9 e*.

Întâlnirea cu trădătorul, căruia îi cruţă viaţa, induce ideea caracterului milos, iertător şi drept al kurzilor. Imaginea trădătorului, părăsit şi de turci şi de compatrioţi, care acum vinde trandafiri în culorile naţionale, semnifică soarta la care este condamnat orice trădător al cauzei naţionale. Florile şi culorile lor sunt însă regretul şi întoarcerea înspre valorile naţionale, considerate calea pe care trebuie să o urmeze orice kurd.

Cei doi băieţi, Baran şi Chernor, sunt simboluri ale zonelor din care provin, ale Kurdistanului şi continentului african şi a destinelor a zeci de mii de oameni proveniţi din aceste teritorii, produse ale interferenţei puterilor occidentale.

2. Eroii naţionali

Un aspect al imaginii de oprimaţi a kurzilor, care capătă însă în acelaşi timp şi o funcţie compensatoare, este *identificarea naţiunii cu eroii naţionali*. Victime în lupta pentru eliberare naţională, ei sunt în acelaşi timp exemple ale curajului, demnităţii şi spiritului de sacrificiu kurd. Nu pot să nu mă opresc în acest sens asupra unei figuri centrale a naţionalismului kurd, Leyla Zana, prima femeie kurdă din Parlamentul Turciei. În anul 1994, ea a fost condamnată la cincisprezece ani de închisoare pentru că a îndrăznit să expună în parlament identitatea kurdă, vorbind limba kurdă şi purtând la braţ o panglică în

262 Ibidem.

culorile naţionale kurde.

Pe parcursul anilor săi de detenţie, ea devine pentru kurzi un exemplu de sacrificiu, un simbol al libertăţii şi luptei pentru drepturile omului, un erou naţional, o fiică a poporului kurd. Ea se identifică în scrisorile ei din această perioadă cu suferinţele poporului kurd, în timp ce ea însăşi devine un simbol al oprimării poporului. Are loc o identificare reciprocă între discursul public kurd şi cel individual al Leylei Zana. În scrisoarea ei de mulţumire pentru premiul Raftos pentru Drepturile Omului, ea spune: *Sunt tristă pentru ţara mea devastată, pentru poporul meu suferind, pentru că liderii turci* continuă *să mă trateze ca pe o separatistă şi o trădătoare doar pentru că am o concepţie diferită asupra ţării mele...*[263]

Imaginea ei este una dublă. Ea nu este doar omul politic, militant pentru cauza naţională, ci şi femeia (soţie şi mamă), îndepărtată forţat de soţ şi copii, susţinătoare a emancipării femeilor kurde. Soarta ei simbolizează nu doar soarta poporului kurd, ci şi a femeilor kurde.

În ultimii ani, odată cu dezvoltarea luptei pentru eliberare, femeile au evoluat şi au trecut prin transformări rapide. Femeile kurde au ajuns la acest nivel plătind un preţ mare pentru libertatea lor[264].

Prin scrisorile şi adresările sale din închisoare ea îşi continuă lupta pentru libertatea kurzilor, devenind exponenta şi ambasadoarea discursului pacifist kurd.

Nici asasinatele, nici ameninţările cu moartea nu ne-au redus la tăcere. Am continuat să luptăm pentru dialogul dintre comunitatea kurdă şi cea turcă[265][266].

În spatele graniţelor şi diviziunilor impuse de limbă, religie şi cultură, împărtăşim aceleaşi valori universale ca

263 Leyla Zana, Writings from Prison, Ed. Blue Crane Books, Cambridge, 1999, p. 49.

264 Ibidem, p. 56.

265 Ibidem, p. 17.

263 (10 Leyla Zana, „Writings from Prison. A New Release", ianuarie 2000, http://kurdistan.org/ Leyla/index.html, accesat la 3 octombrie 2006.

libertatea şi drepturile omului... în numele acestor valori vă cer ajutorul pentru a pune capăt tragediei poporului meu...™

Alături de Leyla Zana, care este o figură puternică şi foarte recentă a panteonului de eroi naţionali kurzi, se află toţi kurzii care de-a lungul secolelor au luptat prin mijloace şi pe căi diferite pentru salvarea limbii kurde, a culturii, a tradiţiilor şi a identităţii naţionale kurde. Este vorba despre figuri politice sau religioase, literaţi, cineaşti: Abdullah Öcalan (liderul Partidului Muncitorilor Kurzi), Abdul Rahman Ghasselmou (om politic, lider al Partidului Democratic Kurd din Irak, din 1973), Bedirkhan (şeful unui trib kurd din secolul al XIX-lea, conduce o revoltă împotriva otomanilor), Jalal Talabani (membru al Partidului Democrat Kurd din Irak, fondator al Uniunii Democratice a Kurdistanului, actual preşedinte al Irakului), Şeicul Abdulkadir (lider religios din secolul al XIX-lea, iniţiator al revoltei din 1925), Ismet Cherif Vanly (istoric), Ylmaz Güney (cineast), mullahul Mustafa Barzani (şeful tribului Barzani, figură centrală a luptei de eliberare a kurzilor din Kurdistanul Irakian, în prima jumătate a secolului XX) [267]. Alături de ei sunt toţi cei ce şi-au pierdut viaţa în campania Anfal şi toţi kurzii ucişi în lupta de eliberare naţională.

3. Momentele tragice

Momente precum campania Anfal, în special episodul Halapja, alături de masacrul a 34 de prizonieri kurzi pe 24 septembrie 1996, în închisoarea militară turcă de la Amed, apoi incidentul cunoscut sub numele de *Noaptea celor patru*, adică autoincedierea pe 17 mai 1982 în aceeaşi închisoare a patru kurzi în semn de protest faţă de autorităţi, reprezintă momente dramatice care au contribuit la configurarea conştiinţei de sine tragice, nefericite, victimizante. Sunt momente care acţionează ca un liant pentru kurzii de pretutindeni, indiferent că se află

267 Wedat Kaymak, Les éterneles exilés, Ed. Institute Kurde de Paris, Paris, 1999, pp. 17-194.

pe teritoriul Kurdistanului sau în exil[268]. Ele sunt încorporate imaginii de sine colective şi sunt considerate moşteniri comune ce trebuie transmise generaţiilor viitoare.

...sunt destinate să trăiască în memoria posterităţii atâta timp cât există kurzi în această lume...[269][270]

4. Cifrele

O expresie autodefinitorie frecvent întâlnită în discursul identitar kurd este cea de *cel mai numeros popor fără stat din lumii?*\ Estimările pe marginea numărului total al kurzilor se transformă chiar şi în condiţiile lipsei unor recensăminte în certitudini. Ele diferă de la un autor la altul şi de la o perioadă la alta. Dacă la începutul secolului XX documentele kurde avansau cifre precum nouă milioane de kurzi[271], iar la mijlocul secolului Bedir Khan afirma că, Kurdistanul este locuit de paisprezece milioane[272], în prezent, cifrele oscilează între treizeci şi patruzeci de milioane.

Aceste afirmaţii, exagerate sau nu, au acelaşi scop de a legitima încă o dată cauza luptei de eliberare şi să demonstreze justeţea ei.

Cifrele au însă şi o funcţie compensatoare, fiind menite să demonstreze superioritatea forţei gherilelor kurde în comparaţie cu inamicul. În raportul său asupra situaţiei din Kurdistanul Irakian din 1969, emirul Khamuran Bedir Khan afirmă că în faţa a 15.000 de combatanţi kurzi guvernul irakian şi-a pregătit aproape toată armata, plus 60.000 de oameni care formează brigada cerută Siriei[273].

---

268 Halabja Documents, 1992, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

269 Ibidem.

270 Kendal Nezan, op. cit.

271 Liga Kurdă, Memorandum sur le Kurdistan et Annexes, Paris, 1932, p. 1.

272 3 U6 Emir Khamuran Bedir Khan, Le Dossier Kurdistan du Sud dit le Kurdistan d'Irak, Paris, 1969, p. 1.

273 Ibidem, p. 2.

Cifrele sunt întâlnite foarte des şi în discursul propagandistic al PKK, astfel încât constatăm faptul că numărul soldaţilor turci, uciși în confruntări, depășește în toate statisticile kurde numărul luptătorilor de gherilă PKK. Conform unui raport PKK, din 1984 şi până în 1995 au fost uciși 26.000 de soldaţi turci şi doar 3.600 luptători PKK[274]. Pe de altă parte, se insistă asupra dezastrului social, provocat de forţele armate turceşti în regiunea kurdă. Conform aceluiaşi raport, în aceeaşi perioadă s-au înregistrat 7.000 de civili kurzi uciși, două milioane de refugiaţi şi 2.500 de sate kurde distruse[275].

În acest context, cifrele capătă menirea de a induce vinovăţia şi imaginea de asupritor a Turciei, dar şi de a sugera în acelaşi timp statutul de victime al kurzilor.

5. Teritoriul în ceea ce priveşte nevoia de a compensa şi de a justifica prezentul dureros, identificarea teritorială capătă un loc important în memoria kurzilor. Astfel, este creată imaginea unui Kurdistan bogat din punct de vedere economic şi cultural, de o importanţă strategică deosebită în Orientul Apropiat.

Kurdistanul este *coloana vertebrală a Orientului Mijlociu*[276], *una dintre cele mai fertile regiuni ale pământului, leagăn al civilizaţiei pentru multă vreme, un câmp de luptă pentru multe secole*[277], *veritabilă colonie de materii prime*[278], *regiune abundentă în ape şi păduri*[279],

---

274 „The Balance of War in Kurdistan: More Than 35.000 Dead Since 1984, KURD-A Special Report”, 15 ianuarie 1995, http://www.hartford-hwp.com/archives/51/l52.html, accesat la 8 decembrie 2006.

275 Ibidem.

276 „Memorandum on the Kurdish Question. Brought to the American Legation by a Young Kurdish Officer in the Iraqi Army”, 22 martie 1945, în David Andrews (coord.), op. cit., P-17.

277„ The PKK Party Programme (1998)”, http://www.hartford-hwp.com/archives/51/ 169.html, accesat la 15 martie 2007.

278 TEKOŞER (Union des Travailleurs et Etudiants. Kurdes en Belgique), Kurdistan. Quelques notes sur la Vie Economique et Culturelle, Ed. TEKOŞER, Bruxelles, 1979, p. 7.

279 Abdul Rahman Ghasselmou, Kurdistan and the Kurds, Ed. Collet’s

răscruce între Est şi Vest[280].

Teritoriul devine astfel un motiv de mândrie, dar constituie în acelaşi timp una dintre cauzele opresiunii şi divizării lor. Plasarea strategică şi bogăţiile naturale sunt factori care explică situaţia actuală a kurzilor, de victime ale propriei locaţii geografice.

Existenţa entităţii etnice şi geografice Kurdistan şi apartenenţa la acest spaţiu sunt fapte vii, reale şi dovedite în conştiinţa kurzilor. Într-o scrisoare din 1948, adresată emirului Kamuran Bedir Khan, în calitate de redactor-şef al revistei *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, de către un anume cititor Mansour Chalitta, acesta afirma:

Din punct de vedere politic, Kurdistanul nu mai există azi decât *în amintire şi în speranţă. Dar din punct de vedere moral, el nu a încetat să existe şi să fie măre (515.*

Este incontestabil faptul că Kurdistanul este o entitate geografică, istorică şi lingvistică, dotată cu importante resurse naturale516.

...pământul poporului kurd a fost numit Kurdistan de mii de ani...[281][282]

Folosirea extrem de frecventă a unor expresii precum *ţara noastră518, Kurdistan, pământul nostru519, oraşele kurde*™, este traducerea unei credinţe consacrate, care din punct de vedere al kurzilor nu mai are nevoie de dovezi sau confirmări. Divizarea teritoriului nu a şters din conştiinţa kurdă graniţele simbolice sau imaginare ale statului care în opinia lor se află în prezent *sub ocupaţie străină521.*

Din timpuri imemoriale, Kurdistanul este cunoscut ca şi patria kurzilor, care au trăit în munţi şi văi de milenii, iar divizarea Kurdistanului între graniţe politice nu a

Publishers Ltd., Londra, 1965, pp. 15-17.

280 Union des Travailleurs et Etudiants. Kurdes en Belgique, op. cit., p. 7.

281 „Lettre de Mansour Chalitta adressé à l'Émir Kamuran Bedir Khan", Bulletin du Centre d'Études Kurdes, nr. 1, 1948, p. 1.

282 Abdul Rahman Ghasselmou, op. cit., p. 231.

schimbat cu nimic acest lucru522.

Teritoriul Kurdistanului reprezintă pentru ei nu numai trecutul, dar şi prezentul şi aspiraţiile pentru viitor. Se autodefinesc drept *copii ai Kurdistanului*[283], *aflaţi aici din zorii istoriei*[284], iar visul lor cel mai de preţ este tocmai *independenţa Kurdistanului*[285]. Acest ideal îl regăsim nu numai în literatura intelectuală, ci şi în literatura folclorică kurdă.

Urmaţi cuvântul leagănelor pline de cântecele
Şoptite de mamele eroine, lumina rasei:
Uniţi Kurdistanul, cuceriţi Libertatea
Slăviţi-i pe martiri printr-o nobilă răzbunare[286].

De altfel, o temă evidentă a folclorului kurd este ataşamentul kurzilor faţă de teritoriul lor, faţă de pământul natal, aspect care se transformă treptat în unele cântece populare sau proverbe chiar în sentimente de patriotism.

O *privighetoare într-o colivie de aur nu poate cânta altceva decât*: *O ţară mea natală, ţara mea natală*[287].

Poate să fie Damascul dulce, căci mai dulce este ţara mea[288].

6. Imaginea de sine negativă

La o primă lectură a textelor unor autori kurzi contemporani am avea impresia că percepţia devalorizantă a imaginii de sine este rezultatul propagandei şi al politicilor de asimilare ale statelor în care sunt divizaţi. Chiar dacă acestea au constituit factori, ce au amplificat teme negative ale imaginii de sine ca înapoierea culturală şi lipsa unităţii, se pare că aceste idei apar încă din cele

283 Kani Xualm, op. cit.

284 Ibidem.

285 Ibidem.

286 * „Le Chant du Flambeau”, Bulletin du Centre d'Études Kurdes, nr. 2,1948, p. 24.

287E dward Noel, „The Character of the Kurds as Illustrated by their Proverbs and Popular Sayings”, Bulletin of the School of Oriental Studies, nr. 4, 1920, p. 83.

288 Ibidem.

mai vechi texte kurde.

În 1596, în lucrarea sa, care este prima istorie a naţiunii kurde, *Şerefname*, emirul Şerefhan Bitlisi reproşează divizarea din interiorul naţiunii kurde.

...niciunul nu îl urmează pe altul, nici nu există solidaritate între ei[289].

Ba mai mult, îl citează pe un predecesor al său, Mawlana Saad al-Din, îndrumător al sultanului Murat al II-lea (1574 – 1595), ale cărui afirmaţii întăresc ideea dezbinării kurde.

...fiecare urmându-şi individualismul a ridicat stindardul tiraniei. În izolarea lor de pe vârfurile montane nu acceptă decât unitatea cu Dumnezeu330.

Pe de altă parte, în secolul al XVII-lea, poetul Ehmede Khani, în poemul său *Mem ù Zin*, o altă carte de căpătâi a naţionalismului kurd, induce ideea că, de fapt, tocmai această divizare a societăţii şi a teritoriului, alături de inexistenţa unui stat sunt de fapt cauzele înapoierii culturale care planează asupra naţiunii kurde.

Kurzii nu sunt fără defecte.
Dar sunt orfani şi fără oportunităţi
Nu sunt ignoranţi sau proşti.
Dar sunt nenorociţi şi fără stăpân331.

Cele două stereotipii se intersectează şi se extind în cursul întregii evoluţii istorice şi politice kurde, coagulându-se ca principale teme negative ale imaginii de sine şi în acelaşi timp drept cauze ale paraliziei conştiinţei naţionale şi a neputinţei de mobilizare comună pentru crearea unui stat kurd. Mehrad Izady, istoric kurd, comentează situaţia actuală a problemei kurde, depistându-i una din origini în incapacitatea de a progresa şi de a se solidariza care îi caracterizează.

În multe privinţe, Kurdistanul contemporan demonstrează semne ale unei evoluţii naţionale retardate. Kurzii au încetat să evolueze la începutul anilor '20, în

289 Sharaf Khan Bitlisi, The Sharafnâma or The History of the Kurdish Nation, Ed. Mazda Publishers, Costa Mesa, 2005, p. 42.

timp ce naţiunile vecine au creat o ideologie naţională modernă, o cultură, o istorie, un ethos şi o cultură politică modernă332.

Aceste aspecte nu iau însă amplitudine, ele apar mai mult în discursul kurd ca o simplă conştientizarea a unor elemente negative ale caracterului etnic, fără a se transforma în factori generatori ai unei ruşini de propria condiţie.

7. Revalorizarea identităţii

Imaginile negative, create de străini, stereotipiile atât de răspândite de aceştia ca *spiritul belicos*, *înclinaţia înspre banditism*, *sălbăticia*, *barbaria333* kurzilor, au provocat o reacţie defensivă a acestora. Este vorba despre elabora

330 *Ibidem*, p. 44.

331 Ehmede Khani, *Mem ù Zin*, în Sandrine Alexie şi Hasan Akif (coord. & trad.), Ed. L'Harmattan, Paris, 2002, p. 35.

332 Mehrad Izady, *The Kurds*. *A Concise Handbook*, Ed. Taylor & Francis, Washington, 1992, p. 186.

333 Union des Travailleurs et Étudiants. Kurdes en Belgique, op. cit., p. 19.

rea unei întregi strategii de deconstruire a prejudecăţilor exterioare, care culminează cu sentimentul mândriei de a fi kurd.

Acest stereotip se întâlneşte foarte frecvent în memorandumurile kurde, adresate Conferinţei de Pace de la Paris sau Naţiunilor Unite pe parcursul secolului XX. Textele acestor documente dezvăluie de fapt intenţia de a demonstra Occidentului capacităţile de progres, atributele de naţiune modernă, într-un cuvânt, asemănarea cu lumea civilizată. Scopul final al acestei demonstraţii este justificarea şi legitimarea aderării lor la conceptul occidental de stat naţional independent.

Spre exemplu, memorandumul kurd din 1948, încercând să rectifice ideea mult răspândită, conform căreia *kurzii sunt o naţiune incapabilă să evolueze*, *să se*

organizeze, *compus din triburi montane*, *primitive şi agresive*, aduce ca şi contraargumente, *legătura puternică cu pământul natal*, *stabilitatea*, *grija pentru viaţa civică*, *organizare*, *progres şi coeziune*, toate acestea făcând din kurzi o naţiune demnă de a se alinia celorlalte naţiuni moderne[290].

Pentru a fi mai viabili în viziunea lumii exterioare, kurzii invocă tocmai mărturiile pline de elogii ale unor autori străini, simpli călători, oameni de ştiinţă sau diplomaţi, pentru a contura caracterul pozitiv şi vechimea naţiunii kurde.

În ideea de a-i numi kurzi printre popoarele pasibile de fi convertite la cultura europeană, îmi dau seama că voi întâlni multă rezistenţă. Până acum toate povestirile călătorilor relevă faptul că în spatele minciunilor exterioare se ascunde o lume plină de sensibilitate. Multe mărturii arată că sunt înzestraţi cu inteligenţă naturală şi cu capacitatea de asimilare rapidă şi judecată dreaptă[291].

Acest popor le depăşeşte cu mult pe cele întâlnite în Orient. Temperamentul său este aproape nordic. Kurdul este înainte de toate foarte harnic, ferm şi econom. Apoi este foarte curat, cu condiţia să nu fie foarte sărac. În al treilea rând, este foarte pur din punct de vedere moral, aproape puritan[292].

Aceeaşi practică a invocării afirmaţiilor externe o întâlnim şi în cadrul revistei *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, care în primul număr al apariţiei sale, 1948, dedică multe pagini unor articole cu titluri ca *Poporul kurd văzut de un armenian*, *Poporul kurd văzut de un prieten asirian*, alături de o serie de afirmaţii pozitive ale unor oameni de ştiinţă şi politicieni despre caracterul şi destinul naţiunii kurde. Iată doar câteva exemple din şirul lung de

290 Emir Khamuran Bedir Khan, Memorandum sur la Situation des Kurdes..., p. 1.

291 Martin Hartmann, Fünf Vortrage über den Islam, Leipzig, 1912,p. 236; apud Ibidem, p. 5.

292 W. H. Hay, Two Years in Kurdistan, Londra, 1921, p. 36; apud Ibidem, p. 4.

elogii enumerate în această revistă.

Munţii fascinanţi şi câmpiile blânde ale Kurdistanului, ospitalitatea şi onestitatea kurdă sunt descrise într-o manieră nefavorabilă pentru kurzi, care nu reflectă realitatea. Acesta este rezultatul muncii unor anumite agenţii în lipsa totală a unor centre ştiinţifice kurde™ 7.

Acest popor înzestrat cu un geniu creator al valorilor culturale rămase necunoscute nu numai pentru lumea civilizată, dar şi pentru vecinii săi seculari, care au dezmembrat Kurdistanul şi populaţia sa fără a reuşi cu toate acestea să distrugă prin frontiere arbitrare conştiinţa unităţii naţionale™.

Acelaşi stereotip al demontării prejudecăţilor externe îl întâlnim la fel de frecvent în textele revistei *Hawar* (*Ajutor*) *™ 9*, care avea ca scop popularizarea limbii şi a culturii kurde. Aici remarcăm alături de sublinierea asemănărilor cu Occidentul şi semnalarea unor diferenţe faţă de acesta. Aceste diferenţe nu se transformă în atribute negative ale imaginii de sine, ci mai degrabă sunt asimilate unghiului pozitiv al auto-percepţiei, mai exact capacităţii de conservare a propriilor tradiţii. Tot acest discurs dezvăluie dorinţa şi scopul final de integrare în tiparele modernităţii.

Evident, şi noi, kurzii, aspirăm să ne modernizăm, iar adoptarea alfabetului latin este o dovadă în acest sens. Totuşi vrem să subliniem că în starea noastră actuală nu ne asemănăm cu europenii şi suntem diferiţi de ei prin obiceiuri, cutume şi prin caracterul propriu rasei noastre.

Grija noastră de a fi veridici ne obligă să zugrăvim portrete reale asupra obiceiurilor şi modului nostru de viaţă. Spre exemplu, ne este mult mai simplu să mâncăm orezul cu o lingură bună decât delicat cu o furculiţă.

Pe de altă parte, pentru noi este un lucru natural ca femeile să se bucure de libertate, lucru pe care nu îl

întâlnim la alte popoare orientale[293][294].

Remarca referitoare la statutul femeilor kurde reprezintă de fapt expresia unui alt stereotip identitar, întâlnit în articolele *Hawar* şi nu numai, şi anume distincţia kurzilor de celelalte popoare orientale. Spre exemplu, într-un articol din anul 1932, referitor la folclorul kurd, se afirmă că motivul pentru care limba kurdă s-a păstrat intactă a fost imposibilitatea arabilor de la deşert de a penetra habitatul montan al kurzilor. În acest fel, ei subliniază nu numai distincţia faţă de arabi, dar şi capacitatea lor de autoconservare despre care vorbeam mai înainte şi rezistenţa la asimilare[295]. Această din urmă temă este reluată adesea în textele *Hawar*, cel mai mult în contextul articolelor despre obiceiurile şi folclorul kurd.

Poporul kurd este unul din acelea care şi-au conservat intacte pe parcursul secolelor obiceiurile şi cutumele patriarhale, printre care figurează şi faimoasa ospitalitate...[296]

De altfel, folclorul kurd, prin capacitatea sa de a se păstra intact de-a lungul secolelor, devine unul dintre argumentele majore invocate pentru a demonstra impenetrabilitatea culturii kurde şi a existenţei distincte ale naţiunii kurde, fiind reluat şi în articolele *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*.

Printre numeroasele naţionalităţi care populează Asia Minoră, kurzii, avându-şi originile într-o rasă nobilă şi-au păstrat intacte tradiţiile, cutumele, limba şi cultura[297].

Foarte interesantă în acest sens este opinia unui

293 Yusuf Malek, „Le peuple kurde vu par un ami assyrien", în Bulletin du Centre d'Études Kurdes, nr. 1,1948, p. 4.

294 Emir Aii Celadet Bedir Khan, „Notices sur la littérature, moeurs et coutumes kurdes", Hawar, nr. 1,1932, p. 10.

295 Idem, „Le Folklore Kurde", Hawar, nr. 3, 1932, p. 10.

296 Idem, „L'hospitalité kurde. Une femme chef de tribu", Hawar, nr. 6,1932, p. 7.

297 W. J. R. Thorbecke, „Kurdistan et la question kurde", în Bulletin du Centre d'Etudes Kurdes, nr. 1, 1948, p. 9.

intelectual kurd, Semket Zulfi, care realizează în 1935 un memoriu despre îmbrăcămintea kurzilor, cu ocazia colectării unor obiecte tradiţionale kurde pentru *Muzeul de Etnografie din Paris*. Vorbind despre culorile care predomină în costumul tradiţional kurd, roşu, verde, galben, culori tari, considerate de unii autori occidentali semne ale primitivismului, el contrazice această teorie punând preferinţa kurzilor pentru aceste culori tocmai pe seama capacităţii de conservare a tradiţiilor şi de păstrare a particularităţilor specifice culturii lor[298].

În consolidarea distinctivismului kurd faţă de restul orientalilor sunt invocate şi particularităţile islamului practicat de kurzi, care constă în păstrarea unor elemente ale religiei antice kurde zoroastrianiste. Astfel, devotamentul religios atenuat al kurzilor sau sărbătoarea Anului Nou Kurd, Newroz (21 martie) devin, în contextul revalorizării identităţii, semne ale caracterului distinct kurd. În acest fel, ei încearcă să dovedească existenţa lor culturală separată în raport cu vecinii lor, cu statele care îi încorporează şi care le reneagă existenţa etnică.

Religia islamică rămâne religia majoritară a kurzilor, dar este considerată în unele texte ca un factor care i-a îndepărtat pe kurzi de adevărata lor identitate, cea etnică, de propria limbă, de religia lor primară, zoroastrismul. Islamul este în acelaşi timp factorul care a stat la începutul secolului XX în calea mobilizării pentru crearea unui stat kurd independent.

Religia islamică, pentru a şterge urmele vechii religii a kurzilor, mazdanismul sau religia lui Zoroastru – cum făcea cu toate popoarele pe care le cucerea – a adus termeni şi expresii noi de teologie, care au permis constituirea unei noi literaturi teologice, care făcea parte din noua dogma[299].

298 Semket Zulfi, L'habillement des kurdes, Memoriu realizat cu ocazia colectării de obiecte kurde în Djezireh (Siria) de căpitanul Pierre Rondot pentru Muzeul de Etnografie din Paris, mai 1935, Fond Pierre Rondot, Arhiva Institutului kurd de la Paris.

299 Emir Celadet Bedir Khan, „Le Folklore Kurde", Hawar, nr. 3,1932, p. 1

Tema distinctivismului faţă de vecini este de fapt şi un laitmotiv al memorandumurilor şi scrisorilor adresate Marilor Puteri, reprezentând una din justificările cererilor de independenţă şi dovada erorii săvârşite prin Tratatul de la Lausanne. În textul memorandumului prezentat în 1946 miniştrilor de externe ai Marilor Puteri reuniţi la Paris, argumentându-se dorinţa de creare a unui Kurdistan liber, unit şi independent se afirma:

Este vorba despre un grup omogen, kurzii fiind net distincţi de vecinii lor întrucât ei prin rasă şi limbă aparţin grupului indo-european... ne aflăm în faţa unui popor puternic unit care şi-a afirmat puternic dorinţa de independenţă naţională[300].

Un alt exemplu este o petiţie din 1945, adresată de şefii tribali din două provincii kurde din Iran, Naţiunilor Unite. Combătând exterminarea populaţiei şi a culturii kurde în Iran, se afirma:

Suntem kurzi. Avem tradiţii diferite

Nu mai există şi alte comunităţi diferite prin obiceiuri, limbă şi tradiţii care au o existenţă liniştită sub guvernări tolerante?[301]

Un aspect ce nu poate rămâne nesemnalat, aflat în strânsă legătură cu evenimentele politice şi cu orientarea ideologică kurdă din ultimii douăzeci de ani, este asocierea acestei redeşteptări naţionale, acunoaşte rii, a ridicării din ignoranţă şi primitivism cu marxismul. Difuzia ideologiei PKK înspre palierele intime ale societăţii contemporane kurde se regăseşte foarte sugestiv în versurile unui cântăreţ kurd foarte popular, Şivan.

10.

300 „Memorandum présenté le 26 juin 1946 aux Ministres des Affaires Étrangères des Grandes Puissances, réunis à Paris”, Bulletin du Centre d’Êtudes Kurdes, nr. 6,1949, p. 25.

301 „Petition Submitted by the Chiefs of the Opressed Kurdish tribes, the Citizens of Meriwan and Oram an, (two kurdish provinces from Iran), to Their Excellencies, the American Ambassador, the British Ambassador, the Diplomatic Representatives of the United Nations”, 6 septembrie 1954, în David Andrews (coord.), op. cit., p. 43.

Vreau ca un erou
Vreau ca un leu
Să ridic capul în sfârşit, să cunosc lumea
Dorinţa lui Marx
Dorinţa lui Lenin
Trăiască Kurdistanul
Moarte Colonizatorului343

În contextul presiunii politicilor asimilaţioniste şi a negării existenţei kurzilor de către statele în care sunt divizaţi, tot acest proces de revalorizare a identităţii kurde cunoaşte o intensificare şi transformarea într-un instrument de rezistenţă naţională. Astfel, cultura kurdă şi toate elementele ei, folclorul, limba, îmbrăcămintea tradiţională, devin simboluri în lupta împotriva asimilării şi opresiunii.

Exemplul cel mai simplu şi mai concludent este Newroz (Anul Nou Kurd), a cărui celebrare se transformă aproape în fiecare an în manifestări împotriva opresorilor. Deşi este o sărbătoare interzisă atât în Turcia, cât şi în Iran, prin serbarea sa este exprimată sfidarea autorităţilor şi mândria identităţii culturale separate. Newroz devine astfel un canal de consolidare a unităţii naţionale. La fel, textele unor cântece cum este şi cel al lui Şivan, citat mai sus, devin mijloace de comunicare, mobilizare şi incitare naţională.

De fapt, întregul proces de construire a identităţii de sine la kurzi este marcat de imaginea opresorului, a duşmanului, a opresiunii, a suferinţei provocate de alteritate. Revalorizarea atributelor identitare reprezintă probabil punctul culminant al unei reacţii defensive şi a unei revolte interioare colective, care a început să apară la scurt timp după divizarea din 1923 şi care a evoluat cu din ce în ce mai multă intensitate până în prezent.[302]

II.2. Imaginea asupra istoriei

Trecutul este în primul rând un instrument în efortul

302 Union des Travailleurs et Etudiants. Kurdes en Belgique, op. cit., p. 34.

de legitimare a mişcării naţionale kurde şi de creare a unui stat independent, înscriindu-se în acelaşi timp în două segmente ale imaginii de sine. Pe de o parte, se încadrează aspectului pozitiv al imaginii de sine, istoria *reprezentând dosarul trecutului nobil, de pe vremea când era unit*[303]. Pe de altă parte, se integrează aspectului victimizant dezvoltat mai sus, în contextul în care trecutul este zugrăvit ca *un dosar al luptelor, al apărării obstinate din perioada aservirii sale, ca un dosar al zdrobirii sale, care la ora actuală îl condamnă la dispariţie, la mizerie, la abandonul tradiţiilor, resurselor şi limbii lor, chiar a numelui lor*[304].

Prima perspectivă, aceea a imaginii de sine pozitive, cuprinde perioada antichităţii şi se întinde până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când kurzii încep să îşi piardă autonomia faţă de Poarta Otomană, culminând cu divizarea lor din 1923. Tot acest interval temporar este împărţit în istoriografia kurdă în etape istorice dominate de teme caracteristice fiecăreia din ele, care, în cele din urmă reprezintă demonstraţia unei concluzii aparent prestabilite.

Perioada antichităţii, spre exemplu, este axată în istoriografia kurdă asupra discuţiei referitoare la originea medă a kurzilor şi la depistarea primei menţiuni a kurzilor. Considerându-se urmaşi ai mezilor, întemeietori ai unui *regat independent, puternic în lumea antică*[305], aflaţi în inima Orientului încă din secolul VII î.Hr.[306], kurzii încearcă să demonstreze vechimea existenţei lor ca naţiune şi ca o cultură distinctă a Orientului. În întărirea acestei idei sunt invocate primele menţiuni ale etnonimului de *kurd*. Extrem de frecventă este menţionarea unui citat

303 Emir Khamuran Bedir Khan, Memorandum sur la Situation des Kurdes..., p. 1.

304 Ibidem.

3053 äl * „Bref regard historique”, Brouska. Bulletin du Comité de Solidarité avec le Kurdistan, nr. 1, 1986, p. 1.

306 TEKOȘER (Union des Travailleurs et Etudiants. Kurdes en Belgique), Dossier Kurdistan, Ed. TEKOȘER, Bruxelles, 1988, p. 23.

din lucrarea *Anabasis* a lui Xenophon, care în anul 401 î.Hr. Întâlneşte o populaţie numită *karduchoi*, termen din care derivă azi acela de kurd. Foarte interesant în contextul acestui citat este unghiul din care prezintă această întâlnire. Spre exemplu, Abdul Rahman Ghasselmou accentuează latura eroismului şi vitejiei acestei populaţii, *karduchoi*, care în războiul cu grecii a reuşit să întoarcă 10.000 de soldaţi din Persia în Grecia[307].

Pe de altă parte, istoricul Mehrad Izady subliniază caracterul independent al acestei populaţii, invocând fraza lui Xenophon, care surprinde acest aspect.

…ei sunt complet independenţi şi nu plătesc niciun tribut regilor persani…554

Motivul independenţei ca valoare solidă în construcţia mentală identitară a kurzilor îl întâlnim şi în viziunea asupra perioadei medievale, poate chiar mai accentuat decât în discursul asupra istoriei antice. Astfel perioada stăpânirii musulmane este considerată perioada principatelor autonome, o etapă prosperă din punct de vedere politic şi cultural. Iată una din descrierile acestei perioade:

Kurdistanul s-a acoperit de principate independente şi înfloritoare în cadrul unui vast imperiu musulman care nici măcar nu le controla. Cele mai cunoscute dinastii, conducătoare ale acestor principate, au fost: Chedadit (fondat în 951), Hesenweyhid (959), Merwanid (990 – 1096), Ayubid (1169 – 1250) 555.

Enumerarea dinastiilor se vrea o dovadă a existenţei statale kurde încă din secolele X-XII. Mai mult, se sugerează faptul că în această perioadă teritoriul Kurdistanului a avut chiar o identitate culturală şi economică.

În toată această perioadă… Kurdistanul a fost o ţară prosperă. Oraşele erau dotate cu şcoli, cu vaste palate, cu facultăţi de teologie, cu biblioteci, cu clădiri imense, cu poduri decorate artistic, cu fântâni, cu canalizări, cu băi

307 Abdul Rahman Ghassemou, op. cit., p. 34.

publice…556

Încercându-se consolidarea ideii de prosperitate a teritoriului kurd, se recurge la metoda citatelor unor călători din acea epocă. Unul dintre aceştia este Alexandre Jaba, care, în 1860, în lucrarea *Antologie de texte kurde*, afirma: *Exista încă din această perioadă un număr mare de şcoli în Kurdistan şi se manifesta un interes deosebit pentru ştiinţe. În toate oraşele, provinciile şi satele din Kurdistan nu puteam să nu întâlnim una, două, trei sau chiar mai multe şcoli. Adevărul este că guvernanţii şi localnicii îşi protejează şcolile şi savanţii. Am întâlnit profesori distinşi la Djezireh, Imadi, Soran şi în alte locuri. Pentru a fi licenţiat trebuia să urmezi douăsprezece cursuri diferite*.

Perioada secolelor XIII-XV este pusă sub semnul invaziilor turceşti şi mongole, sugerându-se că, în ciuda acestor vicisitudini ale istoriei, kurzii au fost tot timpul autonomi, au reuşit să îşi păstreze chiar independenţa până la mijlocul secolului al XIX-lea[308]. Până şi perioada divizării între Imperiul Persan şi Imperiul Otoman, cuprinsă între secolele XVI şi începutul secolului XIX, este considerată, de fapt, o sursă de intensificare a sentimentelor naţionale kurde. Existenţa unei conştiinţe etnice kurde distincte, încă din această perioadă, este un fapt evident, iar evoluţiile secolului al XIX-lea nu fac decât să confirme acest lucru. Nemulţumirile acumulate sub stăpânirea otomană şi persană, care au culminat cu restrângerea autonomiei principatelor de către Poarta Otomană în secolul XIX-lea, constituie în viziunea kurdă un factor decisiv al insurecţiilor naţionaliste şi în manifestarea clară a dorinţei de creare a unui stat independent.

Sentimentul naţional kurd s-a consolidat după această faimoasă divizare în două părţi. De fapt, împărţirea a avut drept consecinţă crearea unei puternice dependenţe de exterior şi nemulţumirea kurzilor a devenit

308 Ibidem, p. 3.

ferventul mişcării naţionale de pe parcursul secolelor XIX-XX?" [309]!

Deşi se afirmă că *necesitatea unui Kurdistan independent a fost formulată pentru prima dată în 1821 – 1829, de Amir Badr Khan*[310], unii autori, pentru a consolida ideea existenţei unei conştiinţe etnice kurde timpurii, citează un fragment din poemul *Mem û Zin*, scris în secolul al XVII-lea. Interpretarea acestui fragment sugerează conturarea încă din această perioadă a dorinţei de creare a unui stat kurd independent, cel puţin la nivelul elitei intelectuale a vremii.

Dacă am fi avut un rege
Şi Dumnezeu i-ar fi dat o coroană pe potrivă
Şi un tron i-ar fi fost încredinţat
Un destin norocos s-ar fi întrezărit pentru noi[311]

Întregul discurs asupra istoriei se constituie ca o demonstraţie a existenţei unei conştiinţe etnice kurde distincte şi a faptului că independenţa şi libertatea au reprezentat dintotdeauna pentru kurzi principii pentru păstrarea cărora au trecut de-a lungul secolelor prin numeroase dificultăţi.

Îi regăsim astfel şi în cadrul viziunii asupra trecutului în ipostaza de victime, de această dată, ale evoluţiei istoriei.

În contextul discursului istoric, însă acest neajuns este compensat, pe de o parte, de afirmarea unei capacităţi extraordinare de regenerare a forţelor şi de continuare a luptei pentru adevăr şi libertate, virtuţi cu care poporul kurd se confundă. În consolidarea acestei demonstraţii şi mai ales pentru legitimarea ei, se recurge de multe ori la afirmaţii ale unor scriitori străini.

Evenimentele istorice au fost dure pentru poporul kurd ale cărui merite şi angoase trec nepercepute în

309 Ibidem.

310 * „Bref regard..Brouska. Bulletin du Comite de Solidarité avec le Kurdistan, nr. 1,1986, p.3.

311 Ehmede Khani, op. cit., p. 31.

mijlocul atâtor bulversări şi catastrofe. El însă întoarce foaia tot timpul şi face cunoscut Lumii întregi acest lucru atât de simplu şi de rar în acelaşi timp: adevărul561.

Conştiinţa sa naţională s-a reafirmat în ciuda tuturor persecuţiilor şi acest popor întreprinzător şi cavaleresc s-a concentrat până în zilele noastre să îşi recâştige libertatea confiscată562.

Pe de altă parte, însă, acest opresiuni atât din trecut, cât şi din prezent sunt factori care generează reacţia invocării unei istorii pe cât de nedrepte, pe atât de pline de eroism.

Cavalerismul, aspiraţiile, generozitatea.

Bărbăţia, zelul şi curajul

Sunt caracteristici ale triburilor kurde.

Ei au devenit faimoşi prin sabie şi aspiraţii565

Astfel, nevoia compensării statutului de victime o regăsim şi în accentuarea rolului decisiv, jucat de kurzi în evenimentele istorice din zona, din antichitate şi până în timpurile moderne.

Destinul kurzilor a fost adesea acela de a propune lumii arabo persane şefi viguroşi, începând cu Bedr ibn Hasanawaiki, aflat în fruntea Mediei, în secolul III, până la colonelul Husni Zaim, autorul primei lovituri de stat siriene din 1949564.[312]

În strânsă legătură cu acest aspect al importanţei rolului istoric al kurzilor în zonă este şi motivul priceperii militare, întâlnit în discursul asupra istoriei, chiar dacă nu atât de frecvent ca şi cel predominant al independenţei şi conştiinţei etnice. Această virtute este considerată o moştenire cu rădăcini adânci în trecut, care coboară până în anul 2000 î.Hr. Într-un memoriu din 1945, adresat de către un ofiţer al armatei irakiene, *Delegaţiei Americane de la Bagdad*, se afirma:

Purtând lupte continue cu vecini puternici ca babilonienii, hitiţii şi asirienii, triburile kurde nu s-au

312* „Généralités sur les Kurdes: Habitat, Dénombrement, Histoire”, Bulletin du Centre d’Études Kurdes, nr. 12,1950, p. 9.

supus niciodată vreunui cuceritor. L-au ajutat pe Cyrus să cucerească Ninivele şi Babilonul. În timpul Imperiului Persan Ahemenid s-au bucurat de privilegii şi li s-a încredinţat garda templelor lui Zoroastru. Xenophon, în timpul retragerii sale, s-a lovit de opoziţia kurzilor. Au rezistat cu succes turcilor şi s-au bucurat de o poziţie importantă în perioada sasanidă[313].

În spiritul aceleiaşi idei a priceperii militare a kurzilor, Abdul Rahman Ghasselmou, vorbind despre perioada principatelor autonome, subliniază şi el rolul important în desăvârşirea operelor de cucerire ale marilor imperii.

...kurzii datorită spiritului lor militar de excepţie, adesea au adus servicii importante în acest sens conducătorilor nekurzi. Încă din această perioadă a început să fie pusă în aplicare dezastruoasa politică îndreptată împotriva kurzilor, de exploatare a serviciilor lor în războaie, incitându-i împotriva altor naţiuni şi provocând uneori discordie chiar între triburile kurde[314].

Vis-à-vis de superioritatea militară a kurzilor, Mehrad Izady induce ideea că gherilele peshmerga din Irakul contemporan sunt de fapt o tradiţie de origine medă.

Un element crucial în succesul epocii a fost tactica genială a mezilor de a folosi miliţii şi gherile în lupte. Aceştia erau numiţi kâra în inscripţia antică de Behistun din sudul Kurdistanului. Este cea mai timpurie menţionare a acestei tactici militare, care a devenit forma preferată de apărare în Kurdistanul de azi sub forma luptătorilor peshmerga şi a gherilelor[315].

Mesajul transmis prin intermediul acestui stereotip al superiorităţii militare este că kurzii au adus *numeroase contribuţii culturale şi militare civilizaţiei Orientului*

313 „Memorandum on the Kurdish Question..în David Andrews (coord.), op. cit., p. 17.

314 Abdul Rahman Ghasselmou, op. cit., p. 36.

315 Mehrad Izady, op. cit., p. 32.

antic[316]. Scopul acestui mesaj este demonstrarea vechimii naţiunii şi culturii kurde, ceea ce legitimează încă o dată cererea lor justă de a li se reda independenţa, o valoare atât de preţuită încă din antichitate. Deşi kurzii recunosc că pierderea independenţei este rezultatul divizărilor interne din societatea kurdă, nu se omite, după cum am văzut în citatul de mai sus, că aceste diviziuni sunt de fapt rezultatul manipulărilor meschine ale unor puteri externe.

Un ultim element care se integrează imaginii de sine pozitive, este Tratatul de la Sèvres (1919), considerat un eveniment istoric, un punct de referinţă în istoria kurdă, de o mare importanţă, care acordă recunoaşterea internaţională a naţiunii kurde şi care constituie temeiul juridic al cererii de creare a unui stat kurd.

Tratatul de la Sèvres, încheiat cu Turcia pe 10 august 1920, prin articolele 62 şi 64 asigura kurzilor o recunoaştere internaţională şi admitea legitimitatea revendicărilor lor naţionale. Kurzii nu vor înceta să facă referire la acesta[317].

Cel de-al doilea segment al imaginii de sine, în care se integrează viziunea asupra istoriei, acela al victimizării, cuprinde perioada secolului XX. Tratatul de la Lausanne, care nu mai face referire la kurzi, marchează intrarea în această nouă etapă istorică, aflată sub semnul oprimărilor, a politicilor de asimilare ale statelor, în care sunt divizaţi, a privării de orice drepturi a poporului kurd. În viziunea asupra acestei perioade, imaginea duşmanului se conturează extrem de puternic, devenind tema principală a discursului kurd asupra istoriei recente.

II.3. Imaginea adversarului

Fiind una dintre temele inerente discursului identitar kurd, imaginea adversarului cuprinde elemente ciclice ale mentalităţii colective kurde. Acest lucru demonstrează, în

316 * „Bref regard...”, Brouska. Bulletin du Comite de Solidarité avec le Kurdistan, nr. 1, 1986, p. 2.

317 Koma Zozan, Un regard sur les Kurdes et le Kurdistan, Paris, 1980, p. 2.

fapt, după cum vom vedea, perfecta concordanţă a percepţiei duşmanului cu desfăşurarea evenimentelor istorice.

În poemul *Mem ù Zin*, scris în secolul al XVI-lea, în perioada confruntărilor dintre perşi şi otomani, pentru controlul asupra teritoriului kurd, autorul Ehmede Khani, în contextul uneia dintre primele definiri ale conceptului de stat kurd şi a afirmării necesităţii independenţei kurde, vede aceste două elemente ca şi condiţii *sine qua non* ale emancipării kurde, dar şi ale îndepărtării şi anihilării adversarilor. El face astfel o identificare clară a adversarilor pentru perioada respectivă şi a atitudinii oponente a kurzilor faţă de ceea ce consideră a fi exploatarea de către aceste două imperii.

Dacă am fi avut un rege
Aceşti turci nu ne-ar înfrânge.
Nu am deveni prăzi pentru Bufniţe.
Nu am fi condamnaţi şi fără casă înfrânţi şi subjugaţi de turci[318]
Aceşti beţivi şi ageamii (turcii şi perşii) …
Ambele părţi au făcut din poporul kurd
O ţintă a săgeţilor destinului[319].

În ciuda golului de trei secole, în care literatura kurdă devine practic aproape inexistentă, la începutul secolului al XIX-lea, tema exploatării şi a opresiunii turceşti revine odată cu producţiile literare kurde, mai mult publiciste în această perioadă. Unul dintre cele mai elocvente exemple este primul jurnal kurd, *Kurdistan*, apărut în 1898 la Cairo, în care imaginea turcilor ca şi adversari apare sub forma unui discurs, care accentuează caracterul represiv al domniei sultanului Abdulhamid şi a întregului aparat de stat, aflat în slujba acestuia. Datorită criticilor îndreptate împotriva acestui regim politic şi chiar împotriva persoanei lui Abdulhamid, redactorul-şef al jurnalului, Miqdad Midhet Bedirkhan, va fi expulzat din

318 Ehmede Khani, op. cit, p. 14.
319 Ibidem, p. 13.

Egipt la intervenţia sultanului, întorcându-se în Istanbul, el va încerca să redifuzeze jurnalul, dar eforturile sale vor fi din nou zădărnicite de autorităţi. În legătură cu acest lucru, fratele lui Bedirkhan scria:

Fratele meu a fost cel care s-a ocupat de publicarea acestui jurnal, dar împăratul (Abdulhamid) nu l-a lăsat să rezideze în Egipt. S-a întors în Istanbul, unde publicarea jurnalului său a fost din nou interzisă[320].

Reacţia la această difuzare dinspre jurnal înspre publicul cititor a acestor atitudini oponente faţă de regimul şi autorităţile otomane, demonstrează că acestea nu erau doar apanajul unui grup restrâns care încerca să îşi canalizeze ideile înspre mase. Iată ce scria un notar din Dyarbakir, revistei *Kurdistan*.

Apariţia jurnalului Kurdistan ne-a bucurat foarte mult. Dar, autorităţile locale (prefectura, poliţia) ne împiedică să îl citim şi îl interzic. Îi închid şi îi torturează pe cei care îl citesc[321].

Divizarea din 1923 produce o radicalizare şi o extindere a discursului asupra adversarului, a cărui imagine, acum plurală, devine din ce în ce mai conturată şi mai precisă. Deşi formele, simbolurile şi personificările acestor adversari variază de la un individ la altul, de la un grup politic sau social la altul, identificăm aceleaşi personaje negative.

Imaginea turcilor cuceritori din secolul al XVI-lea este înlocuită acum de o Turcie care le neagă existenţa, iar cea a perşilor de un Iran represiv. Irakul şi Marile Puteri sau Occidentul reprezintă elementele noi ale discursului asupra adversarului în contextul divizării kurzilor şi a creării unei mişcării naţionale la începutul secolului XX. Această variaţie a formelor pe care le ia imaginea duşmanului este, de fapt, reflecţia experienţelor şi a aspiraţiilor personale sau de grup.

Avem, pe de o parte, discursul oficial, reflectat în

320 *, Kurdistan, nr. 6,1898, p. 2.

321 *, Kurdistan, nr. 14, 1898, pp. 1-2.

documente politice şi în presă, care ne oferă o perspectivă mai generală, mai politizată asupra adversarului. În cadrul acestuia se depistează două tendinţe. Pe de o parte, una neutră, caracteristică mediilor intelectuale naţionaliste din Occident, a cărui reprezentant este Kamuran Bedir Khan şi implicit revista apărută la Paris, în 1948 sub conducerea sa, *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*. Pe de altă parte, adoptarea ideologiei marxiste de către majoritatea grupărilor politice kurde pe parcursul secolului XX duce la conturarea unor caracteristici specifice unui discurs de stânga. Această tendinţă a debutat la începutul anilor 1930, 1940 prin partide precum PDK şi PDKI, în Irak, respectiv Iran, pentru a atrage apoi în jurul anilor 1960, 1970 în orbita sa şi mişcarea kurdă din Turcia. Deşi imaginea adversarului coincide în cele două tendinţe discursive, ca teme şi abordări, viziunea marxistă, cum vom vedea, este una mai agresivă, mai propagandistică, specifică mişcărilor radicale.

Unul din elementele general-valabile, specifice acestui discurs oficial este focalizarea asupra rolului jucat de Marile Puteri în divizarea Kurdistanului. Acestea sunt considerate principalul artizan al problemei kurde, accentuându-se imixtiunea abuzivă în hotărârea destinului kurzilor şi al altor naţiuni la sfârşitul Primului Război Mondial.

Politica Puterilor care a deşirat şi a ruinat multe patrii şi înainte *şi după kurzi nu va fi mişcată de dovezile propriei injustiţii. Asta pentru că noţiunea de justiţie internaţională nu a penetrat încă civilizaţia.*

Dar naţiunile civilizate nu pot rămâne indiferente, cred, la grandoarea unui popor atunci când îi vor cunoaşte manifestările şi posibilităţile.

Doresc, dragul meu emir, ca acest nou buletin pe care îl stabiliţi în mijlocul lumii civilizate să îndeplinească cu succes misiunea de a le elucida asupra poporului dvs.37 i.

Kurzii le acuză de injustiţie, oportunism, primatul

propriilor interese economice şi strategice, ipocrizie în practica politicii externe şi nu în ultimul rând de înşelarea promisiunilor de aplicare a principiilor wilsoniene de autodeterminare şi independenţă a oricărui popor. Apelul la valorile democratice, ca dreptul oricărui popor la autodeterminare sau respectarea drepturilor omului, nu sunt în viziunea kurdă decât parte a discursului demagogic, practicat de Occident. Iată ce se afirma într-un memorandum al Partidului Rizgary (Kurdistanul Irakian), adresat în 1946 Naţiunilor Unite:

Poporul kurd, la fel ca şi alte rase persecutate, şi-a pus mari speranţe în principiile Cartei Atlanticului, în declaraţiile de la Yalta, Teheran şi Potsdam alături de declaraţiile liderilor Naţiunilor Unite cu privire la garantarea independenţei şi libertăţii şi anihilarea oricăror forme de persecuţie.

Am sperat ca, Conferinţa de Pace şi ONU vor dovedi mai mult spirit justiţiar în rezolvarea problemei kurde decât prin nedreptul Tratat de la Lausanne şi deciziile Ligii naţiunilor; la scurt timp după încheierea Primului Război Mondial, speranţele noastre s-au disipat şi acte de teroare fără precedent au copleşit Kurdistanul[322323].

Treptat, imaginii negative a Marilor Puteri îi este asociată cea a Turciei şi Irakului. Se conturează astfel o *Axă a Răului*, formată din Marea Britanie, Franţa, Turcia, Irak şi Iran. Se încearcă justificarea sentimentului trădării de către Occident, a înşelării promisiunilor de eliberare de sub dominaţia otomană. În acest scop sunt invocate documente diplomatice care să demonstreze discrepanţa dintre discursul oficial occidental şi acţiunile diplomatice reale ale acestuia.

Din păcate, armistiţiul de la Moudros (30 octombrie 1918) a fost semnat printr-o declaraţie comună, la 8

322 „Lettre de Mansour Chalitta ...",în Bulletin du Centre d'Êtudes Kurdes, nr. 1,1948, p. 1.

323 „Protest of Democratic Party of Kurdistan in Iraq to the chiefs ..in David Andrews (coord.), op. cit., p. 160.

noiembrie 1918, Franţa şi Marea Britanie afirmau că nu au alt scop decât completa şi definitiva eliberare a popoarelor îndelung oprimate de turci şi stabilirea unor guverne şi administraţii naţionale a căror sursă de autoritate să fie libera iniţiativă şi alegere a populaţiilor autohtone33.

Era vorba despre stricta aplicare a principiilor wilsoniene. Era firesc, prin urmare, ca kurzii să obţină independenţa naţională. Iar, pe de altă parte, vedem că eforturile britanice nu aveau ca scop în realitate decât detaşarea teritoriului kurd de sud-est (vechiul vilaiet *Moşul), de restul Kurdistanului pentru a-l alipi împotriva voinţei unanime a populaţiei Irakului, noua entitate naţională de esenţă arabă*[324].

Fragmentul de publicistică de mai sus face aluzie în special la eforturile Marii Britanii, după Primul Război Mondial de a integra vilaietul Moşul Irakului şi de a beneficia în acest fel de resursele petroliere din zonă. De altfel, subiectul implicării Marii Britanii în trasarea graniţelor din zonă, la sfârşitul Primului Război Mondial, în virtutea propriilor interese economice şi strategice, ocupă un spaţiu generos în discursul kurd asupra adversarului. Disputa asupra vilaietului Moşul, dintre Marea Britanie şi Turcia (la care se referă şi citatul de mai sus) începută înspre finalul Primului Război Mondial reprezintă dovada supremă şi cel mai des invocată în sprijinul acestei afirmaţii. Conform opiniei kurde, principala preocupare a Marii Britanii în preajma Tratatului de la Sèvres *era asigurarea controlului rezervelor petroliere ale Kurdistanului cu scopul de a acorda prin acestea din urmă viabilitate statului irakian-recent plasat sub mandatul său – garantând în acest fel căile de comunicaţie înspre imperiul său din Indii*[325].

Totuşi, se detectează o dualitate a atitudinii kurde faţă de Occident. Pe de o parte, se detectează această

324i 76 * „Où l’Irak joue un rol de commande”, Bulletin du Centre d’Êtudes Kurdes, nr. 2, 1948, pp. 13-14.

325 Emir Khamuran Bedir Khan, Le Dossier Kurdistan du Sud..., p. 2.

învinovăţire pentru soarta naţiunii kurde, pentru indiferenţa cu care au tratat problema kurdă după Primul Război Mondial şi pentru lipsa de reacţie şi de iniţiativă care a urmat pentru a-şi răscumpăra erorile.

Acestei indiferenţe i se asociază în discursul kurd aşteptările din partea lumii civilizate de a acţiona în favoarea lor ca o recompensă pentru ceea ce ei numesc *eşecul Marilor Puteri în chestiunea kurdă*[326].

Politica liberală şi comprehensivă a Marii Britanii, tradiţiile democratice ale SUA, dragostea pentru libertate care reiese din toată istoria Franţei, prezenţa URSS, susţinător al autonomiei naţionale a popoarelor la negocierile interaliate-un factor nou gigantesesunt garanţii ale unei soluţii definitive a chestiunii kurde prin crearea unui Kurdistan unit, liber şi independent[327].

Deşi tonul este elogios la adresa tuturor celor patru state menţionate, remarca referitoare la URSS poate fi interpretată ca indicator al orientării doctrinare de stânga. Astfel, identificarea Occidentului cu *Imperialismul* devine o constantă a programelor partidelor politice şi a memoriilor kurde, adresate Naţiunilor Unite pe tot parcursul secolului XX. Conform acestei concepţii, statele create după Primul Război Mondial, Turcia, Irak şi Siria nu reprezintă decât agenţi ai imperialismului, create tocmai în scopul protejării intereselor acestuia în Orientul Mijlociu.

Tratatele de pace semnate după Primul Război Mondial au divizat Kurdistanul cu forţa, fără a-i consulta pe kurzii din cele patru state: *Turcia, Iran, Irak şi Siria cu scopul de a proteja interesele imperialismului de a le asigura durabilitatea în Orientul Mijlociu*[328].

Discursul asupra politicii Turciei, Iranului şi Irakului este de fapt unul mult mai agresiv decât cel asupra Occidentului, fiind mult mai nuanţat, în special, în

---

326 Idem, Memorandum sur la Situation des Kurdes..., p. I.

327 Liga Kurdă, op. cit., p. 3.

328 „Memorandum of the Kurdish Rizgari Party to The United Nations, Bagdad”, 18 ianuarie 1946, în David Andrews (coord.), op. cit., p. 85.

documentele grupărilor politice marxiste. Dacă acesta din urmă este considerat responsabil pentru crearea şi indiferenţa cu care tratează problema kurdă, cele trei state se conturează ca inamici supremi ai naţiunii kurde. Atât Turcia, cât şi Irakul şi Iranul, sunt considerate în aceeaşi măsură nu doar o ameninţare politică, ci chiar un pericol la adresa existenţei culturale a kurzilor. Încălcarea drepturilor individuale şi măsurile represive ale acestor state la adresa minorităţilor lor kurde sunt frecvent invocate în documentele diplomatice kurde ca o explicaţie amănunţită şi disperată a cererilor de intervenţie în problema kurdă îndreptate către guvernele, oficialii europeni sau organismele internaţionale:

Chestiunea kurdă reprezintă o negare flagrantă a justiţiei internaţionale, este vorba de aservirea unui popor cu forţa. Pentru a face faţă asimilării forţate, guvernele turc, irakian şi iranian, printr-o acţiune concertată, nu dau înapoi din faţa niciunui arbitrar, a niciunui abuz de putere[329].

În Turcia, kurzii sunt supuşi unei legi speciale, care printre alte restricţii le interzice şi să vorbească în propria limbă şi să se numească kurzi.

În Iran, orice publicaţie în limba kurdă este interzisă... sărăcia, mizeria şi ignoranţa predomină peste tot în teritoriile kurde.

În Irak, în ciuda garantării unui statut legal al districtelor kurde, a unor drepturi administrative şi culturale limitate, în realitate aceste drepturi sunt reduse la zero şi kurzii suferă tot felul de negări şi proaste tratamente[330].

Oficialii care pun în aplicare această *politica a statului de anihilare*[331], devin imaginea materială a unui

329„ Texte de la lettre adressée le 29 novembre 1948...", în Bulletin du Centre d'Études Kurdes, nr. 2,1948, p. 22.

330 „Letter of Mehemed Hilmy Bey, for the Kurdish Democratic Party, member of the Kurdish Delegation to the Chief if the Government of India Pandit Djawhar Lal Nehra", 14 februarie 1949; Idem, p. 9.

331 „The Kurdish National League to all the Zealous Iraqi Leaders. The

duşman abstract ca statul irakian, turc sau iranian. Astfel, în funcţie de alternanţa la guvernare, şefii de stat devin duşmani ai poporului kurd: Abdul Karim Kassem, Ahmed Hassn al-Bakr sau Saddam Hussein în cazul Irakului, Musfafa Kemal în cazul Turciei şi Reza Şah Pahlavi[332] în cazul Iranului. Punctul comun al acestora este aplicarea constantă a politicii de coerciţie şi opresiune împotriva kurzilor.

Privarea de drepturi nu este singura infracţiune comisă de aceştia împotriva kurzilor. Teritoriile kurde, anexate abuziv, sunt cele care asigură vialabilitatea economică a acestor state, fapt care în opinia kurdă implică, fără niciun dubiu, expolierea resurselor naturale ale subsolului kurd. În discursul partidelor de stânga, destul de frecvent, Kurdistanul este prezentat ca o colonie despuiată de puterile imperialiste.

O practică des întâlnită este comparaţia acestor state cu regimurile autoritare de dreapta din Europa şi a figurilor proeminente ale şefilor de state ca de exemplu Mustafa Kemal, Reza Şah şi Saddam Huussein cu Adolf Hitler. Pentru a sublinia regimul de represiune la care sunt supuşi invocă adesea soarta unor popoare ca *cehii*, *polonezii*[333], care s-au aflat sub ocupaţia Germaniei naziste sau pe cea a *evreilor*[334] pentru a oferi o imagine reală asupra politicilor de exterminare la care sunt supuşi.

Astfel, în viziunea marxistă, victoria asupra nazismului, atât de celebrată de statele occidentale, este una falsă, întrucât politicile Irakului, Iranului şi Turciei nu sunt decât o continuare a politicilor rasiale şi şoviniste ale acestuia.

Kurdish Massacre on the Day of the Allied Victory", 6 septembrie 1945, în David Andrews (coord.), op. cit., p. 41.

332 „Petition Submitted by the Chiefs of the Opressed Kurdish Tribes, the Citizens of Meriwan and Oraman (two kurdish provinces from Iran)...", Ibidem, p. 43.

333 „Protest of Democratic Party of Kurdistan in Iraq to the chiefs...", Ibidem, p. 161.

334 Ibidem.

Într-o perioadă în care lumea sărbătoreşte înfrângerea nazismului şi teoriile lor rasiale şi şovine, guvernele Turciei, Iranului şi Irakului umplu cerul Kurdistanului cu avioane care provoacă moarte şi distrugere în sate şi în alte zone locuite, bombele lor distrugând oraşe, iar armele lor secerând trupurile copiilor inocenţi, a bătrânilor şi femeilor. Aceste guverne au creat câmpuri de concentrare şi închisori, aruncând în ele oameni inocenţi, care nu au comis nicio crima587.

Imaginea Occidentului apare astfel, din nou, asociată acestor state şi politicilor pe care le practică. De această dată, acuzaţiei de indiferenţă îi ia locul acuzaţia de complicitate la crimele împotriva kurzilor şi la respingerea oricărei încercări de a-şi recâştiga drepturile. Mai mult, se afirmă că înfrângerea revoltelor kurde din Turcia de la începutul secolului XX a fost posibilă datorită asistenţei oferite de Marea Britanie şi Franţa[335][336]. În Irak, înfrângerea mişcării naţionale conduse de Barzani a fost posibilă doar prin *sprijin imperialist589*, iar anihilarea Republicii de la Mahabad s-a făcut cu ajutorul unor/orfe *străine590*. Simpla lor defensivă pentru salvarea drepturilor şi tradiţiilor în faţa agresorului este catalogată de occidentali drept act criminal şi sălbatic. Principalul motiv al acestei reacţii îl constituie, în opinia kurdă, punerea în pericol a împărţirii teritoriale făcute de Marile Puteri în Orient şi implicit a intereselor lor economice şi strategice în zonă.

Constatăm astfel că în cadrul discursului politic asupra adversarului, fie că este vorba de simplii

335 „Kurdish Protest to His Excellency Plenypotentiary of the United States Republic, Baghdad, His Excellency His Britannic Majesty's Ambassador, His Excellency Plenypotentiary of the USSR, His Excellency Plenypotentiary of the Republic of China, The representative of the French Government", în David Andrews (coord.), The Lost People of the Middle East, p. 80.

336 „Manifesto from the Party of the Kurdish Democratic Army to the Secretary of the United Nations", Bagdad, 23 ianuarie, 1947; Ibidem, p. 158.

naţionalişti sau de adepţi ai marxism-leninismului aplicat cauzei kurde, se păstrează pe tot parcursul secolului XX aceleaşi „personaje”: Marile Puteri, Turcia, Irakul şi Siria.

Dacă mai devreme aminteam de variaţia formelor pe care le ia imaginea adversarului său, mai potrivit spus, în cazul de faţă a adversarilor, un aspect foarte interesant în acest sens este felul în care sunt percepuţi aceştia în cadrul *literaturii memorialistice*. Fiind un gen literar apărut recent în literatura kurdă, memoriile ne oferă o perspectivă mai recentă şi mai personală asupra adversarului. Memoriile kurde nu se concentrează asupra trăirilor personale, abandonând acest aspect într-un plan secundar. Ele sunt prezentări ale dramei poporului kurd, trăite la nivel personal şi impactul ei asupra evoluţiei individuale a personajului din anii copilăriei şi până la maturitate. Particularităţile percepţiei inamicului, în cazul memoriilor, decurg din formele de reprezentare şi simbolurile pe care le ia imaginea adversarului, de fapt, sunt determinate de experienţa personală a fiecărui autor.

Un prim exemplu ar fi lucrarea *Ma vie de kurde*, a lui Noureddine Zaza, originar din Kurdistanul Turc, scriitor şi lider politic, fondatorul Partidului Democrat Kurd şi a Asociaţiei Studenţilor Kurzi din Europa. Prezentând perioada ultimilor ani ai Imperiului Otoman şi ai creării Republicii Turcia, povestirea anilor copilăriei devine dominată, din perspectiva reprezentării adversarului, de figura proeminentă a lui Mustafa Kemal şi a politicii sale. În remarcile asupra anilor copilăriei, care coincid cu sfârşitul războiului şi izbucnirea primelor revolte kurde, observăm că unele din comentariile autorului sunt influenţate de dezvoltarea şi de o înţelegere ulterioară a lucrurilor petrecute în aceşti ani, având loc o poziţionare retroactivă faţă de adevăr. Regăsim astfel, tema ipocriziei turceşti şi pe cea a încălcării drepturilor de autonomie ale kurzilor.

Tot răul venea din machiavelismul lui Mustafa Kemal. Atatürk a promis solemn kurzilor autonomia completă în

cadrul unei Turcii republicane. Dar în 1923, după ce a înlocuit Tratatul de la Sèvres prin cel de la Lausanne, a întors foaia şi a adoptat o atitudine ostilă cu privire la veleităţile autonomiste ale kurzilor591.

Subliniind represiunea fizică aplicată kurzilor în contextul revoltei şeicului Said, autorul zugrăveşte imaginea unui regim kemalist criminal.

Turcii lui Mustafa Kemal i-au masacrat pe kurzi cu o ferocitate şi o cruzime identice celor din timpul persecuţiilor grecilor, armenilor şi bulgarilor. Mustafa Kemala trimis Tribunale militare speciale aşa-zis ale Independenţei, care au încarcerat mii de persoane cu o repeziciune militărească. Femeile şi copiii din sate care au opus rezistenţă armatei turceşti au fost comasaţi în curţile caselor şi împuşcaţi de soldaţii urcaţi în balcoane[337].

Evident, are loc o transpunere a acestei tragedii comune şi la nivel personal.

Fiecare zi, fiecare moment, tremuram pentru tatăl, pentru fratele meu şi pentru unchiul meu. Era posibil ca şi ei să fie torturaţi şi umiliţi şi să nu îi mai vedem vreodată? Toată familia trăia această perspectivă oribilă[338].

De asemenea, în contextul expunerii schimbărilor determinate de măsurile kemaliste în planul vieţii private a familiei, este prezentat întreg procesul de distrugere a societăţii kurde. Este subliniată astfel, asimilarea la toate nivelele instituţionale, în şcoala, în administraţie, inclusiv exploatarea resurselor subsolului.

Între timp, Mustafa Kemal a început să revoluţioneze obiceiurile şi să occidentalizeze Turcia. După ce a interzis fezul sau turbanul, pentru a introduce pălăria, s-a decis să zguduie şi fundamentele societăţii kurde, atacând una dintre tradiţiile cele mai sacre: a interzis practica caselor de oaspeţi. A fost un sacrificiu imens pentru poporul kurd[339].

337 Ibidem.

338 Ibidem.

339 Ibidem, p. 41.

Sub presiunea unora din colaboratorii săi, Mustafa Kemal a decis să democratizeze regimul şi să recurgă la alte mijloace decât forţa şi represiunea pentru a-i turciza pe kurzi. Noi legi electorale au fost promulgate. Pe 15 noiembrie 1927, alegerile municipale urmau să se deruleze în toată Turcia.

Subprefectura Maden a devenit prefectură şi a fost însărcinată să reorganizeze în cele mai mici detalii exploatarea fierului său. Un internat a fost anexat şcolii primare de băieţi, cu scopul de a recruta băieţi kurzi din mediul rural, care nu ştiau limba turcă. O parte din elevii de la oraş au fost scoşi afară în favoarea celor din mediul rural, care, cazaţi, hrăniţi, îmbrăcaţi şi instruiţigratuit, învăţau în fiecare zi limba turcă alături de superioritatea poporului turc[340].

Constatăm astfel crearea unui adevărat stereotip al memoriilor kurde, acela al dominării perioadei copilăriei de un anumit personaj negativ. De multe ori acesta coincide cu imaginea adversarului comun. Dacă în cazul lui Noureddine Zaza figura pe care o identificăm în acest sens este cea a lui Mustafa Kemal, în cazul unui alt volum de memorii, *Le fusil de mon père*, a lui Hineer Saleem, detectăm două figuri: cea a lui Hassan Al-Bakr şi cea a lui Saddam Hussein. Prin toate scenele cotidiene văzute şi trăite de autor descoperim istoria recentă a poporului kurd: asimilarea culturală, tentativele de eliminare fizică, exilul, lupta de rezistenţă a kurzilor din Irak sunt însoţite de *cei doi pucişti*. Ei devin personaje bine conturate ale memoriilor autorului, îi însoţesc copilăria.

Două nume erau rostite fără încetare la radio, le ştiam pe dinafară: *Ahmad Hassan Al-Bakr şi Saddam Hussein Takriti, cei doi pucişti*[341].

Foarte interesantă este şi viziunea scriitorului Yachar Kemal, prezentată în cartea sa de memorii, *Entretiens*

340 intern, p. 45.

341 Hiner Saleem, Le fusil de mon père, Ed. Éditions du Seuil, Paris, 2004, p. 21.

avec Alain Bosquet[342]. În cazul acestei lucrări, autorul nu insistă asupra unui personaj negativ al copilăriei. Toate referinţele în acest sens se rezumă la o menţionare discretă, dar simbolică a trecerii de la vârsta copilăriei la vârsta adolescenţei, moment care marchează conştientizarea situaţiei politice a kurzilor, intrarea în realitate.

De abia înspre perioada maturităţii ne este prezentată o Turcie întruchipată în imaginea torţionarului, redarea amintirilor legate de această perioadă a vieţii fiind impregnate de un criticism acut la adresa Turciei, a ideologiei kemaliste, mai ales a încercării de imitare a Occidentului.

…refuzul opresiunii şi al umilinţei erau sacre pentru mine. De aceea nici opresiunea, nici prezenţa nas în nas cu moartea nu mă impresionau… Am rezistat în tot acest timp. Vreme de mulţi ani nu am reuşit să vorbesc despre aceste torturi la care am fost supus în 1950, nici măcar celor apropiaţi. În acelaşi timp, ca suflet uman mă uram pe mine însămi şi pe acei torţionari. Ură în numele umanităţii. Era ca şi cum eu eram primul om supus torturii şi umilinţei[343].

Numind Turcia o caricatură a Occidentului botezată liberalism, el afirmă:

Imitaţia servilă a Occidentului a devenit o veritabilă obsesie. Un lucru este să vrei să asimilezi cultura occidentală şi altul e să o semnezi. Imităm Occidentul de două secole. Este motivul pentru care nu reuşim să creăm[344].

O altă caracteristică a perioadei maturităţii, pentru toate cele trei volume de memorii amintite aici, este şi reluarea temei Marilor Puteri, mai exact a vinovăţiei şi indiferenţei acestora vis-à-vis de soarta kurzilor.

342 Prezintă perioada 1920—1992.

343 Yachar Kemal, Entretiens avec Alain Bosquet, Ed. Gallimard, Paris, 1992, p. 73.

344 Ibidem, p. 117.

Conştientizând şi adoptând cauza kurdă, atitudinea lor în această direcţie se pliază atitudinii oficiale. Constatăm astfel o întrepătrundere între atitudinea publică şi cea privată. Firesc, acest lucru este mult mai perceptibil în cazul lucrării Leylei Zana, *Writings from prison*, care cuprinde corespondenţa şi scurte însemnări ale autoarei din anii de închisoare (1994 – 2004). Deşi adeptă a unei soluţii paşnice a problemei kurde în Turcia, discursul Leylei Zana este unul puternic critic la adresa Turciei. Marcat de experienţa proprie a captivităţii, ea se axează asupra abuzurilor culturale, politice şi fizice ale Turciei faţă de minoritatea sa kurdă. Identificând Turcia cu *Inchiziţia*, cu *totalitarismul* şi *parlamentarismul artificial4™*, ea reia tema falsei imitaţii a ţărilor occidentale, a ipocriziei turceşti şi lipsei de reacţie a Occidentului demonstrând încă o dată suprapunerea viziunii publice cu cea personală.

Constatăm că memoriile devin expresia unor trăiri publice, sociale sau politice, privite şi prezentate într-o manieră personală, individul reprezentând mai mult parte a unui organism, partid sau mişcare politică. Acest lucru este o dovadă a felului în care lupta pentru autodeterminare a acaparat toate sferele sociale, dând astfel naştere unei societăţi profund politizate, având ca principal reper de autodefinire şi identificare apartenenţa la o grupare politică şi la idealurile acesteia. Astfel, una dintre caracteristicile memoriilor, fie că aparţin unor scriitori sau oameni politici, este faptul că această apartenenţă politică constituie un factor decisiv în conturarea percepţiei personale asupra inamicului. Conştiinţa intimă a autorului se confundă de cele mai multe ori cu cea publică, iar inamicul comun devine în acelaşi timp şi inamicul personal.

În prezent, caracteristicile generale semnalate aici cu privire la imaginea adversarului poartă o notă mult mai agresivă în textele postate pe Internet, în special cele aparţinând PKK. Acestea însă au fost foarte puţin folosite

în studiul de faţă, ele putând constitui obiectul unei cercetări separate asupra problemei identităţii şi mai ales asupra imaginii adversarului.

Concluzii

Fără a ne propune să elucidăm tema identităţii kurde, am încercat prin acest capitol să schiţăm principalele teme şi caracteristici ale discursului kurd, în măsura în care acesta ne permite să detectăm propria imagine a acestei naţiuni asupra sa. Indiferent de variaţiile de nuanţă discursivă, determinate fie de simpla adoptare a naţionalismului sau de îmbinarea acestuia din urmă cu ideologia marxistă, putem afirma, aşa cum ne relevă şi sursele, pregnanţa factorului divizării din 1923 în evoluţia şi conturarea discursului identitar kurd.

Chiar dacă am abordat în acest capitol trei unghiuri de analiză – simpla percepţie de sine, imaginea asupra propriei istorii şi cea asupra adversarului – constatăm că aceasta din urmă reprezintă paradigma discursului identitar kurd. Adversarul devine un element atât de puternic în procesul de identificare, încât se proiectează în construcţia imaginii de sine şi a celei asupra trecutului. Este un element cu o influenţă adâncă asupra imaginii de sine, aflat în strânsă legătură cu factorul fragmentării din 1923. Este o influenţă atât de puternică, încât, aşa cum reiese din analiza acestui capitol, stereotipiile şi temele discursului kurd persistă pe întreg parcursul secolului XX.

Capitolul III.

Kurzii în viziunea călătorilor străini din secolele XIX-XX

Loc de evadare, departe de cenuşiul cetăţilor industriale şi de civilizaţia mercantilă, Orientul a reprezentat pentru anumite elite europene, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi până în deceniul al doilea al secolului XX, un spaţiu mirific, univers de legende şi lumină[345]. Numeroasele demersuri globe-trotteriste din această perioadă au dus la dezvoltarea unei bogate

345 Ali Mérad, Islamul contemporan, Ed. Corint, București, 2003, p. 38.

literaturi orientaliste, cu precădere franceză şi britanică, care ne oferă fie reportaje literare asupra acestei zone geografice, fie impresii de călătorie cu focalizări asupra hegemonismului european, fie simple viziuni personale asupra Orientului.

Chiar dacă ideea exotismului, atât de popular în epocă, putea să furnizeze senzaţii agreabile europenilor în ţările Islamului, contactul cu realităţile musulmane se dovedea adeseori cel mai dezamăgitor. Moravurile, condiţiile de viaţă materială în Orient erau departe de a oferi satisfacţiile la care putea aspira elita europeană de sensibilitate creştină şi de tradiţie burgheză. Greutăţile traiului zilnic au estompat repede mirajele exotismului şi au accentuat imaginea negativă a indigenilor[346].

Această problematică era susţinută în epocă atât ideologic, prin intermediul unor postulate, cum ar fi teza renaniană[347], care susţinea nulitatea intelectuală a raselor, ce îşi trag cultura din religia musulmană, cât şi politic prin intermediul unor oameni politici ca Jules Ferry[348], care invoca în raport cu Orientul, *dreptul raselor superioare* şi *datoria lor civilizatoare*[349].

Puţinele spirite care au avut curajul de a gândi împotriva curentului ideologic colonialist erau categorisite drept romantice ori excentrice, reprezentând grupuri marginale, comparativ cu lobby-ul colonial, reprezentat de clasa politică, mediile de afaceri şi universitarii, ideologi ai ştiinţei coloniale.

În continuare, studiul nostru va analiza îmbinarea acestor două curente în cazul jurnalelor de călătorie în Orient, provenind din spaţiul francez şi britanic, din

346 Ibidem.

347 Teza renaniană a fost elaborată în 1883 de Ernest Renan (1823-1892), profesor la Collège de France, maestru al orientalismului universitar, opiniile sale în legătură cu cultura islamică se bucurau de o mare autoritate.

348 Jules Ferry a fost prim-ministru al Franței în perioada septembrie 1880 - noiembrie 1881; februarie 1883 - martie 1885.

349 Ali Mérad, op. cit., p. 41.

perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, axându-ne atenţia asupra teritoriului locuit de kurzi, aflat în această perioadă în cadrul Imperiului Otoman.

Folosind ca principală sursă aceste jurnale de călătorie în acest teritoriu, provenind din arhiva Institutului Kurd de la Paris, am realizat, folosind metoda interpretării de text, analiza descriptivă şi funcţională a motivelor, clişeelor şi stereotipurilor, care animă relaţia complexă dintre construcţia identitară şi perceperea alterităţii. Am ales să insistăm pe aspectele mai bine conturate în imaginarul etnic, dar şi social: structuri politice şi sociale, specifice lumii kurde, imaginea elitelor şi a femeii, religiozitatea, reprezentări ale spaţiului şi profiluri etnopsihologice.

Majoritatea însemnărilor de călătorie din zona studiată de noi se încadrează genului literar memorialistic şi în literatura de călătorie, iar din punct de vedere cronologic între a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi până în prima jumătate a secolului XX. în ceea ce priveşte motivaţia călătoriilor, uneori acestea aveau o finalitate imediată, fiind determinate de interese politice şi economice, altele erau lucrări extrem de ample, cu un caracter monografic, fiind rezultatul unui exerciţiu memorialistic al călătoriei întreprinse. Este vorba de călătorii diplomatice, în special, ale unor britanici (James Baillie Fraser[350], C.J. Edmonds[351]), militare (G. E.

350 James Baillie Fraser (1783-1856), autor și călător scoțian, în tinerețe a făcut călătorii în Orientul îndepărtat, după care a fost trimis în misiune diplomatică în Persia, călătorind călare din Asia Mică până la Teheran. Lucrările prin care și-a câștigat reputația literară sunt jurnalele de călătorie și poveștile fictive, ilustrative pentru modul de viață oriental.

351 C. J. Edmonds, ofițer politic al Coroanei Britanice în Kirkuk, între anii 1919 și 1925.

Hubbard[352], mareşalul de Molkte[353]) sau efectuate în scopuri administrative (inginerul civil A.M. Hamilton[354]), culturale (arheologul Henry Layard[355], Claudius James Rich[356]) sau religioase (episcopul Horatio Southgate[357]). Alţi observatori, pe de altă parte, au avut o motivaţie mult mai personală, cum a fost cazul călătorilor din secolul al XIX-lea, Isabella Bird, E.B. Soane şi Henry Binder, mânaţi de simpla pasiune pentru călătorii şi explorare sau a juristului american William O. Douglas, împins de atracţia faţă de cultura Orientului şi, în special de cea a Iranului.

Fiind vorba despre personaje legate prin educaţia şi evoluţia profesională de cultura locului, fie că este vorba despre cunoscători ai limbilor orientale sau de pasionaţi ai culturii Orientului Mijlociu, scrierile acestora îmbină structura călătoriei pragmatice cu afinităţile şi curiozităţile personale.

Subiectele cel mai des abordate mergeau de la prezentarea organizării interne a Imperiului Otoman şi evenimentelor care au precedat Primul Război Mondial,

---

352 G. E. Hubbard, participant la campaniile britanice din Mesopotamia, din timpul Primului Război Mondial.

353 Mareșalul de Molkte (1800-1891), șef de cadre în armata prusacă, începând cu 1838 devine consultant militar al sultanului, calitate în care călătorește în diferite părți ale Imperiului Otoman.

354 A. M. Hamilton (1898-1972), inginer însărcinat în perioada Mandatului Britanic cu construirea șoselei de la Erbil în Persia, șoseaua fiind cunoscută și sub numele de drumul Hamilton.

355 Henry Layard, călător și arheolog britanic, istoric de artă, cunoscător al scrierii cuneiforme, desenator și colecționar de artă, este cunoscut pentru săpăturile arheologice, efectuate în situl de la Ninive (azi pe teritoriul Irakului, aproape de Mosul).

356 Claudius James Rich (1787—1821), călător, arheolog și antropolog britanic, studiul său din 1811 asupra sitului arheologic de la Babilon este considerat punctul de plecare pentru studiile mesopotamiene.

357 Horatio Southgate (1812-1894), episcop protestant din Statele Unite ale Americii, s-a consacrat ca și misionar pentru dominioanele sultanului, a vizitat Imperiul Otoman, începând cu 1844, ajungând în teritoriile care azi constituie Turcia, Iranul, Irakul și alte părți ale Orientului Mijlociu.

până la descrierea detaliată a societăţii kurde şi a modului de viaţă kurd, unele lucrări fiind nu doar veritabile poveşti personale, dar şi de istorie, politică, cercetare şi călătorie. Ele constituie surse valoroase nu doar pentru domenii ca ştiinţele politice sau istoria politică, dar şi pentru sociologie şi istoria socioculturală. Temele cel mai des reluate în jurnale reflectă şi structura analizei ce urmează.

III.l. Problemele politice

Majoritatea observatorilor străini îşi începeau relatările prin prezentarea populaţiei şi a istoriei kurzilor, încercând în acest fel să faciliteze o cunoaştere şi o popularizare a acestora în rândul publicului cititor anglo-saxon. Hubbard, spre exemplu, îşi începea jurnalul de călătorie prin sesizarea unei lipse de interes a călătorilor de până atunci pentru această populaţie, pe care o considera ca fiind marginală şi care locuia într-o zonă de frontieră, clasificată în general simplist de către autorii străini, ca *rasă primitivă, asasini însetaţi de sânge, fanatici religioşi, opresori ai creştinilor*[358].

Balsan, pe de altă parte, sublinia admirativ vechimea acestui popor de trei mii de ani, dar cita un articol din *Le Figaro*, expunând în acest fel viziunea general negativă a occidentalilor faţă de kurzi:

Kurzii nu înţeleg să abandoneze regimul feudal şi patriarhal care exista în aceste teritorii de secole; sunt ataşaţi de cutumele coranice şi nu acceptă laicizarea impusă de guvernul de la Ankara[359][360].

Soane, pornind de la această imagine negativă a kurzilor în mentalul occidental, afirma că acest teritoriu are o *istorie, familii nobile vechi şi o literatură frumoasă, care, deşi limitată în ochii multora, ar fi o surpriză415*.

Istoria kurzilor devenea, prin urmare, un imperativ în

358 G. E. Hubbard, An Expedition to Mesopotamia and Kurdistan, Ed. William Blackwood and Sons, Edinburgh și Londra, 1916, p. 211.

359 François Balsan, Les Surprises dub Kurdistan, Ed. Les Éditions J. Susse, Paris, 1944, p. 17.

360 E. B. Soane, To Mesopotamia and Kurdistan in Disguise, Ed. John Murray, Londra, 1926, p. 367.

deschiderea descrierilor de călătorie, un mijloc de a face cititorului cunoştinţă cu subiectul cercetat. Prezentările de acest gen se suprapuneau cronologiei istorice. Astfel, avem fragmente separate, dedicate istoriei antice, medievale şi moderne a kurzilor. Preluate de către observatori din cărţi de istorie sau de la anumiţi locuitori ai acestor teritorii, informaţiile furnizate se refereau la subiecte ca originea numelui de *kurd* şi a etniei lor, la perioada medievală a principatelor autonome sub stăpânire musulmană şi la epoca modernă, dedicată mai mult istoriei unor triburi. Unanimitatea în care observatorii străini subliniau originile mede ale kurzilor, nu era aceeaşi în ceea ce priveşte modalitatea de prezentare a originii numelui de *kurd*. Spre exemplu, Hubbard semnala faptul că populaţia kurdă era cunoscută încă de pe vremea Imperiului Asirian, sub numele de *Kardu*, fiind vecini foarte periculoşi ai acestui imperiu, împotriva lor fiind organizate foarte multe expediţii de pedepsire, însă fără succes[361]. Acelaşi autor revenea asupra acestui aspect, amintind de experienţa lui Xenophon, care, trecând cu armata pe acest teritoriu în 401 î.Hr., a stârnit sentimente negative locuitorilor numiţi *Carduchi*, care au aruncat bolovani asupra lor[362].

Relatările privind perioada medievală sunt dominate în scrierile observatorilor străini de personalitatea eroului rasei, Saladin, înfăţişat ca duşmanul lui Richard Inima de Leu şi cel mai mare dintre sultanii Egiptului, provenit din tribul Hakkari[363][364]. În acelaşi timp, epoca medievală era considerată de autori ca fiind şi cea mai prosperă perioadă din istoria kurzilor, datorită statutului autonom de care se bucurau kurzii în cadrul unui vast imperiu musulman.

În legătură cu această perioadă, Soane remarca statutul dificil al kurzilor din punct de vedere geo-strategic, ca popor locuitor al unui teritoriu mereu atacat

361 G. E. Hubbard, op. cit., p. 212.

362 Ibidem, p. 213.

363 Ibidem, p. 214.

364 E. B. Soane, op. cit., p. 371.

de marile imperii: părţi, greci, romani, arabi. El sublinia, însă, în acest context, tăria de caracter a kurzilor, rezistenţa lor în faţa acestor atacuri şi *o mândrie a rasei, de posesori ai acestor dealuri şi ai limbii*™.

Istoria modernă a kurzilor se confunda cu istoria celor mai proeminente triburi kurde, aflate la interferenţa geografică dintre cele două mari puteri, Imperiul Otoman şi Persan şi, în acelaşi timp, sub permanenta politică de amestec a acestora în treburile interne ale triburilor. Cel mai frecvent prezentate erau triburile Ardalan şi Hakkari. Acesta din urmă, unul din cele mai puternice, independente şi faimoase triburi[365] s-a consolidat foarte mult în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, liderii săi fiind însă înlăturaţi în secolul al XIX-lea de turci[366]. Un alt trib frecvent menţionat de autorii străini era Ardalan, cu capitala la Şina, în provincia cunoscută sub numele de Kurdistanul prin excelenţă al Persiei, capitală cunoscută ca loc al dezvoltării artelor şi poeziei. Soane preciza aspecte legate de originea lor, menţionând faptul că acest trib îşi revendica descendenţa din Saladin, care a făcut parte, la rândul său, din tribul Hakkari. Soane sublinia din nou independenţa totală de care membrii tribului s-au bucurat până când au decis să devină loiali şahilor persani. Acest lucru nu le-a afectat foarte mult independenţa, întrucât singura dovadă de supunere era asigurarea unei armate şahului[367].

Alţi observatori, de formaţie diplomatică sau juridică, ca Edmonds, Douglas sau Lyon, şi-au dedicat o bună parte a însemnărilor de călătorie, problemelor politice din zonă şi, prin urmare, istoriei contemporane a kurzilor, la scrierea căreia au asistat în calitatea lor de diplomaţi. C.J. Edmonds, consilier al ministrului de Interne al Irakului între 1933 şi 1945, William O. Douglas, jurist de formaţie, fascinat de Orientul Mijlociu, Wallace Lyon, administrator

365 I bidem, p. 373.

366 G. E. Hubbard, op. cit., p. 214.

367 1 23 E. B. Soane, op. cit., p. 376.

provincial şi inspector administrativ în Irak între 1918 şi 1944, au zugrăvit momente din istoria politică a kurzilor şi implicit a Orientului Mijlociu. Edmonds, spre exemplu, preocupat de disputa asupra Mosulului dintre Marea Britanie şi Turcia, participant la desfăşurarea acestui conflict diplomatic, a surprins aspecte ca încheierea Tratatului de la Lausanne, în legătură cu care îşi manifesta surprinderea faţă de lipsa unei definiri teritoriale clare în această chestiune. Acesta semnala, de asemenea, şi desfăşurarea tuturor evenimentelor care au precedat încheierea acestui tratat, axându-se, în principal, pe evoluţia chestiunii Mosulului: revolta liderului kurd Mahmud Barzani şi măsurile ce s-au luat împotriva lui, sosirea comisiei Ligii Naţiunilor care urma să se ocupe de problema Mosulului, raportul comisiei, refuzul părţii turce de a accepta decizia Consiliului Ligii Naţiunilor, rolul important jucat de contele Teleki, membru al Comisiei, care a refuzat soluţia împărţirii Moşului între cele două părţi, încheierea în cele din urmă în 1926 a unui tratat tripartit între Turcia, Irak şi Marea Britanie, prin care se refăceau legăturile între Marea Britanie şi Turcia, primirea în Irak a veştii păstrării Mosulului cu entuziasm, mulţumirile guvernului de la Bagdad, transmise Coroanei Britanice[368]. Vis-à-vis de poziţia kurzilor faţă de această decizie, el sublinia faptul că aceştia erau mulţumiţi de rezultatul Comisiei, concluzionând că vizita acesteia a dat un imbold naţionalismului kurd. Întrebarea pe care şi-o punea era dacă Irakul va fi capabil să ducă o politică clarvăzătoare şi generoasă faţă de kurzi, a căror discurs era unul puternic naţionalist, dar nu separatist[369].

Pe de altă parte, William O. Douglas, pasionat de zona Iranului, reda într-unul din capitolele însemnărilor sale de călătorie întreg episodul de la Mahabad, începând

368 C. J. Edmonds, Kurds, Turks and Arabs. Politics, Travels and Research in North-Eastern Iraq 1919-1925, Ed. Oxford University Press, Londra, 1957, p. 432.

369 Ibidem, p. 434.

cu proclamarea Republicii în 1946 şi până la arestarea lui Qazi Mohammed, preşedintele Republicii, apreciind că statutul kurzilor era cel de victime ale intereselor politice ale Marii Britanii, Turciei şi manevrarea lor de către Rusia comunistă[370].

Wallace Lyon, administrator provincial în nordul Irakului, având misiunea de a-i proteja pe kurzii din Irak şi de a servi interesele britanice în zonă, reconstituia evoluţia kurzilor din Irak pe perioada mandatului britanic, descriind evenimente ca revolta şeicului Mahmud şi lupta sa pentru autonomie pe întreg parcursul deceniului al treilea, alegerea regelui Faisal în 1921, rapoartele întocmite de comisia *Ligii Naţiunilor* pentru rezolvarea problemei Mosulului, încheierea tratatului din 1930 între Marea Britanie şi Irak, care punea capăt mandatului britanic[371].

Aceleaşi probleme erau abordate de observatori ca A.M. Hamilton sau Gertrude Bell, toate aceste jurnale aruncând o lumină nu doar asupra originilor problemei kurde, care se va amplifica pe parcursul secolului XX, ci şi asupra relaţiei dintre arabi, kurzi şi britanici. Aceste lucrări formează împreună o literatură despre crearea şi organizarea Irakului în primul sfert al secolului XX, dar şi despre kurzi, ca grup etnic şi ca problemă politică. Mai mult, oferă o privire din interior asupra mandatului britanic în Irak şi relevă importanţa funcţionarilor britanici în teren pentru protejarea intereselor britanice.

III.2. Percepţii ale naturii în jurnalele de călătorie, pasajele destinate peisajelor descriptive se regăseau îndeosebi în contextul în care natura devenea pentru autor un instrument în încercarea de a demonstra sau de a amplifica episoadele dramatice, petrecute pe parcursul itinerariului propus. Nu de puţine ori, misiunea

370 William O. Douglas, Strange Lands and Friendly People, Ed. Harper Brothers Publishers, New York, 1951, p. 56.

371 Wallace Lyon, Kurds, Arabs and Britons. The Memoir of Wallace Lyon in Iraq 1918- 1944, Ed. I. B. Tauris, Londra, New York, 2002, pp. 84-194.

profesională se asocia cu mândria de a fi străbătut teritorii puţin explorate de europeni, ceea ce le conferea călătorilor o superioritate a cunoaşterii şi a unor experienţe inedite. *Peisajul sălbatic şi exotic* este astfel invocat pentru a conferi dramatism relatării, pentru a scoate în evidenţă obstacolele întâmpinate pentru atingerea scopului final, dar şi pentru a-l introduce pe cititorul occidental al secolului al XIX-lea în atmosfera exotismului oriental.

Frecvent, descrierile de natură se regăseau în structura jurnalelor de călătorie pentru a servi drept argumente explicaţiilor conferite de autori caracterului şi organizării societăţii kurde. Din această perspectivă, putem sesiza o puternică influenţă a teoriilor iluministe ale *bunului sălbatic* şi ale *determinismului mecanicist* cu privire la rolul esenţial al climei şi al reliefului în modelarea profilului etno-psihic şi cultural colectiv. Inducând ideea că munţii erau factorul determinant în conservarea structurii sociale şi a caracterului kurd, James Baillie Fraser menţiona.

Asemănarea dintre kurzi, aşa cum sunt ei azi şi clanurile montane, aşa cum au fost ele acum câteva secole, este izbitoare. Sunt atât de devotaţi şi ataşaţi de munţii lor, cum este orice scoţian şi elveţian de propriii munţi[372].

Aceste caracteristici se regăseau în majoritatea relatărilor călătorilor străini. O particularitate putem remarca în cazul celor aflaţi în aceste teritorii cu diverse misiuni diplomatice, culturale şi administrative ale Franţei sau de cele mai multe ori ale *Coroanei Britanice*. Reprezentând interesele administraţiei ţării din care proveneau putem remarca faptul că, în cazul lor, descrierile de natură erau inserate în text din raţiuni pragmatice: uneori pentru a explica felul în care obstacolele naturii au afectat îndeplinirea scopului final al misiunii sau pentru a pune în evidenţă potenţialul solului şi

372 J. Baillie Fraser, Travels in Koordistan, Mesopotamia & including an account of parts of those countries hitherto unvisited by Europeans, Ed. Richard Bentley, Londra, 1840, p. 90.

subsolului, precum şi posibilele beneficii care ar putea rezulta de pe urma unei exploatări a acestora.

Uneori descrierile de natură erau influenţate de formaţia socio-profesională a călătorilor şi de natura misiunii lor în aceste teritorii. În cazul tuturor însă, indiferent că erau oameni de ştiinţă, diplomaţi, ingineri, negustori sau simpli aventurieri, putem remarca atenţia stârnită acestora de relieful şi vegetaţia unui teritoriu foarte puţin cunoscut.

În ceea ce priveşte percepţia, ca atare, a acestor călători asupra naturii, ea era una dual㠹. Avem, pe de o parte, imaginea unei naturi dezlănţuite, aproape supranaturală, potrivnică omului, iar, pe de altă parte, avem imaginea unei naturi, care se constituia prin elementele specifice ca un Eden terestru. Prin urmare, impresiile călătorilor străini oscilau între aceste două atitudini sau se îmbinau în încercarea de a descrie acest teritoriu cu valenţe diletante.

Pentru călători, în general, spaţiul nu exista în mod obiectiv, ci era o dimensiune socio-culturală care presupunea virtuale achiziţii cognitive, dar şi lumea Celuilalt[373][374]. Acest lucru era valabil şi pentru spaţiul locuit de kurzi. Situat la o distanţă considerabilă de locul de origine, acesta căpăta un loc important în procesul de autodefinire.

Nu în ultimul rând, un rol important în percepţia spaţiului îl avea ideologia preponderentă a secolului al XVIII-lea, care a influenţat sensibilităţile colective, manifestate în viziunea asupra cadrului natural. Deschiderea societăţii înspre alte spaţii, dezvoltarea dialogului intercultural, dorinţa de cunoaştere a fenomenelor naturale, peisajul perceput ca un *état d'âme* erau câteva elemente cu influenţe decisive asupra

373 Mihaela Grancea, Călători străini prin Principatele Dunărene, Transilvania și Banat (1683-1789). Identitate și alteritate, Ed. Universității Lucian Blaga, Sibiu, 2000, p. 299.

374 Maréchal de Molkte, Lettres du Maréchal de Molkte sur l'Orient, Ed. Typographie Lahure, Paris, 1872, p. 200.

relatărilor descriptive.

În mare parte, percepţia naturii se suprapunea concepţiei romantice, astfel încât observăm cum peisajul exotic, specific Orientului se îmbina cu peisajul unei naturi sălbatice, nesupuse omului, care nu făcea decât să îngreuneze înaintarea şi cunoaşterea acestor teritorii.

La fel ca peisajul montan european al secolului al XVIII-lea, munţii din aceste teritorii era cultivaţi de către călătorii străini ca *obiect estetic*. Însă frumuseţea lor alpină era dublată de o sălbăticie originară, deloc atinsă de civilizaţie, care inducea senzaţia unui mediu inaccesibil: *un ţinut cu vârfuri stâncoase şi paralele, strâmtori şi pâraie repezi™*. Acest aspect este mai accentuat la mareşalul Molkte, care zugrăvea în scrierile sale un peisaj aproape apocaliptic.

…am ajuns la Eufrat, fluviul considerat de împăraţii romani frontiera naturală a imperiului lor incomensurabil. Toate împrejurimile sunt atât de sălbatice, ţărmul opus atât de gol, atât de privat de vegetaţie, munţii atât de impracticabili încât ni se părea că suntem la sfârşitul lumii™.

Evident, această caracteristică era mai frecvent întâlnită în relatările călătorilor, care se aflau în acest teritoriu cu diferite misiuni administrative, care puteau fi afectate de acest mediu insurmontabil, fie din punct de vedere al orarului, fie din cel al scopului final al voiajului lor. Un exemplu este cel al inginerului britanic A.M. Hamilton. Aflat în Kurdistan, între anii 1928 şi 1932, pentru a participa la construcţia şoselei Rowanduz (nordul Irakului de azi), el explica particularităţile dificile ale construcţiei de drumuri în Kurdistan datorate reliefului dificil.

…construcţia drumului în Kurdistan se face cu totul altfel. În *multe locuri înseamnă tăierea în roca solidă a muntelui şi e nevoie de poduri de oţel pentru a traversa râurile. Lucrul în sine va dura şi va costa mai mult…452*

Totuşi, nu putem exclude din analiză, faptul că cei

mai mulţi călători, în calitate de funcţionari ai administraţiei britanice, determinaţi de misiunile de prospecţie geografică sau pur şi simplu de spiritul personal de observaţie, apreciau munţii ca sursă de bogăţii neexploatate.

În munţii Hartoshi şi în bazinul râului Zab întâlnim numeroase izvoare sulfurate. Unele sunt izvoare calde, altele dau hidrogen sulfurat, iar altele sulf pur ce poate fi cules de pe crustele aflate pe marginea izvorului. Acesta este foarte preţuit de kurzi, care îl folosesc la fabricarea pudrei de sulf. În ţinutul dintre Erzerum şi Van, kurzii preferă districtele montane, unde pot să îşi ducă caprele şi oile la păscut şi să cultive suficient orz şi grâu pentru nevoile prezente... în jurul lacului Van pământul este fertil, rezerva de apă proaspătă este abundentă, iar livezile şi viile abundă455.

Observăm astfel o idee frecvent vehiculată în jurnalele călătorilor străini, conform căreia relieful inaccesibil constituia un obstacol în calea progresului zonei. Alături de relief, clima era o altă caracteristică ce făcea din această zonă un teritoriu extrem de dificil, deloc favorabil pătrunderii civilizaţiei. Acelaşi inginer, A.M. Hamilton, descria astfel clima în primul său an în munţii din nordul Irakului:

Lunile de vară s-au dovedit a fi mai răcoroase în aceşti munţi din nord decât în câmpiile din sud. Cât despre iarna kurdă ştiam foarte puţine. Se spunea că era extrem de geroasă şi ne îndoiam de faptul că vom putea lucra între lunile noiembrie şi februarie454.

Claudius James Rich, relatând conversaţia sa cu un paşa din tribul Jaf (nordul Irakului), oferea detalii despre climatul din regiunea oraşului Suleimania.

Iarna frigul este uneori atât de intens, în special când vânturile de est predomină. Zăpada rezistă la sol uneori de la şase săptămâni până la două luni... Vara climatul este plăcut, cu excepţia perioadelor în care bate vântul de est; este un vânt ce bate cu o violenţă extremă, uneori de la

opt până la zece zile succesiv455.[375]

Constatarea lipsei modernizării, favorizată de aceşti doi factori, clima aspră şi relieful inaccesibil, constituie o caracteristică a relatărilor descriptive asupra zonei. Lipsa unei reţele de comunicaţii coerente, starea deplorabilă a puţinelor drumuri existente[376], alături de mizeria satelor[377], aspectul neglijent al unor oraşe mari ca Suleimania[378], lipsa sistemelor de irigare şi practicarea unei agriculturi primitive[379] erau pentru majoritatea călătorilor în teritoriile kurde semne ale absenţei totale a modernizării în sens occidental.

Această percepere a teritoriului Kurdistanului ca o zonă cu potenţial economic şi agricol, dar puternic înapoiată, neatinsă de civilizaţie, era o viziune larg împărtăşită de călătorii străini. Spre exemplu, în cazul inginerului britanic A.M. Hamilton, acesta a fost unul din primele lucruri cu care s-a confruntat după sosirea sa în nordul Irakului. El a fost pregătit de unul dintre inginerii de divizie ai *Departamentului de Lucrări Publice al Coroanei Britanice*, maiorul Perry, *pentru condiţiile vitrege de viaţă şi de muncă din acest ţinut, ce se află încă în evul mediu întunecat*[380]™.

Putem observa, însă, că această constatare a lipsei progresului ducea la crearea unui sentiment al superiorităţii omului occidental, ceea ce ne îndreaptă înspre ideea iluministă a spiritului europo-centrist. Pentru cei mai mulţi călători, Kurdistanul era un teritoriu care până la contactul cu occidentalii nu a cunoscut modernizarea sau progresul, motiv pentru care mulţi

375t o Shirauz and Persepolis, Vol. 1, Ed. James Duncan Paternoster Row, Londra, 1836, p. 113.

376 C. J. Edmonds, Kurds, op. cit., p. 19.

377 Henry Binder, Au Kurdistan, en Mésopotamie et en Perse, Ed. Maison Quantain, Paris, 1887, pp. 111, 172.

378 Claudius James Rich, op. cit., pp. 80-81.

379 C. J. Edmonds, op. cit, p. 19.

380 A. M. Hamilton, op. cit., p. 45.

dintre ei se plasau în confortabila poziţie de reprezentanţi şi executanţi ai misiunii civilizatoare a Occidentului în teritoriile rămase înapoiate. Servind în administraţia civilă din Kurdistanul Irakian între 1919 – 1925, C.J. Edmonds, cu prilejul unor relatări despre construirea primei căi ferate din Irak de către germani, constată că zona Kurdistanului era un loc, în care, din antichitate, timpul aproape că a stat în loc.

…germanii au început să construiască calea ferată pe linia Tigrului, principala arteră de comunicaţii şi comerţ dintre oraşele Bagdad şi Moşul, fiind în acel moment (1919), drumul din antichitate…[381]

Aceeaşi percepţie o depistăm şi la Henry Binder, care asocia Kurdistanul unui teritoriu sălbatic, un soi de *no mens land*, care nu funcţiona după alt cod de legi decât cel tribal, *ce până în urmă cu zece ani nu putea fi traversat fără ajutorul şi acordul unuia din aceşti şefi (tribali)* [382], *cu sate aşezate în mijlocul sălbăticiei, rupte de restul lumii, cu case mizerabile şi locuitori care de multe ori nu au văzut în viaţa lor europeni*[383].

Prin urmare, perceperea Kurdistanului ca un teritoriu cu un potenţial extraordinar, dar neexploatat, datorită lipsei progresului le-a insuflat acestor călători occidentali un oarecare sentiment, nemărturisit direct, că misiunea lor în zonă avea un caracter civilizator. Este cazul mai ales al călătorilor cu misiuni administrative, precum C.*J.* Edmonds sau A.M. Hamilton.

Relieful inaccesibil şi clima aspră nu erau considerate de către călătorii străini ca reprezentând factorii determinanţi doar ai înapoierii zonei. Sub influenţa teoriei iluministe a determinismului mecanicist, legate de influenţa climei şi reliefului asupra temperamentului colectiv, cei mai mulţi călători identificau aceşti doi factori ca fiind principale cauze ale caracterului neospitalier şi ale

381 C. J. Edmonds, op. cit., p. 15.

3824 ,12 Henry Binder, op. cit., p. 104.

383 Ibidem, pp. 102-103.

înclinaţiei înspre banditism a kurzilor. Deşi este o idee vehiculată de mai mulţi călători, Henry Binder insista mai mult asupra acestui aspect, descriind cu lux de amănunte conflictul cu un grup de săteni care se împotriveau şederii lor în propriul sat:

Vrem să poposim, dar la început ni se refuză chiar şi orzul pentru cai. În sfârşit, unii dintre ei par a se răzgândi şi ne oferă orzul cerut. Când mă pregăteam însă să dau ordinul de campare, şapte sau opt indivizi cu o înfăţişare nu prea calmă sosesc înarmaţi până în dinţi, invitându-ne să plecăm; oamenii refuzau să plece pretinzând că, caii sunt prea obosiţi. Localnicii au început să ne ameninţe; oamenii mei se încăpăţânau. Dacă rămâneam acolo era foarte clar că urma să fimjefuiţi. Cum trebuia să încheiem această scenă, iar loviturile de bici nu îi potoleau pe aceştia, mi-am scos revolverul şi m-am apropiat de ei: văzând arma la două degete de ei, s-au decis să plece. Alţi săteni ne-au urmat şi au aruncat în noi cu pietre, însă din fericire niciunul din noi nu a fost rănit[384].

Tot el considera că prezenţa grotelor era un element al reliefului kurd *ce favorizează jafurile, constituind un adăpost pentru hoţi*[385]. Din acest punct de vedere, J. Baillie Fraser considera că acest lucru compromitea chiar şi misiunile arheologice, întrucât vestigiile antice, păstrate pe teritoriul Kurdistanului, nu erau accesibile din cauza pericolului jafurilor, subliniind în acest sens că după părerea *khanului* din satul Osnu, aproape de Rowanduz, *o călătorie de documentare este o adevărată nebunie*[386].

Pe întreg parcursul descrierilor naturii oferite de călătorii străini, toate aceste elemente: relieful, clima, înapoierea şi caracterul oamenilor reprezentau elemente interconectate, care exercitau influenţe reciproce unele asupra altora, fiecare sporind senzaţia unui teritoriu al dezolării şi ostilităţii faţă de străin.

---

384 Ibidem, p. 104.

385 Ibidem, p. 205.

386 J. Baillie Fraser, op. cit., p. 91.

Kurdistanul se dezvăluia treptat ca o *ţară schimbătoare*[387], ca un teritoriu al contrastelor. Prin urmare, satelor sărace şi murdare li se opuneau situri antice, cu *fortificaţii magnifice*[388], considerate de călători surse de materiale arheologice, care ar putea conduce *la descoperiri istorice, dacă nu chiar teologice, foarte interesante*[389][390]. Relieful ostil contrasta cu *câmpii lungi străbătute de torente de apă45Q*, cu dealuri acoperite de *livezi de smochine şi rodii*[391], cu *grădinile şi moscheile oraşelor*[392][393]. Sălbăticia munţilor era dublată de descrierea unor peisaje montane idilice, care deveneau reprezentări ale acestor teritorii ca locuri paradiziace, învăluite în exotismul oriental atât de cultivat în epocă şi mai ales în relaţiile de călătorie din mediul lingvistic francez şi englez.

Munţii sunt acoperiţi de stejari şi platani, văile pline de măslini, nuci, grenadini, vii şi lauri de trandafiri; grâul semănat în pământul brun dă randamentul cel mai bogat455.

Remarcăm descrierea peisajului pe baza unor imagini aflate în relaţie antitetică şi animate de elemente biblice. Mareşalul Molkte, căruia împrejurimile Eufratului îi inspirau sentimente dezolante, *de sfârşit de lume*, ulterior, în *Scrisoarea XLV Les Montagnes du Kurdistan*, extaziat în faţa frumuseţii naturale a locului, afirma:

...acolo unde omul nu a făcut nimic, natura produce ierburi magnifice, emailate de milioane de flori în culorile cele mai variate, învigorată fiind în fiecare seară de norii

---

387 Ibidem, p. 52.

388 Maréchal de Molkte, op. cit., p. 219.

389 Ibidem, p. 59.

390 Gertrude Bell, The Letters (9 noiembrie 1921), în The Getrude Bell Archive, http://www.gerty.ncl.ac.uk/, accesat la 18 decembrie 2008.

391 G. E. Hubbard, op. cit., p. 162.

392 Claudius James Rich, op. cit., p. 84.

393 Maréchal de Molkte, op. cit, pp. 241-242.

care se adună în jurul piscurilor vecine…[394]

Senzaţia unui peisaj biblic este sporită atunci când autorul descrie flora şi fauna acestui loc ca pe o arcă a lui Noe: *capre vaci, cai, oi creează bunul lumii*[395] sau ca pe un paradis terestru neexplorat de om, *întrucât niciun naturalist nu a studiat comorile găzduite de aceşti munţi*[396].

Acest delir descriptiv al lui Molkte se încheie abrupt prin sublinierea antinomiei dintre această ţară extraordinară, ca potenţial, şi caracterul kurd. Motivul Paradisului pierdut, pe care îl regăsim la Molkte, anima majoritatea descrierilor acestui spaţiu, construite pe criteriul antitezei dintre dimensiunea edenică a locurilor, absenţa umanităţii şi a unui nivel de progres al oamenilor din aceste locuri.

…dacă o ţară atât de înzestrată rămâne pe trei sferturi necultivată, cauza nu trebuie căutată decât în trista situaţie socială a locuitorilor. Kurdul este aproape din toate punctele de vedere opusul vecinului său, arabul; gustul pentru banditism este singurul lor element comun, dar şi din acest punct de vedere arabul este mai mult hoţ, iar kurdul mai mult războinic[397].

Henry Binder sublinia şi el incapacitatea acestor oameni de a valorifica resursele locului. *Nu cred că există o ţară mai frumoasă, spulberată de hoţi decât asta. Se vede că a fost cândva un loc fericit pentru mulţi. Acest lucru reieşea din numeroasele case fără acoperiş așezate în cotloane adăpostite, la umbra nucilor, duzilor, înconjurate de vii. Acum totul era tăcut şi dezolant şi era foarte clar că nu era o decădere naturală*[398].

Impresiile lăsate de peisajele acestor teritorii, de cele mai multe ori erau puternice şi generau pasaje descriptive

---

394 Ibidem, p. 242.

395 I bidem, p. 243.

396 Ibidem.

397 Ibidem.

398 James Baillie Fraser, op. cit., pp. 145-146.

ce prezentau aceste locuri ca un paradis terestru.

...dealurile sunt intersectate de numeroase cursuri de apă, urcând şi coborând ca o mare agitată cu valuri mari, care se ridică la o înălţime considerabilă, până ce se lovesc de stâncile gri ale munţilor... aici... cresc păduri de plopi şi nuci, unde grădinile produc cele mai mari şi mai gustoase pere, mere, prune, piersici şi struguri. Primăvara, pe pantele înalte ale văilor se înalţă vii de struguri negri, care se pare că sunt cele mai rezistente plante din zonă, întrucât stau toată iarna îngropate sub zăpada groasă, pentru a fi expuse apoi verilor fierbinţi, fără a fi irigate; şi totuşi produc tone de fructe[399].

Deşi admiraţia faţă de manifestările naturii era o trăsătură comună a călătorilor în aceste locuri, raţiunile acestor descrieri nu au fost tot timpul legate de sensibilitatea faţă de peisajele pastorale, specifică spaţiului lingvistic francez, german şi anglo-saxon. De multe ori, raţiunile politice şi economice erau cele care conturau percepţia acestui teritoriu ca Eden pierdut. Altele făceau parte din acea sete decunoaşte re a lumii, specifică secolului al XVIII-lea şi sunt o expresie a interesului manifestat în această perioadă pentru ştiinţele naturii. Este şi cazul descrierilor prezentate de căpitanul F.R. Maunsell la *Royal Geographical Society din Londra*, aflat în Kurdistan, în calitate de reprezentant al Corpului Regal de Ingineri ai Coroanei.

Drumul înspre Lacul Van a dezvăluit un ţinut fără copaci, dar cu multe surse de apă şi cu multe păşuni.

În jurul lacului Van pământul este fertil, rezervele de apă bogate, iar grădinile şi viile abundă.

Numărul de pâraie din aceste văi montane este foarte mare... şi sunt împădurite cu stejari şi ienupări în cea mai mare parte, dar se văd şi nuci, frasini, ulmi şi plopi pe malurile pâraielor.

În câmpia bazinului Tigris, în special, pe malul stâng, de la Moşul până la râul Zab se întind culturi de grâu,

399 A. M. Hamilton, op. cit., p. 53.

porumb, mei, bumbac şi cânepă. Următoarea zonă se află la aproximativ 2000 până la 4500 de picioare şi este probabil cea mai fertilă zonă a Kurdistanului. Este format din stâncile joase ale lanţurilor de munţi principali, tăiate de numeroase văi şi strâmtori, iar dealurile sunt acoperite de stejari. Numeroasele pâraie sunt utilizate la creşterea orezului pe pantele dealurilor; există numeroase vii, livezi, iar culturile de tutun, porumb şi grâu sunt foarte productive[400].

Motivul Paradisului se îmbina pe măsura înaintării în descriere cu conceptul *bunului sălbatic*. Astfel, în reprezentarea acestor teritorii ca locuri edenice, societatea existentă reprezenta un dat firesc[401], aflat într-o deplină concordanţă cu natura. Acest teritoriu apărea călătorilor ca un Eden ignorat, uitat de lume, datorită poziţiei sale geografice şi politice marginale, dar în care era regăsită o societate idilică, ce încă funcţiona după legile naturii.

Vara şi toamna culoarea predominantă a ţării este aproape uniform, sepia sau teracota şi aspectul său poate fi dezolant. Însă *primăvara suprafaţa sa este acoperită cu o iarbă luxuriantă şi o varietate nenumărată de flori sălbatice, iar natura sa spartă asigura adăposturi pentru corturile negre din păr de oaie, nu numai pentru nomazi, dar şi pentru sătenii sedentarizaţi, care sunt obişnuiţi să mute satele lor infestate de purici în acest sezon. În ţinutul dintre Erzerum şi Van, kurzii preferă districtele de munte unde pot să îşi ducă la păscut caprele şi oile şi să cultive orz şi grâu, atât cât le este necesar pentru traiul prezent*[402].

Extrem de interesantă era inserţia concepţiei asupra vieţii fericite, specifice secolului al XVIII-lea, care apărea ca o aplicaţie a motivului *bunului sălbatic*[403]. *Grădinile*

400 F. R. Maunsell, op. cit., pp. 55-84.

401 Mihaela Grancea, op. cit., p. 302.

402 C. J. Edmonds, op. cit., p. 16.

403 Mihaela Grancea, op. cit., p. 302.

naturale din jurul oraşelor, în care oamenii se retrăgeau temporar[404], despre care vorbea Henry Binder, îmbinau ideea romantică a parcurilor naturale cu concepţia iluministă asupra fericirii, conform căreia visul vieţii fericite presupunea separarea de societate şi recurgerea la existenţa izolată.

III.3. Cultul antichităţilor întâlnim combinaţia între două motive romantice, acela al exotismului, convertit în înclinaţia de a descoperi Orientul şi încercarea de recuperare a trecutului, prezentă prin atenţia acordată de călători ruinelor antice. Tema ruinelor, expresie a sensibilităţii romantice, alături de reprezentarea plastică sau poetică a monumentelor, ilustra victoria naturii asupra istoriei; motivul ruinelor, moralizator, transforma monumentele în martori ai eşecurilor orgoliului uman[405]. Încercarea de reconstruire a trecutului şi fascinaţia acestor locuri exotice îi determina pe călători să facă aprecieri extrem de diferite, care oscilau de la exaltarea în faţa urmelor lăsate de trecut şi până la aprecieri pragmatice sau critice, asupra monumentelor. Secolul al XIX-lea, fiind o perioadă de proliferare a misiunilor arheologice franceze, englezeşti şi germane în Orient şi epoca în care arheologia îşi adjudeca statutul de ştiinţă, observăm, sub influenţa acestei evoluţii, căutarea de-a dreptul asiduă, în cazul unor călători străini, a ruinelor antice.

Horatio Southgate, misionar al Bisericii Episcopale Protestante din SUA, făcea o observaţie relevantă în ceea ce priveşte percepţia vestigiilor antice, care se extindea în cazul tuturor călătorilor străini fără nicio excepţie:

Nu eram un explorator al ruinelor, dar nu refuzam niciodată să le am în faţa ochilor[406].

404 Henry Binder, op. cit., p. 196.

405 Alexandru Ciorănescu, Barocul sau descoperirea dramei, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 83.

406 Horatio Southgate, Narrative of a tour through Armenia, Kurdistan, Persia and Mesopotamia with Observation on the Condition of Mahommedanism and Christianity in those Countries, Vol. 2, Ed.

Chiar şi diplomaţii Baillie Fraser şi C.J. Edmonds, sau chiar şi Maunsell, interesat mai mult de relief şi vegetaţie, semnalau cu toţii prezenţa sau pur şi simplu absenţa ruinelor din peisaj.

Urumia, deşi un oraş antic, cunoscut pe vremea romanilor, azi nu posedă niciun fel de antichităţi. Un turn vechi şi o moschee de arhitectură arabă, construite acum şase sau şapte sute de ani, cu greu se încadrează în această categorie[407][408].

Surprinzător, dar foarte relevant în ceea ce priveşte preocuparea pentru trecut şi interesul pentru Orient al intelectualităţii occidentale a secolului al XIX-lea este faptul că A.M. Hamilton, de formaţie inginer constructor, dedica o adevărată odă vechimii oraşului Erbil:

…acolo se întindea unul din cele mai vechi oraşe locuite de pe faţa pământului.

Mark Twain spunea despre Damasc că ar fi unul din cele mai vechi oraşe din lume, dar Damascul este un mic copil faţă de Erbil. Urul caldeenilor poate că este la fel de vechi, la fel şi Babilonul, dar niciunul dintre acestea nu a fost locuit continuu mii de ani, din zorii istoriei şi până în prezent. Un asemenea record nu poate pretinde decât *Erbilul463.*

Descrierea lui Hamilton continua cu o exaltare şi o grijă pentru detaliile istorice ale acestui loc, specifice unui erudit.

Este înregistrat în Scripturi că oraşul Arbela (Araba-Ilu-Cei patru zei) a făcut parte din grupul celor patru oraşe ale lui Assur, adică Assur, Ninive, Nimrod şi Arbela. Arbela a fost leagănul religios al acestei civilizaţii preasiriene, probabil pentru că este cel mai vechi dintre aceste oraşe. Chiar şi atunci, în urmă cu 3.000 de ani, era un oraş vechi care păstra templele zeilor şi zeiţelor din perioada sumeriană.

Appleton & Co., 1840, p. 118.

407 James Baillie Fraser, op. cit., p. 27.

408 A. M. Hamilton, op. cit., p. 46.

Aici, la Erbil, a fugit Darius, după înfrângerea sa istorică de către Alexandru cel Mare, primul cuceritor european în Asia. Marea bătălie s-a dat în 331 î.Hr., *la numai câteva mile de malurile râului Zab. Alexandru a intrat apoi în munţii Kurdistanului şi numele său, Iksander este respectat azi în Orient şi este păstrat în multe din legendele şi toponimele de aici.*

Pentru o vreme se spune că a fost reşedinţa faimosului Saladin, care i-a respins pe cruciaţi în secolul al XII-lea[409].

Pentru cei veniţi aici în misiuni arheologice, aprecierile se transformau în mărturii pline de emoţie asupra contemplării vestigiilor antice. Pentru Henry Layard, cunoscut ca şi arheologul Ninivelui, colecţia de *sculpturi, basoreliefuri şi inscripţii* reprezenta *ruine care au propria lor personalitate şi voce*[410]. Cei mai mulţi dintre ei, impresionaţi de aceste reminiscenţe artistice ale unor civilizaţii dispărute ofereau descrieri amănunţite atunci când descopereau sau întâlneau, din întâmplare, un monument antic, fie că era vorba despre ruinele unui palat imperial, de o inscripţie cuneiformă sau de o simplă monedă. Descriind palatul lui Sargon, regele Akkadului, Henry Binder afirma:

Camerele interioare ale acestui palat erau garnisite de jur-împrejur cu plăci de marmură şi pietre sculptate, reprezentând soldaţi sau scene de vânătoare sau pescuit, Tigrul cu peştii săi sau oaze de palmieri. Găsim aici inscripţii lungi, adesea chiar pe sculpturi. De asemenea, fragmente de sfinx, lei şi tauri imenşi, înaripaţi, şi pe toate sunt gravate caractere care par să povestească un eveniment important din istorie. Cărămizile arse par să fi servit mai degrabă ca şi tăbliţe sau cărţi decât ca materiale de construcţie[411].

---

409 Ibidem, pp. 46-47.

410 Austen Henry Layard, Niniveh and its Remains, Vol. 1, Ed. John Murray, Londra, 1850, p. 35.

411 Henry Binder, op. cit., pp. 247-248.

Întâlnim însă şi constatări critice ale călătorilor străini, acestea fiind legate, pe de o parte, de atitudinea deplorabilă a autorităţilor otomane faţă de monumentele antice din imperiu, deplângând indiferenţa acestora şi revoltându-se în faţa dificultăţilor legislative impuse de birocraţia otomană pentru explorarea arheologică a acestor situri.

Revenind la Ninive şi la vizita noastră. Deşi nu a fost săpată decât o mică parte din movilă şi în ciuda faptului că multe piese aşteptau să fie scoase la lumina zilei pentru a revela din secretele marelui imperiu dispărut, lucrările au fost suspendate prin ordinul unui guvern care nu este preocupat să descopere aceste bogăţii, astfel încât îi împiedica şi pe alţii să le cerceteze. Poarta refuza să emită firmanul necesar pentru a relua săpăturile şi, chiar dacă printr-o întâmplare l-ar acorda, ar fi cu condiţia ca toate operele de artă descoperite să îi aparţină[412].

Constatări critice întâlnim la câţiva călători străini şi cu privire la relaţia dintre autohtoni şi materialele monumentale ale istoriei lor vechi. Nu de puţine ori, ei deplângeau lipsa de interes pe care urmaşii celor care le-au creat o manifestau faţă de aceste monumente din vechime. În opinia celor mai mulţi călători, această atitudine era pusă pe seama ignoranţei în care trăiau localnicii. G.E. Hubbard, descriind oraşul Elvend, spunea:

Aici a existat un oraş înfloritor în perioada sasanidă, iar ruinele lui acoperă o distanţă mare la nord de oraşul modern. Nu mai există multe construcţii păstrate în picioare, dar mai sunt două structuri impunătoare care sfidează atacurile vandaliste ale localnicilor care văd în aceste monumente ale celei mai glorioase epoci a ţării lor, nimic mai mult decât o sursă de blocuri de piatră pentru cocioabele lor mizerabile[413].

În general, aceste antichităţi akkadiene şi asiriene contrastau în jurnalele de călătorie cu descrierile

412 1 72 Ibidem, p. 247.

413 G. E. Hubbard, op. cit., p. 163.

peisajului social dezolant. Starea lor de conservare şi atitudinea autohtonilor în acest sens, semnalate în jurnalele de călătorie sugerează lipsa memoriei colective a acestora şi dezinteresul pentru recuperarea trecutului.

III.4. Spaţiul urban

Oraşul este axa legăturii şi a cunoaşterii Celuilalt. În acest spaţiu al contrastelor naturii oraşele erau cele care conturau şi furnizau elementele cultural-definitorii ale acestei lumi. Astfel, oraşul devenea imaginea materială a acestei civilizaţii. Prin componentele semnalate, străzile înguste, moscheea, bazarul, vegetaţia exotică, oraşele kurde deveneau expresia tiparului oriental urban. Lipsea însă, de multe ori, opulenţa descrierilor asupra Levantului, înlocuită aici de un peisaj dezolant, învăluit în mizeria sărăciei.

Peisajele urbane redate sunt extrem de cuprinzătoare şi coerente, fiind surprinse aspecte ca aşezarea geografică, structura arhitectonică, înfăţişarea străzilor, obiceiurile locale, concretizate în civilizaţia gestuală, atitudinea faţă de religie, igiena corporală şi a locului, aspecte ale vieţii cotidiene.

Statutul de ţară schimbătoare, adjudecat de majoritatea călătorilor străini Kurdistanului, este confirmat şi de spaţiul urban care dezvăluia călătorului, pe de o parte, oraşe, adevărate sălaşuri ale sărăciei, mizeriei şi înapoierii, iar, pe de altă parte, peisaje exotice cu vegetaţie luxuriantă, păsări colorate şi rare, clădiri bogat ornamentate, portice, fântâni arteziene, interioare luxoase şi haremuri, stereotipul clasic al oraşului oriental în viziunea occidentală.

În viziunea autorilor străini, aceste oraşe sărace erau percepute, în general, ca aşezări periferice din punct de vedere politic şi al civilizaţiei oriental-otomane. Pentru unii din ei, care vizitaseră deja şi alte oraşe din Imperiul Otoman, oraşele kurde păreau mai mult nişte sate arabe:

Casele obişnuite din Suleimania sunt de fapt nişte cocioabe din lut, ceea ce face ca locul să pară mai mult ca

un sat arab mai extins[414].

Nu de puţine ori intrarea în oraşe, aspectul lor estetic le provoca călătorilor sentimente de profundă dezamăgire. Peisajul dezolant al Suleimaniei îl determina pe Baillie Fraser să afirme *că Kurdistanul este o ţară disturbată, care provoacă adesea dezamăgiri călătorilor*[415].

Toţi călătorii par să semnaleze anumite elemente comune, ca aşezarea geografică a oraşelor pe platouri întinse, în văi sau pe dealuri străbătute de cursuri de apă, peisajul etno-confesional cosmopolit, structura arhitectonică, caracterizată prin clădiri din lut, prezenţa moscheei şi a bazarului.

Locuitorii Mosulului sunt un melanj unic de caldeeni primitivi, arabi şi kurzi, perşi şi turci[416].

Acelaşi lucru îl remarca Edmonds atunci când descria populaţia oraşului Kirkuk, formată din *25.000 de locuitori din care majoritatea turcomani, un sfert kurzi, urmaţi de mici colonii de arabi, creştini şi evrei*[417].

Suleimania, oraşul cel mai des vizitat de călătorii occidentali, era descris ca *un oraş cu case din pământ, puţin rezistente la intemperiile vremii*. Baillie Fraser remarca faptul *că doar bazarul era poate într-o stare mai bună, plin cu magazine ale unor negustori ce se ocupau cu comerţul la bucată sau cu negustori ambulanţi care vindeau mărfuri ieftine*[418].

Claudius James Rich nota, ca o contrapondere a aspectului mizerabil al oraşului, faptul *că are cinci khani, două moschei şi o baie publică ce arată foarte bine*[419].

Descriind oraşul Van, Baillie Fraser spunea că *străzile sunt înguste, întortocheate şi murdare*; *bazarele sunt mici şi nu prea comode pentru plimbări din cauza*

414 Claudius James Rich, op. cit., p. 85.
415 James Baillie Fraser, op. cit., p. 155.
416 Maréchal de Molkte, op. cit., p. 30.
417 C. J. Edmonds, op. cit., p. 265.
418 J. Baillie Fraser, op. cit., p. 152.
419 Claudius James Rich, op. cit., p. 85.

râuleţelor care curg pe mijlocul străzii4™.

Diferenţele între aşezările urbane decurgeau din situaţia materială a locuitorilor, adânc imprimată în aspectul locuinţelor, al străzilor şi al vestimentaţiei lor. Intrând în oraşul Amadia, Henry Binder afirma:

Oraşul nu este decât un morman de ruine în care vegetează o populaţie mizerabilă[420][421].

Unul din elementele constante ale aşezărilor urbane kurde, care se distingea în jurnalele de călătorie, era vegetaţia luxuriantă, uneori descrisă ca formând adevărate oaze în mijlocul peisajului urban tern.

Străzile din mijlocul oraşului Van sunt extrem de plăcute, pământul este foarte bătut, dar inegal. De cele două părţi ale străzii curg râuleţe care distribuie apa pe proprietăţile oamenilor şi care întreţin sub bordura arborilor o răcoare agreabilă. Pe măsură ce strada se lărgeşte şoseaua rămâne de aceeaşi lărgime, dar la fiecare colţ rândurile de arbori se triplează, cvadruplează; arborii sunt presăraţi ca într-o pepinieră. Seara trebuie să fim foarte atenţi pentru a nu cădea în aceste râuleţe, nu putem ieşi fără lanterne, însă pe timpul zilei drumul care conduce la oraş formează un loc ideal pentru o plimbare de douăzeci de minute[422].

De asemenea, din perspectiva arhitecturii urbane în jurnalele de călătorie se pot distinge trei elemente centrale constant urmărite: bazarul, moscheea şi locuinţa *khanului*. Fiecare din aceste trei elemente făceau parte din efortul de reprezentare a Celuilalt, ele constituind aspecte definitorii fundamentale, mai ales în raportul de faţă, Apus/Răsărit.

Spre exemplu, încercarea de definire a acestei lumi din perspectiva identităţii religioase ducea la semnalarea moscheelor. Acestea erau un element important atât în perceperea alterităţii, cât mai ales în delimitarea propriei

420 Henry Binder, op. cit., p. 134.

421 Ibidem, p. 197.

422 J. Baillie Fraser, op. cit., p. 153.

identităţi. Comportând simbolul religiozităţii musulmane, moscheea marca diferenţa faţă de *Celălalt*, distingându-i în acelaşi timp identitatea.

Locuinţa *khanului* reflecta interesul pentru elite ca factor reprezentativ pentru ierarhiile sociale, specifice locului. Foarte interesant din acest punct de vedere este faptul că mizeria generalizată din anumite oraşe îi determina pe călători să piardă din vedere aspectul diferenţelor sociale, iar în acest context doar locuinţa *khanului* sau guvernatorului era singura care indica o oarecare departajare a elitei de masa locuitorilor, prin magnitudinea casei, dar nu prin înfăţişarea fastuoasă.

Bazarul era mai mult decât un loc al tranzacţiilor comerciale, un spaţiu în care sfera publică se îmbina cu cea privată. Era locul în care oamenii trăiau *social*, exprimând ideea religiei musulmane asupra moralei publice.

Printre puţinele oraşe kurde care se încadrau cel mai bine prototipului de oraş oriental atât de admirat de occidentali era oraşul Urumia, care întrunea fastul, opulenţa şi exotismul, a căror lipsă dezamăgea atât de puternic în alte oraşe ca Moşului sau Van.

Înaintea răsăritul soarelui eram în drum spre oraşul Urumia; *şi nicăieri, în mod sigur nu în Orient, nu îmi amintesc să fi trecut printr-un ţinut mai bogat. Peste tot în jurul nostru, oriunde ne întorc*eam *privirea vedeam fâşii lungi de bumbac, orez, plante de ulei de ricin, vii, livezi, câmpii de porumb şi grâu… rânduri de sălcii, plopi* şi *jojoba… Intrând în oraş, am mers direct la casa guvernatorului, Nejejf Koolee Khan, nobil de mare rang… După ce am stat o bună bucată de vreme mi s-a spus că camera este gata şi am urmat un servitor al acestui mare om până în ceea ce se numeşte dewan khaneh. Este partea unui palat imens, construit de tatăl său şi de bunicul său… Apartamentul în care stau este lung de treizeci de metri, cincisprezece metri în lăţime, cam douăzeci de metri înălţime şi boltit foarte frumos. Pereţii sunt prevăzuţi cu*

nişe cu o formă arcuită sau pătrată, iar clădirea întreagă, pereţii şi acoperişul sunt vopsiţi în alb, albastru roz şi auriu, cu excepţia a trei metri de la pământ, care sunt pictaţi în culoare somon, ornamentaţi cu flori în culori intense, toate în vopsea-ulei; de asemenea, în partea de sus a coloanelor am văzut ornamente colorate extraordinar, iar la capăt se vede o fereastră splendidă cu sticlă pictată, care se termină într-un arc gotic: aş vrea să vă pot explica mai bine tiparul. Este inimaginabil de frumos şi îmi aduce aminte de una din cele mai bogate figuri ale caleidoscopului.

Pe de altă parte, mai există două ferestre mici, construite în mod similar, podeaua este din faianţă, dar este acoperită cu covoare. Palatul conţine multe alte camere mici de o frumuseţe egalabilă cu cea descrisă; de fapt, ştiu foarte puţine locuri în Persia, care să se compare cu acesta, cu excepţia Ispahanului, întrucât, spre deosebire de clădirile din ziua de azi, acesta este construit din cărămizi şi mortar4S[423]

Pe lângă aceste descrieri din perspectivă estetică, autorii abordau şi problema întemeierii istorice sau mitice a oraşelor. Asemenea reflecţii erau determinate de multe ori de contemplarea ruinelor antice, găsite în incinta oraşelor kurde sau în împrejurimile lor.

Un studiu a cinzeci şi una de inscripţii din Kirkuk au arătat că oraşul se ridică pe oraşul antic Arrapha (poziţia iniţială este încă un subiect de controversă) [424].

Numele de Van a fost dat acestui oraş după numele unui rege asirian, al doilea fondator al său. Veritabila sa fondare coboară până la Semiramis, care după Moise din Khorene ar fi venit cu treizeci de mii de muncitori din Asiria pentru a construi grădini şi palate ale căror renume se păstrează până azi, chiar dacă nu a mai rămas nicio urmă din ele. Semiramis a fost frapat de frumuseţea peisajului lacului Akthamar (lacul Van) şi a decis să îşi

423 Baillie Fraser, op. cit., pp. 52-53.

424 C. J. Edmonds, op. cit., p. 289.

ridice aici o reşedinţă[425].

Interesul pentru istoria aşezărilor urbane reieşea inclusiv din semnalarea de către călători a absenţei ruinelor antice:

Urumia, deşi un oraş antic, cunoscut pe vremea romanilor, azi nu posedă niciun fel de antichităţi. Un turn vechi şi o moschee de arhitectură arabă, construite acum şase sau şapte sute de ani, cu greu se încadrează în această categorie[426].

Descrieri mai pragmatice găsim în cazul călătorilor aflaţi aici cu misiuni administrative sau diplomatice de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi mai ales de la începutul secolului al XX-lea. Acestea erau determinate nu numai de formaţia profesională a călătorilor, descrierile reflectând mai degrabă interesele colonialiste ale Marii Britanii din această perioadă. Foarte interesantă în acest sens este comparaţia între descrierea oraşului Suleimania făcută de James Baillie Fraser în 1840 şi cea făcută de C.J. Edmonds între anii 1919 şi 1925, după ce Marea Britanie a devenit conştientă, în urma unor studii de prospecţie a solului, efectuate în 1912, de o comisie special formată în acest scop, de bogăţia resurselor de petrol, existente în subsolul teritoriului locuit de kurzi.

Dacă în 1840 diplomatul Baillie Fraser semnala doar aspecte demografice sau arhitectonice, afirmând chiar *că Suleimania este un paşalâc mic, niciodată foarte bogat sau puternic4***7*, în 1925, Edmonds, tot diplomat, realiza o descriere a districtului Suleimania, presărată de evaluări ale potenţialului economic al zonei, subliniind anumite detalii cu privire la descoperirea şi bogăţia resurselor petroliere din zonă, prefigurând astfel rolul pe care îl va juca petrolul în politica imperial-colonială britanică de la sfârşitul Primului Război Mondial.

Economia regiunii are, în primul rând, un caracter agrar şi pastoral. Principalele semănături sunt acelea de

425 Henry Binder, op. cit., p. 137.

426 Baillie Fraser, op. cit., p. 57.

porumb şi grâu... Cea mai profitabilă recoltă este aceea de tutun, din care doar districtul Suleimania a produs 2.500, 3.000 de tone pe an... Alte produse locale sunt lâna, nucile, strugurii, guma extrasă din plante... Dezvoltarea industriei petroliere, cu centrul la Kirkuk, a început de asemenea la câţiva ani după trecerea mea pe acolo4.

Aprecieri în acest sens regăsim şi la Hamilton, care, călătorind cu trenul de la Bagdad la Kirkuk, trecând pe lângă unul din atelierele *OU Irak Petroleum Company*, auzea de la un angajat al companiei povestea descoperirii petrolului de la Baba Gurgur de lângă Kirkuk.

Când au lovit solul, petrolul a ieşit cu o forţă terifiantă, astfel încât uneltele de foraj au zburat din puţ, iar petrolul a ţâşnit în sus într-un nor negru şi coborând apoi asupra maşinilor. A *început să se verse apoi în văile secate şi în excavaţiile dimprejur*. *Din fericire, această ţâşnitură nu a luat foc, dar câţiva oameni şi-au pierdut viaţa prin asfixiere, în timp ce alţii au săvârşit acte de eroism pentru a-şi salva camarazii*.

Acest câmp de petrol s-a dovedit a fi unul din cele mai mari câmpuri petroliere din lume şi după construirea conductei de petrol, o mare realizare inginerească, în ţinutul steril dintre Kirkuk şi Marea Mediterană, unde vasele comerciante sunt asigurate acum cu petrol, iar rafinăriile îl distilează pentru automobilele şi aeroplanele din Europa4[*]*9*.

Cunoaşterea locurilor de către călătorii străini era una aparentă şi nu în profunzimea şi intimitatea locului. În acest sens, estetica locului le inducea acestora concluzia asupra caracterului oamenilor, fără un contact direct prealabil. Înapoierea era astfel asociată cu barbaria, iar sărăcia cu ignoranţa. Se constată o distanţă culturală insurmontabilă între observatori şi obiectul observat, dominată de poziţia şi prejudecăţile perspectivei europocentriste.[427]

Astfel, observaţiile asupra alterităţii deveneau mult

427A . M. Hamilton, op. cit., pp. 43-44.

mai indulgente atunci când călătorii semnalau pătrunderea unor elemente ale civilizaţiei occidentale în acest univers marginal. Ele erau prezentate de călătorii europeni ca speranţe palide ale unei posibilităţi de salvare a acestui teritoriu, care în opinia multora din aceştia părea a nu mai avea nicio şansă de a ieşi din ignoranţă. Se crea astfel relaţia antinomică dintre propriul spirit progresist, civilizator şi cultura alterităţii marginale, primitivă şi barbară, care devenea automat posibil obiect al civilizării, occidentalizării şi colonizării.

III.5. Trăsături etnopsihologice

Pentru unii autori, kurzii vorbeau pentru ei înşişi, se autodescriau, erau prezenţe active ale naraţiunii, pe când pentru alţii erau obiecte imobile, încadrate unui bloc monolitic oriental, sălbatic, primitiv, fără dreptul de a vorbi despre sine, pentru că erau incapabili intelectual să se autodescrie mai bine decât putea să îi perceapă un european. Modelele de percepţie asupra kurzilor oscilau între două extreme, acela de virtute umană şi acela de corupere umană. Prin urmare, întreg caracterul lor era construit pe două dimensiuni majore, una negativă şi una pozitivă.

În viziunea unor călători, în anumite privinţe, kurzii se încadrau prototipului orientalului prezent în mentalul colectiv european al secolului al XIX-lea: lipsiţi de energie şi iniţiativă, înclinaţi înspre intrigi, şiretenie, cruzime, minte dezordonată, letargici şi suspicioşi, opuşi în toate clarităţii, francheţei şi nobleţei anglo-saxone[428]. Baillie Fraser, spre exemplu, citând jurnalul doctorului Ross, prezent la reşedinţa britanică de la Bagdad, creiona un portret al kurzilor ca fiinţe aparţinând unei lumi primitive şi austere, atribuindu-le astfel elementele caracteristice orientalului în mentalitatea occidentală: crud, ursuz, înapoiat.

428 Edward Said, Orientalismul. Concepțiile occidentale despre Orient, Ana Andreeescu și Doina Lică (trad.), Ed. Amarcord, Timișoara, 2001, p. 51.

Oamenii nu par să ştie prea mult despre lucrurile bune din această lume. Chiar şi oamenii de rang mai înalt sunt îmbrăcaţi prost, iar casele lor sunt cocini de porci. Sunt nişte sălbatici ursuzi[429].

Una din temele definitorii ale caracterului kurd prezentate în conţinutul jurnalelor călătorilor străini era decadenţa oamenilor şi a locului manifestată printr-o serie de particularităţi etno-culturale negative. Una dintre acestea era ignoranţa care se extindea de la nivel popular şi înspre nivelul elitelor, degenerând în alte trăsături negative cum ar fi: barbaria, sălbăticia, neospitalitatea, caracterul belicos şi hoţia.

Uneori, această ignoranţă era accentuată strict în sensul ei clasic de analfabetism, lipsă a civilizaţiei şi înapoiere. Fraser îi descria pe kurzi ca *oameni care nu par să ştie prea mult despre lucrurile bune din această lume*[430], iar Binder aducea exemple concrete în acest sens, povestind întâmplarea tratării unui pacient, care întâlnea pentru prima dată în viaţă un doctor.

Îl întreb unde îl doare. El îl priveşte pe traducător absolut mirat: „Cum nu ştie dacă este doctor?" Pentru un moment, am izbucnit în râs cu toţii; nu asta înseamnă a fi doctor, din păcate, ca de la primul consult să ştiu care este cauza suferinţei unui pacient[431].

Aceeaşi atitudine o întâlnim la Claudius James Rich, în contextul primirii sale în oraşul Suleimania, de nobilii kurzi. El îşi semnala teama de reacţia maselor din oraş, care nu mai văzuseră până atunci europeni, condiţii în care elita locală se erija în rolul de intermediar şi protector între europeni şi mase.

Am fost primit de câţiva gentlemeni kurzi, aparţinând paşei Mahmud, care, transmiţându-şi complimentele, au plecat imediat, cu excepţia a doi, care trebuiau să ne însoţească. Am anticipat oarecare probleme din partea

429 Baillie Fraser, op. cit., p. 41.

430 Ibidem.

431 Henry Binder, op. cit., p. 175.

mulţimii, noi fiind primii europeni pe care îi vedeau mulţi dintre ei...[432]

După cum am mai afirmat anterior, sub influenţa teoriei iluministe a determinismului mecanicist legat de influenţa climei şi reliefului asupra temperamentului colectiv, cei mai mulţi călători identificau aceşti doi factori ca principale cauze ale acestor trăsături negative de caracter ale kurzilor. Acest aspect era dezvoltat de maiorul Soane, care discuta relieful, condiţiile precare de viaţă ca şi elemente care au influenţat conturarea caracterului kurd. El considera hoţia, nomadismul, predispoziţia înspre şiretlicuri şi violenţa, efecte ale condiţiilor vitrege de viaţă, ale lipsei unui sol propice cultivării în munţi şi a lipsei oraşelor comerciale, care îi determina pe kurzi să recurgă la căutarea prăzilor şi fuga de ţările pe care le prădau – Turcia, Armenia[433].

În nord, circumstanţele au avut un rol important în ceea ce este kurdul azi, un hoţ. La triburile care locuiesc în munţii din Armenia şi teritoriul de la frontiera turcă, caracterul rezultat din viaţa precară de hoţ este dezvoltat la

maxim. În triburile care trăiesc la frontieră şi care tot timpul au dus o viaţă duplicitară, prin natura strategiilor pe care le adoptă pentru a scăpa de furia ţărilor a căror frontiere le vandalizează, oamenii devin suspicioşi, predispuşi la şiretlicuri şi nescrupuloşi. De asemenea, munţii lor nu au un sol foarte propice cultivării şi nici nu există oraşe comerciale. Astfel, ei ajung la cal şi pistol şi este normal ca o asemenea viaţă să ceară scheme şi contrascheme care în timp se transformă în obiceiuri viclene. Probabil aceasta este o trăsătură a oamenilor de la munte, în general, şi a luptătorilor de gherilă[434].

Una din trăsăturile foarte discutate de către călătorii

---

432 Claudius James Rich, op. cit., p. 69.

433 E. B. Soane, op. cit., p. 393.

434 Indern, p. 402.

străini în jurnalele lor era caracterul belicos, răzbunător şi impulsiv al kurzilor prezentat ca o manifestare a barbariei, sălbăticiei. În acest context, era subliniată importanţa acestui aspect care depăşea limitele unei simple trăsături de caracter, încadrându-se elementelor definitorii ale mentalului colectiv kurd. Existenţa unui adevărat cult al războiului a fost subliniată foarte sugestiv de Edmonds, care afirma faptul *că teritoriul Kurdistanului este o ţară în care orice bărbat poartă arme de la vârsta adolescenţei şi în care viaţa valorează puţin*[435].

Atitudinea faţă de război şi importanţa acestuia în mentalitatea kurdă era ilustrată de mulţi călători prin remarcarea unei receptivităţi a populaţiei kurde înspre nou, înspre invenţiile oferite de lumea dinafară, în ceea ce priveşte domeniul armelor. Această receptivitate se opunea modului lor de viaţă montan, izolat şi atitudinii lor generale conservatoare, rezultate din acest stil de viaţă. Arta războiului pare a fi astfel, singurul domeniu al vieţii lor prin care modernitatea se strecura în acest teritoriu.

Kurdul modern umblă cu o armură întreagă de arme, o privelişte destul de pitorească şi de ciudată, dar sunt puţine lucrurile pe care le-am regretat atât de mult pe parcursul călătoriei mele ca şi dispariţia lăncii ca armă principală... Acum cinzeci de ani trebuie să fi fost o privelişte minunată să vezi un trib întreg urmându-şi prin defileurile stâncoase ale munţilor lor, în drumul lor spre raidurile de la câmpie sau înspre rezolvarea unei răzbunări de sânge cu un clan vecin[436].

O perspectivă interesantă, din acest punct de vedere, al caracterului de războinici, întâlnim la Claudius James Rich, care remarca o anumită divizare internă a societăţii kurde, prin faptul că tribalii nomazi se detaşau de ţăranii sedentari, care erau dispreţuiţi pentru că nu erau soldaţi, ci doar cultivatori, fapt care le conferea o condiţie, oarecum, decadentă. Astfel, era subliniată de către

435 C. J. Edmonds, op. cit., p. 181.

436 G. E. Hubbard, op. cit., p. 217.

călătorii străini existenţa unui sentiment de superioritate care decurgea din ocupaţia şi mentalitatea de războinic, percepută ca nobilă, onorantă şi asociată cu curajul.

Kurzii tribali se autodenumesc Sipah sau kurzii militari; dar ţăranii nu au alt nume distinctiv decât Rayahi sau Kenylee în această parte a Kurdistanului. Un tribal mi s-a confesat cândva că tribalii îi concep pe ţărani caftind creaţi în folosul lor; şi într-adevăr aceasta este condiţia acestor cultivator? 99.

Tema diviziunilor interne ale societăţii kurde, lansată în acest fragment de Rich şi pusă de el în strânsă relaţie cu îndeletnicirea şi caracterul lor de războinici, reprezintă unul din stereotipurile etno-culturale, reluate mereu în discuţie de călătorii britanici. Unii dintre aceştia alegeau însă abordarea sa dintr-o altă perspectivă, aceea a caracterului independent şi rebel al kurzilor, ajungându-se până la conexiunea cauzală dintre această caracteristică şi eşecul creării unui stat.

Am fi putut presupune că o dată înzestraţi cu autonomie oficială, flataţi de statutul de naţiune sacră, ei vor înţelege că au anumite datorii, că totul se va schimba. Nimic nu s-a schimbat însă! Prea rebeli pentru a se lăsa guvernaţi de alţii, kurzii erau prea violenţi pentru a se înţelege între ei[437][438].

Cauzalitatea geografică apărea din nou în scrierile călătorilor străini în contextul explicaţiei caracterului independent şi al rezistenţei la asimilare. Munţii deveneau pentru kurzi spaţiul ideal pentru desfăşurarea unei vieţi izolate, privată de contactul cu lumea exterioară şi implicit departe de efectele progresului.

Sângele bogat are inconvenientele sale. Ei au constituit tot timpul pentru duşmanii lor şi pentru vecini o sursă inepuizabilă de conflicte. Pentru ei înşişi, această izolare încrezută a fost dăunătoare, privându-i de

---

4374 ” Claudius James Rich, op. cit., p. 88.

438 François Balsan, op. cit., p. 15.

binefacerile evoluţiei[439].

În acelaşi timp, însă, munţii se transformau într-un scut protector împotriva unei realităţi, a obedienţei efective şi reale faţă de Poartă, oferindu-le kurzilor, secole de-a rândul, şansa unei independenţe clandestine. În 1887, Binder remarca faptul că *în munţi ei reuşesc încă să scape de autoritatea turcilor*[440].

Alături de înclinaţia înspre violenţă, hoţia şi neospitalitatea kurzilor deveneau manifestări sau extensii ale lipsei de civilizaţie, dar şi a caracterului independent al acestora. Fraser, spre exemplu, considera societatea kurdă ca având drept principiu al subzistentei hoţia[441], pe când Edmonds ne dezvăluia în descrierile sale o societate care avea la bază tradiţia răzbunării de sânge, kurzii nefiind altceva decât nişte indivizi prădători, cu o viaţă în afara legii, care nu avea pentru ei nicio valoare. Descriind legile care guvernau societatea kurdă, el zugrăvea o lume care nu se supunea regulilor administrative sau politice ale ţării, fiind guvernată de o singură lege, cea tribală.

În ziua plecării mele, zece arabi morţi au fost aduşi din deşert, iar administraţia se confruntă cu una din problemele obişnuite. Era vorba despre una din obişnuitele răzbunări de sânge, păstrate încă din cele mai vechi timpuri. Răzbunările de sânge şi codul de legi nescrise cunoscut ca şi legea tribală s-a dovedit a fi, şi continuă să fie, unele din cele mai dificile probleme ale administraţiei irakiene[442].

Scrierile călătorilor străini menţionau că tribalismul, principiul de bază al organizării societăţii kurde, era asociat cu instinctul de autoconservare a valorilor primare care avea drept consecinţă construcţia unei societăţi incapabile de a se supune unor convenţii sociale din afara sferei tribale. Unul din stereotipurile constant întâlnite pe

439 Ibidem, p. 2.

440 Henry Binder, op. cit., p. 127.

4415 (13 Baillie Fraser, op. cit., p. 11.

442 A. M. Hamilton, op. cit., p. 42.

parcursul perioadei studiate era tocmai lipsa unei autocenzuri sociale, convertite în viziunea călătorilor, în incapacitatea de adaptare la o formă de organizare socială şi politică modernă şi, prin urmare, la ingerinţele progresului.

De altfel, o manifestare mai pragmatică a decadenţei, de această dată cu implicaţii istorice şi sociale, era ruina socio-economică datorată înapoierii tehnologice şi exploatării economico-fâscale de către Poartă. Având în vedere perspectiva cauzală, din care abordau călătorii străini societatea şi caracterul kurd, această degradare socio-economică era pusă în relaţie cu indolenţa şi lenea kurzilor. Aceste două caracteristici erau în viziunea călătorilor străini datorate, în cea mai mare parte, atitudinilor şi mentalităţilor specifice economiilor autarhice. Cei mai mulţi călători considerau că lenea kurzilor era determinată de oprimarea socio-economică otomană.

…pentru ei diferenţa dintre o creştere şi o descreştere a taxelorţeătre Poartă) este aceea dintre starea de suferinţă şi foametea efectivă; şi este dureros să vezi o etnie, care are atâtea calităţi care să o recomande, ajunsă la pământ din cauza fiscalităţii excesive sau forţată să emigreze pentru a-şi menţine viaţa mizerabilă[443].

În ciuda semnalării acestei letargii a societăţii kurde create, prin intermediul jurnalelor de călătorie, în acelaşi timp era transmisă şi senzaţia unui dinamism şi a unei capacităţi de adaptare la condiţii grele de viaţă, percepută uneori şi ca autosuficienţă. Toate acestea erau create prin descrierea ocupaţiilor cotidiene ale kurzilor, agricultura şi creşterea animalelor şi a stilului de viaţă dur, auster, care rezulta din aceste ocupaţii.

Sunt un popor obişnuit cu mai puţin decât cele necesare… ei par să surclaseze folosirea altor animale în scopuri agricole. Ele ară, trag căruţe, cară greutăţi, dau lapte, sunt ucise şi mâncate; şi trebuie să spun că acolo

443 Claudius James Rich, op. cit., p. 56.

unde apa nu constituie o problemă, par să fie cele mai folositoare animale domestice posibile[444].

Foarte interesante sunt stereotipurile antinomice, cum ar fi ospitalitate *versus* neospitalitate, atribuite kurzilor de către diverşi călători în funcţie de anumite întâmplări particulare, pozitive sau negative, desfăşurate în cadrul unor comunităţi kurde. Aceste dihotomii conturează foarte clar cele două modele în care sunt plasaţi indigenii, acela de virtute sau acela de corupere umană. David Nutting, spre exemplu, îi descria pe kurzi ca fiind *buni călăreţi*, *experţi în folosirea armelor*, *puternici şi aventuroşi*, *înclinaţi înspre brigandaj*, *dar în general ospitalieri cu străinii*[445]. Alături de ospitalitate, element caracteristic orientalilor, spiritul de sacrificiu al kurzilor era un atribut extrem de oscilant al kurzilor. Dacă Binder vorbea despre ataşamentul kurzilor faţă de şefii lor tribali şi spiritul lor de sacrificiu până la moarte pentru aceştia[446], Soane, privind dintr-o perspectivă mai creştină, remarca o lipsă de respect faţă de Celălalt, care mergea aproape până la egoism. Explicaţia dată de el era una religioasă, ca şi perspectiva din care abordau tema spiritului de sacrificiu. Extinzând această afirmaţie la nivelul întregului Orient, el considera că de fapt înapoierea tuturor statelor islamice se datora nesocotirii codului religios din punct de vedere social, pentru că orice îmbunătăţire a atitudinii publice avea la bază recunoaşterea existenţei altora[447].

Credinţa kurzilor reprezintă unul din subiectele abordate de aproape toţi călătorii străini, tocmai prin specificitatea ei, prin trăsăturile ei particulare în cadrul lumii musulmane. Sentimentul religios, atenuat comparativ cu restul musulmanilor, o mecanicitate a gesturilor

444 Ibidem, p. 67.

445 William H. Nutting M. A., „Incidents of Travel in Mesopotamia, Armenia and Kurdistan 1854-1876”, în William H. Nutting, David Hubbard Nutting, Adresses by William H. Nutting M.A. and David Hubbard Nutting M.D., Ed. George Hale Nutting, Boston, 1912, p. 92.

446 Henry Binder, op. cit., p. 87.

447 E. B. Soane, op. cit., p. 19.

religioase ca atribut al întregii lumi musulmane, existenţa unor credinţe specifice kurzilor şi nemaiîntâlnite la alte popoare, existenţa unor secte musulmane heterodoxe, cu influenţe zoroastrianiste, erau doar câteva din constatările cele mai proeminente, legate de credinţa musulmană a kurzilor.

Spre exemplu, Edmonds, pornind de la afirmaţia că musulmanii sunniţi erau mai puţin credincioşi[448], remarca faptul că nu existau interdicţii, ca în restul lumii musulmane, cu privire la admiterea nemusulmanilor în moschee[449]. Rich constata că, deşi, teoretic, era respectat *Ramadanul*, pe perioada acestuia se producea o extrapolare a vieţii cotidiene pe timpul nopţii, producându-se astfel o sustragere nocturnă de la rigorile religioase atât de respectate pe timpul zilei.

Ramadanul fiind început, am stat afară de la ora nouă până la miezul nopţii să primesc vizitatori, întrucât mahomedanii, în perioada acestui post, transformă noaptea în zi, dormind şi petrecând orele de post în izolare, citind Coranul şi dedicând noaptea servirii mesei şi primirii vizitelor[450].

În ceea ce priveşte rugăciunea, acelaşi Rich sublinia faptul că superficialitatea şi distragerea din timpul rugăciunii erau un lucru comun atât de comun la mahomedani încât rugăciunea în sine, prin repetarea sa zilnică, devenea pantomimă[451]. Vis-à-vis de această mecanicitate a gesturilor religioase, el întregea acest peisaj descriind oamenii din Khorasan şi Rowanduz, despre care afirma că erau *sălbatici, proşti, omoară fără niciun regret, dar nu ar pierde o rugăciune pentru nimic în lume, chiar dacă se ştie că s-au bătut în moschee*[452].

Existenţa sectelor heterodoxe sunnite şi a ordinelor

448 C. J. Edmonds, op. cit., p. 67.

449 Ibidem, p. 100.

450 Caludius James Rich, op. cit., p. 137.

451 Ibidem, p. 128.

452 Ibidem, p. 50.

sufite este probabil elementul cel mai derutant pentru călătorii străini în ceea ce priveşte peisajul religios kurd. Exotice şi controversate, autorii recurgeau la descrieri din cele mai variate, accentuând caracteristici diferite, în funcţie de forţa de atracţie şi gradul de impresionare exercitat asupra lor de aceste practici religioase.

La origini, secta Kakai (Ahl-i Haqq) este una heterodoxă, care împărtăşeşte o mare parte din credinţele ei esoterice cu anumite ordine sufite, dar diferă de acestea prin persoana Fondatorului şi prin anumite credinţe şi ceremonii bazate pe Revelaţia (realitatea) Divină, pe care ei o consideră mai avansată decât mărturia celor ce se află încă în faza de Tariqate sau a Shariei, interpretarea legală şi literală a Coranului.

deşi îl venerează pe Ali, principalul deţinător al secretelor, care stau la baza misticismului islamic, privindu-l pe acesta împreună cu descendenţa să-i imami ca şi victime ale injustiţiei, ei consideră că nu are rost să intre într-o dispută legată de ceva ce Atotputernicul a lăsat să se întâmple din voia sa, iar în Irak, spre deosebire de vecinii lor Qizilbash, au rămas de partea sunnită mai degrabă decât de ramura şiită a Islamului, celebrează mariajul conform ritului hanafittplus o ceremonie suplimentară după), îşi iau neveste din comunitatea ortodoxă sunnită, îşi numesc fiicele Aisha[453].

Îmbinarea dintre credinţele musulmane ortodoxe şi cele păgâne, în principal, aparţinând vechii religii zoroastrianiste reprezenta unul din elementele contradictorii, misterioase, care îi intriga pe călători, datorită incapacităţii lor de a găsi explicaţii logice acestui set de rituri şi elemente iconografice, aparent izolate. Astfel, obiceiul de a sculpta în pietrele de mormânt diferite simboluri, cel mai des întâlnit fiind soarele, trimiţând raze în toate părţile, alături de simboluri care indicau sexul (pumnal pentru bărbaţi, pieptene pentru femei) sau repetarea simbolului funerar al unei mâini de fier deasupra

453 C. J. Edmonds, op. cit., p. 190.

fiecărei pietre de mormânt, semnificând transmiterea steagului imamilor de la o generaţie la alta, reprezentau doar câteva elemente iconografice care demonstrau heterodoxia peisajului religios kurd[454].

Rămânând pe acest teritoriu al credinţelor, un aspect care trebuie menţionat, deşi nu constituia neapărat una din preocupările principale ale călătorilor străini erau superstiţiile kurzilor. O primă menţiune în acest sens ar fi cea a scoţianului Baillie Fraser care s-a arătat interesat de mitologia populară a acestor munteni. În acest sens, concluzia cercetărilor sale în rândul localnicilor nu pare a se fi ridicat la înălţimea aşteptărilor lui, întrucât el constata *că le lipseşte orice simţ al supranaturalului şi acordă foarte puţină importanţă credinţei în jinn şi alte asemenea spirite*[455]. Hubbard contrazicea, însă, acest aspect printr-una din povestirile lui. Aflat la pescuit într-un eleşteu din zona râului Zab, actul său a fost considerat de localnici o crimă, pentru că peştii erau consideraţi de către aceştia umani, mai exact încarnarea sufletului unui imam care îi adusese în acest eleşteu[456]. Soane îi plasa şi el pe kurzi din punct de vedere al folclorului în sfera musulmano-arabă, alături de persani şi arabi, tocmai prin credinţa lor în fabulele antice, respectiv în existenţa *jinn* (*spirite*) [457].

Cu toate acestea, nu în toate jurnalele de călătorie, kurzii erau închişi în aceste cadre dominante şi reprezentaţi de acestea. Dimpotrivă, adesea cadrelor orientaliste li se suprapuneau trăsături specifice popoarelor anglo-saxone şi chiar mediteraneene. În acest context, descoperirea nobilităţii indigene exemplifica un mod recurent de relaţie cu alte culturi, construcţia afinităţilor.

Hubbard, spre exemplu, remarca preferinţa kurzilor

454 E. B. Soane, op. cit., p. 222.

455 G. E. Hubbard, op. cit., p. 224.

456 Ibidem, pp. 224-225.

457 E. B. Soane, op. cit., p. 403.

pentru o viaţă uşoară, lipsită de griji[458], în vreme ce Rich sublinia diferenţierea, prin stilul lor de viaţă lejer şi felul natural de a fi, faţă de ceilalţi orientali, mai înclinaţi înspre maniere formale.

Kurzii sunt singurii orientali pe care îi cunosc, care stau până noaptea târziu şi se trezesc târziu dimineaţa. Câţiva gentlemeni din Suleimania se culcă de abia pe la ora trei noaptea sau sunt plecaţi de acasă până pe la ora nouă, zece seara. Timpul lor pentru vizite este noaptea. Când se întunecă, ei încep să meargă de la unii la alţii, să se distreze, să converseze, să fumeze şi să asculte muzica. Fac cam trei vizite de acest fel pe noapte. Cam cu o oră înainte de răsăritul soarelui, se ţine un fel de adunare sau club într-un spaţiu deschis al oraşului numit Meidan... Kurzii par a fi un popor foarte sociabil, fără niciun fel de mândrie ceremonioasa; nici nu sunt invidioşi unii pe alţii şi nici nu am auzit de vreun kurd să vorbească urât despre un altul, indiferent de diferenţele dintre ei[459].

Uneori se producea chiar transferul unor trăsături proprii mediului din care proveneau observatorii înspre cultura indigenă.

Binder recurgea chiar la o asemănare între caracterul kurd şi francez. Astfel, în acest moment în care ei ar putea să aibă origini franceze, ei deveneau frumoşi, puternici, drăguţi şi adăuga că, mai mult, după ce vor progresa, îi vor depăşi pe vecinii lor turcii şi persanii[460].

Scoţianul Baillie Fraser îi compara pe kurzi cu scoţienii şi suedezii pentru intensitatea devotamentului lor faţă de munţi şi pentru spiritul lor feudal[461], iar Soane adăuga faptul că puteau fi consideraţi mai buni decât multe alte rase care se considerau civilizate[462].

Din acest punct de vedere, foarte interesantă este

458 G. E. Hubbard, op. cit., p. 187.

459 Cladius James Rich, op. cit., p. 104.

460 Henry Binder, op. cit., p. 110.

461 James Baillie Fraser, op. cit., p. 90.

462 E. B. Soane, op. cit., p. 395.

asocierea lor cu popoare, care în mentalitatea colectivă engleză erau considerate primitive, ca scoţienii sau suedezii. Astfel, în concepţia englezilor, ataşamentul faţă de munţi, cruzimea, sălbăticia, firea războinică şi răzbunătoare deveneau atribute aşa-numite *muntene*. Iar muntenii şi în acelaşi timp cea mai apropiată alteriate barbară în percepţia lor erau scoţienii, care se confundau cu înapoierea şi primitivismul.

O perspectivă oferită de observatorii străini este imaginea caracterului kurd în comparaţie cu alteritatea creştină. Prin urmare, construcţia caracterului kurd din această perspectivă este bazată pe antagonismul creştin-păgân, mai ales în condiţiile constatării unui ataşament atenuat al kurzilor faţă de religia musulmană. Subiectivitatea rezultată din apartenenţa la creştinătate îi determina pe observatori să vadă în creştin întruchiparea tuturor atributelor pozitive, spre deosebire de kurdul păgân şi barbar căruia îi erau atribuite caracteristici negative contrastante. În acest context, kurzii erau de la început încadraţi profilului jefuitorului nemilos, iar creştinii preluau rolul victimelor.

Raporturile dintre comunităţile kurde şi creştini căpătau forma unei relaţii opresor-victimă. La nivelul unor observatori, mai ales de formaţie teologală, aflaţi în misiune religioasă, tributari preceptelor creştine, cum ar fi Isabella Bird, totul era prezentat sub forma unei confruntări între bine şi rău, în care creştinii reprezentau partea pozitivă, întruchiparea tuturor valorilor percepute ca nobile în mentalitatea creştin-europeană (dreptatea, adevărul, bunătatea, hărnicia), iar kurzii pe cea negativă, întruchiparea răului (cruzimea, egoismul, agresivitatea, hoţia) [463].

III.6. Societatea kurdă

Călătorii străini apreciau oamenii întâlniţi ca pe nişte entităţi colective, axându-se mai rar asupra

463 Mrs. Bishop Isabella L. Bird, Journeys in Persia and Kurdistan, Ed. John Murray, Londra, 1891, p. 262.

individualităţilor. Evaluarea per ansamblu este aplicată atât asupra elitelor, cât şi asupra oamenilor de rând, pe când tratarea particulară are loc doar în cazul unor personalităţi elitare, fie reprezentative pentru grupul social din care proveneau, fie excentrice prin obiceiurile lor.

Organizarea tribală, nomadismul sau sedentarismul, în funcţie de comunitatea analizată, loialitatea faţă de şefii tribali, priceperea pentru război şi călărie, adaptabilitatea la condiţiile grele de muncă şi de viaţă, alături de ocupaţia de agricultori, meşteșugari şi crescători de animale erau elementele care particularizau marea masă a oamenilor de rând.

Hamilton menţiona câteva aspecte esenţiale vis-à-vis de cele două tipare ale stilului de viaţă kurd nomad-sedentar. El sublinia legătura existentă în mentalitatea nomadă între statutul social al proprietarului şi dimensiunea cortului în care acesta locuia: *importanţa şi bunăstarea proprietarului pot fi observate în funcţie de mărimea cortului pe care îl deţine*[464]. La fel, coexistenţa stilului de viaţă nomad şi sedentar era în aşa fel prezentată încât oferea impresia unui mecanism al vieţii care funcţiona într-un perfect echilibru cu şinele, sugerată de aşezarea satelor sedentare la marginea taberelor nomazilor[465][466]. În ceea ce priveşte capacitatea kurzilor de adaptare la un stil de viaţă subzistent, această caracteristică a fost remarcată de numeroşi călători în cele mai diferite situaţii. Spre exemplu, Hamilton, observând obiceiurile muncitorilor care lucrau la construcţia şoselei Rowanduz, afirma că *aceşti kurzi nu erau obişnuiţi cu munca grea pentru mult timp, dar în curând s-au obişnuit să lucreze fără ezitări526*.

Southgate, pe de altă parte, relatând întâlnirea cu un grup de kurzi nomazi, sublinia că *iau cu ei toate*

464 C. J. Edmonds, op. cit., p. 160.
465 Ibidem, p. 143.
4665 2B Ibidem.

posesiunile, iar uşurinţa cu care le cărau arăta cât de bine erau adaptate viaţa lor domestică şi obiceiurile lor hoinare[467].

Hamilton şi Binder, vorbind despre ocupaţia de agricultori a kurzilor, exemplifica tipul de agricultură realizat prin metode ce persistau din timpuri biblice, aratul cu plugul, secerişul cu mâna, fapt care denota conservarea modului de viaţă tradiţionalist[468]. În aceeaşi idee, Binder afirmă că, *kurzii au făcut în jurul satelor lor lucrări primitive, dar serioase pentru a cultiva pământul şi pentru a forma câmpuri în mijlocul acestui teren accidentat; ziduri din piatră menţin terenurile la extremitatea inferioară a câmpului, astfel obţin suprafeţe plane*[469].

Cei mai mulţi oameni, pe lângă faptul că deţin grădini sunt şi meşteșugari. Am văzut chiar un cizmar la lucru…

Am remarcat că alţi meşteșugari erau fierari, tâmplari şi ţesători; mai erau de asemenea magazine de alimente, mulţi vânzători de mărunţişuri, mai ales pentru comerţul cu perşii. Mulţi săteni îşi câştigau existenţa, de asemenea, colectând guma din arborele de terebint şi ducând alune şi dude uscate la câmpie pentru a le schimba cu grâu[470].

Hubbard, pe de altă parte, sesiza caracteristicile specifice oamenilor de la munte şi înclinaţia înspre ocupaţii specifice societăţilor tribale, patriarhale: războiul, hoţia, călăritul, acesta din urmă inspirând inclusiv activităţile de divertisment: aruncarea băţului şi trecerea pe sub el călare, cursele de cai[471].

Principalul rol al elitelor era acela de intermediari, element *sine qua non* pentru buna funcţionare şi echilibrul unei formule socio-politice, care funcţiona după principiul

---

467 Horatio Southgate, op. cit., p. 146.

468 A. M. Hamilton, op. cit., p. 50.

469 Henry Binder, op. cit., p. 177.

470 C. J. Edmonds, op. cit., pp. 169-170.

471 G. E. Hubbard, op. cit., pp. 216-219.

medierii. Elitele asigurau de asemenea o dublă mediere, atât la nivel socio-politic, cât şi religios. Descendenţa de origine divină, care determina şi apartenenţa la această clasă socială, le conferea prestigiul social, încrederea populaţiei şi puterea necesare asumării rolului de mediatori între mase şi Poarta Otomană, dar şi pe acela de intermediari între puterea divină şi credincioşi.

Curajul, generozitatea, ospitalitatea, demnitatea, respectul între membrii familiei păreau a fi trăsăturile principale ale elitei kurde, aşa cum era ea prezentată în jurnalele călătorilor străini pe care le avem în vedere. Importanţa acordată oaspetelui şi alături de ospitalitatea şi generozitatea faţă de musafiri apăreau ca un dat firesc şi o necesitate a acestei societăţi, atât la nomazi, cât şi la sedentari, în mediul rural şi urban deopotrivă. Edmonds sublinia că la kurzi ospitalitatea era percepută ca o obligaţie socială, imperativă, atât la nomazi, cât şi la sedentari, oferind exemplul corturilor nomade, împărţite în două compartimente, unul constituind camera destinată exclusiv

Kurzii în viziunea călătorilor străini din secolele XIX-XX 173 oaspeţilor, *diywexan*[472]. Alături de acest obicei, Edmonds vorbea şi despre practica familiilor bogate kurde, de a oferi gratuit camerele libere familiilor sărace, fără a le cere ceva în schimb, fapt care sugerează cultivarea unei conştiinţe morale sociale, ca parte a unui cod popular nescris, de comportamente şi gesturi al societăţii kurde[473].

Discrepanţele faţă de acest model, sesizate de unii observatori străini, apăreau în cazul unor comunităţi izolate. Neospitalitatea lor era determinată de teama de nou şi necunoscut, provocată de ignoranţă, care instiga, în acelaşi timp, instinctul de autoconservare. Cea mai relevantă întâmplare în acest sens a fost atacul descris de Henry Binder la intrarea într-un sat din regiunea lacului Van, al unui trib de hoţi kurzi, atac la care au participat

472 C. J. Edmonds, op. cit., p. 160.

473 Ibidem, p. 93.

inclusiv femeile din trib, *urlând, golind bagajele şi insultând*[474].

De asemenea, Claudius James Rich, intrând în oraşul Suleimania, a fost întâmpinat de nobilii oraşului şi o gardă formată din ordinul paşei Mahmud, special pentru a ţine sub control reacţia masei de oameni, care nu mai văzuseră până atunci europeni[475].

Deşi observatorii străini remarcau existenţa unui profil psihomoral şi a unui set de comportamente socio-culturale comune, elitele nu erau prezentate ca structuri omogene. Relaţiile predominante în cadrul clasei elitare erau conflictuale, dominate de animozităţi, diviziuni în interiorul tribului, dar şi intratribale, determinate, în mare parte, de crearea de solidarităţi temporare, închegate în funcţie de conjuncturile favorabile de moment. Unul din episoadele de acest gen este relatat de Claudiu James Rich, petrecut în timp ce acesta vizita oraşul Suleimania. Paşa Mahmud, guvernatorul Suleimaniei, fidel turcilor, a fost trădat de unchiul său, paşa Abdullah, în favoarea perşilor, dar a fost anunţat de paşa de la Bagdad despre intenţiile unchiului său de a-l înlătură în schimbul statutului de guvernator. Acest episod s-a încheiat cu urmărirea şi arestarea în cele din urmă a paşei Abdullah, în momentul în care acesta îşi pregătea fuga la Kermanshah[476].

Era tiparul clasic al conflictelor pentru putere dintre şefii tribali şi exploatarea intereselor personale ale acestora, în scopul extinderii influenţei, de către cele două mari puteri rivale, Imperiul Otoman şi Imperiul Persan.

Un element care frapa călătorul străin era deschiderea unor membri ai elitelor pentru realităţile geopolitice occidentale, dar şi curiozitatea pentru evoluţiile tehnice, de dincolo de graniţele Imperiului Otoman. Acest aspect îl întâlnim foarte des în cadrul

474 Henry Binder, op. cit., p. 156.

475 Claudius James Rich, op. cit., p. 68.

476 Ibidem, pp. 148-149.

schiţelor portretistice, realizate de călători, personalităţilor elitelor locale.

Aceste portrete se construiau, în principal, pe două dimensiuni: una pozitivă şi una negativă, în jurul a două matrice, ignoranţa, limitarea pe de o parte, şi curiozitatea, dorinţa de a cunoaşte lumea din afara graniţelor Imperiului Otoman, pe de altă parte. Deşi unii şefi tribali erau descrişi ca fiind *parohiali* sau *timizi şi mai degrabă proşti*[477], în cazul altor membri ai elitei kurde, temele discuţiilor se întindeau de la politica externă a Angliei, noile invenţii tehnice, obiceiurile Orientului îndepărtat până la evident, arta războiului şi organizarea armatelor occidentale.

În Suleimania, făcându-i o vizită beiului Osman, Claudius James Rich remarca faptul că *acesta punea întrebări foarte sensibile şi a răspuns într-un mod foarte inteligent la întrebările puse de mine*. S-*a scuzat pentru indiscreţie*. *Poate sunt impertinent, a spus el, dar gândiţi-vă ce ciudat e pentru un kurd să aibă o conversaţie cu un englez şi avea o dorinţă nemaipomenită de a profita de această oportunitate, pentru a se informa în legătură cu anumite lucruri pe care dorea foarte mult să le afle şi la care nu avea acces în alt mod*. *A fost extrem de curios în legătură cu Anglia, Franţa şi Rusia, în legătură cu guvernul nostru, ceremonialul de la Curte şi alcătuirea armatei britanice; a întrebat foarte multe lucruri pertinente despre acestea, fapt care dovedea că se interesase şi înainte de subiect şi că îl înţelege*. *Spre deosebire de turci, el nu a acordat un grad nemeritat de importanţă sultanului, Constantinopolului şi problemelor turceşti*. A *întrebat particularităţi legate de bătălia de la Waterloo, despre care a auzii, probabil de la perşi, dar nu după nume*. *Bonaparte era cunoscut aici sub numele de Imperator*. *Apoi şi-a îndreptat atenţia înspre China şi a pus o serie de întrebări, cam aceleaşi, pe care mi le pusese în aceeaşi dimineaţă paşa Abdullah, ceea ce mi-a confirmat*

477 C. J. Edmonds, op. cit., pp. 232-233.

suspiciunea, că a existat anterior între ei o conversaţie pe această temă. M-a întrebat, în mod special, dacă străinilor le era permis să viziteze capitala Chinei şi părea foarte surprins de faptul că o ambasadă a curţii noastre fusese recent acolo. La sugestia unei persoane prezente acolo, el a abordat subiectul Indiei Britanice, dar cu o aparentă precauţie. A început prin a remarca, că atunci când o putere suverană are o armată atât de puternică precum a noastră, este normal să vrea să o folosească; şi nu era deloc surprins ca noi căutam oportunităţi de cucerire. Apoi m-a întrebat despre *baloanele de aer; şi mi-a mărturisit că şi-a spus că erau maşinării capabile să ducă soldaţi în orice punct dat*[478].

Din nou, tema războiului era omniprezentă în discuţie, demonstrând importanţa sa ca deprindere şi mentalitate la kurzi. Era un fapt ce rezulta din atitudinea admirativă pentru statutul de putere militară şi politica de cucerire a Marii Britanii, considerată o consecinţă firească a capacităţii sale militare.

Multe din descrierile conţinute în jurnalele călătorilor străini se axau foarte mult asupra aspectului fizic al unor personalităţi masculine ale elitei kurde locale. Înfăţişarea lor era una exotică, dar şi primitivă, fascinantă prin îmbinarea dintre atitudinea sălbatică şi armonia formelor fizice, provocând pe de o parte, teamă, dar şi admiraţie.

Frumuseţea fizică a acestor oameni o surprindea chiar şi pe Isabella Bird. În ciuda discursului construit pe dimensiune religioasă, puternic antiautohton şi antimusulman, ea era plăcut impresionată de trăsăturile fizice ale unui şef de trib, Hesso, pe care îl întâlneşte în drum spre oraşul Erzerum.

Un superb tâlhar sălbatic, cel mai frumos bărbat, pe care l-am văzut în Persia, un om mare, cu o faţă lată, ochi negri proeminenţi, o frunte... un nas drept, dinţi superbi, buze frumoase şi senzuale, un ten măsliniu şi un zâmbet

478 Claudius James Rich, op. cit., pp. 97-98.

fals[479].

Indiferent de formaţia observatorilor străini, fie teologală, tehnică sau diplomatică, se remarcă atenţia acordată detaliilor referitoare la viaţa privată a elitelor. Practicarea unui mod de viaţă exotic, inedit pentru observatorii occidentali, prin îmbinarea dintre obiceiurile şi practicile orientale şi tradiţiile locale kurde, oferea reperele necesare satisfacerii curiozităţii tipice secolului. Putem vorbi despre un fast oriental al întregii vieţi cotidiene a elitei kurde. Este vorba însă de un fast doar la nivel ceremonial, lipsind însă luxul opulent, caracteristic stilului de viaţă al elitelor orientale. În acest sens, merită remarcată afirmaţia paşei din Suleimania referitoare la starea de degradare a palatului în care locuia şi care dovedea viaţa în expectativă, nesigură pe care o duceau kurzii, în general, nu doar elitele, ca urmare a situării lor geografice la confluenţa dintre două mari imperii, Otoman şi Persan, care îşi disputau impunerea influenţei asupra lor şi a politicii tributare excesive a acestora.

După complimentele de început paşa a văzut că admiram camera şi mi-a spus că palatul fusese construit de tatăl său; că ar fi vrut să îl repare, dar „Cine ar repara ceva de care nu este sigur că va avea ocazia să se bucure; ceva care ar putea fi distrus în câteva zile de turci sau perşi?[480][481]

Astfel, cunoaşterea nobilimii kurde presupunea şi contactul cu cultura materială kurdă, un subiect a cărei tratare în scrierile observatorilor străini era o adevărată încercare de descifrare a codului cultural propriu. Gastronomia reprezenta unul din aceste aspecte care îi fascinau pe observatorii străini, alături de stilul de îmbrăcăminte kurd. Sortimentele de mâncare şi ceremonialul care însoţeau luarea mesei se înscriau în setul de elemente specifice manierei orientale de servire a

479 Mrs. Bishop Isabella L. Bird, op. cit., p. 265.

480 Claudius James Rich, op. cit., p. 80.

481 William H. Nutting M. A., op. cit., p. 93.

mesei. Erau apreciate de către vizitatorii străini gusturile inedite, gestica sofisticată şi semnificaţia ei. Festinurile se caracterizau printr-o complexitate a gesturilor, o diversitate a gusturilor, care ofereau rezultatul unui fast cotidian, firesc pentru autohtoni, dar inedit şi extravagant pentru cei din afară. Descrierile călătorilor relevă faptul că bucătăria kurdă a preluat elemente ale bucătăriei specific orientale, particularizate de anumite ingrediente şi feluri de mâncare specific kurde.

Astfel, cafeaua făcută *din boabe arse*, *aduse din Yemen*[482], servită atât înainte, cât şi după-masă, orezul fiert în lapte cu miere, iaurtul cu prune, şerbetul, alături de obişnuita delicateţe orientală servită la cină, carnea de miel sau ied umplută şi prăjită, reprezentau elementele de bază ale bucătăriei kurde[483]. De multe ori erau pierdute din vedere felurile de mâncare servite, atenţia observatorilor străini, în calitate de oaspeţi ale unor paşe sau bei, axându-se mai mult asupra ceremoniei de servire a mesei. În acest sens, remarcăm semnalarea de către observatorii străini a doua tipare de servire a mesei, determinate de aşezarea geografică şi implicit de sfera de influenţă culturală în care intra zona respectivă, fie persană, fie otomană. Astfel, dacă Claudius James Rich, aflându-se în Suleimania, aproape de graniţa cu perşii, remarca faptul că *kurzii*, *ca şi perşii mănâncă încet şi vorbesc între mese*, *servirea ei durând ore*. *Nu agreează stilul lacom de a mânca al turcilor*, *care pun vasele cu mâncare în mijloc şi le iau după câteva îmbucături ale oaspeţilor*. *Se pare că este vechea modă tătăraşcă de a mânca*; *pe de altă parte*, *perşii separe că au fost chibzuiţi întotdeauna în timpul mesei545*.

Pe de altă parte, David Nutting, aflându-se într-o provincie la est de Bagdad, în zona de influenţă otomană, remarca tocmai contrariul, semnalând *că beiul şi câţiva prieteni ai săi s-au aşezat pentru a mânca cu mine*; *şi*,

482 Jbidem, p. 126.

483 Claudius James Rich, op. cit., p. 126.

suflecându-şi mâinile, fără cuţite sau furculiţe, într-un stil absolut primitiv, au făcut un ospăţ. Au mâncat atât de repede, încât servitorul meu, temându-se că nu voi apuca să îmi iau partea, i-a şoptit unui chelner să îmi aducă ceva pe o farfurie separată! După cină, apa a fost adusă din nou pentru spălatul mâinilor şi apoi cafeaua a fost din nou servită. De asemenea, le-au fost oferite pipe celor care doreau[484].

Remarcăm astfel, două tendinţe distincte în modul de servire a mesei, unul mai elevat, mai elaborat, de influenţă persană şi altul mai simplu, mai improvizat, preluat de la turci. Astfel, dacă stilul persan de servire a mesei consta în servirea felurilor de mâncare pe tăvi alungite, cu tacâmuri, timp de câteva ore, urmată de petreceri muzicale, organizate de gazdă, stilul turcesc lăsa impresia unui mod ad-hoc de servire a mesei, caracterizat prin sacrificarea şi pregătirea pe loc a unui miel sau ied, nelipsind însă două elemente indispensabile, cafeaua şi pipa. Se observă şi o oarecare preferinţă a observatorilor europeni pentru stilul persan de servire a mesei, considerat mai ornamental, mai sofisticat şi, prin urmare, mai satisfăcător pentru gustul exotic al epocii.

Încercarea de creionare a unei imagini din perspectivă etnică a comunităţii kurde, care plasa atenţia asupra dimensiunii estetice era completată prin abordarea subiectului îmbrăcăminţii kurde. Din această perspectivă nu putem vorbi despre un caracter monolitic al specificului kurd, nu poate fi avansat un fenotip naţional, ci mai degrabă avem de-a face cu etnotipuri regionale, vestimentaţia fiind descrisă de cele mai multe ori în funcţie de caracteristicile zonale. Edmonds realiza din acest punct de vedere cea mai completă descriere a costumului kurd. Astfel, el constata că în sud îmbrăcămintea se afla sub influenţă arabă, prin purtarea unei *kewa*, o togă din bumbac sau mătase lungă, de la gât şi până la glezne, înconjurată de o centură, numită *pishten*, peste care se

484 William H. Nutting M. A., op. cit., p. 90.

purta *seinte*, o jachetă de obicei albastră, fie importată din Europa, fie de influenţă persană, caz în care era croită dintr-un material asemănător cu caşmirul. Pe dedesubtul *kewa* erau purtaţi nelipsiţii pantaloni largi, iar peste toate, *aba*, un fel de capot larg, acesta fiind stilul adoptat de clasele urbane sărace din sud. În ceea ce priveşte clasa orăşenilor, cei mai săraci şi mai puţin pretenţioşi purtau o jachetă numită *choghe* şi pantaloni largi, *rhanik*, mai scurţi, făcuţi din *buzuw*, un material local, ţesut în casă, de culoare gri sau castaniu.

În centru, Edmonds regăsea aceiaşi pantaloni, dar mai largi decât în sud, o *seinte* din material importat, *pishten*, centura legată foarte strâns, jacheta de deasupra şi pantalonii, care toate făcute de multe ori din acelaşi material, iar când *pestek*, tot un fel de capot larg, era purtat peste toate dădea un aer cocoşat. Culorile erau variate în funcţie de stocurile existente în bazare, dar cele mai purtate erau verde, roşu închis şi un muştar oribil. Înspre nord, la Moşul, pantalonii erau amplii, atârnau drept şi uneori aveau clopoţei. Jacheta, de această dată numită *choghe*, era făcută din *buzuw*, mai de bună calitate fiind cel ţesut de evrei sau armenieni şi într-o gamă largă de modele şi culori. Costumul era decorat cu broderii la guler şi mâneci pe la buzunarele pantalonilor şi în jurul gleznelor.

Elementul comun semnalat de Edmonds în cele trei regiuni era faptul că în călătorii bărbaţii aveau obiceiul să îşi strângă pantalonii în ciorapii tricotaţi mai larg, iar uneori, sub influenţa rusă, pantalonii erau băgaţi în cizme[485].

Perspectivele oferite de observatori asupra acestui aspect vestimentar diferea însă, unii din ei preferând abordările din perspectiva utilităţii vestimentaţiei şi nu neapărat a esteticii. Dacă Binder, spre exemplu, făcea referiri la paleta de culori preferată de kurzi în alcătuirea vestimentaţiei de zi cu zi, *culorile curcubeului*, *roz*, *galben*,

485 C. J. Edmonds, op. cit., pp. 88-89.

roşu aprins[486]™, Hamilton ne oferă o cu totul altă imagine, căutând raţiunile practice ale opţiunilor pentru anumite materiale şi modele vestimentare. Astfel, el sublinia faptul că pantalonii lor largi şi tunicile erau confecţionate din lână de capră, pantofii cu vârfuri ascuţite, din piele, iar obişnuitul turban, înlocuit cu pălării cu boruri mari în timpul secerişului. În acest fel, vestimentaţia era un indicator al ocupaţiilor de agricultori şi crescători de animale şi, deci, a întregului mod de viaţă[487].

Îmbrăcămintea nobililor era un amalgam de obiecte vestimentare orientale, aranjate după *gustul kurd*[488]. Binder descrie vestimentaţia beiului Osman din Suleimania ca fiind alcătuită dintr-o cămaşă din ţesătura indiană foarte înflorată, un şal din caşmir, decorat cu franjuri din aur, pus pe cap

Kurzii în viziunea călătorilor străini din secolele XIX-XX 179 nearanjat şi un capot sau manta dintr-o stofă veneţiană, roşu aprins cu nişte nasturi mari, din aur pe el[489].

Prin urmare, interesul călătorilor pentru aspectele vestimentaţiei locale poate fi legat şi de o încercare de detectare a gradului de civilizaţie, a evoluţiilor petrecute la nivelul legăturilor politice şi economice ale zonei, fapt care se observă mai ales la nivelul elitelor, aşa cum este în cazul descrierii făcute de către Binder, beiului Osman. Remarcăm absenţa în cazul kurzilor a discrepanţei uriaşe între vestimentaţia elitei şi cea a oamenilor de rând, astfel încât costumele nobililor puteau fi mai ales din punctul de vedere al croiului obiectelor vestimentare, reprezentative pentru modelul kurd. Astfel, în ciuda influenţelor vestimentare străine, arabe, persane sau occidentale, chiar şi la nivelul elitelor, observatorii subliniau persistenţa elementelor tradiţionale ale portului popular kurd, a

486 Henry Binder, op. cit., p. 71.

487 A. M. Hamilton, op. cit., p. 49.

488 Henry Binder, op. cit., p. 77.

489 Ibidem.

caracterului său original şi reprezentativ.

În cazul femeilor, vestimentaţia era nu doar o expresie a pragmatismului şi un revelator al vieţii lor domestice, ci şi a poziţiei lor în raport cu bărbaţii kurzi, dar şi în comparaţie cu statutul femeilor din Orient, în general. Prin expunerea feminităţii şi absenţa vălului tradiţional islamic dintre piesele vestimentare cotidiene ale femeilor kurde, costumaţia feminină kurdă reprezenta o excepţie în cazul femeilor orientale de religie musulmană. Astfel, Soane preciza că femeile din nord purtau pantaloni largi sau fuste ample, cămăşi colorate, suplimentate de alte cămăşi atunci când era vreme rece şi poate o pâslă şi un turban mare[490].

În centru şi sud, îmbrăcămintea femeilor era mai complicată. Femeile din triburile Mukri şi Şina erau cunoscute pentru turbanele mari, pe care le purtau, din mătase colorată, brăţări, cercei şi pentru colierele din monede purtate pe frunte. Printre femeile din tribul Mukri erau şi unele care purtau *chiar dări* sau *charukhia*, un fel de bucată de pânză mai grea, aruncată peste un umăr[491].

Tot Soane încheia această descriere cu menţiunea că vălul era o piesă vestimentară necunoscută femeilor kurde. Mulţi observatori străini reluau tema absenţei vălului islamic la femeile kurde, de această dată în contextul social al coexistenţei bărbaţilor şi femeilor în cadrul unor munci comune, de cele mai multe ori cu caracter agricol. Unul dintre aceştia era Hamilton care sublinia expunerea fizică a femeilor:

…la seceriş, îmbrăcate într-o haină lungă de culoare albastru-închis, fără formă, pantaloni largi, ridicaţi deasupra gleznelor, capul nu le era acoperit, iar părul, de multe ori vopsit în roşu, le cădea pe umeri[492].

Ele se aflau la interferenţa dintre tradiţional şi inovator, dintre conformism şi nonconformism, evident din

490 E. B. Soane, op. cit., pp. 401-402.

491 Ibidem.

492 A. M. Hamilton, op. cit., p. 49.

perspectiva moralei lumii musulmane. Dacă Edmonds sesiza practicarea unor obiceiuri tradiţionale musulmane, ca negocierea şi preţul plătit de bărbat familiei miresei[493][494], pe de altă parte, unii observatori percepeau femeile kurde ca pe o excepţie în cadrul lumii musulmane şi orientale, nu numai prin felul de a se îmbrăca, ci şi prin atitudinea lor jovială, curajoasă şi prin statutul important şi libertatea de care se bucurau în familie.

Kurzii de la nord la sud sunt monogami şi familia foarte rar atinge trei sau patru membri. Femeia se bucură de o remarcabilă libertate şi femeile kurde sunt curajoase, trebuie preţuite nu numai pentru calităţile lor fizice, dar şi pentru frumuseţea lor. De multe ori, în sate, femeia, în absenţa bărbatului, întreţinea musafirul, stătea cu el şi povestea, fără a da dovadă de falsă ruşine sau modestie a turcilor sau perşilor şi împărţind cu el orice era de mâncat şi de băut în casă. Căsătoria este bazată pe atracţia reciprocă. Dragostea adevărată dintre soţ şi soţie (atât de rară la naţiunile islamice) este întâlnită şi la cele mai sălbatice triburi şi nu există o trăsătură mai frumoasă a rasei decât legătura deschisă şi buna înţelegere între sexe555.

Unul din cele mai frapante aspecte ale statutului femeilor kurde era situarea unora dintre ele în poziţia de lider. Cel mai cunoscut personaj de acest gen, care a stârnit uimirea şi admiraţia mai multor observatori occidentali, ca Soane, Edmonds sau Hubbard, a fost Adela Khanum. Aceasta era un personaj feminin reprezentativ în peisajul social kurd şi aparte în ansamblul lumii musulmane, o femeie dintr-o familie nobilă, care îşi înlocuia cu multă abilitate soţul, paşa Mahmud, la şefia tribului Hakkari din Halapja, din momentul în care acesta a fost numit *kaimakam* al districtului Shahr izur. Realizările sale din poziţia pe care o ocupa, de şef de trib, ca şi construirea unei închisori, a unor curţi de justiţie pe

493 C. J. Edmonds, op. cit., p. 226.

494 E. B. Soane, op. cit., p. 396.

care le prezida, a unor case care au transformat aspectul rural al Halabjei, într-unul urban, atrăgeau admiraţia şi respectul observatorilor străini[495]. Întreaga sa personalitate, felul în care îşi machia ochii cu negru şi obrajii cu roşu, bijuteriile persanepele care purta, gestul ei masculin de a fuma şi fizionomia ei de femeie slabă[496], îi fascinau pe călătorii străini care regăseau în ea îmbinarea forţei şi a sensibilităţii feminine deopotrivă.

Statutul Adelei Khanum şi comportamentul ei erau de fapt reprezentative pentru statutul femeilor kurde, care erau asemănate de Hubbard cu englezoaicele şi remarcate de aproape toţi călătorii, care s-au aplecat asupra acestui aspect, ca o excepţie în cadrul lumii musulmane. Percepută ca deschisă, spontană, sociabilă chiar şi în faţa străinilor, femeia kurdă se disocia total de tiparul femeii haremului, acoperită cu văl, retrasă şi care constituia un tabu pentru gentlemanul occidental.

Concluzii

Un lucru cert, desprins pe parcursul acestor relatări de călătorie este că intersectarea cu un mod de viaţă exotic, inedit pentru observatorii occidentali, prin îmbinarea dintre obiceiurile şi practicile orientale şi tradiţiile locale kurde, le-a oferit acestora reperele necesare satisfacerii curiozităţii tipice secolului. În ceea ce priveşte structura percepţiei acestor călători asupra naturii, organizării sociale şi asupra caracterului uman era una dual㠖 Exemplele sunt nenumărate. Avem, pe de o parte, imaginea unei naturi dezlănţuite, aproape supranaturală, potrivnică omului, iar, pe de altă parte, avem imaginea unei naturi, care se constituia prin elementele specifice ca un Eden terestru.

Multitudinea antichităţilor contrasta în jurnalele de călătorie cu descrierile peisajului social dezolant şi cu ignoranţa autohtonilor legată de starea lor de conservare. Spaţiul urban dezvăluia călătorului, pe de o parte oraşe,

495 G. E. Hubbard, op. cit., pp. 175-176.

496 Ibidem, p. 176.

adevărate sălaşuri ale sărăciei, mizeriei şi înapoierii, iar, pe de altă parte, peisaje exotice cu vegetaţie luxuriantă, clădiri bogat ornamentate, stereotipul clasic al oraşului oriental în viziunea occidentală. Modelele de percepţie asupra caracterului kurzilor oscilau între două extreme, acela de virtute umană şi acela de corupere umană, iar în ceea ce priveşte elitele, portretele se construiau, în principal, pe două dimensiuni: una pozitivă şi una negativă, în jurul a două matrice, ignoranţa, limitarea, pe de o parte, şi curiozitatea, dorinţa de deschidere înspre lumea exterioară, pe de altă parte.

Jurnalele de călătorie în acest teritoriu nu se încadrau clar într-una din cele două perspective, cea colonialistă sau cea indigenofilă. Deşi perspectiva europocentristă era mai accentuată în cazul abordării unor subiecte ca aspectul aşezărilor urbane şi implicit nivelul progresului, aceasta era mai atenuată în cazul unor teme ca elitele.

Cele două perspective, cea colonialistă şi indigenofilă, se îmbină pe parcursul relatărilor de călătorie, adesea chiar la acelaşi autor, reflectând, pe de o parte, fascinaţia exercitată de un teritoriu şi un mod de viaţă exotic şi, pe de altă parte, dispreţul faţă de o umanitate diferită, care pentru ei era expresia tuturor incapacităţilor umane.

Capitolul IV.

Kurzii din România

Fiind un studiu istoric şi sociologic, în cadrul acestui capitol am încercat mai întâi să surprindem felul în care s-a format diaspora kurdă din Europa pe parcursul secolului XX. De asemenea, am urmărit care au fost cauzele refugierii pe teritoriul României a etnicilor kurzi, care au fost perioadele de maxim flux, unde s-au stabilit, felul în care s-au adaptat în societatea românească, dacă au reuşit să îşi păstreze identitatea de origine, care a fost atitudinea şi politica statului vis-à-vis de minoritarii kurzi după stabilirea lor la noi în ţară şi, nu în ultimul rând, felul în

care sunt ei percepuţi în societatea românească. Studiul s-a bazat în cea mai mare parte pe cercetarea de teren, respectiv intervievarea unui număr de membri ai minorităţii kurde din România, dar şi ai unor cetăţeni români care au intrat în contact cu aceştia pentru a observa felul în care sunt percepuţi de alteritate. Consultarea presei kurde în România, revista Asociaţiei Culturale a Kurzilor din România, *Vocea Mesopotamiei* şi a unui număr de ziare româneşti, ca: *Scânteia* (1967), *Lumea* (1981 – 1988), *Adevărul* (1990 – 2008) şi *Evenimentul Zilei* (1998 – 2000) a avut un rol important în atingerea obiectivelor cercetării.

Metodele folosite în realizarea cercetării se referă la cea cantitativă şi calitativă. Metoda cantitativă a fost folosită prin studiul de caz asupra kurzilor din România, determinând stabilirea perioadelor de maxim flux, a zonelor de provenienţă şi a tipurilor de cauze care au dus la imigrarea lor pe teritoriul nostru. Acest tip de analiză a permis, de asemenea, identificarea tipului imigrantului kurd şi a tiparelor familiale, construite de aceştia în România alături de percepţia societăţii româneşti asupra imigranţilor kurzi. Pentru perioada comunistă au fost folosite documente privitoare la minoritarii kurzi din România, identificate în Arhiva fostului Comitet Executiv al P.C.R. Analiza s-a situat pe două nivele, individual şi instituţional (organizaţiile proprii, implicarea în societate). În ceea ce priveşte tehnica sociologică a interviurilor am optat pentru interviurile semistructurate datorită flexibilităţii oferite de acestea discuţiei cu interlocutorul.

Folosirea metodei calitative a fost prezentă tocmai prin intermediul interviurilor, prin care am încercat să surprindem modul şi gradul de integrare a imigranţilor kurzi în societatea românească, alături de percepţia societăţii româneşti asupra imigranţilor kurzi.

Conform celor stabilite cu reprezentanţii Asociaţiei Culturale a Kurzilor din România, care au intermediat contactul cu membri ai comunităţii kurde, interviurile au

fost luate la sediul asociaţiei din Bucureşti. Au fost realizate pe un eşantion de douăzeci de persoane, bărbaţi şi femei (majoritatea bărbaţi), cu vârste cuprinse între douăzeci şi şaizeci de ani, din categorii profesionale diferite şi cu un nivel de educaţie variat (oameni de afaceri, studenţi în ştiinţe umaniste şi juridice, medici).

IV. 1. Emigraţia kurdă înspre Europa

Primele emigraţii ale kurzilor înspre Europa au avut loc în anii ’60. Pe de o parte, în acest prim val de imigranţi kurzi ajunşi în Europa au existat numeroşi tineri kurzi, care au ales să studieze în ţări europene sau în SUA, de foarte multe ori prin intermediul unor burse acordate de organizaţii kurde.

Pe de altă parte, majoritatea kurzilor din acest val îndreptat înspre Europa erau muncitori imigraţi în urma acordurilor bilaterale dintre guvernul turc şi guvernul german. Începând cu anii ’70, accesul pe piaţa muncii din Germania devine imposibil şi prin urmare aceştia se îndreaptă înspre Franţa. În acest fel, această ţară, care semnase un acord cu Ankara pentru a reglementa fluxurile de mână de lucru dintre cele două ţări, devine a doua ţară europeană, dispusă să primească imigranţi turci, din care o parte erau kurzi. Transformările din lumea rurală par a fi principala cauză a acestui val de emigrări. Sociologul turc, de origine kurdă, Altan Gökalp afirma vis-àvis de acest subiect: *La originea acestui fenomen stă, în primul rând, exodul rural masiv, care a lăsat aproape pustii satele turceşti în anii „50. Acesta a fost doar începutul unui lanţ de emigraţii înspre Europa industrială, normat prin natura contractelor propuse, de o politică incitativă a guvernului turc în acest sens*[497].

Criza economică a anilor ’70, urmată de turbulenţe pe scena politică (confruntări între stânga şi dreapta radicală, lovitura de stat militară din 1971), afectează

497 Altan Gökalp, „L’immigration turque: le lignage, le terroir et les potes”, în A. Jund, P. Dumont, S. De Tapia, Enjeu de l'immigration turque en Europe, Ed. L’Harmattan, Paris, 1995, p. 92.

destul de puternic zonele kurde, mai exact sud-estul Anatoliei[498]. Apoi, lovitura de stat militară din 1980, declanşarea activităţii gherilelor PKK, începând cu 1984 au constituit factori de decizie pentru populaţia kurdă din Turcia, care a optat pentru soluţia emigrării[499]. Exodul masiv de populaţie a permis plecări în masă din satele kurde şi regruparea familiilor kurde în ţări europene, ca Olanda, Germania sau Franţa.

Prin urmare, emigraţia turcă înspre Europa nu a încetat să se intensifice în acest interval temporar. Conform aceluiaşi Altan Gökalp, populaţia turcă de origine kurdă constituie cam un sfert din imigraţia turcă[500]. Acestui val de imigranţi li se adaugă grupuri succesive de refugiaţi politici din Irak, Iran şi Siria. Din 1980 şi până în 1988, kurzi din Irak şi Iran au luat calea exilului, ca urmare a războiului iraniano-irakian. Bombardamentele chimice din nordul Irakului (1988 – 1989) şi represiunea revoltelor populaţiei irakiene, după războiul din Golf din 1991 au determinat, de asemenea, deplasarea unui număr mare de kurzi înspre alte state.

În prezent, majoritatea kurzilor din exil sunt stabiliţi în ţări europene. Evaluarea numărului lor este însă un lucru extrem de dificil, întrucât ţările gazdă înregistrează imigranţii după criteriul cetăţeniei, iar identitatea kurdă nu figurează pe niciunul dintre documentele oficiale ale unui refugiat sau imigrant. Prin urmare, estimările variază şi în funcţie de surse. Conform Institutului Kurd de la Paris, în Europa de Vest trăiesc aproximativ 1, 2 milioane de kurzi. Cele mai numeroase comunităţi kurde se află în Germania, unde sunt înregistraţi în jur de 650.000 de

498 Hamit Bozarslan, „L'immigration kurde. Un espace conflictuel", Migrants- Formation, nr. 101, 1995, p. 116.

499 Chirine Mohseni, Modes de vie et intégration. Le cas de réfugiés kurdes irakiens en France, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

500 Altan Gökalp, „En guide d'introduction", în A. Gökalp, R. Kastoryano, S. Tapia, L'immigration turque et kurde: la dynamique segmentaire, la nouvelle donne générationelle et le nouvel ordre communicationnel, Studiu realizat de FAS, 1997, p. 1.

etnici kurzi şi în Franţa, unde trăiesc aproximativ 150.000 de kurzi. Alte state occidentale cu minorităţi kurde mai extinse sunt: Olanda cu 80.000 – 90.000 de kurzi, Elveţia cu 70.000 – 80.000, Belgia cu 50.000 – 60.000, Austria cu 60.000 – 70.000, Marea Britanie cu 30.000 – 40.000, Grecia cu 20.000 – 25.000, Danemarca cu 10.000 – 15.000[501].

România se înscrie în categoria statelor cu comunităţi kurde mai restrânse, de aproximativ 3.000 – 4.000 de etnici kurzi[502], alături de state ca Bulgaria. Nefiind un stat foarte dezvoltat din punct de vedere economic, România constituie, prin aşezarea sa geografică, o ţară de tranzit înspre ţările occidentale, pentru etnicii kurzi, mai ales pentru cei proveniţi din Turcia. România nu reprezintă neapărat o destinaţie voluntară pentru aceştia, cât mai degrabă un refugiu de conjunctură, în lipsa sau în condiţiile în care alte destinaţii sunt mai dificil de atins.

IV. 2. Legislaţia din România referitoare la situaţia IMIGRANŢILOR[503]

1. Elemente generale în prezent, în România sunt recunoscute oficial douăzeci de minorităţi naţionale, al căror statut juridic şi drepturi specifice sunt reglementate printr-un pachet legislativ şi normativ destul de complex. Alături de minorităţile tradiţionale ca ungurii, saşii, sârbii au început să se constituie şi noi comunităţi etnice, formate din persoane de altă naţionalitate, care au ales să se stabilească definitiv sau provizoriu în România. Dacă în perioada regimului comunist nu se poate spune că exista un flux migratoriu considerabil înspre România, după 1989 trecerea la un regim democratic şi tranziţia înspre sistemul economic capitalist au atras cetăţeni străini în calitate de imigranţi legali, dar şi ca refugiaţi, imigranţi

501 Date furnizate de Institutul Kurd de la Paris.

502 Date furnizate de Asociația Culturală a Kurzilor din România.

503 Analiză a legislației referitoare la situația migranților, preluată din Raportul Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Necunoscuții de lângă noi. Rezidența refugiați, solicitanți de azil, migranți ilegali, Ed. King Badouin Foundation, 2006.

ilegali, în unele cazuri chiar subiecţi ai traficului de persoane. În rândul acestor categorii intră şi membrii comunităţii kurde din România. Deşi existenţa acestei comunităţi datează încă din perioada regimului lui Ceauşescu, după 1990 asistăm la o intensificare a imigrării acestora pe teritoriul ţării. Întrucât această minoritate constituie subiectul studiului nostru de caz, în continuare am încercat să elaborăm o scurtă analiză a legislaţiei în domeniu. Scopul principal este de a facilita în acest fel înţelegerea statutului juridic al membrilor comunităţii kurde şi a problemelor birocratice, de natură legală, cu care se confruntă în încercarea de stabilire şi integrare în societatea românească.

În România, cadrul legislativ care reglementează imigraţia a fost în ultimii ani într-o permanentă schimbare, în mare parte şi datorită necesităţii de raliere la legislaţia europeană în domeniu. În perioada regimului comunist, cadrul legislativ de reglementare a imigraţiei în România a fost reprezentat, în principal, de Legea nr. 25 din 17 decembrie 1969 privind regimul străinilor în Republica Socialistă România, republicată în Buletinul Oficial nr. 57 din 18 mai 1972. Această lege a rămas în vigoare chiar şi după 1989. Ulterior semnării acordului de asociere cu Uniunea Europeană, în România au apărut o serie de acte normative care tind la armonizarea cadrului legislativ intern cu cel al UE[504].

2. Drepturile străinilor în România

Hotărârea de Guvern 1191, din 2001, privind aprobarea Programului special pentru integrarea socio-profesională a străinilor, care au dobândit statut de refugiat în România, a fost primul act normativ care reglementa procesul de integrare a uneia din categoriile de persoane care au primit o formă de protecţie în România. Principalele facilităţi asigurate de HG 1191 erau

504 Marian Chiriac, Monica Robotin, Andi Păcurar, Floriana Scânteie, Raport Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Necunoscuții de lângă noi. Rezidenți, refugiat, solicitant de azil, migrant ilegali, Ed. King Badouin Foundation, 2006, p. 11.

accesul la sesiuni de acomodare culturală, cursuri de limba română şi cazare.

Ca urmare a neconcordanţelor între prevederile acestei hotărâri şi prevederile altor acte normative, în acest domeniu s-a ajuns la numeroase situaţii complicate în practică, în ceea ce priveşte Ordonanţa de Urgenţă nr. 41, din 2006, privind integrarea socială a străinilor, care au dobândit o formă de protecţie în România pentru completarea şi modificarea Ordonanţei de Guvern nr. 44 din 2004. Aceasta prevede un regim egal de drepturi şi obligaţii pentru refugiaţii recunoscuţi şi persoanele care au dobândit o formă de protecţie internaţională, promovează explicit accesul refugiaţilor la drepturile sociale în aceleaşi condiţii ca şi cetăţenii români: drept la muncă, locuinţe, educaţie, asistenţă socială. Totodată, acest act normativ prevede componentele programului guvernamental de integrare a refugiaţilor: consiliere, acomodare culturală, învăţarea limbii române. Dreptul de a primi cazare în centrele Oficiului Naţional pentru Refugiaţi nu este inclus în programul de integrare, dar este garantat persoanelor care reprezintă cazuri speciale567. Drepturile civile, de proprietate şi altele de acest gen se adaptează cerinţelor internaţionale în acest sens, prin care străinilor li se asigură accesul la aceste drepturi568.

3. Dreptul la muncă al străinilor

Actul normativ care reglementează dreptul la muncă al străinilor este Ordonanţa de urgenţă nr. 56, din 20 iunie 2007, privind încadrarea în muncă şi detaşarea străinilor pe teritoriul României, aprobată şi completată prin Legea nr. 134 din 2008. Conform acestei legi, permisul de muncă poate fi acordat pentru un interval de şase luni, cu posibilitatea prelungirii, la cerere, pe intervale de alte câte şase luni. Permisul de muncă poate fi acordat sau prelungit pentru intervale mai mari de şase luni. Categoriile de străini, care pot lucra în România, fără permis de muncă, sunt: străinii cu domiciliu permanent, refugiaţii cu statut

recunoscut, cetăţeni ai statelor UE şi ai Acordului privind Spaţiul Economic European. Accesul la servicii de sănătate publică se face în aceleaşi condiţii cu cetăţenii români pentru străinii, care, având domiciliul în România, contribuie la fondul asigurărilor de stat569.

Accesul străinilor la educaţie este reglementat de Legea învăţământului nr. 84 din 24 iulie 1995, republicată în Monitorul Oficial nr. 606, din 10 decembrie 1999. Aceasta prevede că persoanele aparţinând minorităţilor naţionale au dreptul să studieze şi să se instruiască în limba maternă la toate nivelurile şi formele de învăţământ, precum şi la tipurile de învăţământ pentru care există o cerere suficientă, în condiţiile legi. În ceea ce priveşte accesul străinilor la educaţie superioară, în aceleaşi condiţii cu cetăţenii români, aceştia pot intra în sistemul public de educaţie în regim plătit. Legea specifică faptul că în instituţiile de învăţământ superior pot fi înscrişi şi studenţi străini, în conformitate cu prevederile legale, adăugându-se că cetăţenii străini care studiază în România în învăţământul superior de stat, cu

567 Ordonanţa de Urgenţă nr. 41/2006 pentru modificarea şi completarea Ordonanţei Guvernului nr. 44/2004, privind integrarea socială a străinilor care au obţinut o formă de protecţie în România, publicat în Monitorul Oficial, nr. 714, din 21 august 2006.

568 Marian Chiriac, Monica Robotin, Andi Păcurar, Floriana Scânteie, op. cit., p. 18.

569 Ibidem, p. 19.

excepţia celor care beneficiază de burse din partea statului român, plătesc taxe de şcolarizare, stabilite anual prin hotărâre a Guvernului[505].

O categorie aparte a străinilor din România o reprezintă refugiaţii, situaţie în care se află şi numeroşi membri ai comunităţii kurde. Copiii acestora au acces la învăţământul preşcolar şi învăţământul obligatoriu fără

505 Legea învățământului nr. 84, din 24 iulie 1995, publicată în Monitorul Oficial nr. 606, din 10 decembrie 1999.

perceperea vreunor taxe de şcolarizare. Refugiaţii au dreptul la învăţământ primar şi gimnazial sau superior în condiţiile stabilite de lege pentru cetăţenii români. Persoanele adulte care au dobândit statutul de refugiat pot beneficia, la cerere, de acces la cursurile de învăţare a limbii române[506].

4. Obţinerea cetăţeniei române

Dobândirea cetăţeniei poate fi considerată un ultim pas în procesul de integrare a unui străin în realitatea socială, politică, economică şi culturală din România.

La noi, acordarea cetăţeniei române se limitează la doar câteva sute de cazuri pe an. Cetăţenia română se acordă în temeiul Legii 21 din 1991. Cea mai recentă modificare a fost adusă prin Ordonanţa de Urgenţă nr. 36, din 2009 pentru modificarea şi completarea Legii cetăţeniei române nr. 21, din 1991. Ordonanţă de Urgenţă se referă în mod special la posibilitatea tuturor cetăţenilor români şi descendenţilor acestora până la gradul trei de a redobândi cetăţenia romană.

Acordarea cetăţeniei române se realizează în baza a doua principii. Primul principiu (jus sanguini) vizează acele persoane care au avut cel puţin un părinte cetăţean român. Al doilea principiu presupune acordarea cetăţeniei la cerere, pe baza unei legături curente între un cetăţean străin şi România[507]. Străinul care doreşte să obţină cetăţenia română trebuie să îndeplinească următoarele condiţii:

— S-a născut şi domiciliază, la data cererii, pe teritoriul României sau, deşi nu s-a născut pe acest teritoriu, domiciliază în condiţiile legii pe teritoriul statului român de cel puţin 8 ani sau, în cazul în care este căsătorit şi convieţuieşte cu un cetăţean român, de cel puţin 5 ani de la data căsătoriei;

— Dovedeşte, prin comportament, acţiuni şi

506 Marian Chiriac, Monica Robotin, Andi Păcurar, Floriana Scânteie, op. cit., pp. 18-19.

507 Jbidem, p. 22.

atitudine, loialitate faţă de statul român şi declară că nu întreprinde sau sprijină şi nici nu a întreprins sau sprijinit acţiuni împotriva ordinii de drept ori a siguranţei naţionale;

— A împlinit vârsta de 18 ani;

— Are asigurate în România mijloace legale pentru o existenţă decentă, în condiţiile stabilite de legislaţia privind regimul străinilor;

— Este cunoscut cu o bună comportare şi nu a fost condamnat în ţară sau în străinătate pentru o infracţiune care îl face nedemn de a fi cetăţean român;

— Cunoaşte limba română şi posedă noţiuni elementare de cultură şi civilizaţie românească, în măsură suficientă pentru a se integra în viaţa socială;

— Cunoaşte prevederile Constituţiei României şi imnul naţional[508].

Dacă solicitantul cetăţeniei române părăseşte teritoriul statului român o perioadă mai mare de 6 luni în cursul unui an, anul respectiv nu se ia în calcul la stabilirea perioadei şederii în România, necesare pentru acordarea cetăţeniei.

Legea cetăţeniei române prevede că numai străinii care au domiciliul în România (drept de şedere permanentă) pot solicita cetăţenia română. Stabilirea domiciliului în România se face după o procedură specială, stabilită de Legea nr. 56 din 13 martie 2007, pentru modificarea şi completarea Ordonanţei de urgenţă a Guvernului, nr. 194/2002, privind regimul străinilor în România. Conform acestei legi, prevederile sale nu sunt aplicabile refugiaţilor recunoscuţi şi persoanelor care au dobândit protecţie umanitară condiţionată, deşi, pe de altă parte, legislaţia privind refugiaţii prevede că un refugiat în timpul şederii sale pe teritoriul României, în funcţie de gradul integrării sale în societate, poate să primească

508 Ordonanța de Urgență nr. 147/2008, pentru modificarea si completarea Legii cetățeniei române nr. 21/1991 publicată în Monitorul Oficial, nr. 765, din 13 noiembrie 2008.

domiciliul înţ ară, în condiţiile reglementărilor legale privind regimul străinilor în România[509].

Această neconcordanţă între legi a condus la situaţia în care refugiaţii recunoscuţi şi persoanele cu protecţie umanitară condiţionată nu puteau solicita cetăţenia română, deoarece nu exista nicio procedură prin care să îşi poată stabili domiciliul în România.

Între anii 1991 şi 2003, aproximativ 2500 de străini (exceptând pe cei din Republica Moldova) au primit cetăţenia română. În marea lor majoritate, aceştia provin din ţări arabe, în particular Siria, Iordania, Palestina, Liban, dar şi Iran sau Turcia. În această perioadă au primit cetăţenia 4% turci, 34% sirieni şi 1% irakieni[510]. Atât cetăţenii sirieni, cât şi irakienii se află printre cei mai numeroşi atât în privinţa stabilirii în ţara noastră, cât şi în ceea ce priveşte dobândirea cetăţeniei, în rândul acestora numărându-se cetăţeni de etnie kurdă.

Pe de altă parte, procesul de acordare a cetăţeniei este considerat de către unii solicitanţi extrem de lent[511]. Tocmai pentru că obţinerea cetăţeniei este un lucru extrem de greu de realizat, o modalitate folosită de persoanele ce au dobândit o viză de lungă şedere este de a solicita prelungirea vizei, succesiv, pe o perioadă de până la un an, ajungând astfel să rămână în România pentru intervale lungi de timp.

Apoi, cetăţenii străini, care au o şedere legală şi continuă să stea în România de cel puţin 6 ani (trei ani pentru cei căsătoriţi cu cetăţeni români), pot solicita stabilirea domiciliului pe teritoriul României. Stabilirea domiciliului este de fapt un drept de şedere permanentă, care conferă beneficiarului aceleaşi drepturi ca în cazul

509 Legea nr. 56/2007 pentru modificarea și completarea Ordonanței de Urgență, nr. 194/ 2002, privind regimul străinilor în România, publicată în Monitorul Oficial nr. 201, din 26 martie 2007.

510 Marian Chiriac, Monica Robotin, Andi Păcurar, Floriana Scânteie, op. cit., p. 23.

511 Interviu cu K. A., membru al comunității kurde din România, 6 mai 2008.

oricărui cetăţean român[512]. Este şi cazul unor kurzi, mulţi dintre ei fiind căsătoriţi cu femei de cetăţenie română.

5. Refugiaţii. Statut şi drepturi

România a aderat la Convenţia de la Geneva din 1951 şi la Protocolul de la New York, din 1967, privind statutul refugiaţilor în anul 1991, când a fost adoptată Legea nr. 46. Conform definiţiei oferite de aceasta, refugiaţii sunt cetăţeni străini, care, din cauza persecuţiei pe motive de rasă, religie, naţionalitate, opinie politică, apartenenţă la un grup social, persecuţie suferită în ţara de origine, se află într-o altă ţară, care le-a oferit protecţie[513].

Spre deosebire de alţi cetăţeni străini, care îşi aleg benevol destinaţia în funcţie de interesele personale (care pot fi de mai multe feluri: reunificarea familiei, studii, muncă, interese de afaceri), refugiaţii fug din ţara de origine din cauza diferitelor persecuţii la care sunt supuşi. În continuare vom prezenta detaliat procedurile şi situaţiile de natură juridică cu care se confruntă un refugiat, întrucât, deşi nu reprezintă scopul acestui studiu, considerăm că trebuie menţionate reprezentând statutul a numeroşi kurzi din România, actuali refugiaţi sau actuali cetăţeni români, dar foşti refugiaţi[514].

În conformitate cu prevederile Ordonanţei Guvernului nr. 102/2000, privind statutul şi regimul refugiaţilor în România cu modificările şi completările ulterioare, autoritatea centrală, responsabilă de implementarea politicilor României în domeniul refugiaţilor, este Oficiul Naţional pentru Refugiaţi (ONR) din cadrul Ministerului Administraţiei şi Internelor. Această instituţie are rolul de coordonator al tuturor instituţiilor cu atribuţii în domeniul integrării sociale a refugiaţilor. Un alt rol important al ONR constă în monitorizarea tuturor cazurilor individuale atât în timpul

512 Marian Chiriac, Monica Robotin, Andi Păcurar, Floriana Scânteie, op. cit., pp. 22-24.

513> 78 Ibidem, p. 25.

514 Ibidem.

programului de integrare, cât şi după plecarea refugiatului în comunitatea locală. De asemenea, ONR oferă asistenţă punctuală refugiaţilor aflaţi în dificultate, în special, prin intermediul serviciilor de consiliere şi derulează campanii de informare a populaţiei României cu privire la refugiaţi[515].

Oficiul Naţional pentru Refugiaţi cooperează, în baza protocoalelor încheiate, cu organizaţii neguvernamentale în vederea suplimentării asistenţei oferite solicitanţilor de azil şi refugiaţilor, organizaţii dintre care amintim: Forumul Român pentru Refugiaţi şi Migranţi – ARCA (în domenii privind accesul refugiaţilor la asigurările de sănătate şi asistenţă socială, cetăţenie română, ocupare, pregătire şi informare a autorităţilor locale şi în procesul de monitorizare a cazurilor individuale), Salvaţi Copiii (consilierea şi integrarea copiilor refugiaţi şi separaţi în societatea românească, consilierea părinţilor în vederea participării copiilor la şcoală, monitorizarea rezultatelor şcolare, pregătire suplimentară şi activităţi recreative), Consiliul Naţional Român pentru Refugiaţi (asistenţa juridică şi socială a solicitanţilor de azil), Serviciul Iezuiţilor pentru Refugiaţi (asistenţă socială, consiliere şi orientare socioprofesională, cazare temporară a familiilor şi persoanelor vulnerabile) şi Organizaţia Femeilor Refugiate din România (activităţi de consiliere socială şi campanii de informare). De asemenea, există o colaborare foarte bună cu înaltul Comisariat al Naţiunilor Unite pentru Refugiaţi, Reprezentanţa din România, care finanţează o parte din programele de asistenţă ale organizaţiilor neguvernamentale[516].

Ajunşi în România, solicitanţii de azil depun o cerere scrisă, în urma căreia ONR, în urma unui proces de evaluare a dosarului persoanei în cauză, acordă verdictul.

515 Informații preluate de pe site-ul Oficiului Național pentru Refugiați, http://www.mai.gov.ro/ index08_3.htm, accesat la 3 martie 2009.

516 Informații preluate de pe site-ul http://www.kinecto.ro/customers/UNHCR/iulie_2004/ ro/onr.html, accesat la 15 iulie 2009.

Cererile de acordare a statutului de refugiat sunt analizate în mod individual, pe baza documentelor existente la dosarul solicitantului şi a motivelor invocate la interviu, care vor fi analizate în raport cu situaţia concretă din ţara de origine şi cu credibilitatea solicitantului. În urma analizării cererii de recunoaştere a statutului de refugiat, soluţiile care pot fi adoptate de către funcţionarul anume desemnat sunt următoarele:

— Acordarea statutului de refugiat;

— Acordarea protecţiei umanitare condiţionate;

— Respingerea cererii.

În cazul unei respingeri[517], solicitanţii de azil au dreptul să repete procedura în instanţă, aceasta urmând să dea verdictul dacă ONR a greşit sau nu în decizia luată. În cazul în care şi în instanţă sunt refuzaţi, solicitanţii sunt obligaţi să părăsească ţara în termen de maximum 15 zile[518]. Respingerea cererilor de acordare a statutului de refugiat intervine în situaţia în care, în urma analizei unei astfel de cereri, se constată neîndeplinirea condiţiilor legale.

Refugiaţii recunoscuţi se bucură de aceleaşi drepturi ca şi cetăţenii români, inclusiv de dreptul la muncă, cu excepţia drepturilor politice şi a obligaţiei de a efectua serviciul militar. Un program naţional pentru integrarea refugiaţilor este implementat în cooperare cu înaltul Comisariat pentru Refugiaţi şi cu ONG-urile specializate în acest domeniu. Există programe pentru învăţarea limbii române, pentru învăţarea unei profesii, consiliere pentru găsirea unui loc de muncă sau a unei locuinţe. De la buget sunt alocate fonduri pentru activităţile desfăşurate de către ONG-uri în domeniul facilitării integrării sociale a

517 Motivele principale de respingere a cererilor pot fi cunoașterea insuficientă a prevederilor Constituției României, istoriei, geografiei și culturii românești.

518 Informații și comentarii la legislație, preluate de pe site-ul http://vs.politiaromana.ro/Bir_pt_Straini/4_Solicitanti_de__azil/l_Procedura_de_azil.htm, accesat la 15 iulie 2009.

refugiaţilor recunoscuţi. În anul 2001 a fost aprobat un Program special pentru integrarea socioprofesională a străinilor, care au dobândit statutul de refugiat în România. Includerea refugiaţilor în programul de integrare socioprofesională se face la cererea expresă a acestora. Integrarea socioprofesională presupune adoptarea unor măsuri ce vizează:

— Acomodarea culturală;

— Învăţarea limbii române;

— Accesul la sistemul naţional de învăţământ din România;

— Accesul la sistemul de asigurări sociale de sănătate;

accesul liber pe piaţa forţei de muncă şi la sistemul de asigurări sociale;

— Dreptul de cazare[519].

În ceea ce priveşte a doua formă de protecţie, respectiv protecţia subsidiară, acelaşi act normativ stipulează că aceasta se poate acorda străinului care nu îndeplineşte condiţiile de acordare a statutului de refugiat şi cu privire la care există motive serioase să se creadă că, dacă va fi returnat în ţara de origine, riscă să sufere o vătămare a drepturilor sale constând în: condamnarea la pedeapsa cu moartea sau executarea unei astfel de pedepse; sau tortură, tratamente sau pedepse inumane ori degradante sau o ameninţare serioasă, individuală, la adresa vieţii sau integrităţii, ca urmare a violenţei generalizate în situaţii de conflict armat intern sau internaţional, dacă solicitantul face parte din populaţia civilă.

Refugiaţii recunoscuţi au dreptul timp de 9 luni să primească ajutor financiar de la stat. În plus, refugiaţii cu o situaţie mai grea (bătrâni, minori neînsoţiţi, femei singure sau cu copii, familii cu mulţi copii) beneficiază, pe

519 Informații și comentarii la legislație, preluate de pe site-ul http://www.ces.ro/romana/ politica_imigratiei.html, accesat la 15 iulie 2009.

lângă cazare, şi de un ajutor financiar suplimentar[520].

Condiţia de refugiat rămâne valabilă pe timp nelimitat, chiar dacă situaţia în ţara de origine s-a îmbunătăţit. După o perioadă de şedere de opt ani, conform legii, refugiatul poate primi cetăţenia română, dacă solicită acest lucru. În Uniunea Europeană, perioada de şedere obligatorie în ţara respectivă este mai mică, de aproximativ patru, cinci ani[521].

În România există centre de cazare pentru refugiaţi, două în Bucureşti, câte unul în Timişoara, Galaţi şi Maramureş. Alte două centre de tranzit există la Otopeni şi Constanţa[522].

În România, cadrul legislativ, practicile şi asistenţa guvernamentală, adresate refugiaţilor în vederea integrării s-a dezvoltat destul de mult după 1989. Statul a preluat o parte din aceste atribuţii, însă mai sunt destule lipsuri generate de lipsa de coerenţă a actelor normative şi de un mod restrictiv de aplicare.

În România, din 1991 până în iulie 2007, 15.965 de străini au solicitat azil, dintre care 2.723 au primit o formă de protecţie. La sfârşitul lunii iulie 2007, erau înregistraţi 810 străini, care au obţinut o formă de protecţie în România, 549 de adulţi şi 261 copii. Din punct de vedere al ţării de origine, cei mai mulţi provin din Irak (43, 2%), urmaţi de Iran (12%) şi Palestina (8%) [523].

Una dintre problemele majore ale legislaţiei în domeniu este faptul că statutul refugiaţilor poate fi acordat

---

5205 8;) Informații și comentarii la legislație, preluate de pe site-ul http://www.ces.ro/romana/ politica_imigratiei.html, accesat la 15 iulie 2009.

521 Informații și comentarii la legislație, preluate de pe site-ul Autorității Naționale pentru Străini, www.aps.mai.ro, accesat la 3 martie 2009.

522 Marian Chiriac, Monica Robotin, Andi Păcurar, Floriana Scânteie, op. cit., p. 26.

523 Ministerul Internelor și Reformei Administrative. Oficiul Român pentru Imigrări, Raport anual privind situația străinilor care au obținut o formă de protecție în România, p. 2.

doar pentru o perioadă de trei ani, existând posibilitatea extinderii pentru încă doi ani. O altă prevedere îngrijorătoare a legii este faptul că neagă dreptul de azil celor care ajung la graniţă fără documente valide, cu excepţia situaţiei în care vin direct din statul în care au fost persecutaţi[524].

Alte probleme cu care se confruntă refugiaţii sunt de altfel legate de lipsa diplomelor, care le atestau pregătirea în ţara de origine, în diferite domenii şi cei mai mulţi sunt nevoiţi prin urmare să lucreze în muncă necalificată. Acest lucru se datorează faptului că cei mai mulţi au plecat din ţara lor fără acte de studii sau documentele personale de bază, iar la nivelul Ministerului Educaţiei nu există o metodologie prin care să se poată recunoaşte nivelul de studii.

O altă problemă majoră a refugiaţilor este legată de lipsa locuinţelor. Timp de un an, ei pot beneficia de cazare în centrele de refugiaţi, iar după aceea se pot muta într-o comunitate locală. Dacă nu obţin o locuinţă socială (lucru aproape imposibil), pot închiria o locuinţă, urmând ca ONR să le plătească jumătate din chirie timp de un an[525].

După integrarea României în Uniunea Europeană, s-au făcut progrese în domeniul legislaţiei cu privire la migraţie, ţara noastră înscriindu-se în curentul general de uniformizare a politicilor imigraţioniste la nivel european. Prin urmare, s-a încercat eliminarea în mare parte a lipsei de coerenţă şi neconcordanţă între prevederile legale, aşa cum se poate constata şi din analiza de mai sus. Totuşi, conform opiniei mai multor organizaţii nonguvernamentale, în ţara noastră nu există o preocupare pentru integrarea imigranţilor, prin politici publice adecvate, mai ales în cazul categoriilor rezultate din imigraţia forţată, cum este şi cazul etnicilor kurzi. Cu

524 Informații preluate de pe site-ul http://www.europarl.eu.int/workingpapers/libe/104/ romania_en.htm, accesat la 19 iulie 2009.

525 Ibidem, p. 28.

toate că România nu oferă un cadru economic din cele mai dezvoltate, fenomenul imigraţiei este un fapt real, care, deşi încă redus ca dimensiuni, există, fie că este vorba despre o imigraţie economică sau politică, voluntară sau forţată.

IV. 3. Situaţia socială şi economică a kurzilor din România. Raporturile cu românii

Despre kurzii din România se cunosc foarte puţine lucruri cu certitudine. Dificultatea surprinderii situaţiei kurzilor din România derivă, în principal, din faptul că aceştia sunt cetăţeni ai mai multor state (Turcia, Siria, Irak, Iran), iar autorităţile române nu investighează etnia unei persoane odată cu procesarea datelor de stare civilă pentru intrarea şi şederea în România.

Astfel, orice date care se vehiculează cu privire la numărul acestora în România, ca şi despre activităţile lor, trebuie privite cu circumspecţie.

Asociaţia Culturală a Kurzilor din România, cu sediul la Bucureşti estimează că în România sunt aproximativ 3.000 – 4.000 de etnici kurzi, cu mai multe cetăţenii, în majoritate turcă, dar şi irakiană sau siriană. Dintr-o estimare generală, făcută de către Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, rezultă că aproximativ 80% dintre cetăţenii turci, sirieni şi irakieni din România sunt de etnie kurdă. Conform aceleiaşi cercetări, aproximativ acelaşi procent, respectiv 80% dintre kurzi[526], ar fi bărbaţi căsătoriţi cu femei române. Cum etnicitatea nu este verificată la intrarea în ţară, corectitudinea diferitelor aprecieri asupra etnicilor kurzi din România nu poate fi stabilită cu precizie. Aspectul etnicităţii nu prezintă un aspect, care poate reieşi din verificarea documentelor oficiale. Atât politicile statului, cât şi reacţia oamenilor în contexte de viaţă comune, nu ţin cel mai adesea cont de etnicitate, ci de reprezentările populare. Pentru aceasta, faptul că etnicii kurzi consideră că

526 Marian Chiriac, Monica Robotin, Andi Păcurar, Floriana Scânteie, op. cit., p. 36.

numărul lor în România este undeva în jurul cifrei de 3500, este relevant pentru percepţia proprie ca şi pentru eforturile şi responsabilităţile pe care şi le asumă în procesul integrării.

Din declaraţiile reprezentanţilor asociaţiei mai reiese faptul că liantul etnic este deosebit de puternic în cazul kurzilor şi depăşește în forţă pe cel al cetăţeniei sau religiei[527]. Astfel, la sediul asociaţiei din Bucureşti se întâlnesc adesea kurzi proveniţi din mai multe ţări. Asociaţia întreţine relaţii de prietenie cu asociaţii ale kurzilor din alteţări europene. În acelaşi timp, kurzii din România sunt deosebit de preocupaţi şi bine informaţi cu privire la demersurile organismelor internaţionale, cât şi ale unor state europene cu privire la cauza recunoaşterii kurzilor ca minoritate etnică în Turcia, dar şi cu privire la cazul lui Abdullah Öcalan, liderul mişcării de emancipare a kurzilor, în prezent aflat în detenţie în insula Intrali.

Climatul relativ democratic din România i-a determinat să îndrăznească editarea unor publicaţii în limba română şi să exprime prin acestea idei pe care nu le-ar fi putut exprima în lucrări publicate în ţările de origine, în acelaşi timp, prezenţa lor într-o ţară democratică i-a ajutat să stabilească legături cu alte comunităţi kurde, din Germania sau Franţa. Astfel, s-a stabilit o comunicare şi o colaborare cu alte comunităţi kurde din Europa în vederea susţinerii unor idei comune, fapt care ar fi fost imposibil în Orientul Mijlociu. Această colaborare face din mişcarea kurdă una transnaţională. Un exemplu în acest sens poate fi campania pentru eliberarea lui Öcalan, iniţiativă venită dinspre comunitatea kurdă din Germania.

Ce se mai cunoaşte despre kurzi este faptul că aceştia au creat la Constanţa, în 1995, o asociaţie cu scop cultural. Aceasta a fost desfiinţată în 1998. În 2000 s-a deschis o nouă asociaţie cu sediul la Bucureşti. Alte oraşe,

527 Există kurzi care refuză să își recunoască identitatea etnică, pentru a-și crea o situație mai facilă din punct de vedere economic și pentru a evita asocierile de natură politică.

în care reprezentanţi ai acestei asociaţii spun că se găsesc un număr mai mare de kurzi, sunt Alexandria, Brăila, Braşov, Slatina, Târgu Mureş. Din cercetările proprii am constatat existenţa unor etnici kurzi şi în Cluj-Napoca, Alba Iulia sau Bistriţa-Năsăud.

Prima atestare în documente oficiale a prezenţei kurzilor pe teritoriul României are loc în anul 1974, într-o notă a Comitetului Central al Partidului Comunist Român[528]. Acest document sublinia existenta în instituţiile de învăţământ superior din România a unui număr de douăzeci de studenţi kurzi, pe baza burselor oferite de PCR, Partidului Democrat al Kurdistanului din Irak[529]. Numărul acestora părea a fi în continuă creştere în această perioadă, aşa cum reiese din afirmaţiile notei CC al PCR, în care se sublinia aprobarea unor noi burse, acordate tinerilor kurzi pentru anul următor. Baza acordării acestor burse etnicilor kurzi de către PCR este relaţia de prietenie şi colaborare dintre conducerile PCR şi KDP, pe baza ideologiei comune marxist-leniniste.

Un val de imigranţi kurzi a existat în anul 1988, ca urmare a campaniei Anfal de exterminare a kurzilor din Irak, din acelaşi an, mai exact, ca urmare a episodului Halapja al acestei campanii.

Conform Asociaţiei Kurzilor de la Bucureşti, cei veniţi înainte de 1989 erau în majoritate de cetăţenie siriană şi irakiană[530].

Imigrarea kurzilor în România s-a intensificat după 1990, atât ca urmare a trecerii la un regim democratic, dar şi în strânsă legătură cu evoluţia politică din zona locuită de ei. Astfel, războiul din Golf, din 1991, războiul de gherilă din Turcia şi problema nerecunoaşterii drepturilor

528d rept consecință neluarea în considerare a cererilor exprimate în material, motivându- se că astfel de probleme se rezolvă între conducerea PC R și cea a Partidului Democrat al Kurdistanului.

529 DANIC, Fond CC al PCR-Secția Propagandă și Agitație, dosar 225/1974, fila 2 față.

530 Interviu cu K. M., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.

minoritare în ţările de origine au constituit principalele cauze ale emigrărilor.

Din interviurile realizate cu membri ai comunităţii kurde justificarea deciziei de emigrare este motivată în toate cazurile prin *probleme de natură politică*[531]. Unii dintre etnicii kurzi intervievaţi au refuzat dezvoltarea acestei sintagme, preferând, din motive personale, discuţii în termeni generali. Alţii, însă, au expus povestea plecării lor. Spre exemplu, un etnic kurd mărturiseşte că a ales calea emigrării din Turcia, drept consecinţă a presiunilor, puşcăriei şi torturilor suferite de el şi familia sa, ca urmare a colaborării unor membri ai familiei cu Partidul Democrat al Poporului[532]. Un alt etnic kurd povesteşte că în anii 1997, 1998, tatăl său, imam, datorită refuzului de a renunţa la slujbele religioase în limba kurdă a fost considerat de autorităţile turceşti drept separatist şi a fost nevoit să aleagă împreună cu toată familia calea emigrării[533].

Acestora li se adaugă problemele de natură economică, rezultate ca urmare a lipsei investiţiilor guvernelor turc sau irakian în zonele locuite de kurzi, drept măsură punitivă.

Din cercetările efectuate în teren reiese faptul că etnicii kurzi imigraţi în România, după 1990, provin într-o foarte mare măsură din Turcia.

Dintre cei sosiţi înainte de 1989, majoritatea au urmat aici studii de medicină, devenind doctori. Opţiunea pentru această profesie se pare că se datorează condiţiilor de trai scăzute în care au trăit înainte de emigrare, confruntării cu lipsa medicilor şi lipsei unei educaţii şi a controlului sănătăţii în rândul populaţiei kurde din nordul

531 Sintagma a fost folosită de toți etnicii kurzi intervievați.

532 Interviu cu D. M., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008. Partidul Societății Democratice este un partid politic, naționalist kurd, din Turcia, înființat în 2005 ca și continuator al Partidului Democrat al Poporului. Este suspectat de legături cu PKK.

533 Interviu cu K. M., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.

Irakului. Încă un motiv pentru care mulţi dintre ei au ales această profesie se datorează mentalităţii societăţii kurde, în rândul căreia doctorul se bucură de prestigiu, fiind privit automat ca o persoană de rang superior[534].

În general, însă, majoritatea etnicilor kurzi din România au ocupaţii legate de activităţi comerciale şi aducătoare de profit, prezentând la fel ca şi turcii şi arabii o aplecare înspre comerţ. Domeniile de interes pentru aceştia sunt industria alimentară, de prelucrare a aluminiului, panificaţie, comerţ cu cherestea, plastic, covoare, nuci sau seminţe de dovleac pentru export, haine, bijuterii, îngrăşăminte, au magazine de electrice, restaurante, baruri. Din cercetările efectuate, majoritatea kurzilor, care au imigrat în România, după 1990, se înscriu în tiparul acestor ocupaţii, unii dintre ei fiind posesorii unor afaceri foarte prospere şi având o situaţie materială foarte bună.

Raporturile cu majoritatea română nu prezintă particularităţi faţă de relaţiile tipice ale orientalilor cu românii. Ce îi apropie şi mai mult este identitatea comună, atribuită lor de către români, care la nivel mediu nu fac cel mai adesea, diferenţă între un arab, un iranian, un turc sau un kurd. Ignoranţa din acest punct de vedere merge chiar mai departe existând şi unele confuzii ale kurzilor cu etnicii romi. Un exemplu în acest sens este mărturia unei femei de etnie kurdă, care a afirmat că datorită fizionomiei sale, ten închis la culoare şi păr negru, este percepută uneori în public ca fiind de etnie romă[535].

Astfel, chiar dacă românii nu conştientizează originea etnică a kurzilor, relaţiile acestora sunt amiabile, de convieţuire sau colaborare, mai ales când au ţeluri care converg cel mai adesea în probleme legate de afaceri. Kurzii, în mare parte, consideră România un loc confortabil, iar românii sunt descrişi cel mai adesea ca

534 Ibidem.

535 Interviu cu K. Z., membră a comunității kurde din România, 3 iunie 2006.

primitori, mai ales în comparaţie cu alţi vestici cu ochi albaştri, care sunt mai reci şi chiar rasişti[536]. Din interviurile luate etnicilor kurzi reiese o percepere a acestora ca un popor tolerant, fără atitudini rasiste[537]. Unii etnici kurzi, în special cei aflaţi de mai mult timp aici, căsătoriţi cu femei române şi proprietari ai unor afaceri, pun accent pe relaţiile lor de vecinătate şi prietenie cu români[538], pe relaţiile de ajutor şi respect reciproc al tradiţiilor[539], considerând că adaptarea lor în România s-a produs lejer atât din punct de vedere social, cât şi economic[540]. Deşi, per ansamblu, relaţiile cu românii sunt percepute de kurzi ca pozitive, există şi anumite nuanţe, unii dintre ei, deşi într-un procent mic, au adăugat că în ciuda atitudinii tolerante a românilor, mai sunt priviţi de către cei cu care intră în contact ca şi străini, deşi sunt căsătoriţi cu române, au cetăţenia română şi locuiesc aici de peste zece ani[541].

O situaţie mai specială o constituie imigranţii kurzi, aflaţi în procesul de obţinere a statutului de refugiat. Atitudinea lor generală este una reticenţă faţă de români şi faţă de mediul pe care îl oferă societatea românească. Încă neintegraţi, acuză societatea românească că îi percepe drept teroriști şi refuză să vorbească despre motivele refugierii în România sau despre situaţia lor socială sau economică de aici.

În ceea ce priveşte autorităţile, atitudinea lor este una chiar virulentă, de fapt, relaţia cu acestea fiind unul din motivele solide ale nemulţumirii lor. Cele mai frecvente

536 Ibidem.

537 Ibidem.

538 Interviu cu M. Ç., membru al comunității kurde din România, 7 mai 2008.

539 Interviu cu K. N., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.

540 Interviu cu K. A., membru al comunității kurde din România, 6 mai 2008.

541 Interviu cu G. V., membru al comunității kurde din România, 6 mai 2008.

reproşuri aduse autorităţilor din România sunt legate de procedurile greoaie de acordare a statutului de refugiat, care îl supun pe solicitant unui interviu la ONR şi analizării de către această instituţie a dosarului personal. Conform afirmaţiilor unui etnic kurd, procedura de acordare a statutului de refugiat este de-a dreptul umilitoare. Adesea, în urma interviului la ONR sunt anunţaţi în legătură cu o prelungire a termenului de acordare a statutului, urmând după o jumătate de an înştiinţarea că li se refuză statutul de refugiat[542]. Un alt etnic kurd, sosit în România, în 2007, declară cu o atitudine mult mai drastică, că statul român, în practică, nu respectă drepturile şi libertăţile individuale ale omului, în special, în cazul kurzilor, care au un statut diferit faţă de alţi solicitanţi de azil din alte ţări. Discriminarea este după părerea acestuia rezultatul prezenţei economice puternice a oamenilor de afaceri turci pe piaţa românească şi a influenţei, pe care aceştia ar exercitao asupra autorităţilor româneşti, dar şi ca urmare a colaborării dintre acestea din urmă şi autorităţile turceşti. El impută ONR asimilarea etnicilor kurzi ca terorişti, acesta fiind, în opinia sa, motivul real al refuzului cererilor de azil ale etnicilor kurzi[543].

Atitudinea celor aflaţi de mai mulţi ani în România, posesori ai cetăţeniei române diferă însă, foarte mult faţă de cea a etnicilor kurzi, cu statut de refugiaţi. Ei declară că relaţia cu instituţiile din România este una bună, că nu au întâmpinat greutăţi din partea acestora în desfăşurarea activităţilor lor economice[544], nici discriminări de niciun

542 Interviu cu A. Ç., membru al comunității kurde din România, 7 mai 2008.

543 Interviu cu X, membru al comunității kurde din România (a refuzat din motive de păstrare a intimității să își ofere inițialele numelui), 5 mai 2008.

544 Interviu cu Y. S., membru al comunității kurde din România, 10 mai 2008.

fel[545], că legile se respectă[546].

Diferenţa de opinii dintre cei recent sosiţi şi cei care se află în România de câţiva ani şi au dobândit deja cetăţenia română trebuie analizată cu reticenţă. Este foarte posibil ca şi etnicii kurzi, posesori ai cetăţeniei române să se fi confruntat cu aceleaşi greutăţi la sosirea lor în ţară. Din poziţia actuală, însă, de cetăţeni, locuitori permanenţi ai acestei ţări, precum şi în calitatea lor de agenţi economici sunt foarte conştienţi de necesitatea păstrării unor relaţii amiabile cu instituţiile publice, de unde ar putea rezulta şi reţinerea lor în a comenta foarte mult pe marginea acestui subiect. Răspunsurile la întrebarea legată de relaţiile cu autorităţile au fost de cele mai multe ori scurte, simple, nedezvoltate, rezumându-se la descrierea de relaţii bune, fără prea multe alte detalii.

Dorinţa de integrare în societatea românească este lucru cert pe care îl întâlnim la kurzi, dorinţă, care este în cazul multora, mai ales la sosirea în ţară, mai mult o nevoie forţată, aşa cum este întregul proces al emigrării, rezultat din dificultăţile de natură politică pe care le au în ţara de origine. Aşa cum am afirmat, cel mai des întâlnim tipul bărbatului kurd, sosit singur în România, ca urmare a unor probleme politice, care vine aici şi pe parcurs exprimă intenţia de a găsi o femeie româncă, cu care să îşi întemeieze o familie. Prin urmare, cei mai mulţi imigranţi kurzi sunt bărbaţi, căsătoriţi cu femei române, iar cel mai răspândit tipar este cel al familiei mixte. Căsătoria cu femeile române înseamnă pentru ei o acceptare, o intrare în societatea românească, şansa la o viaţă normală şi accesul la drepturi cetăţeneşti depline în România. Implicit, prin aceste căsătorii are loc adaptarea lor la stilul de viaţă românesc, păstrându-şi în acelaşi timp identitatea kurdă. Etnia este cea mai importantă dimensiune la care

545 Interviu cu N. Z., membru al comunității kurde din România, 6 mai 2008.

546 Interviu cu D. M., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.

se raportează în procesul de autopercepţie şi autodefinire. Astfel, căsătoriile mixte nu duc la o românizare în sensul de asimilare, ci la o integrare mai facilă în societatea românească atât la nivelul relaţiilor sociale, cât şi la nivelul statutului juridic şi implicit al relaţiilor cu instituţiile statului. O trăsătură caracteristică a căsătoriilor mixte dintre femei române şi bărbaţi kurzi este dublarea obiceiurilor sau îmbogăţirea socio-etnică şi culturală a familiei cu respectarea tradiţiilor ambilor soţi[547]. Copiii, rezultaţi din căsătoriile mixte exprimă biculturalitate, rezultat al însuşirii simultane de la cei doi părinţi, a limbii române şi kurde, precum şi a obiceiurilor specifice celor două culturi. În familiile mixte, copiii poartă şi nume româneşti şi nume kurde, iar tatăl ţine foarte mult la ideea învăţării limbii kurde de către copiii săi. Pentru că procesul de educaţie se desfăşoară în limba română, spune un membru al asociaţiei, acest lucru duce în unele cazuri la pierderea cunoştinţelor de limbă kurdă. Unii dintre etnicii kurzi au afirmat că au adresat cereri unor şcoli din capitală în scopul introducerii unor ore suplimentare de limbă kurdă pentru copiii lor. Cu toate că s-au oferit chiar să suporte financiar plata unui profesor angajat în acest scop, cererile lor au fost respinse[548]. Prin urmare, familia, mai precis persoana tatălui, rămâne singura cale de acces şi de perpetuare a limbii kurde. Aceasta, alături de păstrarea obiceiurilor reprezintă pentru ei căi de exprimare, conservare şi dezvoltare a identităţii etnice.

Primatul etnicităţii în faţa oricăror alte coordonate identitare este dovedit şi de preocuparea pentru păstrarea şi perpetuarea tradiţiilor. O contribuţie importantă în acest sens aduce Asociaţia Kurzilor din Bucureşti, care are rolul de catalizator al tradiţiilor populare, culturale şi politice pentru întreaga comunitate kurdă din România, mai ales

547 Maria Cobianu-Băcanu, Românii la contactul dintre culturi. Relațiile interetnice, Ed. România pur și simplu, București, 2007, p. 266.

548 Interviu cu G. Ç., membru al comunității kurde din România, 7 mai 2008.

pentru etnicii kurzi din capitală. Astfel, sărbătorile cele mai populare, celebrate de etnicii kurzi sunt *Newrozul*, Anul Nou Kurd, sărbătorit pe 21 martie, alături de Ziua Partidului, pe 27 mai, mai exact ziua înfiinţării PKK, în 1978. Unele sărbători au un caracter comemorativ, cum ar fi Ziua Eroilor, pe 18 mai, în care sunt comemoraţi toţi cei căzuţi pentru apărarea drepturilor poporului kurd sau ziua arestării lui Abdullah Öcalan, considerată o zi neagră în istoria poporului kurd.

Cu ocazia acestor sărbători, asociaţia organizează diferite festivităţi legate de specificul fiecărei celebrări. Spre exemplu, *Newrozul*, cea mai cunoscută sărbătoare kurdă[549], este sărbătorit prin organizarea unor festivităţi cu spectacole de muzică şi dansuri populare kurde, cu participarea unor artişti kurzi, personalităţi ale comunităţii kurde din Europa, unii dintre ei membri ai Parlamentului Kurd în Exil[550]. Festivităţile sunt în general urmate de bairamuri, prilej de socializare între etnicii kurzi, care participă împreună cu soţiile şi copiii. Prin prezenţa lor la aceste festivităţi, copiii devin conştienţi şi se familiarizează cu obiceiurile prin care se individualizează de ceilalţi.

Acest proces de păstrare a identităţii este axat doar asupra coordonatei etnice, apartenenţa religioasă fiind subliniată doar în contextul aderării unora dintre kurzi la religiile focului. Şi în cazul comunităţii kurde din România, religia nu apare ca şi componentă principală a identităţii, fiind considerată cauză a dezbinării lor, ca urmare a solidarităţii musulmane cu turcii după Primul Război Mondial. Primatul îl deţine limba, implicit componenta etnică, aşa cum afirmă foarte direct un etnic kurd: *importantă este etnia şi nu religia*[551]. Un altul, în dorinţa de a sublinia acest aspect a mărturisit că, copiii săi au

549 * Newroz, „Ziua cea nouă. Sărbătoarea tuturor kurzilor”, Vocea Mesopotamia, nr. 2,1- 15 martie, 1996, pp. 8-9.

550 Interviu cu K. M., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.

551 Interviu cu A. Ç. S., membru al comunității kurde din România, 10 mai 2008.

moştenit religia mamei, ortodoxă, dar vorbesc limba kurdă, confirmând astfel, indirect, întâietatea identităţii etnice în faţa celei religioase. Astfel, deşi copiii proveniţi din căsătoriile mixte moştenesc în proporţie de aproximativ 90% religia tatălui, există şi unele excepţii[552].

Unii dintre etnicii kurzi intervievaţi în legătură cu tradiţiile păstrate au subliniat şi menţinerea unor norme sociale specific kurde, ca respectul membrilor mai tineri ai familiei faţă de cei mai în vârstă, fumatul pipei[553], servitul ceaiului sau menţinerea unor obiceiuri culinare ca şi gătitul tradiţionalelor chifteluţe kurde[554]. Alţi kurzi au ales să pună accentul asupra atitudinii tolerante şi capacităţii de adaptare a kurzilor, afirmând că tradiţiile lor se păstrează aici în proporţie de 80%[555], tocmai datorită acestor particularităţi ale caracterului kurd.

În ceea ce priveşte costumele tradiţionale, în România se renunţă în viaţa de zi cu zi la acest tip de îmbrăcăminte, în favoarea îmbrăcăminţii moderne, atât în cazul bărbaţilor, cât şi a femeilor provenite din familii exclusiv kurde. Explicaţia acestui fapt poate fi tendinţa preponderentă de orientare spre modul de viaţă modern şi nevoia de adaptare la normele societăţii româneşti. Deşi femeile kurde păstrează în garderoba lor costumul tradiţional, acesta este îmbrăcat doar cu ocazia unor festivităţi sau sărbători.

În ceea ce priveşte femeile kurde din România, într-un număr mult mai mic decât bărbaţii, nu putem face foarte multe afirmaţii. Accesul la dialog cu acestea a fost mai dificil, la Asociaţia Kurzilor de la Bucureşti, bărbaţii fiind prezenţa dominantă, ei reprezintă interfaţa asociaţiei

552 Interviu cu Ç. V., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.

553 Interviu cu A. G., membru al comunității kurde din România, 10 mai 2008.

554 Interviu cu M. M., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.

555 Interviu cu A. V., membru al comunității kurde din România, 6 mai 2008.

şi a întregii comunităţi kurde.

În special, femeile tinere, deşi regretă plecarea din locul natal, agreează libertăţile de care se bucură aici, în special, accesul la educaţie, pe care îl consideră un privilegiu, în condiţiile în care *la noi, femeile nu prea merg la şcoală, fac câteva clase şi atât*, afirmă o tânără kurdă, studentă a Facultăţii de Drept din cadrul Universităţii Nicolae Titulescu din Bucureşti. Asociaţia Femeilor Refugiate în România, reprezintă o alternativă pentru femeile mai puţin educate, în general casnice, oferindu-le şansa de a participa la cursuri gratuite de limba română şi de a se implica în diferite activităţi creative, cum ar fi, spre exemplu, crearea unor bijuterii şi decoraţiuni orientale şi vânzarea lor pe timpul verii, pe litoral[556].

Conştientizarea situaţiei politice a kurzilor şi opiniile politice le întâlnim la ambele categorii de femei. Sunt aceleaşi, doar exprimate evident, la un alt nivel. Astfel, K.M. Îşi justifică opţiunea de a studia dreptul, tocmai prin prisma situaţiei poporului kurd, datorită discriminărilor la care sunt supuşi etnicii kurzi, asimilării lor cu teroriştii şi represiunilor la care au fost supuşi în ţara de origine, pe scurt din *nevoia de a-şi apăra drepturile*[557].

În ceea ce priveşte căsătoria fetelor tinere, în general, familia preferă căsătoria fiicelor lor cu un etnic kurd, mai ales dacă este vorba despre o familie exclusiv kurdă. În cazul familiilor mixte, majoritatea sunt constituite recent. Copiii nefiind încă ajunşi la vârsta maturităţii, această chestiune nu a constituit încă o problemă reală. Unii taţi kurzi afirmă că în perspectivă îşi pun problema întoarcerii în Turcia în vederea căsătoriei copiilor, iar alţii afirmă că va fi opţiunea lor.

Visul întoarcerii acasă este un sentiment foarte intens care caracterizează orice kurd aflat în România, mai

556 Interviu cu K. Z., membră a comunității kurde din România, 3 iunie 2006.

557 Interviu cu K. M, membră a comunității kurde din România, 5 mai 2008.

ales în rândul celor mai conştienţi şi mai activi politic. împlinirea acestui vis însă, devine o problemă complicată, în primul rând datorită căsătoriei cu o persoană din ţara gazdă, aşa cum este cazul unei mari părţi a kurzilor din România. Alţi factori care îngreunează acţiunile concrete în acest sens sunt adaptarea copiilor la noua societate şi cultură, pe lângă siguranţa educaţiei şi a muncii lor, dificultatea de a abandona această relativă siguranţă şi starea materială din ţara gazdă, după ani de muncă, alături de gândul la dificultăţile cu care s-ar putea confrunta la întoarcere, legate de locuinţă, locul de muncă sau, mai mult, situaţia politică a minorităţii kurde din ţara de origine.

Toţi cei intervievaţi au afirmat că regretă faptul că au plecat din Turcia, nostalgiile lor fiind legate cel mai adesea de familia lăsată în urmă, de casa natală şi modul de viaţă tradiţional. Cei mai optimişti spun că se vor întoarce dacă problema kurdă se va rezolva cândva, iar alţii afirmă că nu se vor întoarce niciodată în Turcia. Iniţial, România nu a fost neapărat, ca destinaţie, locul pentru care ar fi optat personal, fiind pentru cei mai mulţi, mai degrabă întâmplare, necesitate. Unii dintre ei recunosc că ar fi dorit să ajungă în ţări occidentale. În prezent, afirmă că nu ar pleca din România. Argumentul dorinţei lor de a rămâne aici este legat de căsătoriile lor cu femei române, deci de stabilitatea personală şi, nu în ultimul rând, de situaţia materială pe care au reuşit să şi-o construiască aici. Unul dintre ei a adăugat acestor argumente faptul că oricum pentru un kurd nu contează unde trăieşte atâta timp cât reuşește să îşi păstreze cultura, care este singurul lucru indispensabil pentru el[558].

Indiferent de perioada imigrării în România, înainte de 1989 sau după, din necesitate sau din proprie alegere, imigranţii kurzi s-au integrat în mediul oferit de societatea românească. Contactele dezvoltate în demersurile lor

558 Interviu cu A. M., membru al comunității kurde din România, 6 mai 2008.

economice, relaţiile cu anturajul soţiilor române, acolo unde este cazul sau relaţiile dezvoltate cu vecinii, i-au ajutat să cunoască şi să se adapteze la cultura şi societatea românească, păstrându-şi însă, în paralel, conştiinţa identităţii kurde. Element important în procesul lor de autodefinire, ei încearcă să conserve această identitate, prin diverse modalităţi: fie prin educarea copiilor lor în acest sens, fie prin activităţi politice sau prin păstrarea obiceiurilor culturale.

IV.4. Presa kurdă din România întrucât fluxul imigranţilor de origine kurdă din România s-a intensificat după 1990, aceasta fiind şi perioada de consolidare a comunităţii kurde de la noi din ţară, apariţiile publicistice, pe care se bazează această analiză, se înscriu cronologic în perioada imediat următoare anilor ’90. Pentru a fi mai expliciţi, prin presa kurdă din România ne referim la publicaţiile în limba română ale Asociaţiei Kurzilor din România, editate cu sprijinul Fundaţiei Oamenilor de Afaceri Orientali. Principala publicaţie a asociaţiei, pe care se bazează şi analiza noastră, este *Vocea Mesopotamia*, publicaţie cu profil politic şi cultural, a kurzilor din România. Este o publicaţie ce a început să apară din 1995 odată cu înfiinţarea asociaţiei, apariţiile sale fiind neregulate, spre exemplu în anul 2005 au fost tipărite şase numere. Numărul apariţiilor depinde şi de bugetul avut la dispoziţie, dar şi de organizarea editorilor, în general, intelectuali kurzi, membri ai comunităţii kurde. Revista, împărţită în mai multe rubrici abordează o paletă de subiecte concentrate pe două domenii principale, care reflectă şi profilul publicaţiei. Astfel, pe de o parte, avem articole care abordează subiecte legate de istoria şi cultura kurzilor, iar, pe de altă parte, sunt articolele cu caracter politic. Revista este publicată în limba română, încercându-se în acest fel să se facă cunoscuţi în rândul unui public românesc, prin transmiterea unor informaţii legate de identitatea lor etnică, istorică, culturală, dar şi politică.

Temele abordate sunt legate de istoria poporului kurd, descrieri ale teritoriului locuit de kurzi. Imaginea creată este una idilică, a unui pământ bogat în resurse, încărcat de istorie, leagăn al civilizaţiilor, izvorul tuturor ideologiilor şi religiilor actuale[559], coloana vertebrală a Orientului Mijlociu[560].

Această coordonată istorică a discursului promovat de etnicii kurzi din România se suprapune într-o anumită măsură discursului identitar general al kurzilor. Astfel, constatăm asumarea ca moştenire culturală a unor legende şi personaje legendare ca profetul Noe sau profetul Zarahustra. O altă caracteristică comună este afirmarea unei lupte de secole în vitutea unor valori ca libertatea şi pacea. Elemente subliniate frecvent şi comune cu discursul identitar general kurd sunt: vechimea lor ca popor, Kurdistanul ca leagăn al civilizaţiilor, lupta lor de secole pentru libertate sau suferinţa poporului kurd[561].

Preocuparea pentru rezolvarea problemei kurde, omniprezenţa în toate aspectele vieţii kurzilor atât la nivel colectiv, cât şi individual are drept consecinţă emergenţa politicului în cultură. Numeroase evenimente culturale sau texte literare capătă nuanţe politice sau, mai concret spus, multe date cu conotaţii politico-istorice devin repere identitare. Astfel, 27 noiembrie, ziua înfiinţării PKK, în 1978, deşi odată cu semnificaţie politică[562] capătă valenţe cultural-istorice în condiţiile în care PKK-ul este zugrăvit în presa kurdă românească ca factor revitalizant al poporului. Un alt exemplu al emergenţei politicului în cultură este faptul că în contextul unui articol, care are ca subiect o expoziţie de fotografie despre viaţa cotidiană a kurzilor, aparţinând unui ziarist român, Dan Papuj, evenimentul

559 *„Editorial”, Vocea Mesopotamia, nr. 12, noiembrie 2004, p. 3.

560 Aii Husein Kerim, „Cât de multe asemănări... Oare kurzii și românii sunt popoare înrudite?”, Vocea Mesopotamia, nr. 18, iunie 2005, p. 25.

561 Mohamet Kalkșa, „Kurdistan - pământ care reprezintă leagănul civilizației!”, Vocea Mesopoamiei, nr. 16, martie - aprilie 2005, p. 33.

562 * „Informații privind Partidul Muncitorilor din kurdistan, PKK”, Vocea Mesopotamia, nr. 17, septembrie - octombrie, 1997, pp. 8-9.

este prezentat ca o consecinţă a unei întâlniri dintre jurnalist şi Öcalan[563]. Articolul încearcă să sublinieze efectul marcant pe care l-a avut asupra jurnalistului personalitatea lui Öcalan, acesta din urmă fiind prezentat ca început şi măsură a tuturor lucrurilor, un făuritor şi un călăuzitor de destine.

O altă caracteristică a articolelor cu subiecte cultural-istorice este accentuarea elementului etnic, care devine liantul dintre kurzii aflaţi în exil românesc şi întreaga comunitate kurdă. Prin urmare, ataşamentul faţă de propria origine şi legătura cu locul din care au plecat este omniprezentă. Astfel, multe din paginile revistei *Vocea Mesopotamiei* dedicate culturii, conţin traduceri în limba română ale unor poeme populare kurde şi poezii aparţinând unor autori kurzi contemporani, a căror texte abordează teme ca ataşamentul faţă de pământul natal, frumuseţea naturii şi bogăţia istorică a acestui teritoriu.

Suferinţa kurzilor, în lupta pentru libertate şi apartenenţa etnică sunt însă, prin excelenţă, motivele care predomină paginile culturale ale revistei, uneori exprimate, fără cosmetizări prea multe, cât se poate de concret.

De asemenea, apropierea de folclorul kurd, traducerea unor poeme fundamentale ale literaturii populare kurde ca *Mem ù Zin*, alături de celebrarea sărbătorii *Newroz*, Anul Nou Kurd, simbol al renaşterii şi a luptei pentru libertate, indică păstrarea unei identităţi separate, o puternică legătură cu trecutul, cu locul de origine şi, nu în ultimul rând, cu cei rămaşi acolo unde ei numesc *acasă*.

În acelaşi timp se poate observa încercarea de integrare în noul spaţiu, în societatea românească. Prin articole cu titluri ca, spre exemplu, *Cât de multe asemănări... Oare kurzii şi românii sunt popoare înrudite*?

563 Emin Çelikten, „Expoziție de fotografie din Kurdistan prin obiectivul ziariștilor români”, Vocea Mesopotamiei, nr. 12, noiembrie 2004, p. 10.

este indusă ideea unei înrudiri între poporul kurd şi cel român. Argumentele care sunt aduse de autor în sprijinul acestei idei sunt de la unele mai puţin ştiinţifice, cum ar fi faptul că, etnicii kurzi învaţă mai repede limba română decât alţi străini[564], la altele care încearcă să fie mai fundamentate din punct de vedere ştiinţific, cum ar fi asemănările etimologice dintre limba română şi limba kurdă, fiind oferită o serie întreagă de exemple concrete cum ar fi: *păr-por*, *deget-dest*, *leş-laş*, *taurtor*, *berbec-beran*[565]. Un alt argument este asemănarea dintre mezi, strămoşii kurzilor şi strămoşii românilor, dacii. Astfel, credinţa în reîncarnare, organizarea politică, mai exact existenţa *Sfatului Bătrânilor* şi folosirea tehnicii gherilelor împotriva duşmanilor[566], ar putea reprezenta în opinia autorului motive destul de solide în vederea demarării unor investigaţii ştiinţifice.

Una dintre caracteristicile comune cu imaginea de sine generală, analizată în capitolul al doilea, se referă la unul din aspectele imaginii de oprimaţi a kurzilor, cu o funcţie compensatoare, fiind vorba despre *identificarea cu eroii naţionali*. Aşa cum am concluzionat anterior, aceşti eroi naţionali sunt, aşa cum reiese şi din analiza textelor din *Vocea Mesopotamia*, cei ce luptă pentru drepturile kurzilor, pentru recunoaşterea lor, nu neapărat prin puterea forţei, ci doar prin puterea penelului. Dacă în prima categorie se înscriu membri ai PKK, în cea de-a doua categorie intră mai mult personalităţi istorice, culturale şi literare ca personajul istoric Saladin Ayubbi[567] sau scriitorul contemporan Mehmed Uzun[568]. Aşa cum reiese şi

564 Aii Husein Kerim, „Cât de multe asemănări... Oare kurzii și românii sunt popoare înrudite?”, Vocea Mesopotamia, nr. 18, iunie 2005, p. 25.

565 Ibidem, p. 29.

566 Ibidem, p. 26.

567 Ayhan Erkern, „Selahaddin Eyyubi sau Regatul conștiinței”, Vocea Mesopotamiei, nr. 17, mai 2005, p. 32.

568 Emin Çelikten, „Mehmet Uzun: un scriitor care a scris importante romane și este considerat o personalitate marcantă în literatură”, Vocea Mesopotamiei, nr. 18, iunie 2005, pp. 30-32.

din articolele cu subiecte istorice sau din cele legate de folclor, şi în cazul celor dedicate unor personalităţi kurde putem detecta dorinţa de a sublinia existenţa unei istorii şi a unei culturi kurde separate şi implicit a unei identităţi separate. Este caracteristica ce predomină şi care probabil reprezintă imboldul preocupărilor şi textelor de această factură din revista *Vocea Mesopotamiei*.

În ceea ce priveşte articolele cu subiecte politice, acestea se suprapun într-o mare măsură concepţiilor şi ideilor expuse de Abdullah Öcalan în cartea *Manifestul păcii pentru secolul XXI* Fără nicio îndoială în momentul de faţă, această lucrare poate fi considerată cartea de căpătâi a adepţilor lui Abdullah Öcalan şi implicit a marii majorităţi a minorităţii kurde din România.

Ideea principală a cărţii este căutarea unei soluţii pacifiste, aceasta fiind tendinţa ultimilor ani a mişcării PKK. Ideea este propagată şi în paginile revistei *Vocea Mesopotamiei*, în contextul sublinierii faptului că ei nu doresc crearea unui stat separat ci recunoaşterea minorităţii kurde şi a drepturilor lor în cadrul unui stat democratic turc. Soluţia trebuie să fie, în opinia lor, una diplomatică, iar această soluţionare nu poate să înceapă altfel decât prin recunoaşterea problemei kurde. Promisiunea pe care o fac Turciei şi Uniunii Europene în schimbul acestei recunoaşteri şi soluţionări a problemei kurde, este angajamentul lor de a respecta principiile Uniunii Europene. Astfel, în condiţiile demarării unui dialog, promisiunile lor se leagă de respectarea integrităţii teritoriale a Turciei, renunţarea la calea armelor, aceasta urmând a fi înlocuită cu calea luptei politice şi democratice şi respectarea standardelor democratice impuse de Uniunea Europeană cu privire la normele legale, normele economice şi cele referitoare la drepturile omului. Considerându-se participanţi la fondarea Republicii Turcia, în opinia lor, acest lucru poate constitui justificarea recunoaşterii şi acceptării lor la guvernare şi implicit la discuţiile pentru integrarea Turciei în Uniunea Europeană.

Discursul lor se mulează evoluţiei ideologice a PKK, care după căderea Cortinei de Fier şi instaurarea regimurilor democratice în fostele state comuniste din Europa de Est, a iniţiat un proces de distanţare ideologică de socialismul marxist şi de uşoară adaptare a discursului doctrinar la noul sistem ce se anunţa predominant în secolul XXI, acela democratic. Astfel, aşa cum reflectă şi presa kurdă de la noi, se renunţă la vechea cerere de creare a unui Kurdistan independent, înlocuind-o cu aceea afirmată şi mai sus, de recunoaştere a lor în cadrul unei uniuni democratice, formate din turci şi kurzi. Conform noii viziuni oficiale, de după 1990, problema kurdă încetează să mai fie una cu caracter politic, accentuându-se, în schimb, mai mult caracterul ei cultural şi social. De altfel, interdicţiile cu privire la limba şi cultura kurdă devin aspectele cele mai importante ale problemei în condiţiile reconfigurării discursului justificativ al creării şi evoluţiei PKK.

Prin urmare, confundarea aspectelor politice cu cele culturale ale problemei a fost elementul care a dus la naşterea unei revolte şi interpretarea greşită a problemei. Această situaţie a generat de fapt şi îndreptarea, în anii ’70, înspre ideologia marxistă. Soluţia uniunii democratice, formată din turci şi kurzi nu este una aleatorie în opinia lor, reprezentând o reţetă a succesului testată în state europene formate din mai multe grupuri etnice cum ar fi Elveţia. Rolul pe care Uniunea Europeană ar trebui să îl aibă în acest context, conform aşteptărilor lor, este acela de arbitru, de mediator al aplanării conflictului.

Chiar dacă putem vorbi despre o suprapunere de idei între lucrarea lui Abdullah Öcalan, *Manifestul Păcii pentru* secolul XXI *Pledoariile apărării*, apărută după arestarea sa din 1999 şi presa kurdă din România, diferenţele decurg din atitudinea vis-à-vis de Turcia. În *Pledoariile apărării*, atitudinea cu privire la Turcia este una foarte atenuată, aproape paşnică, cu un nivel al criticilor extrem de scăzut, redus doar la observaţii de natură teoretică, legate de

nivelul de democratizare, axate în special asupra necesităţii de reformare din punct de vedere constituţional şi legislativ a Turciei[569]. Noua viziune, conturată după capturarea lui Öcalan, este construită pe coordonata unei legături istorice între kurzi şi turci, pe care o consideră foarte solidă. Argumentele aduse în sprijinul afirmaţiei se menţin în sfera istorică: *ei au înfiinţat împreună republica, între ei a avut loc un puternic proces de contopire, au luptat alături de nenumărate ori şi au fost apropiaţi unii de alţii, în urma acestor experienţe, ambele naţiuni şi-au dat seama de pericolele cu care se pot confrunta în cazul în care ar fi despărţiţi. Chiar dacă naţionalismul a avut influenţe negative asupra acestor relaţii, la începutul secolului XX, cele două popoare au luptat alături în războiul de eliberare naţională*[570].

Ideea care vine în completarea acestei noi viziuni şi care este repetată în mod obsesiv în această lucrare este aceea a uniunii democratice între turci şi kurzi. Scopul ei este de a contracara ideea şi acuzaţia adusă lui Öcalan şi PKK, de luptă pentru crearea unui stat separat.

Pe de altă parte, presa kurdă din România afişează o atitudine mult mai virulentă, de la acuzaţii de natură legislativă şi până la acuzaţii cu privire la nerespectarea drepturilor omului şi respingerea unei soluţii diplomatice pentru problema kurdă.

Constatăm că deradicalizarea venită de sus nu a fost atât de profundă. Acest lucru este valabil nu doar în ceea ce priveşte schimbarea suferită în atitudinea vis-à-vis de Turcia, ci şi la nivel ideologic. În articolele din *Vocea Mesopotamiei* întâlnim aluzii la imperialismul capitalist[571],

569 Aceste acuzații sunt mai atenuate în contextul comparației cu acuzațiile aduse de presa kurdă din România, dar din perspectiva Turciei ele reprezintă o insultă la adresa constituției Republicii, adoptate în perioada lui Mustafa Kemal.

570 Abdullah Öcalan, Manifestul păcii pentru secolul XXI. Pledoariile apărării, Ed. Vocea Mesopotamiei, București, 2000, p. 16.

571 Fîrat Koçgiri, „Ultimele evenimente politice”, Vocea Mesopotamiei, nr. 20, februarie 1998, pp. 4-5.

sindicalism, lupta de clasă, exploatarea mijloacelor de producţie[572]. Accente ale vechii ideologii marxiste nu întâlnim doar la nivelul presei scrise, ci şi la nivelul discursului oral al unor membri ai comunităţii kurde din România. Dacă necesitatea acestei schimbări doctrinare a fost înţeleasă mai ales de intelectualitatea adeptă a lui Öcalan, care a priceput implicaţiile acestei schimbări, acest lucru nu s-a produs atât de facil la nivelul imigrantului odată contaminat cu ideologia marxistă a anilor ’70, fără o educaţie superioară, care se simte nedreptăţit pentru faptul că a fost nevoit să îşi părăsească locul natal şi să vină într-o ţară aliată Turciei, unde simplul port al unei eşarfe palestiniene îl califică la intrarea într-un supermarket, drept terorist[573].

Cu toate acestea, este foarte clar că mesajul liderului şi ideologia concepută de acesta, în noua sa formă au fost preluate în presa kurdă din România, şi, cu excepţia nuanţelor semnalate mai sus, se mulează perfect filosofici acestuia. Mai mult, revista *Vocea Mesopotamiei* poate fi considerată prin multe din textele sale un omagiu adus lui Öcalan. Paginile dedicate acestuia pot fi incluse în arsenalul unui adevărat cult al personalităţii. Imaginea zugrăvită acestuia în articolele din *Vocea Mesopotamiei* este aceea a unui lider politic incontestabil, cunoscător al adevărului absolut, în toate aspectele vieţii, un ghid moral şi spiritual, un exemplu de urmat pentru toţi kurzii, *propunerile sale luminează istoria şi calea pe care trebuie să o urmeze poporul kurd*[574]. Referirile la persoana lui nu se fac niciodată doar prin simpla menţionare a numelui său. El este fie *conducătorul nostru*[575], fie *domnul Öcalan*,

572 Emin Çelikten, Seyit Ferqini, „Societatea civilă și Uniunea Europeană”, Vocea Mesopotamiei, nr. 13, decembrie 2004, pp. 9-10.

5736 3M Interviu M. D., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.

574 Emin Çelikten, „Newrozul sărbătorit cu entuziasm în România”, Vocea Mesopotamiei, nr. 16, martie - aprilie, 2005, p. 17.

575 * „Interviu cu Duran Kalkan, un lider al Consiliului Adunării Generale a Kurdistanului. Vom rezista până când vom vedea distrus

fie *Preşedintele Apo*, fie *Liderul Poporului Kurd*. Pancartele şi posterele cu chipul său sunt nelipsite de la sărbătorirea *Newrozului* de către comunitatea kurdă din România, asocierea sa cu această sărbătoare demonstrând suprapunerea sa, semnificaţiei acestei sărbători, a luptei kurzilor pentru libertate. Evoluţia problemei kurde, mai ales pe cale paşnică este de neconceput în lipsa liderului, pe care îl consideră promotorul acestei soluţii şi un liant între kurzii de pretutindeni. Aceste idei sunt confirmate de folosirea unor expresii ce par a fi desprinse din arsenalul cultului personalităţii unui lider socialist: *unitatea poporului este sudată de liderul său*[576], *propunerile sale luminează istoria şi calea pe care trebuie să o urmeze poporul kurd*[577], *problema kurdă nu poate fi soluţionată fără Abdullah Öcalan*[578]. Un aspect frecvent subliniat în contextul afirmării necesităţii unei soluţii diplomatice este cererea de acceptare a lui Öcalan, ca parte reprezentativă a kurzilor. Într-unul din articolele din *Vocea Mesopotamiei* se arată foarte clar că problema kurdă nu poate fi nici măcar definită în opinia kurzilor din România, fără a-l lua în considerare pe cel ce îl consideră liderul lor. Astfel, că la o masă a tratativelor, dacă de o parte s-ar afla turcii, de cealaltă parte, în numele kurzilor ar trebui să se afle, fără nicio îndoială, Abdullah Öcalan. Această situaţie este prezentată ca un dat firesc, ca o evoluţie normală, în condiţiile în care *întemeietorul PKK a avut un rol determinant în ceea ce priveşte această problemă şi stadiul în care a ajuns ea*[579]. Una dintre temele aduse foarte des în discuţie este tratamentul aplicat acestuia în insula Intrali, preocuparea permanentă pentru starea de

sistemul Imrali", Vocea Mesopotamiei, nr. 18, iunie 2005, p. 12.

576 * „Intelectualitatea a fost adusă la tăcere", Vocea Mesopotamiei, nr. 19, noiembrie 2005, p. 9.

577 Emin Çelikten, „Newrozul sărbătorit cu entuziasm în România", Vocea Mesopotamiei, nr. 16, martie - aprilie 2005, p. 17.

578 * „Problema kurdă nu poate fi soluționată fără Abdullah Öcalan", Vocea Mesopotamiei, nr. 19, noiembrie 2005, p. 10.

579 Ibidem.

sănătate a acestuia şi pentru evoluţia procesului său. Izolarea lui în Intrali este considerată o adevărată insultă adusă kurzilor, iar procesul său de judecare, o conspiraţie îndreptată împotriva lui şi implicit împotriva kurzilor. Acest cult pentru Apo, desfăşurat în paginile revistei *Vocea Mesopotamia*, merge până la identificarea întregului popor kurd cu persoana sa, astfel captivitatea sa devine sinonimă cu captivitatea poporului kurd, fapt devenit mai mult decât evident prin afişarea unor sloganuri ca *Libertatea simbolului nostru*, *liderul Apo reprezintă pentru poporul kurd însăşi democraţia*![580]

Campania dusă pentru eliberarea sa, în paginile revistei, contribuie la crearea tabloului complet al personalităţii liderului, în special, prin componenta vizuală şi literară. Campania *Iniţiativa pentru eliberarea lui Öcalan* este parte a unei campanii internaţionale pentru eliberarea acestuia, *International Iniţiative*. *Freedom for Abdullah Öcalan*. *Peace în Kurdistan*, iniţiată de comunitatea kurdă din Germania. Varianta în limba română a campaniei, desfăşurată în *Vocea Meopotamiei*, reprezintă partea cea mai evidentă din punct de vedere vizual a revistei. Fotografiile lui Öcalan, colorate şi în dimensiuni mari, însoţind sloganul în limba engleză al campaniei, *Libertate lui Abdullah Öcalan*, *Pace în Kurdistan*, îl înfăţişează pe acesta în diferite ipostaze, de erou, de soldat, de lider al armatei şi al poporului. Ipostazele sunt şi mai puţin oficiale, dar şi atunci conotaţiile sunt legate de percepţia sa ca lider al kurzilor. Spre exemplu, plimbându-se în timpul liber în natură, situaţie în care se sugerează legătura sa şi sacrificiul pentru pământul natal. Foarte sugestivă este imaginea sa pe un teren de fotbal, cu mingea sub picior, mâinile la spate, ipostază care sugerează rolul său de arbitru, dar şi de jucător abil. Componenta literară a campaniei nu este deloc de neglijat, prezentându-l pe Öcalan în ipostaza de

580 „Interviu cu Duran Kalkan...”, Vocea Mesopotamiei, nr. 18, iunie 2005, p. 13.

făptură divină salvatoare. Poezia, *Răpirea îngerului*, aparţinând autorului kurd Haj Abdo Berivan, exprimă foarte clar încărcătura afectivă a felului în care este perceput şi reprezentat Öcalan în mentalul kurzilor din România şi nu numai.

Ochii mei s-au tulburat, Gândul mi s-a întunecat, Inima mi-a înţepat, Sufletul mi-a întristat…!

Atunci când eu am aflat, Că demonii l-au luat, Pe îngerul meu curat, Veşnic de toţi adorat…!

Dar când în ochi l-am privit.

Adânc în ei am găsit.

O lumină strălucitoare.

Speranţa nemuritoare…![581]

Tot în palierul public, vizibil al cultului personalităţii, se înscrie şi rubrica specială, intitulată *Pledoaria omului liber*, ce conţine texte a căror autor este Abdullah Öcalan. Principalele idei şi principii exprimate în aceste texte sunt cele de renunţare la violenţă şi adoptarea unei soluţii pacifiste, idei exprimate şi în cartea sa, *Pledoariile apărării*. Întâlnim totodată şi aspecte mai puţin abordate în lucrarea amintită, dar accentuate în aceste texte, cum ar fi: critica globalizării şi a individualismului occidental, catalogarea sistemului capitalist drept un sistem hegemonie[582], declararea foarte directă a admiraţiei faţă de gândirea critică a lui Marx sau Lenin[583]. Concepţia sa asupra sistemului democratic şi capitalismului, devine mai clară în condiţiile autoproclamării sale ca adept al regimurilor politice democratice, dar nu capitaliste, propunând democraţii bazate pe un aşa-zis stat militant, care să poată conduce, transforma şi asigura un echilibru între clasele asuprite şi forţele hegemonice[584]. Consideră

581 Haj Abdo Berivan. „Răpirea îngerului”, Vocea Mesopotamia, nr. 17, mai 2005, p. 35.

582A bdullah Öcalan, „Pledoaria omului liber”, Vocea Mesopotamia, nr. 13, decembrie 2004, p. 26.

583 Ibidem, Vocea Mesopotamiei, nr. 12, noiembrie 2004, pp. 20-24.

584 Ibidem, Vocea Mesopotamiei, nr. 13, decembrie 2004, p. 26.

burghezia democratică, drept un element indizerabil al democraţiei, dar subliniază că tocmai lipsa acesteia în Orientul Mijlociu va face instaurarea aici a unei democraţii mai constructive decât cea de tip vestic[585]. Accente antiamericane se pot distinge în contextul criticii sale la adresa intervenţiei SUA în Irak, considerând-o o acţiune a sistemului imperialist postmodern[586]. Ideile pe care le întâlnim şi în lucrarea *Pledoariile apărării*, sunt critica adusă structurii feudale a societăţii kurde[587], care nu prezintă caracteristicile unei naţiuni, motiv pentru care consideră inaplicabilă în momentul de faţă teza autonomiei regionale sau a unui stat independent, erijarea sa în rolul de apărător al kurzilor, a drepturilor ce li se cuvin în rolul de conciliator, mediator şi promotor al democraţiei şi valorilor democratice ca libertatea şi drepturile omului[588].

Evident, personalitatea lui Öcalan este conceptualizată în cadrul şi alături de creaţia sa, PKK. Rolul acestei organizaţii, aşa cum se reflectă în paginile din *Vocea Mesopotamiei*, este acela de a fi repoziţionat poporul kurd pe scena internaţională şi în istoria universală, redându-i în acest fel respectul de sine, dar şi demnitatea şi onoarea în faţa întregii lumi. Iată cum este definită organizaţia într-unul din articolele din Vocea Mesopotamiei: PKK *este mişcarea care a venit în ajutorul societăţii kurde, când aceasta era în pragul morţii, a resuscitat spiritul poporului kurd, redându-i sufletul, a realizat o revoluţie, o renaştere a acestui popor, a devenit subiect de poveste, a intrat în istorie şi a devenit onoarea şi mândria kurdului*[589]. Prin urmare, ziua de 27 noiembrie, ziua înfiinţării PKK în anul 1978, este considerată în rândul

---

585 Ibidem, p. 15.

586 Ibidem, p. 13.

587 Este vorba despre organizarea pe clanuri a societății kurde.

588 Abdullah Öcalan, Manifestul păcii..., p. 88.

589 * „A fost reînființat PKK - Partidul Muncitoresc din Kurdistan. Un reportaj cu domnul Murat Karayilan care dezbate această situație”, Vocea Mesopotamiei, nr. 16, martie - aprilie 2005, p. 24.

majorităţii kurzilor din România, sărbătoare naţională. Considerată zi a renaşterii poporului kurd, 27 noiembrie este ridicată la rangul de zi istorică şi este celebrată de kurzii din România cu mult entuziasm şi cu manifestări specifice: cântarea imnului, concerte ale unor artişti kurzi şi români, rostirea unor discursuri de către unii membri ai comunităţii kurde, axate în special asupra semnificaţiei acestei zile, care *a dinamizat istoria kurzilor şi le-a garantat pacea, libertatea şi democraţia*[590].

Evoluţia ideologică şi factuală a PKK, precum şi justificarea acestei evoluţii, reprezintă unul din subiectele abordate în paginile revistei. Astfel, aderarea la doctrina marxismului socialist în momentul înfiinţării organizaţiei şi stabilirea în acel moment a obiectivului creării unui stat independent, folosindu-se de forţă, sunt explicate ca rezultate ale contextului internaţional din perioada anilor ’70, bipolarismul SUA-URSS şi influenţa socialismului sovietic. Schimbarea ideologică, începută după anii ’90, care presupune renunţarea la crearea unui stat şi înlocuirea acestei idei cu cea a uniunii democratice, formate din turci şi kurzi, precum şi renunţarea la violenţă, nu este, în opinia lor, decât expresia dorinţei acestei organizaţii de a se maturiza, de a se transforma într-o organizaţie politică. Schimbarea este prezentată în paginile revistei *Vocea Mesopotamiei* ca o adaptare la noile realităţi geopolitice, la noua ordine internaţională, instaurată după căderea Cortinei de Fier[591], fapt care ar fi contribuit, în opinia lor, la precizarea unei date de începere a negocierilor de aderare a Turciei.

Faptul că luptătorii de gherilă PKK sunt consideraţi martiri[592], simboluri ale valorilor ca libertatea şi onoarea

590 Emin Çelikten, „Expoziție de fotografie... ”, Vocea Mesopotamiei, nr. 12, noiembrie 2004, pp. 11-12.

591 *„A fost reînființat PKK - Partidul Muncitoresc din Kurdistan. Un reportaj... ”, Vocea Mesopotamiei, nr. 16, martie - aprilie 2005, pp. 23-24.

592 *„Interviu cu Murat Karaylan, președintele Comitetului Executiv Koma Komelen Kurdistan, Murat Karaylan - Intelectualii să fie mediatori!

sunt un exemplu extrem de elocvent asupra locului pe care îl ocupă PKK şi Öcalan, deopotrivă, în mentalul colectiv al comunităţii kurde din România, acela de salvator, protector, revitalizator şi mentor.

Problema atacării Irakului reprezintă una dintre temele de reflecţie des abordate în paginile revistei *Vocea Mesopotamiei*. Problema este privită din două perspective. Una pozitivă, aprobatoare la adresa intervenţiei coaliţiei în Irak, în condiţiile în care aceasta a dus la eliminarea lui Saddam Hussein, considerat un duşman al kurzilor şi în condiţiile în care această intervenţie ar putea aduce sprijinul occidental kurzilor din Irak şi ar putea contribui în acest fel la rezolvarea problemei kurde pe cale politică. Din această perspectivă este justificată şi situarea kurzilor din Irak de partea coaliţiei SUA – Anglia, poziţie considerată sinonimă cu maturitatea politică şi soluţia diplomatică a problemei kurde[593].

O altă perspectivă, cea negativă, asupra intervenţiei în Irak, este generată de analiza intereselor strategice şi economice ale statelor occidentale şi a preocupării Turciei, Siriei şi Iranului de a-şi proteja integritatea teritorială şi securitatea internă[594]. Prin urmare, avem şi opinia antiamericană, conform căreia intervenţia SUA ar avea de fapt ca principal obiectiv *bogăţiile terestre şi subterane ale zonei*[595]™, iar statele vecine Irakului, cu minorităţi kurde, ca Turcia şi Iranul, ar dori *crearea unui bloc anti-kurd, prin intermediul căruia să-şi protejeze statutul de lideri în zonă*[596].

În strânsă legătură cu tema intervenţiei în Irak, întâlnim elemente specifice identităţii kurde generale, cum

---

”, Vocea Mesopotamiei, nr. 18, iunie 2005, p. 16.

593 Ibidem, p. 18.

594 Aii Husein Kerim, „Irak - probleme ale noii perioade”, Vocea Mesopotamiei, nr. 17, mai 2005, p. 15.

595 Ibrahim Varol, „Au murit 100 de mii de irakieni”, Vocea Mesopotamiei, nr. 13, decembrie 2004, p. 17.

596 Muzzafer Ayata, „Alegerile din Irak și situația din Orientul Mijlociu”, Vocea Mesopotamiei, nr. 14, ianuarie 2005, p. 18.

ar fi: acuzaţia adusă Occidentului, de colaborare cu Saddam Hussein, înainte de intervenţia SUA, indiferenţa şi pasivitatea opiniei publice internaţionale faţă de problema kurdă mai ales în momente tragice cum a fost cel de la Halapja[597].

O altă caracteristică a identităţii kurzilor din România, care ne aminteşte de discursul identitar general, este paralela cu destinul şi situaţia politică a altor popoare. Astfel, dacă în cazul discursului general întâlnim, din perspectiva victimizării, paralela dintre destinul kurzilor şi cel al evreilor, dar şi al palestinienienilor, în paginile din *Vocea Mesopotamiei* este preferată comparaţia între conflictul arabo-israelian şi cel dintre kurzi şi turci[598]. Ataşamentul faţă de poporul palestinian îl putem constata în condiţiile morţii lui Yasser Arafat, context în care se produce o solidaritate cu poporul de la care, spun ei, au învăţat acest lucru[599]. Ei empatizează cu palestinienii, pentru că se simt în aceeaşi situaţie politică şi emoţională.

Preocuparea pentru integrarea Turciei în Uniunea Europeană reprezintă, putem spune, preocuparea pentru propriul viitor. Aceasta, în condiţiile în care Uniunea Europeană este privită ca arbitru al aplanării paşnice a conflictului dintre turci şi kurzi din poziţia sa de apărătoare a valorilor ca drepturile omului, ale minorităţilor şi a ideii de multiculturalism.

Numeroase articole vor să atragă atenţia Uniunii Europene asupra schimbărilor legislative, doar de natură formală, care au loc în Turcia în vederea integrării. Din acest punct de vedere, al integrării în UE, rezolvarea problemei kurde este imperativă pentru atingerea acestui scop, reprezentând primul pas în acest sens. Această rezolvare nu poate fi concepută altfel în opinia kurzilor din România decât prin recunoaşterea existenţei şi drepturilor

---

597 Jbidem.

598 Ömer Kiral, „Numele tristeții: Ebu Ammar”, Vocea Mesopotamiei, nr. 12, noiembrie 2004, p. 8.

599 Ibidem, p. 9.

minorităţii kurde din Turcia şi prin acceptarea lor, în calitate de membru fondator al Republicii la negocierile cu Uniunea Europeană[600]. Promisiunile date în schimb nu se lasă aşteptate, fiind adresate atât Turciei, a cărei integritate teritorială nu va fi ameninţată, precum şi Uniunii Europene, ale cărei standarde democratice cu privire la normele legale şi economice vor fi respectate[601].

Poziţia PKK nu este exclusă nici în ecuaţia integrării Turciei în Uniunea Europeană. Astfel, constatăm preocuparea pentru evaluarea rolului acestei organizaţii în procesul de aderare, a cărei politică de după anii ’90 este considerată ca *factor decisiv în demararea negocierilor de aderare la UE*?[602]. Supraestimarea rolului liderului şi perceperea sa ca măsură şi început al tuturor lucrurilor, aşa cum am afirmat şi mai sus se reflectă şi în punctul de vedere asupra integrării. Având în vedere faptul că Öcalan este artizanul politicii PKK, concluzia afirmată foarte direct într-unul din articolele *Vocea Mesopotamia* este faptul că acesta prin soluţia pacifistă şi propunerea uniunii democratice pune bazele *democratizării Turciei şi influenţează procesul*[603] de aderare. Prin aceste observaţii ei vor să tragă un semnal de alarmă că nerezolvarea problemei kurde va face ca aceasta să devină odată cu integrarea Turciei şi o problemă a Uniunii Europene.

Sentimentul care transpare din textele ce abordează cel mai des teme ca negarea identităţii sau singurătatea exilului este acela de revoltă şi o oarecare neputinţă, mai ales în condiţiile în care singura lor formă organizată de luptă pentru recunoaştere este considerată teroristă. Din perspectiva lor, deşi adepţi ai metodelor violente în atingerea scopului, Öcalan şi PKK reprezintă singura luare

600 „Comunicat Kongra-Gel. Comitetul de Relații Externe, 3.10.2004, punctul de vedere kurd față de Turcia și Uniunea Europeană”, Vocea Mesopatamiei, nr. 12, noiembrie 2004, p. 7.

601 Ibidem.

602 Hasan Sincar, „Turcia și kurzii după 17 decembrie”, Vocea Mesopotamia, nr. 13, decembrie, 2004, p. 22.

603 Ibidem.

de atitudine pentru apărarea drepturilor ce li se cuvin. Pentru kurzii din România reprezintă singura opţiune, unica sursă a demnităţii sau mai bine spus a recâştigării demnităţii, în condiţiile în care nu există o altă organizaţie kurdă, care să fi oferit o viziune bine conturată din punct de vedere doctrinar şi un plan de obiective şi acţiuni coerente. Deşi ar putea fi invocată existenţa unor partide ca şi KDP, prin istoria lor pe parcursul secolului XX, ele sunt considerate, aşa cum reiese din paginile *Vocea Mesopotamia*, mai degrabă o expresie a fragmentării şi intereselor personale care caracterizează societatea kurdă. Prin urmare, pe parcursul secolului XX, PKK este singura organizaţie, în opinia lor, care oferă o alternativă la acest feudalism, fiind rezultatul nevoii de creare a unei defensive kurde.

IV.5. Kurzii în presa românească în ceea ce priveşte informaţiile din presa românească asupra minorităţii kurde din România sau asupra etnicilor kurzi, în general, putem afirma, pe baza consultării unor publicaţii ca *Scânteia* sau *Lumea*, că înainte de 1989, acestea lipsesc aproape cu desăvârşire. Relaţiile de prietenie şi colaborare dezvoltate între România şi state cu minorităţi kurde, ca Turcia sau Irakul au determinat adoptarea unei poziţii neutre faţă de problema kurdă. Spre exemplu, în perioada 1965 – 1989, cotidianul *Scânteia* omite acest subiect, cu excepţia unui foarte scurt articol informativ din 1967, în care se specifica intenţia preşedintelui Irakului, Aref, de a include personalităţi kurde în guvernul irakian, pe baza unui acord încheiat între Aref şi liderul mişcării kurde, Barzani[604]. Chiar şi după izbucnirea războiului dintre Iran şi Irak, care a adus în atenţia opiniei internaţionale această zonă, informaţiile în acest sens se limitează la evoluţia conflictului şi la eforturile internaţionale de soluţionare a acestuia[605].

604 *„Personalități kurde vor fi incluse în guvernul irakian”, Scânteia, XXXVI, nr. 7266, 28 februarie 1967, p. 4.

605 Ștefan Cârjă, „încetarea focului - un succes al realismului politic”,

Publicaţia săptămânală de politică externă, *Lumea*, se limitează spre exemplu, în perioada războiului Iran-Irak (1980 – 1988), la semnalarea intensificării schimburilor comerciale dintre România şi Irak[606], iar în ceea ce priveşte Turcia, deşi este specificată lupta anti-teroristă a acestui stat, nu se menţionează împotriva cui este dusă această luptă[607].

Kurzii devin subiect în presa din ţară de abia după 1989 în contextul războiului din Golf (1990 – 1991), devenind astfel cunoscuţi în societatea românească. Pe fondul relatărilor cu privire la evoluţia conflictului dintre Irak şi coaliţia internaţională sub egida SUA, creată pentru a interveni în favoarea Kuweitului[608], este semnalată izbucnirea revoltei kurde împotriva regimului lui Saddam Hussein, după înfrângerea acestuia de către forţele coaliţiei[609]. Acest eveniment face ca presa să abunde de informaţii legate nu doar de desfăşurarea revoltei, ci şi de întreaga istorie politică şi culturală a evoluţiei kurzilor. Predomină imaginea de victime ale regimului Partidului Baas, ţinte ale bombelor cu napalm şi fosfor, ale torturilor şi execuţiilor sumare. Este deplânsă, în acord cu opinia presei internaţionale, indiferenţa comunităţii internaţionale faţă de poporul kurd, descris acum ca un popor cu o vechime milenară, care nu a obţinut vreodată independenţa, autonomia sau măcar un semn al recunoaşterii identităţii sale etnice şi culturale[610].

Lumea, nr. 35, 25 august 1988, p. 8.

606 Crăciun Ionescu, „Cursul ascendent al relațiilor de prietenie și colaborare dintre România și Irak”, Lumea, nr. 51, 17 decembrie, 1981, p. 4.

607 *„Turcia: obiective guvernamentale”, Lumea, nr. 31, 30 iulie, 1981, p. 10.

608 * „Crearea unei coaliții guvernamentale sub egida SUA pentru a interveni împotriva Irakului”, Adevărul, I, nr. 195, 15 august, 1990, p. 4.

609 * „în Irak iau amploare manifestațiile împotriva regimului lui Saddam Hussein”, Adevărul, II, nr. 352, 7 martie, 1991, p. 6.

610 Marius Petrean, „Kurzii între dramele trecutului și necunoscuta viitorului”, Adevărul, II, nr. 354, 9 martie, 10 martie, 1991, p. 8.

În perioada în care se preconiza înlocuirea regimului lui Saddam, iar kurzii sunt prezentaţi ca un pion de bază în cadrul noului guvern al Irakului, articolele cotidianului *Adevărul*, spre exemplu, sunt o ilustrare a destinului tragic al kurzilor. Are loc enumerarea evenimentelor şi momentelor tragice din istoria poporului kurd: retragerea în 1976 de către Iran a sprijinului acordat mişcării kurdeam potriva Irakului, ca urmare a încheierii între cele două state a acordului de la Alger, prin care Iranul îşi atingea ţelul şi anume strâmtoarea Chatt al-Arab, uciderea în 1988 a cinci mii de kurzi de către regimul irakian, cu arme chimice, în urma războiului Iran-Irak, desfiinţarea Republicii de la Mahabad în 1946 şi eliminarea rezistenţei kurde din Iran, sprijinirea la începutul secolului XX a creării Republicii Turcia, urmată de negarea identităţii lor etnice în cadrul acesteia. Articolele semnalează cererile lor de creare a unui stat democratic în Irak, cu o autonomie totală şi nu secesiunea[611].

După izbucnirea revoltei kurde, la începutul anului 1991, articolele abundă în informaţii legate de evoluţia acesteia, spre exemplu, legate de luptele cu forţele guvernamentale pentru ocuparea unor oraşe din nordul Irakului cum ar fi Kirkuk sau Mossul în acest context, sunt făcuţi cunoscuţi liderii mişcării kurde, Jalal Talabani şi Mahmud Barzani.

Turnura situaţiei, intervenită după folosirea de către forţele gunvernamentale a unor arme chimice, împotriva insurgenţilor este prezentată într-un sentiment de solidaritate cu aceştia. Valurile de refugiaţi kurzi îndreptate înspre Turcia, Iran şi munţii din nordul Irakului, după înfrângerea revoltei sunt prezentate ca o dramă umană şi stârnesc în presa românească, în acord cu cea occidentală, sentimente de compasiune şi îngrijorare pentru acest *popor cu o soartă tragică*[612].

---

611 * „Opoziția Irakiană își coordonează acțiunile”, Adevărul, II, nr. 355,12 martie, 1991,p. 8.

612b 77 *„Exodul”, Adevărul, II, nr. 376,11 aprilie, 1991, p. 6.

În timpul represiunilor asupra insurgenţilor este adusă în discuţie de presa românească existenţa unei minorităţi etnice kurde pe teritoriul României, formate în special din tineri aflaţi aici la studii. În aprilie 1991 este semnalat mitingul organizat de aceştia în faţa ambasadei Irakului pentru oprirea masacrului asupra populaţiei kurde din Irak. Este subliniată cererea lor de solidaridate cu poporul kurd, îndreptată către toate organizaţiile politice şi nonpolitice din România şi către opinia studenţească internaţională. Articolele legate de acest subiect capătă accente sentimentale, făcându-se apel la compasiune pentru situaţia lor de exilaţi şi la solidaritate cu populaţia kurdă din Irak, supusă represiunilor. În această perioadă, preluând titlul unui articol din cotidianul *Adevărul*, putem spune că ei sunt percepuţi ca şi *kurzii de lângă noi*[613]™.

Preluând informaţii de la agenţiile de presă occidentale, ca France Press sau Reuters, presa românească condamnă lipsa de reacţie şi intervenţie a comunităţii internaţionale şi critică ajutorul sumar, acordat de comunitatea internaţională insurecţiei kurde. Vehiculându-se chiar faptul că serviciile de informaţii americane ar fi incitat revolta kurdă pentru a destabiliza şi mai mult regimul de Bagdad, etnicii kurzi sunt prezentaţi în aceste condiţii ca şi victime atât ale intereselor SUA, cât şi ale represiunilor guvernamentale, fiind adesea citată ideea unui proverb popular kurd, pentru a exemplifica eterna lor situaţie de *oprimaţi* şi *trădaţi*: *Kurzii nu au alţiprieteni în afară de munţi*[614].

Este semnalată decizia Irakului de acceptare a încetării focului, hotărârea de creare a unei zone de protecţie în nordul Irakului pentru a asigura protecţia etnicilor kurzi, victime ale represiunilor forţelor

613 Mugurel Rădulescu, „Kurzii de lângă noi”, Adevărul, II, nr. 374, 6 aprilie, 7 aprilie, 1991, p. 8.

614 Marius Petrean, „Kurzii între dramele trecutului și necunoscuta viitorului”, Adevărul, II, nr. 354, 9 martie, 10 martie, 1991, p. 8.

guvernamentale[615] şi crearea unei armate aliate prin trimiterea de trupe de către Franţa, Germania, Olanda, Spania în nordul Irakului în scopul protejării acestora[616].

Spre începutul lunii mai 1991, articolele se axează asupra întoarcerii etnicilor kurzi în nordul Irakului şi începerea negocierilor dintre liderii kurzi şi guvernul de la Bagdad pentru crearea unei zone autonome kurde[617]. După această perioadă, informaţiile din presa românească cu privire la situaţia din nordul Irakului devin din ce în ce mai rare, odată cu diminuarea interesului pentru acest subiect şi a ecourilor acestuia în presa internaţională.

În perioada cuprinsă între anii 1992 şi 1998, informaţiile lipsesc aproape cu desăvârşire. Pe parcursul anilor 1998 şi 1999 informaţiile legate de etnicii kurzi revin în paginile ziarelor româneşti, de această dată, axate însă, asupra minorităţii etnice din Turcia şi cu precădere asupra acţiunilor PKK şi ale liderului acestei organizaţii, Abdullah Öcalan. În aceşti ani, informaţiile sunt legate de evoluţia operaţiunii internaţionale de capturare a lui Öcalan şi de valurile de atentate declanşate în Turcia de arestarea sa, mai întâi la Roma în 1998, şi apoi definitiv, în 1999, la Nairobi, în Kenya.

Anul 1998 este cel în care organizaţia PKK este făcută cunoscută publicului din România. În această perioadă apar primele informaţii legate de înfiinţarea, profilul politic al PKK şi istoria conflictului dintre PKK şi statul turc. Un exemplu este vizita a doi jurnalişti români într-una din taberele de antrenament din Siria ale PKK. Articolul rezultat este o radiografie subiectiva, presărată de impresii personale, asupra ideologiei marxist-leniniste, modului de organizare şi de pregătire a cadrelor PKK în Siria, specific gherilelor revoluţionare, insistând asupra

615 * „încetarea definitivă a focului în Golf’, Adevărul, II, nr. 375, 10 aprilie, 1991, p. 8.

616 * „Pentru protejarea refugiaților kurzi se creează o armada aliată”, Adevărul, II, nr. 385, 24 aprilie, 1991, p. 6.

617 * „Acord de principiu între liderii kurzi și Bagdad”, Adevărul, II, nr. 387, 26 aprilie, 1991, p. 6.

includerii de către Uniunea Europeană a acestei organizaţii pe lista organizaţiilor teroriste[618].

De fapt, pe parcursul întregii perioade, imaginea construită şi vehiculată în presa românească este aceea de terorişti, luptători de gherilă revoluţionari, fanatici ai cauzei lor pentru independenţă. În această perioadă, 1998, 1999 încep să apară şi primele articole legate de existenţa în România a unei reţele kurde care se ocupa cu strângerea de fonduri pentru PKK, prin impunerea unor cotizaţii obligatorii oamenilor de afaceri de etnie kurdă din România[619]. În acest fel are loc identificarea minorităţii etnice din România cu activităţile PKK şi implicit cu imaginea de terorişti asociată acestei organizaţii. De asemenea, dimensiunea imaginii de infractori, care începe să fie creată în această perioadă în presa românească, se intensifică după anul 2000, pe măsura aprofundării cercetărilor jurnaliştilor români asupra acestor aspecte legate de minoritatea kurdă din România şi, prin urmare, prin amplificarea numărului de articole pe această temă atât în presa centrală, cât şi locală.

Astfel, ştirile externe alternează cu ştiri referitoare la kurzii de pe teritoriul României. Articolele prezintă România ca zona de tranzit înspre ţările din Vest, pentru transfugii kurzi şi existenţa pe teritoriulţării a unor reţele kurde infracţionale[620]. Astfel, capturarea unor reţele kurde specializate în obţinerea de fonduri pentru PKK din traficul

---

618 Dan Papuj, O. C. Hogea, „Singuri printre teroriștii kurzi”, Evenimentul Zilei, VII, nr.
1437,11 martie, 1998, www.evz.ro/rss_articole/611162/rssxml, accesat la 10 martie 2009.

619 * „Liderii comunității îi obligă pe afaceriștii kurzi să cotizeze pentru PKK și să închidă magazinele de sărbătoarea Newroz”, Evenimentul Zilei, VII, nr. 1460, 24 martie, 1998.

620 * „Trei patroni turci și un fost subofițer de la cercetași - reținuți pentru racolare și călăuzire”, Adevărul, XIII, 17 mai 2002, http://www.adevarul.ro/articole/2002/trei- patroni-turci-turci-si-un-fost-subofiter-de-la-cercetasi-retinuti-pentru-racolare-si- calauzire.html, accesat la 10 martie 2009.

cu migranţi[621] şi monitorizarea de către SRI a tuturor organizaţiilor kurde, care activează pe teritoriul României, ca urmare a suspiciunilor legate de conexiunile lor cu PKK[622], reprezintă principalele nuclee ale articolelor de presă despre minoritatea kurdă din România, după anul 2000. În acelaşi timp însă există şi articole de presă care subliniază prezenţa activă a minorităţii kurde şi din punct de vedere cultural, iar în ultimii ani se poate semnala în presa românească un uşor interes pentru integrarea etnicilor kurzi în societatea românească. După anul 2000, presa românească semnalează în fiecare an celebrarea Anului Nou Kurd, Newroz, de către minoritatea kurdă de la noi din ţară, menţionând organizarea unor ceremonii cu ocazia acestei sărbători, publicul românesc fiind familiarizat cu aspecte legate de tradiţiile culturale kurde[623]. De asemenea, prezentarea, nu foarte sporadică, a unor cazuri particulare, ale unor minoritari kurzi, stabiliţi în România, integraţi în sistemul de învăţământ românesc sau în câmpul muncii din România, precum şi în reţele sociale, din care fac parte nu doar kurzi, ci şi români, demonstrează un subtil interes al opiniei publice româneşti, dezvoltat în ultimii ani pentru felul în care este percepută societatea românească, drept un mediu de integrare pentru anumite minorităţi etnice[624].

Ştirile externe furnizează oarecum o altă imagine a

621 * „Zeci de lideri kurzi, capturați după descinderi concomitente în mai multe orașe din România”, Adevărul, XVI, 24 februarie, 2005, http://www.adevarul.ro/articole/2005/ zeci-de-lideri-kurzi-capturati-dupa-descinderi-concomitente-in-mai-multe-orase-din- romania.html, accesat la 12 martie 2009.

622 Julien Tănase, „Organizația kurdă PKK e finanțată și din Mureș”, Vocea Harghitei și Mureșului, 21 iunie, 2004.

623 *„Premierul critică decizia lui Băsescu de a aproba mitingul kurzilor”, Adevărul, XIII, 22 martie, 2002, http://www.adevarul.ro/articole/2002/ premierul-critică-decizia-lui-Băsescu-de-a-aproba-mitingul-kurzilor.html, accesat la 11 martie 2009.

624 Interesul pentru integrarea minorităților etnice în societatea românească a fost dezvoltat ca urmare a exigențelor Uniunii Europene, impuse după 2007, în această privință.

kurzilor, mai pozitivă, mai ales atunci când este vorba despre minoritatea kurdă din Irak, prezentată în perioada războiului din Irak ca şi aliat al SUA şi ca pion principal în viaţa politică, în perioada post-Saddam Hussein. Alegerea liderului kurd Jalal Talabani ca şi preşedinte al Irakului, în 2005 şi poziţia temătoare a Turciei faţă de o desprindere a Kurdistanului Irakian, care ar determina mişcări secesioniste şi pe teritoriul Turciei, au atras atenţia opiniei publice internaţionale[625] şi implicit a presei româneşti, determinând dezbateri aprinse pe această temă. Pentru prima dată după războiul din Golf, kurzii păreau să revină în planul politicii internaţionale, în termeni diplomatici. Totuşi, informaţiile referitoare la continuarea atentatelor în Turcia de către PKK[626] şi divergenţele dintre Irak şi Turcia, acutizate în 2007, ca urmare a găzduirii şi sprijinirii rebelilor PKK, de către kurzii din nordul Irakului[627] au determinat o reiterare în presa românească a imaginii lor de terorişti şi din perspectiva ştirilor externe.

În ceea ce priveşte percepţia etnicilor kurzi în România, putem sublinia, în urma unui studiu asupra unui număr de cincisprezece persoane faptul că o percepţie în acest sens există doar la nivelul populaţiei cu studii superioare din societatea românească. Percepţiile diferă însă şi la nivelul acestui palier, de la date lacunare, până la opinii formate prin intermediul informaţiilor din presă sau chiar până la perspective elaborate şi personale asupra problemei kurde.

Cele mai simpliste şi instinctive răspunsuri se rezumă

625 *„Parlamentul irakian a ales un nou președinte”, Adevărul, XVI, 7 aprilie 2005, http://www.adevarul.ro/articole/2005/parlamentul-irakian-a-ales-un-nou-presedinte.html, accesat la 10 martie 2009.

626 *„Revolta kurzilor se extinde în Turcia”, Adevărul, XVII, 5 aprilie 2006, http://www.adevarul.ro/articole/2006/revolta-kurzilor-se-extinde-in-turcia.html, accesat la 12 martie 2009.

627 *„Irakul cere Turciei pace în Kurdistan”, Adevărul, XVIII, 11 iunie, 2007, http://www.adevarul.ro/articole/2007/irakul-cere-turciei-pace-in-kurdistan.html, accesat la 12 martie 2009.

la un *popor divizat*[628], *etnie ce vine din Orient*, *o minoritate fără un stat propriu*[629][630], asociată cu Turcia, Irakul şi terorismul. La un nivel superior, definiţiile încep să pună accent şi asupra vechimii kurzilor, *popor din Asia Centrală cu o străveche civilizaţie693* sau asupra revendicărilor lor cu privire la crearea unui stat naţional propriu. Din acest punct de vedere, opiniile sunt mai diversificate. Într-unul din cazurile celor intervievaţi, kurzii, priviţi ca minoritate în cadrul statului naţional turc, sunt asemănaţi cu minoritatea maghiară din România[631], în opinia multora, cererile lor pentru autonomie şi independenţă sunt şi vor fi şi în viitorul apropiat fără rezultat, ca urmare a indiferenţei opiniei publice internaţionale vis-à-vis de revendicările lor. Un impact deosebit în mentalul românesc se pare că a avut momentul arestării în 1999 a liderului PKK, Öcalan, eveniment amintit de foarte mulţi din cei intervievaţi, atât ca rememorare a imaginilor furnizate de televiziuni la acel moment, cât şi ca simplă menţionare a faptului istoric[632].

Perspectivele mai elaborate asupra etnicilor kurzi pot fi detectate în condiţiile în care persoana intervievată a avut un contact direct cu etnici kurzi sau doar cu cultura kurdă, sau în cazurile în care natura profesiei a facilitat accesul la informaţii în acest sens. Cel mai elocvent exemplu în acest sens este mărturia unei profesoare de limba franceză: *în 2004, am vizitat la Paris o expoziţie de fotografii şi m-a impresionat istoria zbuciumată a acestui popor, precum şi bogăţia culturii sale. A fost ca un şoc, până atunci kurzii erau pentru mine doar imaginile cu bărbaţi, femei şi copii umblând în căutarea unui loc unde să trăiască omeneşte sau ştirile din presă despre ciocnirile dintre armata turcă şi reprezentanţi ai acestei populaţii*

628 Interviu cu C. G., medic.

629 Interviu cu M. S., jurist.

630 Interviu cu P. I., profesor de istorie.

631 Interviu cu T. T., funcționar public.

632 Interviu cu T. R., inginer.

hărţuite[633].

Prin urmare, după cum se poate observa, presa, ca formator de opinie are un rol decisiv în conturarea imaginii etnicilor kurzi în societatea românească. Fiind vorba despre o etnie de origine asiatică, fără un stat propriu, informaţiile deţinute de românii intervievaţi cu privire la kurzi, provin aproape în totalitate din mass-media.

În perioada Războiului din Golf, ştirile furnizate atât în presa scrisă, cât şi de televiziuni erau preluate din presa occidentală. Imaginea creată etnicilor kurzi în societatea românească în această perioadă este în deplină concordanţă cu cea creată de presa din Vest. Imaginea transmisă în acea perioadă era aceea de victime, de nedreptăţiţi ai sorţii, ignoraţi de comunitatea internaţională, care s-a păstrat şi s-a perpetuat în percepţia românească până în prezent.

Spre sfârşitul anilor 1990 apar două tendinţe de abordare a informaţiilor legate de kurzi în presa românească. Preluarea ştirilor externe cu privire la activitatea PKK din Turcia, iar după izbucnirea războiului din Irak, legat de implicarea minorităţii kurde în viaţa politică a Irakului post-Saddam Hussein, au determinat, pe de o parte, conturarea imaginii de terorişti, iar, pe de altă parte, a imaginii de aliaţi ai SUA şi implicit ai democraţiei. Doar în ultima perioadă, mai exact după anul 2000, presa românească a început să dezvolte o preocupare pentru minoritatea kurdă din România. Imaginea creată în această direcţie este una aproape exclusiv negativă. În afara unor aspecte culturale, coordonatele articolelor cu privire la etnicii kurzi din România sunt nu doar activităţile teroriste, dar şi cele de crimă organizată. Ştirile legate de minoritatea kurdă au însă un impact mai diminuat în formarea unei imagini a kurzilor în mentalul românesc. Ştirile externe, după cum am văzut, sunt cele care prevalează în formarea şi definitivarea percepţiei românilor asupra etnicilor kurzi.

633 Interviu cu C. M., profesoară de limba franceză.

Concluzii în cazul etnicilor kurzi din România, cercetarea de teren a relevat faptul că, cu cât distanţa fizică este mai mare şi imposibilitatea întoarcerii este mai puternică cu atât ataşamentul psihic de teritoriul părăsit este mai intens. Kurzii din România îşi definesc etnicitatea, în primul rând, în contextul relaţiilor sociale cu teritoriul natal. Datorită orientării lor înspre teritoriile kurde, le este foarte greu să se autodefinească drept minoritate în cadrul ţării gazdă. Acest fapt nu înseamnă că minoritarii kurzi nu constituie un grup etnic. Conform teoriilor oferite de sociologie şi antropologie, etnicitatea este întotdeauna definită în contextul relaţiilor dintre grupurile sociale. În cazul etnicilor kurzi din România, relaţia cea mai semnificativă pentru ei nu este dezvoltată în ţara gazdă, ci este legată de ţara de origine, fiind o relaţie menţinută prin contacte transnaţionale. Rezultatele cercetării în teren indică faptul că relaţia refugiaţilor kurzi cu societatea de origine nu este doar o amintire, ci este o relaţie continuă. Toţi etnicii kurzi intervievaţi sunt influenţaţi în continuare de evoluţiile, mai ales politice, din teritoriul natal. Ei păstrează legătura cu prieteni şi rude rămase acasă şi cu cei stabiliţi în alte state occidentale. Prin urmare, există o întreagă reţea de relaţii sociale, economice şi politice între diaspora şi cei rămaşi acasă, precum şi între kurzii din diferite ţări din diasporă.

Comunitatea kurdă din România nu trebuie privită din perspectiva strictă a relaţiilor dintre minorităţi şi majorităţi, ci într-un context mai larg, acela al diasporei kurde, percepute ca organizaţie socială, legată atât de ţara de origine, cât şi de cea gazdă. Această perspectivă oferă posibilitatea unei înţelegeri mai profunde a realităţilor sociale, trăite de kurzi.

Concluzii generale

Deşi scopul acestei lucrări nu a fost desluşirea naţionalismului kurd, cercetarea a demonstrat că abordarea oricărui aspect legat de istoria şi cultura kurzilor se intersectează şi se suprapune conturării şi

evoluţiei conştiinţei naţionale kurde. Aşa cum am arătat în primul capitol, kurzii au fost ultimul grup musulman din Imperiul Otoman, care şi-a revendicat drepturile naţionale. Situaţia kurzilor a fost una diferită, întrucât liderii kurzi erau pe de o parte, de sorginte tribală sau sufită, dar şi membri ai elitei otomane administrative, iar principalele coordonate identitare erau simbolurile şi valorile de bază ale imperiului ca: ideea solidarităţii musulmane, patriotismul otoman sau fidelitatea faţă de instituţiile religioase musulmane: Califatul şi Sultanatul.

Prin urmare apariţia la sfârşitul secolului al XIX-lea, a unui naţionalism kurd, care să susţină anihilarea loialităţilor preexistente, în favoarea creării unei solidarităţi naţionale, a fost imposibilă. Apariţia unui naţionalism kurd, ca mişcare politică, a fost un proces târziu, în contextul istoric al zonei, manifestat abia la sfârşitul Primului Război Mondial. Acest anacronism a fost cauzat de investirea în această perioadă a speranţelor şi eforturilor elitelor kurde în revitalizarea statului otoman.

Solidaritatea otomană, bazată în mare parte pe credinţa musulmană, alături de incapacitatea unei iniţiative unitare a elitelor kurde, ca urmare a diviziunilor interne, specifice societăţilor tribale, au fost fără îndoială factorii decisivi în inhibarea unei dezvoltări a conştiinţei naţionale.

Cu toate că încă din anii ’40 a început o diminuare a sentimentelor tribaliste, procesul s-a dovedit a fi extrem de lent. Abilitatea continuă a şefilor tribali din Irak şi Turcia de a mobiliza sute de susţinători a dovedit tenacitatea şi puterea loialităţilor şi a sentimentelor tribale. De asemenea, cooptarea kurzilor în lupta dintre autorităţile statale şi mişcările de eliberare naţională, de o parte sau alta a încurajat perpetuarea solidarităţilor neo-tribale. Atât partidele mari, cât şi cele mai mici au continuat să îşi creeze o bază de masă prin intermediul reţelelor de patronaj neo-tribal, ceea ce nu a putut să fie decât un factor inhibator în calea dezvoltării instituţiilor naţionale

democratice.

Deşi lucrarea de faţă nu a fost una de istorie politică, incursiunea în istoria şi cultura acestei populaţii, alături de discuţiile asupra cauzelor care au determinat crearea unui stat kurd şi evoluţiei situaţiei politice a kurzilor pe parcursul secolului XX simt indispensabile pentru analiza şi înţelegerea percepţiei de sine a kurzilor.

Pe parcursul cercetării am constatat existenţa unei identităţi în care teritoriul are un rol extrem de semnificativ. Este rădăcina naţionalismului kurd. Examinarea surselor primare a dovedit faptul că raportaea la un teritoriu numit Kurdistan exista încă din perioada medievală, exemplele cele mai concludente fiind versurile poemului kurd, din secolul al XII-lea, Şerefnameh, aparţinând autorului kurd Şerefhan sau cele ale poemului din secolul al XVI-lea *Mem ù Zin*, aparţinând poetului Ehmede Khani. Prin urmare, identitatea kurdă a început să graviteze în jurul acestui teritoriu, care poartă numele generic de Kurdistan, fără a fi foarte exact focalizat, dar situat de atunci şi până azi în mentalul colectiv al kurzilor, în Mesopotamia. Acest teritoriu nu a existat niciodată ca entitate statală de sine stătătoare şi nu a avut niciodată graniţe politice clar delimitate, iar definirea graniţelor sale a fost extrem de schimbătoare, în funcţie de evoluţiile politice şi militare din zonă.

Având în vedere implicaţiile teritoriale, divizarea din 1923 a devenit momentul de cotitură în modelarea ulterioară a identităţii kurde. În continuare a avut loc o coagulare a identităţii în jurul coordonatei etnice. Această evoluţie trebuie însă privită nu doar din perspectiva coordonatei teritoriale, ci şi a evoluţiei situaţiei politice a kurzilor pe parcursul secolului XX, în cadrul statelor în care au fost integraţi: Turcia, Irak, Iran, Siria. Aceasta s-a dezvoltat ca reacţie la situaţia politică, evoluând treptat înspre o identitate puternic politizată. Este o identitate consolidată ca reacţie la opresiune şi ca rezistenţă la negare.

Procesul de integrare a kurzilor în state diferite a consolidat conştiinţa unei identităţi comune a kurzilor, provenind din regiuni diferite, cu credinţe diferite şi vorbitori ai unor dialecte variate. În acelaşi timp, aceste diviziuni interne din interiorul societăţii kurde nu au dispărut. De multe ori, identitatea comună a kurzilor a fost pusă în discuţie ca urmare a diversităţii dialectale a limbii kurde şi a diversităţii religioase. Dezvoltarea comunicaţiilor şi contactele dintre kurzi provenind din diferite regiuni ale lumii şi aparţinând unor subgrupuri culturale distincte nu a condus neapărat la omogenizarea culturii kurde. Kurzii au devenit mai conştienţi de etnia lor kurdă, dar în paralel cu aceasta, unele subgrupuri, fie ele lingvistice sau religioase au dezvoltat în acelaşi timp şi în paralel, o conştiinţă izvorâtă din acest distinctivism cultural. Acest lucru nu a însemnat distanţarea de etnicitatea kurdă, ci coexistenţa acestor identităţi, de factură diferită. Treptat a avut loc acceptarea unui pluralism al societăţii kurde şi conştientizarea că societatea kurdă reprezintă un mozaic, în cadrul căruia nu toate elementele se identifică în aceeaşi măsură cu întregul, ale cărui limite se modifică uneori, dar care rămâne întotdeauna un întreg.

Fără a ne propune să elucidăm această temă atât de controversată a identităţii kurde, am schiţat în capitolul al doilea principalele teme şi caracteristici ale discursului kurd, în măsura în care acesta ne permite să detectăm propria imagine a acestei naţiuni asupra sa. Indiferent de variaţiile de nuanţă discursivă, determinate fie de simpla adoptare a naţionalismului sau de îmbinarea acestuia din urmă cu ideologia marxistă, putem afirma, aşa cum ne relevă şi sursele, pregnanţa factorului divizării din 1923 în evoluţia şi conturarea discursului identitar kurd.

Chiar dacă am abordat în acest capitol trei unghiuri de analiză-simpla percepţie de sine, imaginea asupra propriei istorii şi cea asupra adversarului, constatăm că aceasta din urmă reprezintă paradigma discursului

identitar kurd. Adversarul devine un element atât de puternic în procesul de identificare, încât se proiectează în construcţia imaginii de sine şi a celei asupra trecutului. Este un element cu o influenţă adâncă asupra imaginii de sine, aflat în strânsă legătură cu factorul fragmentării din 1923. Este o influenţă atât de puternică, încât, aşa cum reiese din analiza surselor, stereotipiile şi temele discursului kurd generate de acest element, persistă pe întreg parcursul secolului XX.

Capitolul al treilea ne oferă o altă perspectivă asupra kurzilor, aceea de alteritate în raport cu identitatea europeană. Un lucru cert, desprins pe parcursul acestor relatări de călătorie este că intersectarea cu un mod de viaţă exotic, inedit pentru observatorii occidentali, prin îmbinarea dintre obiceiurile şi practicile orientale şi tradiţiile locale kurde, le-a oferit acestora reperele necesare satisfacerii curiozităţii tipice secolului. În ceea ce priveşte structura percepţiei acestor călători asupra naturii, organizării sociale şi asupra caracterului uman era una dual㠄. Relatările din această perioadă asupra kurzilor ne oferă două dimensiuni asupra kurzilor şi a teritoriului locuit de ei. Este vorba despre o dimensiune pozitivă şi una negativă, care reflectă foarte clar cele două perspective ale literaturii orientaliste, dezvoltate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cea colonialistă sau cea indigenofilă.

Aceste două perspective se îmbină pe parcursul relatărilor de călătorie, adesea chiar la acelaşi autor, reflectând, pe de o parte, fascinaţia exercitată de un teritoriu şi un mod de viaţă exotic şi, pe de altă parte, dispreţul faţă de o umanitate diferită, care pentru ei era expresia tuturor incapacităţilor umane.

Ultima parte a lucrării este dedicată studiului etnicilor kurzi din România, fiind o analiză bazată aproape în exclusivitate pe cercetarea de teren, mai exact, pe intervievarea unor membri ai comunităţii kurde din ţară.

În realizarea acestei analize am plecat de la teorii care deşi definesc etnicitatea în contextul ataşamentului

unui grup etnic de un anumit teritoriu, admit că în ultima perioadă procese ca globalizarea şi transnaţionalismul au adus o nouă perspectivă asupra acestei probleme. Prin urmare, etnicitatea nu mai este percepută neapărat în strânsă legătură cu localizarea şi cu teritoriul locuit. Legătura dintre aceste două elemente, etnicitate şi teritoriu, a început să devină din ce în ce mai vagă. Conform celor mai recente teorii, procesul globalizării a condus din acest punct de vedere la apariţia etniilor detentorializate[634], în sensul de deplasare din teritoriul de origine.

În cazul etnicilor kurzi din România, cercetarea de teren a relevat faptul că, cu cât distanţa fizică este mai mare şi imposibilitatea întoarcerii este mai puternică, cu atât ataşamentul psihic de teritoriul părăsit este mai intens. Din perspectiva acestora, perceperea lor ca şi minoritate etnică este exagerată sau cel puţin neadecvată. Confirmând afirmaţia lui Edward Said că viaţa în exil nu poate fi separată de amintirea ţării de origine[635], kurzii din România îşi definesc etnicitatea, în primul rând, în contextul relaţiilor sociale cu teritoriul natal. Datorită orientării lor înspre teritoriile kurde, le este foarte greu să se autodefinească drept minoritate în cadrul ţării gazdă. Acest fapt nu înseamnă că etnicii kurzi nu constituie un grup etnic. Conform teoriilor oferite de sociologie şi antropologie, etnicitatea este întotdeauna definită în contextul relaţiilor dintre grupurile sociale. În cazul etnicilor kurzi din România, relaţia cea mai semnificativă pentru ei nu este dezvoltată în ţara gazdă, ci este legată de ţara de origine, fiind o relaţie menţinută prin contacte transnaţionale. Rezultatele cercetării în teren indică faptul

634 J. Rex, „Transnational Migrant Communities and Ethnic Minorities in Modern Multicultural Societies”, în J. Rex Ethnic Minorities in the Modern Nation State, Ed. Macmillan, Londra, 1996, pp. 96-113.

635 Edward Said, „Reflexions in Exile”, în R. Ferguson, M. Gever, T. T. Minh-Ha, C. West Out There: Marginalisation and Contemporary Cultures, Ed. The New Museum of Contemporary Art et MIT Press, New York, Cambridge, 1990, p. 366.

că relaţia refugiaţilor kurzi cu societatea de origine nu este doar o amintire, ci este o legătură continuă. Toţi etnicii kurzi intervievaţi sunt influenţaţi în continuare de evoluţiile, mai ales politice, din teritoriul natal. Ei păstrează legătura cu prieteni şi rude rămase acasă şi cu cei stabiliţi în alte state occidentale. Prin urmare, există o întreagă reţea de relaţii sociale, economice şi politice între diaspora şi cei rămaşi acasă, precum şi între kurzii din diferite ţări din diasporă.

Deşi kurzii nu îşi definesc etnicitatea în cadrul relaţiilor sociale din ţara gazdă, constatăm o orientare şi în acest sens, determinată de necesitatea adaptării la relaţiile cotidiene, economice şi sociale din România.

Comunitatea kurdă din România nu trebuie privită din perspectiva strictă a relaţiilor dintre minorităţi şi majorităţi, ci într-un context mai larg, acela al diasporei kurde, percepute ca organizaţie socială legată atât de ţara de origine, cât şi de cea gazdă. Această perspectivă oferă posibilitatea unei înţelegeri mai profunde a realităţilor sociale, trăite de kurzi, a modalităţilor prin care se va păstra pe viitor identitatea, cultura kurdă şi a felului în care va evolua problema kurdă.

Revoluţia comunicaţiilor din secolul XX nu a constituit un factor de influenţă doar asupra identităţii kurde, ci şi asupra întregii probleme kurde şi a felului în care este percepută aceasta.

Problema kurdă nu mai este un conflict, care îi implică doar pe kurzi şi statele, în care sunt divizaţi, ci a devenit în acelaşi timp o problemă pe agenda statelor europene. În acelaşi context actual al globalizării, statele nu mai sunt considerate singurii actori de pe scena politică internaţională. Deşi unitatea nu este una dintre caracteristicile kurzilor şi nu vorbesc într-o singură voce, comunitatea internaţională a început să îi recunoască, chiar dacă nu ca şi naţiune, nici ca simpli cetăţeni ai Turciei, Irakului, Iranului şi Siriei. Ei sunt recunoscuţi ca şi kurzi. Numeroase corpuri reprezentative, ca institutele

kurde din Europa sau partidele politice kurde, au o relaţie constantă cu oficiali ai statelor europene, prin care încearcă să facă cunoscută problema kurdă şi cerinţele kurzilor. Televiziunea prin satelit a fost şi este pentru naţionaliştii kurzi un instrument de construire a naţiunii. Complexul de reţele transnaţionale, care am văzut că funcţionează şi în cazul comunităţii kurde din România, a contribuit la construcţia unei identităţi kurde comune, prin promovarea unei culturi materiale şi spirituale kurde comune şi prin construirea unei conştiinţe politice şi etnice kurde. Eforturile statelor, în care sunt divizaţi kurzii, de a oprima naţionalismul kurd prin forţă, au contribuit în mod paradoxal la acest proces. Nerecunoaşterea etnicităţii şi statutului de minoritate etnică i-a determinat pe numeroşi kurzi să aleagă calea exilului, să îşi depăşească diferenţele şi să se integreze în reţele kurde transnaţionale, care le conferă kurzilor statutul de actor politic internaţional şi transformă problema kurdă într-o provocare pentru toate statele în care prezenţa lor este pregnantă.

Résumé

À l’heure actuelle, la principale caractéristique de l’historiographie kurde est représentée par une orientation vers l’histoire politique des Kurdes, surtout vers la période du XXème siècle, une période pendant laquelle se mettent en evidence le nationalisme kurde et la conscience nationale kurde. Ce fait explique la préoccupation pour les événements politiques de cette période.

Dans le cadre de l’historiographie kurde, le thème de l’identité n’a pas été un des plus étudié par les chercheurs de ce domaine. Ce thème s’est imposé en même temps que le développement de ce sujet dans la littérature occidentale, deveneant un thème très récent pour le domaine des études kurdes.

Cette étude fait partie du segment de recherche de l’identité kurde et a comme objectif l’analyse des trois aspects: l’image de soi chez les Kurdes, l’image des Kurdes et de leur territoire, dans la vision des voyageurs

étrangers (le XIX – eme et le XXcme siècle) et l'élaboration d'une enquête historique et psychosociale de la minorité kurde de la Roumanie.

Une première catégorie de sources utilisées a été la littérature secondaire, les ouvrages généraux, les études anthropologiques, historiques et sociologiques sur l'Empire Ottoman, comme celle de Robert Mantran, sur l'histoire et les traditions des Kurdes, comme le livre de Thomas Bois, *La Connaissance des Kurdes* et celui de David McDowall, *A Modern History of the Kurds*. Cette catégorie de sources a été utilisée, au parcours de la recherche, surtout pour réaliser le premier chapitre. C'est un chapitre de synthèse, d'introduction dans le sujet.

La deuxième catégorie de sources est constituée par les sources primaires, utilisées pour élaborer les autres deux chapitres d'analyse: l'image de soi chez les Kurdes, le Kurdistan dans la vision des voyageurs étrangers du XIX – eme et du XXème siècle.

Ainşi, les sources utilisées pour l'analyse identitaire des Kurdes sont très variées: des ouvrages des historiens ou des leaders politiques kurdes, la presse, les journaux politiques et sociaux (*Hawar*, *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*) et les documents des partis politiques et des hommes politiques kurdes. Ne manguent pas de cette catégorie de sources, les mémoires des personnalités politiques et littéraires kurdes et la littérature folklorique. Ce matériel documentaire provient de la bibliothèque et de l'archive de l'institut Kurde de Paris.

De cette catégorie de sources primaires font partie aussi, les journaux de voyage en ce territoire, du XIX – eme et du XXème siècle, de la même bibliothèque, de l'institut Kurde de Paris. Ces journaux ont été utilisés pour écrire le troisième chapitre, sur l'image des Kurdes dans la vision des voyageurs étrangers.

Les auteurs sont des personnages liés par leur éducation et leur évolution professionelle de la culture locale. Ainşi, quoiqu'ils soient des connaisseurs des

langues orientales ou des gens passionnés par la culture du Moyen Orient, leurs ouvrages combinent la structure du voyage pragmatique avec les curiosités personnelles. Les sujets les plus abordés sont l'organisation interne de l'Empire Ottoman et des événements passés avant la Première Guerre Mondiale, la description détaillée de la société kurde et du mode de vie kurde. Certains de ces livres ne sont pas seulement de vraies histoires personnelles, mais aussi des ouvrages d'histoire, de politique, de voyage et de recherche. Les thèmes les plus abordés reflètent la structure du chapitre: l'histoire des kurdes, les perceptions de la nature, la société kurde.

L'étude de caz sur les Kurdes de la Roumanie se base du point de vue des sources, premièrement sur la presse. Ausssi a-t-on utilisé la revue de l'Association Culturelle des Kurdes de la Roumanie, *Vocea Mesopotamiei*, à côté d'un nombre d'articles, des journaux roumains tels *Scânteia* (1967), *Lumea* (1981 – 1988), *Adevărul* (1990 – 2008) et *Evenimentul Zilei* (1998 – 2000). Les interviews intermediées par l'Association Culturelle des Kurdes ont été les sources décisives pour le développement de l'étude sur les Kurdes de la Roumanie. Les interviews ont été réalisées sur une échantillon de vingt personnes, des femmes et des hommes, avec des âges entre vingt et soixante années, ayant des professions différentes et d'un niveau d'éducation varié (des hommes d'affaires, des médecins, des étudiants en sciences humaines et juridiques).

Parce que c'est une recherche imagologique, la principale méthode utilisée a été l'analyse sémantique, spécifique au travail avec les textes, en ce caz, des textes littéraires, journalistiques, folkloriques et officiels. Ce type d'analyse a fait possible l'identification de la nation avec les héros nationaux, avec les moments tragiques, avec le territoire et avec l'image de soi negative. L'analyse sémantique de la perspective de l'image de soi a mené, en même temps, à l'identification de l'image sur l'histoire.

Celle-ci est un instrument dans l'effort des Kurdes pour légitimer leur mouvement naţionale et pour contourer l'image sur leur ennemi. Le dernier est un thème très complexe et avec un rôle important dans le procéssus de définition de l'identité. Par la méthode d'analyse de texte, on est arrive a identifier les motifs, les clichés et les stéréotypes des voyageurs étrangers, sur les Kurdes et leur térriroire.

Les méthodes de recherche utilisées sont la méthode quantitative et celle qualitative. La méthode quantitative a été utilisée pour déterminer les périodes de maximum flux, les zones de provenance et les types de raisons d'immigration en Roumanie. En même temps, on a utilisé ce type d'analyse pour identifier la typologie de l'immigrant kurde et les modeles familiaux qu'il a construits en Roumanie. Pour la période communiste en Roumanie, ont été utilisés des documents sur la minorité kurde de la Roumanie, de l'Archive de l'ex Comité Exécutive du Parţi Communiste Roumain.

La méthode qualitative a été utilisée justement par les interviews, au cours desquelles on a essayé de voir la modalité et le degré d'intégration des immigrants kurdes dans la société roumaine. Pour une flexibilité de la discussion avec l'interlocuteur, on a opté pour les interviews semistructurées.

La structure de la thèse continent quatres chapitres: *Introduction dans l'histoire et la civilisation kurde*, *L'image de soi des Kurdes*, Les *Kurdes dans la vision des voyageurs étrangers du XIX – eme et XXème siècles*, *les Kurdes de la Roumanie*.

Dans le premier chapitre on a essayé de plăcer les Kurdes dans le cadre de l'Empire Ottoman. C'est une présentation de l'origine historique, de leurs relations avec les autorités ottomanes, de l'organisation politique, sociale et de leur religion. On a continué avec l'analyse de l'évolution des Kurdes, pendant le XXème siècle, après le moment Lausanne, qui a détermine leur division entre les

frontières des quatres États. On a choisi l'approche du sujet, de la perspective des idéologies officielles de ces États, pour trouver les principales caractéristiques de l'évolution des Kurdes, après 1923. Beaucoup de fois, on a choisi de marquer seulement les points essentiels. Cette simplification a été imposé par les similitudes qui caractérisent l'évolution des Kurdes dans ces États: la soumission aux tutelles étrangères, l'engagement dans le procéssus de libération nationale, les divisions internes de la société kurde et du mouvement national.

Quoique l'étude ne soit pas une recherche d'histoire politique, on ne peut pas analyser l'identité et la société kurde sans connaître l'histoire et la culture de cette population.

Dans le second chapitre, on a exploré l'identité kurde d'une nouvelle perspective. Pour créer une large vision sur ce problème, l'analyse est concentrée sur trois directions, qui reflètent să structure: l'image de soi, l'image du passé et l'image de l'ennemi.

Ainşi, ayant comme principale source la littérature du XXème siècle, une grande partie produite par le mouvement national kurde et en utilisant la méthode de l'analyse de texte, on a contouré les thèmes, les valeurs et les symboles qui prédominent dans l'identité collective des kurdes et en même temps de déterminer leur rôle idéologique et leur fonction sociale.

Le troisième chapitre, *Les Kurdes dans la vision des voyageurs étrangers du XIX – eme et XXème siècle* est une analyse descriptive et fonctionnelle des motifs, des clichés et des stéréotypes qui animent l'explication ethnoculturelle (la construction de l'image de soi et la reconstruction imaginaire de l'identité de l'Autre). On a insisté sur les aspects les mieux formés dans l'imaginaire ethnique et social: les structures politiques et sociales spécifiques au monde kurde, l'image des élites, l'image de la femme, le sentiment religieux, les represéntations de l'éspace, les profiles ethnopsychologiques.

Le dernier chapitre, *Les Kurdes de la Roumanie*, approche le thème de l'identité kurde et de l'alterité ethnique. Il appartient à une riche littérature, développée après 1990, sur les images que les groupes ethniques développent les uns sur les autres, sur les rapports entre la majorité et les minoritaires et sur l'attitude de l'opinion publique sur les distances sociales entre les membres des groupes ethniques et leurs préférences.

Au parcours de cette étude, on a essayé de surprendre la formation de la communauté kurde en Roumanie. On a aperçu des aspects tels: les raisons du refuge des ethniques kurdes sur le territoire de la Roumanie, les périodes de maximum flux, les régions du pays qu'ils ont choisies pour's y établir, la modalité et le degré d'adaptation dans la société roumaine. On a essayé, à la fois, de voir's ils ont réussi à conserver l'identité d'origine et quelles sont les relations des ethniques kurdes avec les autorités roumaines. L'étude continent aussi une radiographie de l'attitude de la société roumaine envers les minoritaires kurdes du niveau individuel et jusqu'au niveau des médias.

Quoique le but de cel étude n alt pas été l'analyse du nationalisme kurde, la recherche a démontré le fait que chaque aspect de l'histoire et de la culture kurde se superpose sur l'évolution de la conscience nationale kurde. Tel que l'on 1 a vu dans le premier chapitre, les Kurdes ont été le dernier groupe musulman de l'Empire Ottoman, qui a demandé ses droits nationaux. La situation des Kurdes a été différente, parce que les leaders kurdes étaient, d'une partie, d'origines tribales et sufites, et d'une autre partie, ils étaient des membres de l'élite ottomane administrative. Ainşi, leurs principales coordonnées identitaires étaient les symboles et les valeurs de l'Empire Ottoman: l'idée de la solidarité musulmane, le patriotisme ottoman et la fidélité envers les institutions religieuses musulmanes, le Califat et le Sultanat.

Ainşi, la formation à la fin du XIX – eme siècle, d'un

nationalisme kurde opposé aux allégeances préexistentes et orienté vers la création d'une solidarité naţionale, était impossible à ce moment-là. La formation d'un nationalisme kurde, sous la forme d'un mouvement politique a été un procéssus retardé, dans le contexte historique de la zone. L'effusion de ce mouvement a commnencé au début de la Première Guerre Mondiale. La cause de cel anachronisme a été le fait que, à l'époque, les élites kurdes ont investi leurs espérances dans l'effort de revitaliser l'état ottoman.

La solidarité ottomane, basée surtout sur la religion musulmane, à côté de l'incapacité d'une iniţiative unitaire des élites kurdes, conséquence des divisions internes spécifiques aux sociétés tribales ont été, sans doute, les facteurs qui ont inhibé le développement d'une conscience nationale.

Quoique, depuis le années '40, une diminution des sentiments tribales alt commence, le processus a été très lent. La capacité des leaders tribaux de l'Iraq et de Turquie de mobiliser beaucoup de souteneurs, a démontré la puissance des allégeances et des sentiments tribaux. La cooptation des Kurdes au milieu de la lutte entre les autorités des États et les mouvements nationaux, d'une partie ou de l'autre, a encouragé les solidarités néo-tribales. Les grands et les petits partis politiques ont continué de créer une base populaire, par les réseaux de patronage néo-tribale, ce qui a êmpeché le développement des institutions démocratiques.

Bien que cette recherche ne représente pas une étude d'histoire politique, l'incursion dans l'histoire et dans la culture de cette population, à côté des discussions sur les causes qui ont détermine la création d'un état kurde et sur l'évolution de la situation politique des Kurdes pendant le XXème siècle, sont nécessaires pour analyser et comprendre l'image de soi chez les Kurdes.

Sans essayer d'élucider définitivement ce thème, şi controversé de l'identité kurde, on a trouvé dans le deuxième chapitre, les principaux thèmes et

caractéristiques du discours kurde. C'est une démarche qui nous a permis de détecter l'image de soi de cette nation. Quelles que soient les variations de discours, déterminées par le simple approche du nationalisme ou son agencement avec l'idéologie marxiste, on peut afirmer la permanence du facteur de la division de 1923, dans l'évolution du discours identitaire kurde.

Quoique l'on alt approché en ce chapitre trois directions d'analyse: l'image de soi, l'image sur l'histoire et l'image de l'ennemi, on peut constater que le dernier représente la paradigme du discours identitaire kurde. L'ennemi devient un élément şi fort dans le processus d'identification, qu'il se projète dans la construction de l'image de soi et de l'image du passé. C'est un élément avec une influence profonde sur l'identité, en ensemble, un élément lié au moment de la fragmentation de 1923. C'est une influence şi forte, que les thèmes et les stéréotypes du discours kurde générés par cel élément persistent au parcours du XXème siècle.

Dans le troisième chapitre, on a approché une autre perspective sur les Kurdes, celle de l'alterité en rapport avec l'identité européenne. La conclusion de cette recherche est que l'intersection avec un mode de vie exotique, inédit pour les observateurs occidentaux, par l'agencement entre les traditions orientales et les coutumes kurdes, leurs a offert les repères nécessaires pour satisfaire les curiosités typiques pour le XIX – eme siècle. En ce qui concerne la structure de la perception des voyageurs sur la nature, sur l'organisation sociale et sur le caractère des gens, on peut parler d'une dualité de la perception. Les exposés sur cette période nous offrent deux dimensions sur les Kurdes et sur le leurs territoire. D'un côté, on a une dimension positive el, d'un autre côté, on a une dimension négative qui reflète très clairement les deux perspectives de la littérature orientaliste développée pendant la deuxième moitié du XIX – eme siècle, celle colonialiste et celle indigene.

Au parcours des journaux de voyages, les deux perspectives s-agencent, souvent chez le même auteur, reflétant, d'un côté la fascination vers un territoire et un mode de vie exotique el, d'un autre côté, le mépris envers une humanité différente, qui, pour eux, était l'expression de toutes les incapacités humaines.

La recherche du quatrième chapitre, sur les Kurdes de la Roumanie, a relevé le fait que n'importe quelle soit la période de l'immigration en Roumanie, avant où après 1989, par nécessité où par propre choix, les immigrants kurdes ont réussi a's intégrer dans la société roumaine. Les contactes développés pendant leurs activités économiques, les relations avec l'entourage de leurs femmes roumaines, les relations avec les voisins ont été des facteurs qui ont aidé à leur adaptation à la culture et à la société roumaines, en conservant à la fois la conscience de l'identité kurde. Élément important dans le procéssus d'autodéfmition, les Kurdes essaient de conserver leur identité, par différentes modalités: soit par l'éducation des enfants en ce sens, soit par des activités politiques ou en perpétuant les traditions culturelles.

Malgrés les théories qui donnent la définition de l'éthnicité dans le contexte de l'attachement d'un groupe ethnique d'un certain térritoire, les dernières années, les processus de la globalisation et du transnationalisme ont donné une autre perspective sur ce problème. Par conséquent, l'ethnicité n'est pas perçue absolument en liaison avec la localisation et le territoire habité par un groupe ethnique. La liaison entre ces deux éléments, l'ethnicité et le territoire est devenite de plus en plus vague. Il y a des théories qui considerent que le processus de la globalisation a déterminé l'apparition des ethnies déterritorialisées[636] au sens d'un déplacement du territoire d'origine.

636 J. Rex, « Transnational Migrant Communities and Ethnie Minorities in Modem Multicultural Societies », en Ethnie Minorities in the Moderb Nation State, ed. J. Rex, Macmillan, Londre, 1996, pp. 96-113.

Notre recherche a relevé le fait que dans le caz des Kurdes de la Roumanie, plus la distance physique est grande et la possibilité du retour est moindre, plus l'attachement au niveau psychique's intensifie. Pour les Kurdes de la Roumanie, les considérer une minorité thnique c'est quelque chose d'exagéré et au moins inadéquat. Edward Said disait que la vie en exil ne peut pas être séparée de la mémoire du pays d'origine[637]. L'étude de caz sur les Kurdes qui vivent en Roumanie confirme cette afirmation, premièrement parce qu'ils définissent leur éthnicité dans le contexte des relations sociales avec le pays d'origine. À cause de l'orientation vers la maison, c'est très dificile pour eux de se considérer une minorité ethnique de la Roumanie. Cela ne signifie pas que les Kurdes ne soient pas un groupe ethnique. Les théories de la sociologie et de l'anthropologie donnent la définition de l'ethnicité dans le contexte des relations entre les groupes sociaux. Les Kurdes en générale, et bien sûr en Roumanie aussi, ne développent pas les plus importantes relations dans le pays d'accueil, mais avec le pays d'origine. C'est une relation maintenue par des connexions transnationales.

Les résultats de la recherche ont indiqué le fait que la relation des éthniques kurdes avec la société d'origine n'est pas seulement une mémoire, mais c'est une relation permanente, continue. Tous les Kurdes interviéwés sont influencés par les développements, surtout politiques des territories kurdes.

Les Kurdes maintiennent les connexions avec la famille et les amis du pays d'origine et avec ceux qui habitent en d'autres pays européens. Ainşi peut-on afirmer qu'il existe un réseau de relations sociales, économiques et politiques entre la diaspora kurde et les Kurdes restés dans leur pays Même şi les Kurdes ne définissent pas leur

637E . Said, « Reflexions in Exile », en Out There: Marginalisation and Contemporary Cultures, ed. R. Ferguson, M. Gever, T. T. Minh-Ha et C. West, The New Museum of Contemporary Art et MIT Press, New York, Cambridge, 1990, p. 366.

éthnicité dans le contexte des relations sociales du pays d'accueil, dans le caz de la Roumanie, on constate l'éxistence d'une orientation vers le pays d'accueil, déterminée par la nécessité de s-adapter aux réalités quotidiennes de la société roumaine.

La communauté kurde de la Roumanie ne doit pas être perçue seulement de la perspective de la relation de la minorité avec la majorité, mais dans un contexte plus large, celui de la diaspora kurde, perçue comme une organisation sociale liée au pays d'origine et également a celui d'accueil. Cette perspective donne la possibilité d'un regard plus profond sur la réalité sociale vécue par les Kurdes.

La révolution des communications, du XXème siècle, n'a pas influencé seulement l'identité kurde, mais aussi le problème kurde et sa perception par l'opinion publique. Quoique l'unité ne soit pas l'une des caractéristiques des Kurdes et qu'ils ne partent pas avec une seule voix, la communité internaţionale a commence a les reconnaître. Peut être pas comme une nation, mais ni comme des simples citoyens de Turquie, de l'Iraq, de l'Iran ou de Syrie.

Ils sont reconnus comme des Kurdes. Beaucoup de corps représentatifs, comme les instituts kurdes de l'Europe ou les partis politiques kurdes, ont une relation constante avec les officiels des États européens. Ceux-ci essaient de faire connaître au monde le problème kurde et ses demandes. La télévision par satellite représente pour les nationalistes kurdes un instrument important dans leur effort pour la construction de la nation. Le système de réseaux transnationaux, qui fonctionne en Roumanie aussi, a contribué à la construction d'une identité kurde commune, en promovant une culture materielle et spirituelle communes et, en même temps, par la construction d'une conscience politique et ethnique kurdes. Paradoxalement, ce processus a été renforcé par l'effort des États dans lesquelles les Kurdes sont divises

d’opprimer par force le nationalisme kurde.

La situation dans laquelle les Kurdes n étaient pas reconnus comme une minorité ethnique dans leurs pays d’origine, beaucoup d’eux ont choisi l’exil. Ainşi ont-ils dépassé les différences et ont-ils réussi de a intégrer dans les réseaux kurdes transnationaux, qui confèrent aux Kurdes le statut d’acteur politique international et transforment le problème kurde dans une provocation pour tous les États où leur présence est prégnante.

Bibliografie

I. Lucrări generale

1. Andraş, Carmen, *România şi imaginile ei în literatura de călătorie britanică*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003.

2. Barkley, Henri J. şi Fuller Graham E., *Turkey’s Kurdish Question*, Ed. Rowman Littlefield Publishers, New York şi Oxford, 1998.

3. Bitlisi, Saraf Khan, *Chèref-Nâmeh ou les Fastes de la Nation Kurde*, vol. II, Ed. Elibron Classics, SUA, 2006.

4. Bitlisi, Saraf Khan, *The Sharafnâma or The History of the Kurdish Nation*, Ed. Mazda Publishers, Costa Mesa, 2005.

5. Bois Thomas, *La Connaissance des Kurdes*, Ed. Khayats, Beirut, 1965.

6. Blau, Joyce, „Kurdish Written Literature”, în Philipe Kreyenbroek, Christine Allison (coord.), *Kurdish Culture and Identity*, Ed. Zed Books Ltd., Londra, 1996.

7. van Bruinessen, Martin, *Agha*, *Shaikh and State*. *The Social and Political Structures of Kurdistan*, Ed. Zed Books Ltd., Londra – New Jersey, 1992.

8. Idem, „The Ethnic Identity of the Kurds”, în Peter A. Andrews (coord.), *Ethnic groups in the Republic of Turkey*, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden, 1989.

9. Chaliand, Gerard, *A People without a Country*: *The Kurds*, Ed. Olive Branch Press, New York, 1993.

10. Ciorănescu Alexandru, *Barocul sau descoperirea dramei*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1980.

11. Cobianu-Băcanu, Maria, *Românii la contactul dintre culturi. Relaţiile interetnice*, Ed. România pur şi simplu, Bucureşti, 2007.
12. Corm, George, *Europa şi Orientul. De la balcanizare la libanizare. Istoria unei modernităţi neîmplinite*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
13. Delcambre, Anne Marie, *Islamul*, Ed. Coresi, Bucureşti, 1999.
14. Ghasselmou, Abdul Rahman, „Le Kurdistan d'Iran", în Gerard Chaliand (coord.), *Les Kurdes et le Kurdistan. La Question nationale kurde au Proche Orient*, Ed. Librairie François Mospero, Paris, 1978.
15. Idem, *Kurdistan and the Kurds*, Ed. Collet's Publishers Ltd., Londra, 1965.
16. Grancea, Mihaela, *Călători străini prin Principatele Dunărene, Transilvania şi Banat (1683 – 1789). Identitate şi alteritate*, Ed. Universităţii Lucian Blaga, Sibiu, 2000.
17. Hassanpour, Amir, *Nationalism and Language în Kurdistan*, 1918 – 1985, Ed. Mellen Research University Press, San Francisco, 1992.
18. Imset, L, *The PKK: a Report On Separatist Violence în Turkey*, Ed. Turkish Daily News Publications, Ankara, 1992.
19. Izady, Mehrad, *The Kurds. A Concise Handbook*, Ed. Taylor & Francis, Washington, 1992.
20. Karsh, Efraim şi Rautsi, Inari, *Saddam Hussein. A Political Biography*, Ed. The Free Press, New York, 1991.
21. Kaymak, Wedat, *Les éterneles exilés*, Ed. Institute Kurde de Paris, Paris, 1999.
22. Kendal, Nezan, „Les Kurdes sous l'Empire Ottoman", în Gerard Chaliand (coord.), *Les Kurdes et le Kurdistan. La Question nationale kurde au Proche Orient*, Ed. Librairie François Mospero, Paris, 1978.
23. Khoury, Philip, *Urban Notables and Arab Nationalism*, Ed. Cambridge University Press, Cambridge, 1983.

24. Kirişci, Kemal şi Winrow, Gareth, *The Kurdish Question and Turkey. An Example of a Transstate Ethnic Conflict*, Ed. Routledge, Londra şi New York, 2004.

25. Koma, Zozan, *Un regard sur les Kurdes et le Kurdistan*, Paris, 1980.

26. Kreyenbroek, Philip, „On the Kurdish Language", în Philipe Kreyenbroek, Christine Allison (coord.), *Kurdish Culture and Identity*, Ed. Zed Books Ltd., 1996.

27. Kurdish Association of Victoria, *Newroz Kurdish National Celebration*, Sydney, 1990.

28. Kutschera, Chris, *Le Mouvement Naţionale Kurde*, Ed. Flammarion, Paris, 1979.

29. Leonetti, Taboada, „Strategies identitaires et minorités: le point du vue du sociologue", în C. Camilleri, J. Kastersztein, E.M. Lipiański, H. Malewska-Peyre.

I. Taboada Leonetti, A. Vásquez (coord.), *Stratégies identitaires*, Paris, Ed. PUF, 1990.

30. Mantran, Robert, *Istoria Imperiului Otoman*, Ed. All, Bucureşti, 2001.

31. Mérad Ali, *Islamul contemporan*, Ed. Corint, Bucureşti, 2003.

32. McDowell, David, *A Modern History of the Kurds*, Ed. I.B. Tauris, Londra – New York, 1996.

33. Mohseni, Chirine, *Modes de vie et intégration. Le caz de refugies kurdes irakiens en France*, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

34. Oison, Robert, *The Emergence of Kurdish Nationalism*, 1800 – 1925, Ed. University of Texas Press, Austin, 1989.

35. Öcalan, Abdullah, *Manifestul păcii pentru* secolul XXI *Pledoariile apărării*, Ed. Vocea Mesopotamiei, Bucureşti, 2000.

36. Özoglu, Hakan, *Kurdish Notables and the Ottoman State. Evolving Identities. Competing Loyalities and Shifting Bounderies*, Ed. State University of New York Press, New York, 2004.

37. Peyre, H. Malewska, „Le procesus de

dévalorisation de l'identité et les stratégies identitaires", în C. Camilleri, J. Kastersztein, E.M. Lipiański, H. Malewska-Peyre, I. Taboada Leonetti, A. Vásquez (coord.), *Stratégies identitaires*, Paris, Ed. PUF, 1990.

38. Roy Olivier, *Noua Asie Centrală sau fabricarea naţiunilor*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 2001.

39. Rugman, Jonathan, Hutchings Roger, *Atatürk's Children. Turkey and the Kurds*, Ed. Cassel, Londra şi New York, 1996.

40. Safrastian, Arshak, *Kurds and Kurdistan*, Ed. The Harvill Press, Londra, 1948.

41. Said Edward W., *Orientalismul. Concepţiile occidentale despre Orient*, Ana Andreeescu şi Doina Lică (trad.), Ed. Amarcord, Timişoara, 2001.

42. TEKOŞER (Union des Travailleurs et Étudiants. Kurdes en Belgique), *Kurdistan. Quelques notes sur la Vie Économique et Culturelle*, Ed. TEKOŞER, Bruxelles, 1979.

43. Idem, *Dossier Kurdistan*, Ed. TEKOŞER, Bruxelles, 1988.

44. Vanly, Ismet Chériff, „The Kurds în Syria and Lebanon", în Philipe Kreyenbroek, Stefan Sperl (coord.), *The Kurds. A Contemporary Overview*, Ed. Routledge, Londra – New York, 1992.

IL Studii şi articole

1. Bozarslan, Hamit, „Research Guide: Kurdish Studies", Middle East Review of International Affairs, III, nr. 1, 2000.

2. Idem, „L'immigration kurde. Un espace conflictuel", *Migrants-Formation*, nr. 101, 1995.

3. van Bruinessen, Martin, „Kurdistan in the 16th and 17th centuries, as reflected în Evliya Celebi's Seyahatname", *Journal of Kurdish Studies*, nr. 3, 2000.

4. Idem, „Kurds and Islam", *Articles and Unpublished Papers of Martin van Bruinessen*, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

5. Idem, „Transnational aspects of the Kurdish question", Articles and Unpublished Papers of Martin van

Bruinessen.

6. Idem, „The Kurds în Movement. Migrations, mobilisations, communications and the globalisation of the Kurdistan question”.

7. Campanile, Giuseppe, *Histoire du Kurdistan*, Études Kurdes, nr. special, 2004.

8. Cello, Monica, „Los Kurdos”, *Transoxiana*. *Journal de Estudios Orientales*, nr. 2, 2001.

9. Driver, G.R., „The Dispersion of the Kurds în Ancient Times”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1923.

10. Ergil, Dogu, „The Kurdish Question in Turkey”, *Journal of Democracy*, Vol. 11, nr. 3, 2000.

11. Gökalp, Altan, „En guide d’introduction”, în A. Gökalp, R. Kastoryano.

S. Tapia, *L’immigration turque et kurde*: *la dynamique segmentaire*, *la nouvelle donne générationelle et le nouvel ordre communicationnel*, Studiu realizat de FAS, 1997.

12. Idem, „L’immigration turque: le lignage, le terroir et les potes”, în A. Jund, P. Dumont, S. De Tapia, *Enjeu de l’immig*ration *turque en Europe*, Ed. L’Harmattan, Paris, 1995.

13. Nezan, Kendal, *Les évolutions de l’Irak*, lucrare prezentată la Institutul Kurd de la Paris, Paris, 10 martie 2007, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

14. Idem, „Comment un peuple peut-il survivre sans un état”, lucrare prezentată la colocviul *Pace Oltre la Guerra*, *Scuola Grande S. Giovanni Evanghelista*, 28 iunie 1991, Veneţia, Idem.

15. Leezenberg, Muchiel, „Gorani Influence on Central Kurdish, Substratum or Prestige Borrowing?” http://*home*. *hum*. *uva.nl*/*oz*/*leezenberg*/*GInfilK.pdf*, accesat la 20 decembrie 2005.

16. Noel, Edward, „The Character of the Kurds as Illustrated by their Proverbs and Popular Sayings”, *Bulletin of the School of Oriental Studies*, nr. 4, 1920.

17. Rabil, Robert G., „Operation Terminations of

Trăitors: The Iraqi Regime Through its Documents", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 6, nr. 3, 2002.

18. Rex, J., „Transnational Migrant Communities and Ethnic Minorities în Modern Multicultural Societies", în J. Rex *Ethnic Minorities in the Moderb Nation State*, Ed. Macmillan, Londra, 1996.

19. Said, Edward, „Reflexions în Exile", în R. Ferguson, M. Gever, T.T. Minh-Ha, C. West *Out There*: *Marginalisation and Contemporary Cultures*, Ed. The New Museum of Contemporary Art et MIT Press, New York, Cambridge, 1990.

20. Xulam, Kani, „An Open Letter to Oncle Omar of Halapja", 3 decembrie 2004, http://*kurdistan.org*/*Current-Updates*/*omarl20304.html*, accesat la 19 martie 2007.

21. Idem, „A Little Bit of Disconfort", 25 ianuarie, 2004,*http://kurdistan.org*/ *Current-Updates*/*disconfortol2504.html*, accesat la 3 iulie 2007.

III. Dicţionare, atlase, manuale

1. Adas géopolitique du Moyen Orient et du Monde Arabe, Ed. Complèxe, Paris, 1993.

2. Blau, Joyce, *Manuel de kurde*. *Kurmanji*, L'Harmattan, Paris, 1999.

3. Larousse, *Enciclopedia Popoarelor*. *Africa*, *America*, *Asia şi Oceania*, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2006.

IV. Surse

1. Documente inedite

1. *Halapja Documents*, 1992, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

2. Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale, Fond CC al PCR – Secţia Propagandă şi Agitaţie, dosar 225/1974.

3. Zulfi, Semket, *L'habillement des kurdes*, Memoriu realizat cu ocazia colectării de obiecte kurde în Djezireh (Siria) de căpitanul Pierre Rondot pentru Muzeul de Etnografie din Paris, mai 1935, Fond Pierre Rondot, Arhiva

Institutului Kurd de la Paris.

2. Documente édité

1. Chérif, Pacha, *Mémorandum sur les Revendications du Peuple Kurde*, Ed. Imprimerie A.-G. L'Hoir, Paris, 1919.

2. Emir Bedir Khan, Khamuran, *Memorandum sur la Situ*ation *des Kurdes et leur Revendications*, Paris 1948.

3. Idem, *Le Dossier Kurdistan du Sud dit le Kurdistan d'Irak*, Paris, 1969.

4. Liga Kurdă, *Memorandum sur le Kurdistan et Annexes*, Paris, 1932.

5. „Lettre de Mansour Chalitta adressé à l'Émir Kamuran Bedir Khan", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 1, 1948.

6. „Letter of Mehemed Hilmy Bey, for the Kurdish Democratic Party, member of the Kurdish Delegation to the Chief if the Government of India Pandit Djawhar Lal Nehra", 14 februarie 1949, *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 2, 1948.

7. „Memorandum présenté le 26 juin 1946 aux Ministres des Affaires Étrangères des Grandes Puissances, réunis à Paris", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 6, 1949.

8. „Kurdish Protest to His Excellency Plenypotenţiary of the United States Republic, Baghdad, His Excellency His Britannic Majesty's Ambassador, His Excellency Plenypotenţiary of the USSR, His Excellency Plenypotenţiary of the Republic of China, The representative of the French Government", în David Andrews (coord.), *Lost People of the Middle East*, Ed. Documentary Publications, Salisbury, 1982.

9. „Manifesto from the Party of the Kurdish Democratic Army to the Secretary of the United Nations", Bagdad, 23 ianuarie, 1947, în Idem.

10. „Memorandum on the Kurdish Question. Brought to the American Legation by a Young Kurdish Officer in the Iraqi Army", 22 martie 1945, în Idem.

11. „Memorandum of the Kurdish Rizgari Party to The United Nations, Bagdad”, *18 ianuarie 1946*, în Idem.

12. „Petiţion Submitted by the Chiefs of the Opressed Kurdish tribes, the Citizens of Meriwan and Oraman (two kurdish provinces from Iran), to Their Excellencies, the American Ambassador, the British Ambassador, the Diplomatic Representatives of the United Nations”, 6 septembrie 1954, în Idem.

13. „Protest of Democratic Party of Kurdistan în Iraq to the chiefs of Missions of the Great Nations in Baghdad”, *Bagdad*, *30 ianuarie 1947*, în Idem.

14. „The Kurdish National League to all the Zealous Iraqi Leaders. The Kurdish Massacre on the Day of the Allied Victory”, 6 septembrie 1945, în Idem.

15. „Texte de la lettre adressée le 29 novembre 1948 par la Délégation Kurde à M. Trygve Lie, Sécrétaire Général de l’Organisation des Nations Unies”, *Bulletin du Centre d’Études Kurdes*, nr. 2, 1948.

16. The PKK Party Programmed998)”, http://www.*Hartford-hwp.com/ archives/51/169.html.*, accesat la 15 martie 2007.

17. Zana, Leyla, „Writings from Prison. A New Release”, ianuarie 2000, http://*kurdistan.org/Leyla/index.html*, accesat la 3 octombrie 2006.

3. Memorii

1. Kemal, Yachar, *Entretiens avec Alain Bosquet*, Ed. Gallimard, Paris, 1992.

2. Saleem, Hiner, *Le fusil de mon père*, Ed. Éditions du Seuil, Paris, 2004.

3. Zana, Leyla, *Writings from Prison*, Blue Crane Books, Cambridge, 1999.

4. Zaza, Noureddine, *Ma vie de Kurde où le Cri du Peuple Kurde*, Ed. Pierre Marcel Favre Publi S.A., Lausanne, 1982.

4. Jurnale de călătorie

1. Balsan, François, *Les Surprises du Kurdistan*, Ed.

Les Éditions J. Susse, Paris, 1944.

2. Bell, Gertrude, *The Letters (9 noiembrie 1921)*, The Getrude Bell Archive, http://www.*gerty*. *nel.ac.uk/*, acest la 18 decembrie 2008.

3. Binder Henry, *Au Kurdistan, en Mésopotamie et en Perse*, Ed. Maison Quantain, Paris, 1887.

4. Bird, Bishop Isabella L., *Journeys în Persia and Kurdistan*, Ed. John Murray, Londra, 1891.

5. Douglas William O., *Strânge Lands and Friendly People*, Ed. Harper Brothers Publishers, New York, 1951.

6. Edmonds, C.J. Kurds, *Turks and Arabs*. *Politics, Travels and Research în North-Eastern Iraq 1919 – 1925*, Ed. Oxford University Press, Londra, 1957.

7. Fraser, J. Baillie, *Travels în Koordistan, Mesopotamia & including an account of parts of those countries hitherto unvisited by Europeans*, Ed. Richard Bentley, Londra, 1840.

8. Hamilton, A.M., *Road Through Kurdistan. The Narrative of an Engineer în Iraq*, Ed. Faber and Faber Ltd., Londra, 1937.

9. Hubbard, G.E., *An Expedition to Mesopotamia and Kurdistan*, Ed. William Blackwood and Sons, Edinburgh şi Londra, 1916.

10. Layard, Austen Henry, *Niniveh and its Remains*, Vol. 1, Ed. John Murray, Londra, 1850.

11. Lyon, Wallace, *Kurds, Arabs and Britons. The Memoir of Wallace Lyon în Iraq 1918 – 1944*, Ed. I.B. Tauris, Londra, New York, 2002.

12. Maréchal de Molkte, *Lettres du Maréchal de Molkte sur l'Orient*, Ed. Typographie Lahure, Paris, 1872.

13. Maunsell, F.R., „Kurdistan", *The Geographical Journal*, Vol. 3, nr. 2, 1894.

14. Nutting, William H., M.A., Incidents of Travel în Mesopotamia, Armenia and Kurdistan 1854 – 1876", în William H. Nutting, David Hubbard Nutting, *Adresses by William H. Nutting M.*A. *and David Hubbard Nutting M.D.*, Ed. George Hale Nutting, Boston, 1912.

15. Rich, Claudius James, *Narrative of a Residence în Koordistan and on the site of Ancient Nineveh with Journal of a Voyage down the Tigris to Baghdad and an Account of a Visit to Shirauz and Persepolis*, Vol. 1, Ed. James Duncan Paternoster Row, Londra, 1836.

16. Soane, E.B., *To Mesopotamia and Kurdistan în Disguise*, Ed. John Murray, Londra, 1926.

17. Southgate, Horatio, *Narrative of a tour through Armenia, Kurdistan, Persia and Mesopotamia with Observation on the* Condition *of Mahommedanism and Christianity in those Countries*, Vol. 2, Ed. Appleton & Co., 1840.

5. Presă

1. *" Acord de principiu între liderii kurzi şi Bagdad", *Adevărul*, II, nr. 387, 26 aprilie, 1991.

2. *" Avant l'Armistice", *Publication de la Ligue N*aţionale *Kurde*. *Hoybun*, nr. 2, 1928.

3. Ayata, Muzzafer, „Alegerile din Irak şi situaţia din Orientul Mijlociu", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 14, ianuarie, 2005.

4. Berivan, Haj Abdo, „Răpirea îngerului", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 17, mai, 2005.

5. „Bref regard historique", *Brouska*. *Bulletin du Comité de Solidarité avec le Kurdistan*, nr. 1, 1986.

6. Cârjă, Ştefan, „încetarea focului – un succes al realismului politic", *Lumea*, nr. 35, 25 august, 1988.

7. „Comunicat Kongra-Gel. Comitetul de Relaţii Externe, 3.10.2004, punctul de vedere kurd faţă de Turcia şi Uniunea Europeană", *Vocea Mesopatmiei*, nr. 12, noiembrie, 2004.

8. *" Crearea unei coaliţii guvernamentale sub egida SUA pentru a interveni împotriva Irakului", *Adevărul*, I, nr. 195, 15 august, 1990.

9. Celikten, Emin, „Expoziţie de fotografie din Kurdistan prin obiectivul ziariştilor români", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 12, noiembrie, 2004.

10. Idem, „Mehmet Uzun: un scriitor care a scris

importante romane şi este considerat o personalitate marcantă în literatură”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 18, iunie, 2005.

11. Idem, „Newrozul sărbătorit cu entuziasm în România”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 16, martie – aprilie, 2005.

12. Idem, Seyit Ferqini, „Societatea civilă şi Uniunea Europeană ”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 13, decembrie, 2004.

13. Emir Ali Celadet Bedir Khan, „Notices sur la littérature, moeurs et coutumes kurdes” *Hawar*, nr. 1, 1932.

14. Idem, „Le Folklore Kurde”, *Hawar*, nr. 3, 1932.

15. Idem, „L’hospitalité kurde. Une femme chef de tribu”, *Hawar*, nr. 6, 1932.

16. *” Editorial”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 12, noiembrie 2004.

17. Erkern, Ayhan, „Selahaddin Eyyubi sau Regatul conştiinţei”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 17, mai 2005.

18. *” Exodul”, *Adevărul*, II, nr. 376, 11 aprilie, 1991.

19. Husein Kerim, Ali, „Cât de multe asemănări... Oare kurzii şi românii sunt popoare înrudite?”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 18, iunie, 2005.

20. *Ibidem*, „Irak – probleme ale noii perioade”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 17, mai, 2005.

21. Ipekian, Caspar, „Le peuple kurde vu par un arménien”, *Bulletin du Centre d’Études Kurdes*, nr. 1, 1948.

22. *” Irakul cere Turciei pace în Kurdistan”, *Adevărul*, XVIII, 11 iunie, 2007, http://www.*adevărul.ro/articole/2007/Irakul-cere-turciei-pace-in-kurdistan.html*, accesat la 12 martie 2009.

23. * „Informaţii privind Partidul Muncitorilor din Kurdistan, PKK”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 17, septembrie – octombrie, 1997.

24. *” Interviu cu Duran Kalkan, un lider al Consiliului Adunării Generale a Kurdistanului. Vom rezista

până când vom vedea distrus sistemul Intrali”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 18, iunie, 2005.

25. *” Intelectualitatea a fost adusă la tăcere”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 19, noiembrie, 2005.

26. Ionescu, Crăciun, „Cursul ascendent al relaţiilor de prietenie şi colaborare dintre România şi Irak”, *Lumea*, nr. 51, 17 decembrie, 1981.

27. *” în Irak iau amploare manifestaţiile împotriva regimului lui Saddam Hussein”, *Adevărul*, II, nr. 352, 7 martie, 1991.

28. *” încetarea definitivă a focului în Golf, *Adevărul*, II, nr. 375, 10 aprilie, 1991.

29. Kalkşa, Mohamet „Kurdistan – pământ care reprezintă leagănul civilizaţiei!”, *Vocea Mesopoamiei*, nr. 16, martie – aprilie, 2005.

30. Öcalan, Abdullah, „Pledoaria omului liber”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 13, decembrie, 2004.

31. Kiral, Ömer, „Numele tristeţii: Ebu Ammar”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 12, noiembrie, 2004.

32. Koçgiri, Fârat, „Ultimele evenimente politice”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 20, februarie 1998.

33. * „Quelques Mots”, în *Kurdistan*, nr. 6, 1898.

34. * „L’injustice”, în *Kurdistan*, nr. 14, 1898.

35. * „Le Chant du Flambeau”, *Bulletin du Centre d’Études Kurdes*, nr. 2, 1948.

36. * „Liderii comunităţii îi obligă pe afaceriştii kurzi să cotizeze pentru PKK şi să închidă magazinele de sărbătoarea Newroz”, *Evenimentul Zilei*, VII, nr. 1460, 24 martie, 1998.

37. Malek, Yusuf, „Le peuple kurde vu par un a-mi assyrien”, *Bulletin du Centre d’Études Kurdes*, nr. 1, 1948.

38. * Newroz, „Ziua cea nouă. Sărbătoarea tuturor kurzilor”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 2, 1-15 martie, 1996.

39. *” Opoziţia Irakiană îşi coordonează acţiunile”, *Adevărul*, II, nr. 355, 12 martie, 1991.

40. *” Où l’Irak joue un rol de commande”, *Bulletin du Centre d’Études Kurdes*, nr. 2, 1948.

41. Papuj, Dan, Hogea, O.C., „Singuri printre teroriştii kurzi”, *Evenimentul Zilei*, VII, nr. 1437, 11 martie, 1998.
42. *” Parlamentul irakian a ales un nou preşedinte”, *Adevărul*, XVI, 7 aprilie, 2005, http://www.*adevărul.ro/articole/2005/parlamentul-irakian-a-ales-un-noupresedinte.html*, accesat la 10 martie 2009.
43. *” Pentru protejarea refugiaţlor kurzi se creează o armada aliată”, *Adevărul*, II, nr. 385, 24 aprilie, 1991.
44. * „Personalităţi kurde vor fi incluse în guvernul irakian”, *Scânteia*, XXXVI, nr. 7266, 28 februarie, 1967.
45. Petrean, Marius, „Kurzii între dramele trecutului şi necunoscuta viitorului”, *Adevărul*, II, nr. 354, 9 martie, 10 martie, 1991.
46. * „Premierul critică decizia lui Băsescu de a aproba mitingul kurzilor”, *Adevărul*, XIII, 22 martie, 2002, http://www.*adevărul.ro/articole/2002/ premieruleritică-decizia-lui-Băsescu-de-a-aproba-mitingul-kurzilor.html*, accesat la 11 martie 2009.
47. „Problema kurdă nu poate fi soluţionată fără Abdullah Öcalan”, în *Vocea Mesopotamiei*, nr. 19, noiembrie, 2005.
48. Rădulescu, Mugurel, „Kurzii de lângă noi”, *Adevărul*, II, nr. 374, 6 aprilie, 7 aprilie, 1991.
49. *” Revolta kurzilor se extinde în Turcia”, *Adevărul*, XVII, 5 aprilie 2006, http://www.*adevărul.ro/articole/2006/revolta-kurzilor-se-extinde-in-turcia.html*, accesat la 12 martie 2009.
50. Sincar, Hasan, „Turcia şi kurzii după 17 decembrie”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 13, decembrie, 2004.
51. Soubrier, Jacques, „Le Kurdistan et la question kurde”, *Bulletin du Centre d’Études Kurdes*, nr. 1, 1948.
52. Thorbecke, W.J.R., „Kurdistan et la question kurde”, *Bulletin du Centre d’Études Kurdes*, nr. 1, 1948.
53. Tănase, Julien, „Organizaţia kurdă PKK e finanţată şi din Mureş”, *Vocea Harghitei şi Mureşului*, 21 iunie, 2004.

54. *” Trei patroni turci şi un fost subofiţer de la cercetaşi – reţinuţi pentru racolare şi călăuzire”, *Adevărul*, XIII, 17 mai, 2002,http://www.*adevărul.ro/articole/2002/trei-patroni-turci-turci-şi-un-fost-subofiter-de-la-cercetasi-retinuti-ppentru racolare*-şi-*calauzire.html*, accesat la 10 martie 2009.

55. *” Turcia: obiective guvernamentale”, *Lumea*, nr. 31, 30 iulie, 1981.

56. Varol, Ibrahim, „Au murit 100 de mii de irakieni”, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 13, decembrie, 2004.

57. *” Zeci de lideri kurzi, capturaţi după descinderi concomitente în mai multe oraşe din România”, *Adevărul*, XVI, 24 februarie, 2005, http://www.*adevărul.ro/articole/2005/zeci-de-lideri-kurzi-capturaţi-dupa-descinderi-concomitente-in-maimulteorase-din-romania.html*.

6. Legislaţie

1. Legea învăţământului nr. 84 din 24 iulie 1995, publicată în Monitorul Oficial nr. 606 din 10 decembrie 1999.

2. Legea nr. 56/2007 pentru modificarea şi completarea Ordonanţei de Urgenţă nr. 194/2002 privind regimul străinilor în România, publicată în Monitorul Oficial nr. 201, din 26 martie 2007.

3. Ordonanţa de Urgenţă nr. 41/2006 pentru modificarea şi completarea Ordonanţei Guvernului nr. 44/2004 privind integrarea socială a străinilor care au obţinut o formă de protecţie în România, publicat în Monitorul Oficial, nr. 714, din 21 august 2006.

4. Ordonanţa de Urgenţă nr. 56, din 20 iunie 2007 privind încadrarea în muncă şi detaşarea străinilor pe teritoriul României, publicată în Monitorul Oficial nr. 424 din 26 iunie 2007.

5. Ordonanţa de Urgenţă nr. 147/2008, pentru modificarea şi completarea Legii cetăţeniei române nr. 21/1991, publicată în Monitorul Oficial nr. 765 din 13 noiembrie 2008.

6. Ordonanţa de Urgenţă nr. 187/2008 pentru modificarea şi completarea Legii nr. 122/2006 privind azilul în România, publicată în Monitorul Oficial, nr. 803 din 2 decembrie 2008.

7. Ordonanţa de Urgenţă nr. 194 din 12 decembrie 2002 privind regimul străinilor din România, publicată în Monitorul Oficial nr. 201, din 8 martie 2004, modificată şi completată prin Legea nr. 482, din 10 noiembrie 2004, publicată în Monitorul Oficial, nr. 1116, din 27 noiembrie 2004, modificată şi completată prin Ordonanţa de Urgenţă nr. 113, din 14 iunie 2005, publicată în Monitorul Oficial, nr. 628 25/ iunie 2005 şi Legea nr. 56/2007 pentru modificarea şi completarea Ordonanţei de Urgenţă nr. 194/2002 privind regimul străinilor în România din 13/03/2007, publicată în Monitorul Oficial, nr. 201, din 26 martie 2007.

7. Rapoarte

1. van Bruinessen, Martin, „The Kurds în Turkey. MERIP (Middle East Research and Information Project) Reports", nr. 121, 1984, p. 8. *http*//www.*jstor.org* /*sici*? = *0047 – 7265%28198402%290%3A121%3C6%3ATKIT %E2.O. C*0*%3B2-O*, accesat la 14 septembrie, 2005.

2. Idem, *The Kurds Between Iran and Irak*. *MERIP Middle East Report*, nr. 141, 1986, p. 17, în http://*links. jstor.org*/*sici*? *sici = 08880328%28198607%2F08%290% 3A141%3C14%3ATKBIAI%3E2.O. C*0*%3B2-F*, accesat la 12 iulie 2006.

3. Chiriac, Marian, Robotin, Monica, Păcurar, Andi, Floriana Scânteie, Raport Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, *Necunoscuţii de lângă noi. Rezidenţi, refugiaţi, solicitanţi de azil, migranţi ilegali*, Ed. King Badouin Foundation, 2006

4. *Genocide în Iraq. The Anfal Campaign Against the Kurds. A Middle East Watch Report. Human Rights Watch* 1993, în http://*hrw.org*/*reports*/*1993*/*iraqanfal*/ *ANFAL.html.*, accesat la 15 martie 2006.

5. Lowe, Robert, *Chatham House, Middle East*

Programme. *The Royal Institute of International Ajfairs*. *The Syrian Kurds*: *A People Discovered*, Londra, 2006, în www.*chathamhouse.org.uk*/*pdf*/*research*/*mep*/*BPS – yrian Kurds.pdf*

6. McDowell, David, *The Kurds*. *Minority Rights Group International Report*, Ed. MFP Design and Print, Londra, 1996.

7. Ministerul Internelor şi Reformei Administrative. Oficiul Român pentru Imigrări, *Raport anual privind situaţia străinilor care au obţinut o formă de protecţie în România*.

8. „The Balance of War în Kurdistan: More Than 35.000 Dead Since 1984", KURD-A Special Report", 15 ianuarie 1995,http://www.*Hartford-hwp.com*/ *archives*/*51*/*152.html*.

8. Interviuri

Interviuri cu membri ai comunităţii kurde

1. Interviu cu A.C., membru al comunităţii kurde din România, 7 mai 2008.

2. Interviu cu A.C.S., membru al comunităţii kurde din România, 10 mai 2008.

3. Interviu cu A.G., membru al comunităţii kurde din România, 10 mai 2008.

4. Interviu cu A.M., membru al comunităţii kurde din România, 6 mai 2008.

5. Interviu cu A.V., membru al comunităţii kurde din România, 6 mai 2008.

6. Interviu cu C.V., membru al comunităţii kurde din România, 5 mai 2008.

7. Interviu cu D.M., membru al comunităţii kurde din România, 5 mai 2008.

8. Interviu cu G.C., membru al comunităţii kurde din România, 7 mai 2008.

9. Interviu cu G.V., membru al comunităţii kurde din România, 6 mai 2008.

10. Interviu cu K.A., membru al comunităţii kurde din România, 6 mai 2008.

11. Interviu cu K.M., membru al comunităţii kurde din România, 5 mai 2008.
12. Interviu cu K. M, membră a comunităţii kurde din România, 5 mai 2008.
13. Interviu cu K.N., membru al comunităţii kurde din România, 5 mai 2008.
14. Interviu cu K.Z., membră a comunităţii kurde din România, 3 iunie 2006.
15. Interviu M.D., membru al comunităţii kurde din România, 5 mai 2008.
16. Interviu cu M.C., membru al comunităţii kurde din România, 7 mai 2008.
17. Interviu cu M.M., membru al comunităţii kurde din România, 5 mai 2008.
18. Interviu cu N.Z., membru al comunităţii kurde din România, 6 mai 2008.
19. Interviu cu Y.S., membru al comunităţii kurde din România, 10 mai 2008.
20. Interviu cu X, membru al comunităţii kurde din România (a refuzat din motive de păstrare a intimităţii să îşi ofere iniţialele numelui), 5 mai 2008.
Interviuri cu români
1. Interviu cu C.M., profesoară de limba franceză.
2. Interviu cu C.G., medic.
3. Interviu cu M.S., jurist.
4. Interviu cu P.I., profesor de istorie.
5. Interviu cu T.T., funcţionar public.
6. Interviu cu T.R., inginer.
9. Site-uri:
http://www.adevărul.ro www.aps. mai.ro.
http://www.avocatnet.ro http://www.ces.ro www.chathamhouse.org.uk http://www.europarl.eu www.evz.ro http://www.findarticles.com/
http://home. hum. uva.nl http://www.Hartford-hwp.com www.hrw.org/reports www.iom.int http//www.jstor.org http://www.kinecto.ro http://kurdistan.org http://www.mai.gov.ro http://meria.

ide.ac.il/ research-g/kurds.html.

http://vs. politiaromana.ro http://www.slis. indiana.edu/

Listă de abrevieri

CC – Comitetul Central

CIA – Agenţia Centrală de Inteligenţă

GAP – Proiectul pentru Dezvoltarea Anatoliei de Sud-Est

HEP – Partidul Oamenilor Muncii

KDP – Partidul Democratic Kurdistan

KDPI – Partidul Democratic Kurdistan din Iran

NATO – Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord

ONR – Oficiul Naţional pentru Refugiaţi

ONU – Organizaţia Naţiunilor Unite

PC – Partidul Comunist

PCR – Partidul Comunist Român

PKK – Partidul Muncitorilor din Kurdistan

PUK – Uniunea Patriotică a Kurdistanului

SAVAK – Organizaţia de Inteligenţă şi Securitate Naţională (serviciile secrete iraniene între anii 1957 – 1979)

SHP – Partidul Social-Democrat al Poporului

URSS – Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice

Ilustraţii

Provincia Kurdistan ilustrată pe o hartă a Imperiului Otoman din 1896.

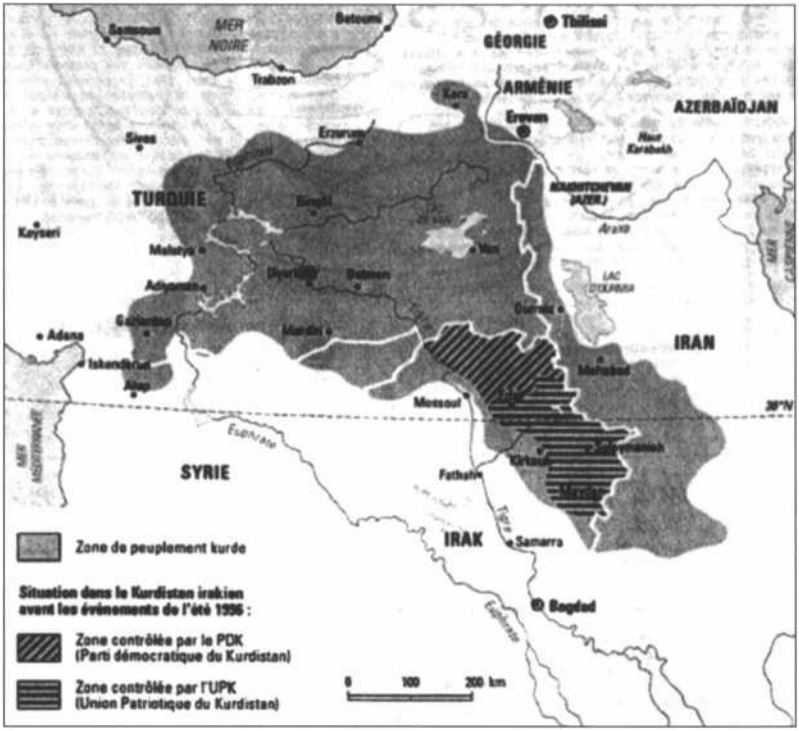

Hartă a teritoriului locuit de kurzi.

Nobil Kurd, A.M. Hamilton, Road Through Kurdistan. The Narrative of an Engineer în Iraq, 1937.

Garda de corp a unui şef tribal kurd.

G. E. Hubbard, An Expedition to Mesopotamia and Kurdistan, 1916.

Bazar dintr-un oraş kurd, Henry Binder, Au Kurdistan, en Mésopotamie et en Perse, 1887.

Peisaj din teritoriul locuit de kurzi, C.J. Edmonds, Kurds, Turks and Arabs. Politics, Travels and Research în North-Eastern Iraq 1919 – 1925.

Femeie kurdă.

Desen, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

Agricultor kurd, A.M. Hamilton, Road Through Kurdistan. The Narrative of an Engineer în Iraq, 1937.

Bărbaţi kurzi.

Henry Binder, Au Kurdistan, en Mésopotamie et en Perse, 1887.

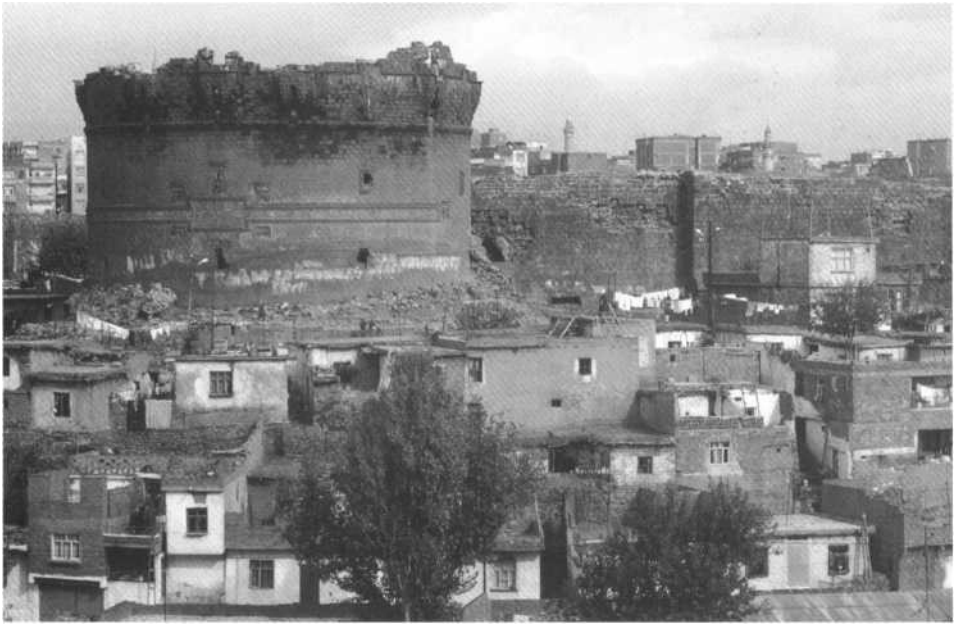

Oraş kurd din Turcia (Arhiva Institutului Kurd de la Paris).

Oraş kurd din Iran (Arhiva Institutului Kurd de la Paris).

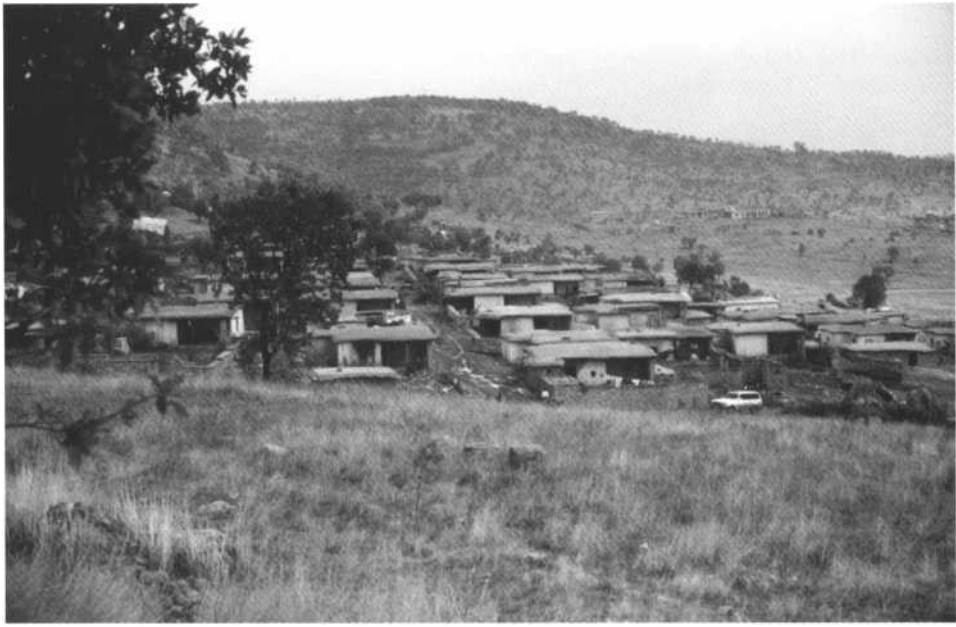

Sat kurd (Arhiva Institutului kurd de la Paris).

Luptători kurzi (peshmerga) din Irak.

Îmbrăcăminte masculină kurdă (Arhiva Institutului Kurd de la Paris).

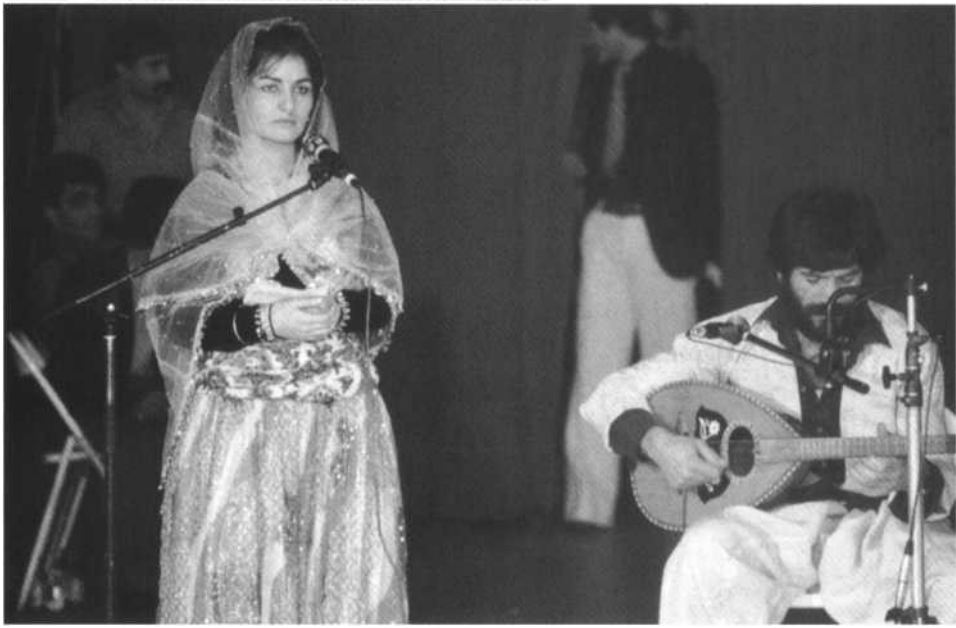

Costum tradiţional feminin kurd (*Arhiva Institutului Kurd de la Paris*).

593 Nota CC al PCR se referă la un material intitulat *Pagini din istoria, viaţa politică şi socială a poporului kurd*, difuzat în douăsprezece exemplare de Asociaţia Studenţilor Kurzi din Republica Socialistă România. Este vorba despre un apel adresat organizaţiilor din România (UTC, Consiliul Naţional al Femeilor, Crucea Roşie) de a sprijini organizaţiile kurde din România, creşterea numărului de burse acordate studenţilor kurzi aflaţi în România şi acordarea de ajutoare materiale populaţiei kurde din Irak, victimă a repersiunilor regimului irakian. În notă se impută Asociaţiei Studenţilor Kurzi difuzarea neoficială a materialului, fără niciun fel de aprobare, propunându-se